ורשת
מוורצח״א

דרשות מהרצה"א

עשרה דרשות לדוגמא מהשלש מאות דרשות
שיש אתי בכתובים, אשר דרשתי בהרבה קהלות
ישראל גדולות וקטנות במשך ארבעים שנה
שאנכי עובד עבודתי לרבים בכל ענפי החיים.

מאתי

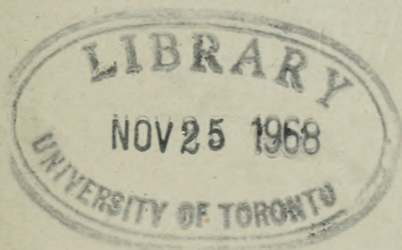
צבי הירש בן לא"א ר' יצחק לבית אָרליאַנסקי

הידוע בשם סקידלער מגיד.

שנת

תרפ"ב — 1922

נדפס על ידי א. ה. ראָזענבערג
364 אַלכסנדר עוועניו (בראָנקס)
ניו יאָרק.

LIBRARY
NOV 25 1968
UNIVERSITY OF TORONTO

ברכות והודאות

רבותינו במס׳ סוטה (מ״ב). לימדו אותנו לפתוח בברכה. לכן גמרתי בדעתי בפתיחת ספרי לקבוע ברכה לרעיתי, לבני ולבנותי.

כולם יעמדו על הברכה

בראש כולם הנני שולח את ברכתי לרעיתי עקרת הבית היקרה והכבודה מרת שרה פייגל בת ר׳ נחמן יהושע ז״ל מסקידל, שהיתה תמיד עזר כנגדי לא התאוננה מעולם על מעמדנו ומצבנו הדל והיתה שמחה בחלקה כעשירה אמתית ולזאת יכולתי להגות בתורה בלי שום מונע, ודאגה לשלומי ובריאותי וחזקה .ואמצה את רוחי ובכל כחה ואונה השתדלה לגדל את בנינו ובנותינו בדרך התורה ודרך ארץ, יואיל ה׳ להריק על ראשה שפעת ברכות ונזכה כולנו, צאצאינו וצאצאי צאצאינו בשמחת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן.

אחרי הברכה הראויה לרעיתי הנני נותן את ברכתי שלום לבני ולחתני היקרים, לבנותי וכלותי היקרות ולצאצאיהם האהובים לי, הלא המה: חתני היקר נדיב לב וטהר רוח מר דובער בערקאָוויץ, ורעיתו היא בתי היקרה המשכלת מרת חיה צירל (איווא) ובנם העלם הנחמד אפרים אליעזר ובנותיהם העלמה היקרה ליבא לאה (לילי), והילדה חינקע (גרייסי); בני היקר ב. ס. מ. א. מר יוסף דובער מורה בבית ספר הגבוה (היי־סקוהל) דזשאָרזש וואשינגטאָן, ורעיתו היקרה, אשה יראת ה׳ ומשכלת מרת יהודית בת אחי המופלג איא״מ ר׳ דוד אָרליאַנסקי, שו״ב בפראָווידענס. ובנם הילד יצחק אליהו, ובתם הילדה באַשע שולמית, ובני היקר איש משכיל וחריף ב. א. מ. א, עורך דין מפורסם (לאָיער) מר יצחק ליב, ורעיתו היקרה המשכלת מרת פרידא, נכדתו של המשורר הנודע יצחק ראַבינאָוויץ איש קאָוונע ז״ל, ובתם הילדה הנחמדה יהודית. ובתי המהוללה המלומדת עד להפליא מקושטת במדות נעלות מורה בפובליק סקוהל מרת גאָלדע, ובתי הבתולה המשכלת ומלומדת מאד ליבא לאה (לילי), ובני הצעיר יעקב שמואל ב. ס. מ. א. הוא כעת עוזר של הפראָפעסאר טהארנדייק באוניווערסיטא קאלומביא.

לפני שמש יגון שמם

ציון לנפש

על מות לבן

הוא

בני הבכור יקר ונחמד

יִצחק המכונה אַלטער

שמת בדמי ימיו בהיותו נער בן תשע שנים ועשרה חדשים.

הנער המצויין הזה היה בקי בשתי בבות, בבא קמא ובבא מציעא, וכמעט ירע על בוריו את כל כתבי קדשנו (תנ"ך), והיה גם סופר מהיר בשפת קדשנו. בבואי ללונדן בשנת תרנ"ו היה תלמיד בישיבת הגאון הרב פרומקין לערך שלשה חדשים ונפטר ביום שבת קודש ערב פסח בשעה השמינית בבוקר והובל לקבורה ביום ג' א' דחוה"מ פסח. ואחר החג כאשר נשאתי הספד על מות הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל קוננתי גם עליו את קינתי המרה.

תנצב"ה

תולדות חיי

במקום הקדמה

החכם הגדול והמצויין בידיעותיו הרבות והגדולות בטבע וקורות מין האנושי, באקל האנגלי, מחליט באחד מחבוריו המחוכמים על אדות קורות הציוויליזאציה האנגלית, כדברים האלה: לוא היו בידינו קורות חיי כל איש פרטי, כתובים בידיו על אדותיו, ומהלך מחשבותיו בלי שום כחל ושרק כלל, אז היינו יודעים מטבעו של מין האנושי מתכונות נפשו, מכשרונותיו וחסרונותיו הרבה יותר מאד מאשר הננו יודעים עתה מהספרים הגדולים הרבים שנתחברו מידי רבים מאנשי ההיסטוריה. בהחלטתו זאת הביע אמת גדולה ונמרצה. ולזאת המבינים קוראים בחפץ לבב ובעיון נמרץ את תולדות האיש המצויין בענדזשאמין פריינקלין שכתב בעצמו אדותיו, או את הספר אביעזר שכתב הסופר המצויין מרדכי אהרן בעצמו על קורות חייו. ולזאת גמרתי בדעתי גם אני להקדים לספרי על הדרשות קורות ימי חיי כתובים בעצמי על אדותי וקורות ימי חיי. אקוה כי הקורא ימצא בהם איזה תועלת למענו, והיה זה שכרי.

נולדתי ביום תשעה באב שנת תרכ"ד, בעיר קטנה דובראוויא. מחוז סאקאָלקע פלך (גובערניע) גרודנא. אבי ר' יצחק ב"ר אפרים היה למדן מופלג וחריף גדול, והתפרנס עצמו ממלמדות. ולבד זה היה מתמיד מצויין, כאשר יעיד על זה הרב הגאון ר' גבריאל זאב מרגליות שהיה מכיר אותו היטב. מחדרו יצאו רבנים גדולים ומפורסמים בקהלות ישראל,

כמו הרב הגאון ר' צבי הירש רב ואב"ד כעת בטיקטין היה תלמידו מובהק וחברי האהוב לי מאד; הרב הגאון והצדיק ר' משה גרשון כעת רב בדובראווניא; הרב הגאון וחריף נפלא ר' שמואל נכד ר' אליהו מראגאליע כעת רב בפעטאָגראַד.

מימי חרפי לא אזכור שום דבר שיעיד על כשרונותי הנפלאים יוצא מגדר המורגל, אזכור אך שהייתי ידוע אז בשם נער טוב (אַ גוטער אינגעל), אזכור כי בהיותי בן שש שנים הייתי לומד חומש עם פירש רש"י, בן שבע הייתי לומד גמרא, בן תשע באתי אל חדר אבי ז"ל והייתי לומד ביחד עם חבירי גמרא עם תוספות. אחר כן עזבתי את בית אבי ז"ל ללמוד תורה בישיבות של הערים הקרובות כמו גראָדנע ועוד, כמנהג הבחורים של הימים ההם. בהיותי בן חמש עשרה שנה למדתי בישיבת ביעלסק המצויינה אז והייתי יוצא ונכנס בביתו של הרב הגאון ר' ליב יעלין מחבר ספר יפה עינים על ש"ס, ועיינתי פעמים רבות בהכת"י והיתה בינינו שקלא וטריא על אדות ענינים שונים. משם הלכתי לבאדקע בעת בואי לבאדקע היה שם מרא דאתרא הגאון ר' מלכיאל צבי, שנבחר אחר כן לרב בלאָמזע. הגאון הזה קבל אותי בזרועות אהבה והתקרב אלי באהבה וחבה, והיה הראשון לתת לי התרת הוראה, תחת השגחתו למדתי בעיון מס' חולין בצירוף הפוסקים הראשונים והאחרונים. אז היו עמי בצוותא חדא עוד שני אברכים ואני הייתי הצעיר שבהם האחד היה הרב הגאון ר' דוד פיינשטיין, והשני היה ר' יעקב ממיר.

מבאָדקע נסעתי לסוויל‍אץ פלך גראָדנע. שמה נודעתי להרב הגאון ר' מאיר יונה מחבר פירוש על העיטור ועוד ספרים רבי הכמות והאיכות. הגאון הזה התקרב אלי מאד

וביחוד כאשר ראה מה שכתבו אדותי הרבנים הגאונים שהזכרתי מקודם, נתן לי גם הוא התרת הוראה או סמיכה.

המגידות והדרשנות היו לי כפי הנראה כשרון טבעי כבר בהיותי נער קטן הייתי אוהב לשמוע דרשן או מגיד, ואם בא אחד מהם לעיר מגורי הייתי מן העשרה הראשונים לבוא לשמוע הדרשה, וכספוג אספתי אל מוחי תוכן הדרשה עם המשלים והספורים, גם הנגון שלהם העליתי על זכרוני דבר לא נעדר. ביחוד עשה עלי רושם עמוק בזכרוני את הנגון המצויין של המגיד מקעלם. רושם גדול עשה עלי ההספד על הרב הגאון ר׳ אייזיק סלאָנימער, שנפטר בשנת תרל״ג. את ההספד הזה נשא עליו הרב הגאון ר׳ דובער מגאנענדז. להספדן הזה היה פה מפיק מרגליות במלוא מובן המלה. מעולם לא שמעתי דרשן כזה. דבריו הכו שורש עמוק בזכרוני ולא נשכח ממני אף דבור קל מכל הדרוש המצויין הזה, גם חלק ההלכה נשמר בזכרוני שלם בלי כל מגרעת וחסרון כאשר יצא מפי הדורש.

לבד כשרון הדבור שהיה לי מטבעי היה לי עוד כשרון ההסבר. כל שומעי לקחי התפלאו על כח ההסבר שהיה לי. בביעלסק החילותי להתרגל בדרוש. בעיר הזאת היה מגיד העיר איש סומא בשתי עיניו. כאשר עזב מגיד העיר את ביתו ונסע לעיר אחרת, פנו אנשי העיר אל הפרויש מדובראווע כי יבאר להם את הספר המצויין חובת הלבבות. אבל איזה מנכבדי העיר כמו הרב ר׳ ליב יעלין וחתנו המשכיל המצויין העמיסו עלי את העבודה הזאת מפני כי חשבו אותי יותר מוכשר וראוי לזה מצד כשרון ההסבר שהיה לי. אנכי נעתרתי לבקשתם והחילותי לבאר לפניהם בטוב טעם ודעת

ובכן ילמדו תועים בינה ובכחם אשר בפיהם, ובקולם החוצב להבות אש יעשו גדולות ונפלאות, ורבים ישובו מעון ולא נגזם אם נאמר שבכל מקום אשר יטיפו את מוסרם יקנו נפשות ויקרבו את הצאן הנדחות והשיות הפזורות לאהבה את עמנו, ולהוקיר את מקור מחצבתנו. השמות של המטיפים המצויינים, קאמעניצער מגיד, סקידלער מגיד, ה. ארליאנסקי, ר' צבי הירש מאסליאנסקי ישארו חרותים על לבות בני עמנו לתהלה ולברכה לימים רבים.

ה' תמוז תרנ"ב באתי לטעלז ודרשתי שם איזה דרשות, הרב דמתא הגאון ר' אליעזר גארדאן בא איזה פעמים לשמוע דרשותי והפיקו רצון ממנו, ואמר לבני הישיבה שילכו לשמוע כל הדרשות שלי, ובמשך הזמן שישמעו את דרשותי המה חפשים מללמוד מוסר. בכל משך הימים שהייתי בטעלז קרבני הגאון הנזכר בזרועות אהבה והייתי יוצא ונכנס לביתו ופעמים רבות היה בינינו שקלא וטריא בדבר הלכה. פעם אחת קרא לפני את התשובה שהשיב להרב מינקין מזיטאמיר על אדות שמה של אשה שאשע או סאסיע בגט, ובתשובה הזאת הראה חריפות עמוקה, השיג על הגר"א והראה בטוב טעם ודעת את ישרת דעת הרא"ש כארבע שעות התמשכה השקלא וטריא בינינו מן שעה 11 בלילה עד שעה 3 בבוקר.

משנת תר"ן עד תרנ"ה דרשתי איזה פעמים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בלידא. שמה באו לשמוע דרשותי הרב הגאון יעקב ריינעס ז"ל ובניו הרבנים ר' משה למדן וחוקר מצויין בחכמת ישראל, והרב ר' אברהם בנו השני, ומכתבי עתים העברים „הצפירה" ו„המליץ" הודיעו זאת לקהל הקוראים ובשם הרבנים האלו מלאו פיהם תהלות ותשבחות לדרשותי.

בשנת תרנ"ה עזבתי את רוסיה ונסעתי ללונדן, והגעתי לשם קודם חג השבועות, בעת ההיא עזב המטיף המצויין רצ"ה מאסליאנסקי את לונדון לנסוע לפריז, בלונדון מצאתי את הדרשן הנפלא הרב ר' חיים זונדעל מכבי הידוע בשם דער קאמיניצער מגיד, ובהשתדלותו והשתדלות המנהלים הראשים של הת"ת האנגלית ברחוב גרייט־גארדאַן נתיסדה אגודה או חברה מן 800 חברים בשם חברת תורה, ואנכי נבחרתי לעמוד בראש החברה בתור רב ומגיד. ארבע שנים כהנתי פאר באגודה הזאת. אחרי כן נבחרתי לרב ומ"מ בבית הכנסת הנקוב בשם קאָוונער שוהל. שתי שנים עבדתי עבודת הקודש בבית הכנסת הזה, ונבחרתי לרב ומ"מ בעיר גלאזגאָוו אשר באנגליה, מגלאזגאָוו נקראתי על ידי הרב דייכעס לעיר לידז, להיות מ"מ דמתא, שתי שנים שמשתי שם בכהונה הזאת, בהשתדלות הרב הראשי של ממשלת ארצות בריטאניה ר' נפתלי אדלער הכהן נקראתי לדרוש שבתות בביהכנ"ס הנקוב בשם דיוק־פליים שוהל, כבוד אשר לא זכה מקודם שום איש מיהודי רוסיה ופולין בשבת פ' יתרו דרשתי לפניהם את הדרשה הראשונה, והרב ר"נ אדלער בא בעצמו לשמוע את הדרשה, (אידען וואָס האָבען געלעבט אין ענגלאנד ווייסען וואָס פאַר א כבוד עס איז דאמאָלט געווען צו ריידען אין אידיש אין דיוק־פליים שוהל). בעת ההיא זכו להכבוד הזה אך שני יהודים מרוסיה: אני והמגיד מקאמעניץ.

כעשר שנים שהיתי באנגליה. במשך הזמן הזה הייתי רוח החיים בתנועה הציונית שמה. לא היתה אסיפה המונית (מאסענפערזאמלונג) שלא הייתי קרוא לדרוש בפני כל עם ועדה ולבאר לפניהם את מטרת הענין הזה. ובכן הייתי נקרא

לערים רבות ושונות, כמו ניוקאסטעל, ליווערפול, לידז, עדינ־בורג, דובלין, גלאזגאו, לדבר על לב השומעים כי יקנו מניות (שעהרס) ליסד הקאָלאָניאל באנק או למוסד הנאציאָנאל פאָנד ותודות לאל דברי עשו תמיד רושם גדול בלבות הנאספים וסכומים גדולים נאספו למטרות הנזכרות. עדים הם האדונים: ברילל, דאלידאנסקי, מזל כי לא הפרזתי על המדה לדבר בלשון גוזמא כי אם המה דברים כהויתן.

אחרי שבתי באנגליה עשר שנים שמתי פני ללכת לאמי־ריקה. פה קויתי להיטיב מצבי החומרי, וגם יהיה לי כר נרחב להשיב לב בני עמנו אל ארץ אבותיהם על ידי הפצת הרעיון של ישוב הארץ בלב כל שדרות העם. אבל תקותי אלה היו תקוות שוא. פה באמיריקה מצאתי תולעים זוחלים בעמקי האדמה שהלכו על גחונם והתנשאו עד ראשי ארזי לבנון והתפארו לאמר כי המה נשרי שמים, שהיו מעופפים על פני רקיע השמים וירדו משמי מעל להורות ליושבי חלד תורת ה׳ תמימה משיבת נפש, ובהתנשאם למעלה ראש לא יכול העם לראות את הקופה של שרצים המופשלת מאחוריהם. ובגלל זאת לא יכולתי להתחרות אתם, והוכרחתי לקבל עלי משרת מגיד ורב בעד 10 דאלארים לשבוע. ואחרי ששה חדשים כשנודע טבעי ודרשותי מצאו חן בעיני שומעיהם נבחרתי לרב ומ״מ בביהכנ״ס של ת״ת דאַפ־טאון רחוב 111. העדה הזאת ידעה לכבדני לפי כשרוני בהטפה, ולפי התועלת הרבה שהציאו מעבודתי לרבים. בעדה הזאת שמשתי ארבע שנים בכבוד גדול, ואחרי כן נבחרתי לרב ומ״מ מהעדה „נחלת צבי" שברחוב 109 במזרח העיר. אחרי כלות שנה אחת נבחרתי לרב ומ״מ בנוארק על שלש שנים. וגם הוסיפו על

משכורתי בכדי שיהיה לי מוצא למחיתי בדרך כבוד ושלא אהיה מוכרח לחפש אחר הכנסות שאינן לפי כבודי, וכן היה מצבי איתן כשהייתי רב ומ"מ בבתי כנסיות „כתר ישראל", אנשי ראדאמישעל ועוד, כולם דאגו לטובתי למעמדי ומצבי. וביחוד הייתי שבע רצון ממצבי בביהכ"נ „אוהב שלום" בברוקלין. שלש שנים שמשתי בהעדה המצויינה הזאת, והייתי שבע רצון ממנהיגיה המצויינים, כי הראו לי חבה יתירה, ולא חסר לי כל דבר בכל משך הזמן שהייתי עומד על משמרתי שם. וביחוד הצטיינו בטוב לבם המשכיל המצויין ר' ירחמיאל גראָדצקי ורעיתו הכבודה הנודעת בצדקת פזרונה. ואתם יחד יעמדו על הברכה גם כן הנדיב מאַקס בלומבערג ורעיתו הנדיבה. האחים הנדיבים ה' ליוביטש ועוד בעלי בתים חשובים שחלקו לי כבוד ופרנסו אותי בריוח על צד היותר טוב וביחוד ירחש לבי דבר טוב להשמש המצויין הישיש, מופלג ומשכיל ר' שמואל ומר פּארעצקי, ובניו והתניו יחיו, ומר שקאָלניק שכבדוני וקרבוני כאב את בניו. בגלל זאת יברך ה' את מעשה ידיהם ויאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים.

אמר ר' יוחנן משום רשב"י (ברכות ז' ע"ב) גדולה שימושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר (מ"ב ג') פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו למד לא נאמר, אלא יצק מלמד שגדולה שימושה יותר מלימודה! ופרש"י ידוע, ועיין בעין יעקב המאמר הזה הבאתי להראות, ההבדל בין הראשונים והאחרונים כלומר, מה בין מגידי ודרשני הדורות שלפנינו ומגידי ודרשני זמנינו הראשונים קימו בעצמם „עשה לך רב", לאו דוקא ללמוד, אלא לשמשו, כלומר להיות אתו

בצותא חדא ללמוד ממידותיו, והנהגהתיו וסדר לימודו ועוד ועוד. כמאמר התנא „והוי מתאבק בעפר רגליהם" של ת"ח ואפ"י אתה צריך להיות נכנע לפניו כאבק שתחת רגליו עליך להיות אחוז ודבוק בו כי ההתדבקות בת"ח והשימוש להם יעלוך מעלה מעלה כמאמר ר' מתיא בן חרש באבות פ' ד' משנה כ' הוי זנב לאריות, ואל תהי ראש לשעלים: וראיתי כתוב „הוי זנב לאריות מפני כי גם זנב ארי, ארי, ואל תהי ראש לשועלים. כי ראש שועל, שועל, והאר"י שושן ז"ל כתב כי הארי מעלה זנבו על ראשו, והשׂועל מוריד ראשו תחת זנבו כמהו בבני אדם, הנכבד מכבד לקטן ממנו, ורואה לו מעלה עליו, והנקלה מבזה את הנכבד ממנו ומורידהו למטה לארץ. וכ"כ רבי מתתיה היצהרי ז"ל „הולך את חכמים. יחכם, כלומר וסופו שינהיג הוא את אחרים, „ורועה כסילים" מי שהוא „רועה" ומורה לכסילים ירוע' כלומר סופו שיהא מונהג מאחרים.

לא אדבר ממגידי ומטיפי זמנינו אשר לא רובם למדו יסודות הדרשנות, ובכלל לא קראו ולא שנו ולא שמשו שום רב ודרשן מהדורות שלפנינו; בהמאמר הזה כוונתי להראות להקורא היקר את הדרך אשר סללתי לי אני כאשר החילותי להרגיש בעשתונותי ובמוחי כח הדיבור והכשרון ללמד לאחרים. אני הייתי אז כבן עשר שנים ולמדתי בבהמ"ד בעיר קטנה יאנאוויא הסמוכה להורדנא זכורני כי בחורף תרל"ד נגש אברך אחד כבר „עשרים ושלש" שנה אל השמש בביהמ"ד הישן ואמר כי הוא מגיד ורוצה לדרוש אחר תפלת מנחה השמש הכריז כי מגיד ידרוש אחר תפלת מנחה, ואחר התפילה עלה הבמתה האברך הזה ואמר כי הוא מגיד בעיר קטנה קאמיניטץ

הסמוכה לבריסק והתחיל לדרוש בשעה 4 וגמר דרשתו בשעה עשירית בלילה ואחר כך דרש בליל ש"ק אחר ארוחת הערב עד חצות. ובהשכמה דרש עוד פעם מן שעה חמישית עד תפלת שחרית, ואחר כן אחר הצהרים, ואחר תפלת מנחה. כל אנשי העיר אנשים ונשים מקצה העיר ועד קצהו, וגם מהכפרים הקרובים באו לשמוע כאל מלקוש את דרשותיו. האברך הלזה שפך את רוחו עלי ולא היה אח"כ רגע אשר לא חשבתי ודימיתי מהאברך המגיד מקאמניץ הזה. וכאשר השגתי החבור הקטן עשרה למאה החילותי להגות בו בשקידה עצומה והיה שגור בפי ודרשתי דרושיו לפני חברי בביהמ"ד ונשתוממו כלם לכח זכרוני ולכשרוני בהטפה. בשנת תרל"ח כשלמדתי בסאקאָלקע שמעתי הרבה מהרב דעיר „קושזניטציא" כי הוא גדול בתורה ומתמיד נפלא ועולה על כולן כי הוא דרשן מופלא פה מפיק מרגליות. כמה חשקה נפשי לשמוע מדברותיו, וד' אנה לידי בערב שבת קודש חזון והנה עבר הרנה במחנה כי הרב ר' אברהם אהרן רב דקושזניטציא בא על ש"ק בסאקאָלקע והגבאים מבית המדרש החדש (כל הלומדים והמופלגים והעשירים היו בבהמ"ד שחדש) כבדו אותו לדרוש שם. למחר ש"ק חזון אחר הצהרים. בשעה השלישית היה הבית המדרש מלא מפה לפה כולם עומדים צפופים ודחוקים ומחכים להדורש. והנה הם כל בשר וחרדת קודש לבשו כל הנאספים הרב ר' אברהם אהרן עלה הבמתה אברך, קטן, וצנום, כבן שלושים זקנו קטן, אבל פיו וקולו, כהמות ים בקולות מים רבים אדירים מי שלא שמע את הרב הזה בבחרותו לא שמע דרשן נפלא כזה מימיו. הוא התחיל לדרוש „אני הגבר במגלת איכה והקינה בצאתי ממצרים. בצאתי מירושלים, ושלב וחרז

הקאפיטל הנ"ל, והקינה הנ"ל והיה מפליא לעשות קולו החזק והניגון של השתפכות הנפש שלו, והרעיונות הנשגבים וביאורים נפלאים בפסוקי האיכה הנ"ל, לא אשכח כל עוד רוחי בי. שני המאורות האלו, הרב המגיד מקמיניטץ, והרב הגאון האמיתי ר' אברהם אהרן יודילעוויטץ ינון שמו עד בלי ירח, הם המה השפיעו עלי עד למרבה ואח"כ בהמשך הזמן נפגשנו עוד איזה פעמים ושמעתי דרושיהם ולמדתי דרכיהם בדרכי הדרוש ומהם למדתי „סגנון חדש" לנאום נאום בתוך עם ועדה, ואח"כ נתועדתי להרב המגיד מקעלעם זצ"ל ונקשרנו באהבה וידידות וכ"כ עם הרב המגיד ר' ישראל ממינסק, ור' חיים רומשיסקער, ואת כולם שמשתי התבוננתי ולמדתי מהם הרבה איך להיות מגיד ודרשן בישראל ואיזה דרך אסלול לי בעניני הדרשנות וכולם שפכו מרוחם עלי. החילותי לעסוק בחלק האגדה שבתלמוד ובספרות הדרוש של הראשונים והאחרונים וה' אלקים נתן לי לשון למודים ובכשרוני זה עלה בידי להשיב את לב בני עמנו אל אביהם שבשמים, ליסד בערים שונות ובמקומות שונים ברוסלאנד ופולין חברות לתורה לפועלים, בשם חברת „פועלי צדק".

בעזרת הגביר והמופלג הנכבד ר' דוד שחור אחיו של הרב הגאון ר' מאיר שחור (שווארץ) אב"ד דק"ק שקלאוו, בשנת תרנ"א יסדנו חברה „פועלי צדק" ללמוד תורה עם הבחורים הפועלים וכ"כ במדינת ענגלאנד יסדתי הרבה חברות לד' ולציון והרבה נפשות קרבתי ת"ל תחת כנפי השכינה בתנועה הציונית לקחתי חלק גדול ביחד עם חברי המטיפים המצוינים בעת ההיא: המגיד מקאמניץ, ה' ייעווזעראָוו, מאסליאנסקי, ועוד שהיו השופר הגדול לקבוץ גליות, לשיבת ציון ולתחית

האומה וכולנו עבדנו עבודתנו לרבים, אך בבואי לאמיריקה נכשלתי באנשים שאינם מהוגנים שרבים מהם התחילו לרדפני בגלל האמת המרה שהטפתי בפומבי ובני בליעל השבו שפגעתי בכבודם. ובכן נשארתי בלי מצב ומעמד בלי מזון ומחיה, ולזאת גמרתי בדעתי לסדר לדפוס את הדרושים אשר דרשתי במקהלות בהמשך זמן של ארבעים שנה, יש תחת ידי ת"ל שלש מאות דרושים מסודרים וראוים כולם לדפוס, רק בתחלה גמרתי להדפיס אך עשרה דרושים מפני הוצאות הדפוס הגבוהות מאד, ואחרי כן אקריב לכם אחי ורעי, חבור יקר מאוד הנקוב בשם „קרבן מוסף" הוא דרשות קצרות אשר דרשתי לפני תפלת מוסף מדי שבת בשבתו, דרושים על כל התורה שלשה דרשות לכל סדרא וסדרא.

ואני תפלה לאל חיי כי ספרי זה ימצא חן בעיני הקוראים, הגם כי ימצא בו מה שלקטתי בספרים אחרים אבל קניתי אותם בשינוי מעשה, וגם לקטתי הפנינים והמשובחים שבהם, וכמאמר המשל, העכביש כל היוצא „ממנו" הוא הכל מגופו. אבל הוא סחי ומאוס והדבורה היא מוצאת מאחרים, שדרכה ללקוט בשושנים ופרחים, לעשות מהם הדבש, והוא מתוק ומועיל. כן הדבר הזה שעיקר מגמתינו בדרושים שיתענג השומע או הקורא ויתישבו הענינים בלבו ובזה אצא מאת הקוראים הנכבדים. ואתן כבוד ותודה לאל הגומר עלי על אשר הביאני עד הלום כי זה חלקי מכל עמלי, ומה לי עוד בחיים ?

צר ומצוק מצאוני, מצותיך שעשעי.

בשפתי ספרתי, כל משפטי פיך.

יבשו זדים כי שקר עותוני, אני אשיח בפקודיך.

העבר עיני מראות שוא. בדרכיך חייני.
יבאוני רחמיך ואחיה, כי תורתך שעשועי.
ראיתי בגדים ואתקטטה, אשר אמרתך לא שמרו.
שקר שנאתי ואתעבה, תורתך אהבתי.

עבד לעבדי ה׳ צבי הירש בן לאאמו״ר הרב ר׳ יצחק
לבית ארליאנסקי.
(המכונה סקידלער מגיד).

ולמען יזכהו הקוראים באמתת הספור של תולדות חיי הנני מדפים פה איזה מכתבים מגדולי ושראל ומראשי הברות שונות המעידים על מעשי הרבים לטובת עמנו ועל כשרונותי בהטפה.

ב״ה יום ה׳ כ״ג טבת שנת ששון.

ה׳ ישפות שלום לכבוד הרב המגיד דובר צחות כ״ה ר׳ צבי הירש ארליאנסקי נ״י.

אהדשה״ט, הנני מן המודיעים, שמעלתו הבטיח לדרוש ברבים בבהכ״נ הגדולה (דיוקס־פליים שוהל) בזמן תפלת המנחה ביום ש״ק פ׳ משפטים הבע״ל, ומעתה ימחול נא כתה״ר להודיעני אם יוכל להיות מן המקדימים, ולא מן המאחרים. ולדרוש ביום ש״ק פ׳ „יתרו״ הבע״ל אי״ה כה דברי אוהב נפשו הדורש שלומו וטובו כל הימים.

הק׳ נפתלי אדלער הכהן.

בעז״ה כ״ג מ״ה תרנ״ו, קאוונא.

כבוד ידידי הרב המופלג, המטיף הנכבד וכו׳ כש״ת מו״ה צבי הירש ארלאנסקי נ״י, בלאנדאן.

אחדש"ה, כאשר מפני כמה טעמים, לא אוכל לשלוח שד"ר למחנם אדות הענין הנשגב של חזוק תוה"ק, יסוד מוסד בעירנו, להחזקת האברכים, הלומדים גדולי תורה גמרתי אומר לפנות אל הפרנסים ומנהיגים, מבתי כנסיות דמהנם, בבקשה כי ישתדלו בטובם בדבר גבית כסף התרומה, מהנדיבים, ולשלוח אלי לתכלית הנזכרת, וכפי אשר היו בשנים האחרונות, אשר כל ההכנסות אל הענין הנעלה הזה בא לידי, אל נכון, וביחוד לפנות אל המ"מ מטיפי העדה, לעורר את לבות הנדיבים, כי יקומו על נדיבות להיות למשען הענין הנעלה-הזה, אי לזאת הנני בשאלתי ובקשתי, מאת כתר"ה, כי יאבה נא להשתתף עמנו במצוה הגדולה, להרמת קרן התורה, ולהזכיר בדרשתיו אדות הענין הק' הזה, ופעולתו תהיה אמונה על השומעים לקחת חלק בענין של חזוק התורה והעושים כלם יעמדו על הברכה ובזכות תוה"ק יתברך ברוב חו"ש, והצלחה, ידידו דו"ש ומבקשו

יצחק אלחנן החופ"ק

החותם

יצחק אלחנן ספעקטער חונה פה ק"ק קאוונא.

הישיבה הקדושה בלידא

יצחק יעקב ריינעס

אב"ד דפה.

ב"ה, לידא יום ה' לחדש ניסן תרס"ז.

לכבוד ידידי הרב המופלג בתורה, דרשן מצוין, גבר רב פעלים וכו', מוה"ר צבי הירש נ"י, ארליאנסקי.

רב שלום וברכה!

מה מאד שמחתי, לראות גם את שם כבודו בין יתר חברי הועד הנכבד שנוסד, לשם ישיבתינו הק' לטובתה בנויארק, הונני שולח לו את ברכתי העמוקה, ותודתי החמה, בעד השתתפותו גם הוא בדבר העבודה הגדולה והק' הלזו, תהי משכורתו שלמה מאת הבוחר בישראל, בזה ובבא, ברכת עמו על ראשו תחיל, ואף אנו נזכיר לו את חסדו וטובו זה כל

הימים, וידע כבוד ידידי, כי מוסדנו זה, אמנם נעלה הוא ומצוין בכל, ויחיד הוא במינו וטובו בכל ארץ רוססיא, תחלתו מלאה ארץ, תלמידים למאות ינהרו אליה, מכל עברים, וכל טובי ובחירי האומה העברית אשר ברוססיא מחבבים אותו, ומשתדלים לטובתו בכל אשר יוכלו, ובכן איפוא דבר גדול עשה כבודו הנעלה, בתתו גם הוא את ידו להיות בין הבנים־הבונים את המוסד הגדול הזה לתורה ולתעודה, ולשכרו אין קץ! ואני משעשע את נפשי בתקותי, כי כשם שהחל כבודו להראות מהוד פעלו על מוסדנו הנעלה, כן ישקד עליו להיטיב לו ולתמכו כל אשר יוכל תמיד, יעשה לו פרסום, ויעורר עליו את הלבבות גם בבית מדרשו, גם בכל שעת הכשר אשר תבא לידו, והיה יהיה אחד מהראשונים מהמשתדלים בבנינו ובשכלולו, וברב בטחוני זה, הנני נותן לו גם את תודתי בעד העתיד והנני שולח לו את ברכתי בּרכת חיים ושלום, טובה וברכה, חג כשר ושמח כנפשו ונפש ידידו הדו״ש באה״ח יצחק יעקב ריינעס אב״ד דפ״ק לידא.

מקום החותם

יצחק יעקב ריינעס

אב״ד בלידא.

„הצפירה" 203.

יום ג׳ י״ז אלול, תרנ״ד.

לידא (פ׳ ווילנא). נעים הוא כי יצאו מגידים נעלים אשר דבריהם נשמעים, שבחרו להם נתיב חדש, להרול מלאיים על העם בשבעה מדורי גיהנם ומצרי שאול ולשפוך קיתון של חרפות וקללות, וימצאו לטוב לדבר דברים נחומים ולהלהיב את לב העם בדברים נעלים באמת. אחד מאלה הוא המטיף מוהר״ר צבי הירש ארליאנסקי, אשר דרש בעירנו זה שמונה פעמים, ובכל פעם כחו רב לקחת לבבות בנועם דרשותיו. בכל פעם היה בית ד׳ מלא פה לפה, כי המונים המונים ינהרו מכל מפלגות העיר ויעמדו צפופים ודחוקים ויעשו אזניהם כאפרכסת. גם נשים, עלמות ובתולות נדיבות ההן תבואנה אל עזרת נשים לשמוע מדברי מוסרו

הטוב. ביחוד ישים המטיף הנ"ל את מדברו ע"ד הלוקסוס, העלוקה הנושנה האוכלת כאש את בית יעקב, הנותנת את שמנו לחרפה ולדראון בעיני שכנינו הנוצרים, כי קנאת בעלי התאוה לרדוף אחרי תענוגי בשרים ולשכון בעליות מרוחים בראש חוצות ולבלתי מניע טוב מנפשם, ואל מצוקותינו אלה נלוו צרותינו מבית: פרוד הלבבות וקר רוח השאננים אשר כל אחד יתכון לקנטר את חברו ויתאמץ להפר עצת רעהו הטובה. הרב הגאון מוהר"ר יצחק יעקב ריינעס, אשר בא לשמוע את נועם דרשותיו העיד עליו, כי בדבריו המסלאים מפז יפה רוח חיים בעצמות היבשות, ותקוה טובה נשקפה לנו ממטיפים כאלה. ברגשי כבוד הננו נותנים תודתנו להמטיף ארליאנסקי, כי יצליח ד' את דרכו בדרך מוסרו אשר הוא הולך עליה, ילך בכחו זה ויעשה חיל.

זלמן יודעלעוויטש.

„אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

חובבי ציון

קאוונא, יום ערב ראש חודש אלול תרמ"ח אלף תת"ק לחרבן אה"ק.

הדרשן הנעלה, פה מפיק מרגליות טובות, הרב ר' צבי הירש ארליאנסקי נ"י, מסקידל. עשה פה כחדש ימים, וידרוש בהרבה בתי כנסיות עשרים דרשות, פה ובשני הפרורים, סלאבאדקא ואליקסוט, ודבריו הטובים, מצאו חן בעיני השומעים הרבים אשר נהרו אליו לשמוע מדברותיו, ביחוד הרבה לספר בשבח הרעיון הגדול והקדוש של ישוב ארץ ישראל, וירכוש נפשות רבות טובות להברת „חובבי ציון" אשר בזה, ובדברים נעימים וישרים, קרב את לבות אחינו לאבינו שבשמים, לאות תודה ומזכרת אהבה, הקריבו לו להמגיד ר"צ הירש ארליאנסקי הנ"ל אשכר, מורה־שעות, של כסף ועליו חרות פתוחי הותם „אשכר מחובבי ציון קאוונא" המתן הזה ירחיב לה' ארליאנסקי, בבאו למקום שאין מכירין אותו ולפני גדולים ינחנו, וגם הדברים הנכוחים הנוכחים יהיו לעדה, כי רצו חובבי

ציון את פעלו הטוב לטובת המפעל הקדוש, ולראיה ואות אמת ואמונה באנו על החתום בגושפאנקא של אגודתנו יצ"ו המוקירים ערכו ודורשים שלומו וטובו כל הימים.

החותם

חובבי ציון, קאוונא.

יום ג', י"א אדר א', תרמ"ט, אראז.

אל הרב הנכבד ה' צבי הירש ארליאנסקי הי"ו!

בשם כל אגדתנו „חובבי ציון" ובשם כל בני עירנו הננו מגישים לו תודה מעמקי לבנו על הענג הרב, אשר הסבו לנו דרשותיו היקרות המסולאות בפז אשר בצאתן מתחת לשון למודים היודע לעות את יעף דבר, העירו רגשי קדש בלבות בנינו; את ערש ילדותם זכרו מרחוק וירושלים עלתה על לבבם. בני עירנו מגדול ועד קטן מהללים ומפארים את שמו ואת הענין הרם והנעלה אשר שם לו למטרה בדרשותיו הנעימות.— אם אמנם שלש הדרשות הראשונות הראו אותנו למדי את רב כח פיו ואת כשרונו לקחת נפשות. — הנה בהדרשה האחרונה לבב את כל העם מקצה ועד קצהו. על אגדתנו הקטנה נוספו חברים רבים והננו מונים בעת המשים חברים ובקרוב נקח לנו מועד לספח עוד חברים ותקותנו תעודדנו כי הפצנו בידינו יצלח כי לא על צחית סלע זרע דעתו ודבריו הנעימים פעלו פעולה נצחת על לבות שומעיהם.

ידידיו ומוקיריו חובבי עמם ושואלי שלום ירושלים. —

יוסף ב"ר אברהם דוד ז"ל שו"ב.

יהושע בלא"א המנוח טוביא ז"ל בלאנזאהז.

מרדכי מיהאלאווסקי, אשר ראבינאוויץ.

מנחם ב"ב משה איישישקער

משה אלבערט. משה יעקב פרמעט. משה הורוויץ.

דרוש ליום א׳ דסליחות

התעוררות לתשובה

ר׳ חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה, והמהלך בדרך יחידי, ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחיב בנפשו:

(פרקי אבות).

לפי פשוטו, לאו בג׳ ענינים קא מיירי התנא שמתחיב בנפשו, אלא בשנים, והא דקאמר ומפנה לבו לבטלה, קאי אתרוויהו, והכי קאמר הנעור „בלילה" בשעה שכולם סרוחים על ערשותם, ואין מי שיטריד אותו מעבודתו, מלאכת שמים, וכן בשעה שהוא הולך בדרך „יחידי" ואין מי שיבלבל את רעיונותיו בשיחה בטלה, ואפ״ה הוא מפנה לבו לבטלה, ה״ז מתחייב בנפשו: אבל יש לשער כי עוד כונה אחרת צפונה בדברי התנא, כי הנעור בלילה, היינו שנעור משנתו שינת הסכלות, ותרדמת העצלות אחר שהזקין, כמ״ש החכם מכל אדם (קהלת י״ב א׳), „וזכור וכו׳ עד אשר לא תחשך השמש"; הרי שימי הזקנה הם דרך מבוא השמש, ונמשלו ללילה, ואמרו חז״ל (ע״ז פ״א דף י״ט) אשרי איש ירא את ה׳ אשרי איש ולא אשה? אלא אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש, ות״ה אם האדם שב, אחרי אשר סבבוהו כתרוהו צרות רבות המאפילות שמש אורו, ג״כ תשובתו קשה, כמו שאמרו חז״ל (סנהדרין מ״ד ב׳) ע״פ „היערוך שועך לא בצר", לעולם יקדים אדם תפלה לצרה, ובשתיהן נ״ל כי טעם אחד להן, כי כשהאדם בא לידי זקנה, או כשהצרות מתרגשות ובאות עליו, אז הגוף נחלש, ומה בצע בתשובת הנפש, ובקשתה להתקרב לאלהים,

מאחר שהגוף שחטא, חלף עבר ואיננו; הא למה זה דומה, לאחד שחטא והשני שב ומתודה בעדו.

ובזה מובן מה שאמר הקב"ה להנביא (ירמיה י"א ד') ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה, כי אינני שומע בעת קראם אלי בעד רשעתם" והוא תמוה, לכאורה כי לפי סגנון המאמר הול"ל איננו שומע בעת „קראך" אלי וכמו שאמר באמת למעלה, (ז' ט"ז). אמנם לדברינו, יתכן שאמר לו הקב"ה, כי לפי משפט היושר לא יאות לקבל בקשתו בשביל חטא אחרים, כי מי „שחוטא" הוא מחויב לעשות תשובה, והביא לו ראיה גדולה מזה: כי אינני שומע בעת „קראם" אלי בעד רעתם כלומר, אפילו אם הם בעצמם הקוראים, אבל אם קרא רק בעת רעתם כלומר בהיותם בצרה אינני שומע, והטעם לפי שהוא גוף אחר, לפי שנשתנה מעמדו ומצבו ואיננו זה שחטא ואשם, א"כ מכ"ש שאיננו ראוי לשמוע תפלתך שהיא תפלת גוף אחר ממש, וזהו שאמר אשרי לאדם שעושה תשובה כשהוא איש, דהיינו בתקפו וחילו, ולא אחר שנתבטלו ממנו הכחות הארציים, והטעם כי בעודו רוב אונים ואמיץ כח, אז הגוף ההוטא שב אל ד' ורפא לו, אפס אחרי אשר נתבטלו הרגשות הגופניות, התשובה איננה מועילה, לפי שהגוף מוטל כחומר דומם, ואין התשובה אלא לנפש לבדה והאדם צריך שישוב כמו שחטא, בהרכבת שניהם כמו שאמרו הז"ל (בפ' חלק צ"א) ע"פ יקרא אל השמים מעל זה הנשמה וכו', התשובה שהיתה בלילה, כלומר בימי הזקנה כאשר תשש כחו, למה זה דומה, לעיר אחת שהיה בה שני בתי משתה באחד היה הבעל הבית איש ירא ד' ומופלג גדול בתורה, ויושב בחבורת לומדים יראי ה' והושבי שמו וכאשר יהיו יגעים מלימודם, ילכו אצלו לנוח מעט, ישתו שם מעט משקה ויאכלו מעט, ובלתי ספק בנטילת ידים ובברכה, כראוי ואחרי כן ישובו לעסק התורה, אך בעל בית משתה השני היה איש רע ובליעל,

ואליו יתאספו רק אנשים רעים בני בליעל העוסקים תמיד למלא תענוגות גופם ותאוות נמבזות העולם הזה.

והיה שם איש אחד שהיה דרכו תמיד לאכול ולשתות ולהשתכר ומרוב השכרות בזבז שמה כל מעותיו, אח״ז נטל כל כסף וזהב שהיה לו בביתו, והביא לשם, ואיבד גם זאת, וכאשר נתדלדל מאד, ולא היה לו עוד מה למכור, וההרגל נעשה לו טבע שני, והוא כבר מוכרח לשתות לשכרה, הביא לו בגד ישן ובלוי סחבות שמצא בביתו וביקש שיתן לו בעד זה מאכל ומשקה, אבל בעל בית המרזח דחפו מביתו, בזלזולים ומכות לחי, מה עשה השיכור הלזה נטל את הבלויי הסחבות, והלך לבית המשתה השני, בעל בית המשתה הזה, קבל אותו בסבר פנים יפות, ואמר לו מהראוי היה שלא אכניסך לביתי כי כל רכושך וכספך וזהבך איבדת בענין רע אצל הנבל והבליעל של בית המרזח הראשון, ומה הבאת אלי? בלויי סחבות.

נחזור להנמשל, חכמות בחוץ תרונה לקרא לעובדי דרך, השיבו לתוכחתי, והצדיקים מבלים תמיד כל ימיהם בתורה ועבודה, וזה כל תענוגם וביותר בימי הבחרות, כי אז המה בבריות גופם ותוקף נפשם. הבית המשתה השני מלא הבלי הזמן, אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה, והרשעים, העוסקים תמיד בדברי רוח מבזבזים כל רכושם, ומאבדים כל טובות הזמן שהיו בהם מן היכולת להיטיב לנפשם בזה ובבא הכל יוצא לאיבוד ולהבל וריק, ולא נשאר להם שום השגה מהמידות הטובות, ובכן מבלים תמיד כל ימי הבחרות בהבלים שונים, אך לעת זקנה כבלות כחם ואינם הם רוצים לשוב אל ה׳, אך כל כשרונות גופם והזקו, כבר נמסרו להיצה״ר, ועליהם כתיב, יען קראתי ואין עונה וכו׳ היה מהראוי שלא לקבלם עוד, חכמה אומרת, הנפש ההוטאת תמות, נבואה אומרת רשעים תרדף רעה, אך אבינו הרחמן לבל ידח ממנו נדח השיב יעשה תשובה ויתכפר, וז״ש ונהמת באחריתך בכלות

בערך וישארך וכו' וז"ש מתפללין אל תשליכנו לעת זקנה ככלות כחנו אל תעזבנו, קבל נא תשובתנו אליך בימי הזקנה הגם שבילינו את כחתינו בימי הבחרות בחבל וסבלות. וחשב אינו זה אשר חטא, כי החוטא היה בחור כארז והסון כאלון. והשב אליך איש מוכה ומנוגע כפוף ושוחח, מי אשר חטא אליך היה הגוף והשב אליך היא הנפש, לבדה אך בכל זה אל רחום וחנון אל תשליכנו ואל תעזבינו, ואם שידוע שמחסדו ית', הוא מקבל גם התפילה בעת צרה בתור נדבה כמו שאמר רשב"י (סוף מס' קדושין). ואפילו רשע גמור כל ימיו, ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו את רשעו, אבל אין זה מצד שורת דינו ית', כי אם מצד החסד.

ובזה יבואר רעיון יקר ונפלא בביאור המסורה ו' „ומחר", „ומחר" אעשה כדבר המלך (אסתר ה') „ומחר" אתן ויש אתך (משלי ג') „ומחר" אתה ובניך עמי (שמואל א' כ"ח) „ומחר" אל כל עדת ישראל יקצוף (יהושע כ"ב) שב בזה גם היום „ומחר" אשלחך (שמואל ב' י"א), וקדשתם היום „ומחר" וכבסו שמלותם (שמות י"ט) חז"ל הזהירו אותנו מאד שלא לבלות גם שעה אחת וגם רגע אחד מזמן החיים. כמו שמצינו בגמרא (שבת קנ"ג א') ושוב יום אחד לפני מיתתך, שאלו תלמידיו את ר' אליעזר, וכי אדם יודע באיזה יום ימות? השיב להם ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה וכוונת ר"א במאמר זה, רק לבאר להם את דברי עצתו שתהיה מקובלת על לב התלמידים, שלא יאמרו קשה להם ענין זה איך אפשר ביד האדם להתודות בלב נשבר כראוי להתודות, והוא בחור כארזים, לבו שאנן ושליו מכל פחד, לזה נתן להם עצה הגונה שיתן אל לבו, שמא ימות „למחר" משל לאחד שהלך בדרך לסחור למרחקים, והיה הדרך משובש בגייסות ובטרם יצא מביתו החוצה, אסף וקרא את כל בניו ובנותיו וכל ב"ב ליטול רשות ליפטר מהם, והיה בוכה מאד, ויאמרו הבנים מה לך אבינו כי תבכה היום הזה, ויען אותם

ויאמר הלא אם הייתי נפטר מכם לחלוטין, היינו שהייתי הולך למות בלי ספק הייתי נפרד מכם בבכיה, ועכשו הלא ידעתם כי הדרך משובש בגייסות, ורבים הולכים ואינם חוזרים וא"כ אני דואג פן לא אזכה ה"ו לראות עוד את פניכם, ותהיה הפרידה הזאת, פרידה ופטירה עולמית ואיך לא אבכה.

הנמשל כי יש לפני האדם שני זמנים להתודות, א' ביום כפור, ב' לפני נסיעתו אל בית מועד לכל חי, כמאמר הז"ל מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכל המומתים מתודים, ובימים הראשונים שהיה העולם מתנהג בהנהגה הראויה אל מזגי האדם וכחותיו, והיינו חיים, חיים של שלוה ישקט, היינו מקילים בדבר הוידוי והבכיה, ביום הכפורים כי עיקר סמיכת האדם היתה על הוידוי אשר יתודה ביום האחרון לא כן עתה אשר תחת מסבות מתהפכות, נהפכו עלינו צירי וגלגלי הסבות ומקרים רעים חדשים מקרוב באו לא שערום אבותינו, עד שלא יתעלם גם מאת גסי השכל, כי אין האדם בטוח בחייו גם על רגע, כמו שראו עינינו בשנים הללו כמה מאות אלפים אנשים חזקים בריאי אולם אשר ברגע הורד לעפר כבודם, ומאיזה צד יהיה זה בטוח יותר מזה, הלא אב אחד לכלנו, ומי יודע מה ילד יום, זכרו נא כמה אנשים היה עמנו פה בבית הכנסת והיו מתפללים כל נדרי עמנו יחד ועתה מי לכם פה עמהם?

וא"כ יש לחוש שהוידוי אשר ביום הכפורים לא יספיק לצידה לדרך עולם ומי יודע אם לעת כזאת תגיע למלכות, להיות לך רשות להתודות כראוי, ע"כ ישוב היום בתשובה שלימה כאיש שגמר בלבו להתודות ביום האחרון שמא ימות למחר, כי אין האדם בטוח בעצמו גם על רגע, וכמו שהזהיר שלמה המלך עליו השלום (קהלת י"ב) וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה, ודוד המלך ע"ה הזהיר את האדם על זאת גם בשביל ענין אחר נכבד וטוב לפני האדם, כי אם ייטיב דרכיו ומעשיו בימי נעוריו אז גם הבנים אשר יוליד תתקיים בהם הבטחת הכתוב (תהלים קי"ב) אשרי

איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד, גבור בארץ יהיה זרעו דיר ישרים יבורך, לא כן אם יעמוד תולדתו והוא עודנו עומד בין ההדסים אשר במצולות ים התאות והחמדות, אף אם אח"כ בבואו לימי הזקנה ישוב וייטיב את מעשיו, אבל הבנים אשר הוליד, יהיו רשעים, גם עד זקנה ושיבה באותה בחינה שהיה הוליד אותם בעת ההיא, וגם אח"כ הם לא ייטיבו דרכם מפני שאביהם יטיב את דרכו, כי יצר לב הבנים רע מנעוריו מלידה ומבטן.

עוד דע מה שמבואר בגמרא (קדושין מ"ב) לעולם יראה אדם א"ע ואת העולם הצי זכאי והצי חייב; עשה מצוה אחת אשרי לו שהכריע א"ע ואת העולם כלו לכף זכות וכו׳, וזה ג"כ עילה גדולה, שיתעורר האדם בכל עת להטיב ולתקן מעשיו; עוד זאת תדע, כי אין קץ לחיוב העבודה אשר על האדם לעבוד את בוראו, כמו שכתבו הקדמונים, אשר החסידים הראשונים היו כל ימיהם בתשובה, כי כל אשר נתוספה השגתם בכבוד אלהותו ית׳, נתוסף בלבם חיוב ותוספת עבודה, והיתה להם צדקתם של אתמול לחטאת, עד שיתחייבו את עצמם לשוב בתשובה על שגרעו ועל שקצרו העבודה של תמול שלשום, ואלה החסידים רוכשים להם ב׳ מעלות: מעלת הצדיק, ומעלת הבעל תשובה, כאשר רמז שהע"ה (משלי ח׳) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, כי המדרגה הנפלאה הזאת, גם אם יהיה איש אלף שנים, פעמים בכל יום ויום יהיה בעיניו כאלו עתה הוא מתחיל, ועתה הוא נכנס לעבודת האלהים ית׳ כי צדיקים גדולים גם אם מרבים מצות ומעשים טובים, ויעלה לשמים שיאם וראשם לעב יגיע, אינם מחזיקין טובה לעצמם, וכל מעשיהם, לא נחשב להם לכלום, כאשר פרשתי בתהלים, אם אדם עלה למדרגה כזאת הגם שעשה ופעל טובות הרבה, וקרא ואמר „פתחו" לי שערי צדק „אבא" בם, שעוד לא נכנסתי בשערי צדק ולא עשיתי כלום, אם אדם אומר כן, זה השער לד׳ „צדיקים" יבואו בו, הוא במדרגת צדיק גמור כי רק צדיקים

יאמרו כן וכמו כן בארתי מאמר חז"ל במס' שבת, דוד המלך עה"ש התפלל הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא, באיזה יום אמות, אמר לו בשבת תמות אמות באחד בשבת וכו', רצוננו של דוד היה לידע באיזה מדרגה יעמוד בשעת מיתתו, ואמר לו הקב"ה שכבר כלית חקך, וגמרת כל מלאכתך בעבודת ד', ע"כ בשבת תמות כי היכא דבשבת נגמרה כל מלאכת החול, ועל זה השיב דוד אמות באחד בשבת, כי עדין לא עשיתי כלום לצאת י"ח, פתחו לי שערי צדק, ותהא מיתתי באחד בשבת שמתחילין ימי מלאכה.

וזהו כונת מאמר המסורה, יבוא המלך והמן אל המשתה, „ומחר" אעשה כדבר המלך, זו היא עצת היצה"ר, כי עתה בימי עלומיו ייטיב לבו בתענוגי עוה"ז, „ומחר" אעשה כדבר המלך כלומר יבטיח א"ע להטיב מעשיו בימי הזקנה, וזה עון פלילי, כמאמרם אל תאמר לרעך, זהו הקב"ה, לך ושוב „ומחר" אתן, ויש אתך הלא יש בידך גם היום לתקן מעלליך, ומה לך לדחות ענין יקר זה לזמן שיבוא, כמאמרם (במס' אבות) ואם לא עכשיו אימתי, כי מי יודע מה ילד יום אולי יקרה לך אשר „ומחר" אתה ובניך עמי, ואז אין עוד ביד האדם לתקן את אשר קלקל, ולפי דברינו הנ"ל רמז לו ג"כ התועלת הנפלאה אשר תגע להאדם אם ישא עול בנעוריו, אז ירויח כי בניו יהיו כנטיעים מגודלים בנעוריהם, ויקיים בו גבור בארץ יהיה זרעו, וזהו „ומחר" אתה ובניך ג"כ אתי במחיצתי, משא"כ אם תאמר לדחות זאת על זמן הזקנה והשיבה; ואמר עוד „ומחר" אל כל עדת ישראל יקצוף, כי אם תאמר לדחות התיקון ולעשות לע"ע כחפץ לבך, איך לא תהיה על נפשות אביונים נקיים, אולי העולם מחצה זכאי ומחצה חייב, ותבוא אתה ותעשה עבירה להכריע את כל העולם לכף חובה ח"ו, וזהו ומחר על כל עדת ישראל יקצוף, ולכן שוב גם היום ומחר כלומר למה לך לאבד הזמן ולבלות יום של עתה, הלא יותר תצליח אם תתן לבך גם היום לפשפש במעשיך, ועוד זאת

וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם, כי גם כאשר יתעורר האדם בימי נעוריו והקדיש זמנו קודש לה׳ ללכת באורח צדיקים, יש לו לבחור ג״כ במעלות הבע״ת כי כפי תוספת השגתו יום אחר יום, כן יחייב את נפשו בעבודה נוספת על יום העבר, וזהו וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם, הוא תואר הבעלי תשובה המתקדשים והמטהרים בכל יום ביתר שאת ויתר עז. וזה שאמר התנא שהנעור בלילה, דהיינו בהיותו כבר מופשט מתאות הגופניות, אם מפאת הזקנה והחולשה או מפאת הצרות והמקרים ששניהם נמשלין ללילה, ובשביל זה נוער משנתו אולתו וסכלתו הרי זה מתחייב בנפשו, אם לא יקבלנו השי״ת נדבה, הרי הוא עצמו גרם לו, שהיה לו להתעורר קודם לכן.

„והמהלך בדרך יחידי", נ״ל לפרשו, ע״ד מה שאמרו חז״ל במתניתן (בפ״ק דברכות) אר״ט אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים, א״ל כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב״ה והטעם מפני שקבעו הלכה כב״ה, והכלל מונח אצלינו דאחרי רבים להטות, ויחיד ורבים הלכה כרבים בין להחמיר ובין להקל, ואינו ראוי שיאמר אחד, אני אלך בדרך היחיד הואיל והוא מחמיר, דהא חזינן דר״ט התחייב בנפשו כאשר נטה אשורו מני דרך המשפט המקובל אצלינו, והטעם כבר נאמר דהוא הומרא ראתי לידי קולא וז״ש „המהלך בדרך יחידי" מלת יחידי הוא תואר הנשוא דהיינו שהולך בדרך שהיחיד בחר לו, מתחייב בנפשו כדחזינן גבי ר״ט. „והמפנה לבו לבטלה", לפי פשוטו הוא קשי ההבנה, דהול״ל ואינו עוסק בתורה, וכדומה.

אמנם לדעתי י״ל כי מלת המפנה הוא הפועל מגזרת פן, כמו נשאתי אימיך אפונה שעניני, אני ירא ומסתפק בכל עת פן תבא, אימת קיצי לפי שיש בטבע המהרסים לעלות בשכלם במחקרי הדברים אשר נלאה דעת האדם שוכן בתי חומר לעמוד על סודם, ועל ידי זה יכבידו את לבבם בכמה ספיקות

הפוגשים בחקר תהלוכת העולם, ובהנהגת הבריאה, ובעניני התגלות אלהות וכהנה מהחקירות ועי"ז מבלים ימיהם במחשבת תהו ובדמיונות ההבל, ואיש החכם יבין וידע כי במופלא ממנו אין לדרוש, כי בכל כיוצא בזה ראוי לנו לסמוך על האמונה, ומחשבת חרוץ בזה ללא יועיל, וכן ארז"ל המסתכל מה למעלה ומה למטה, ראוי לו שלא בא לעולם, (חגיגה פ' אין דורשין וכן אז"ל (שם) ד' נכנסו לפרדס, בן עזאי הציץ ומת, ב"ז הציץ ונפגע, אחר קצץ בנטיעות, ורק ר"ע יצא בשלום, והאי נכנס לפרדס פירושו להסתכל בענינים העיונים הנפלאים משיקול דעת אדם בינוני, כמו במ"ב ומעשה מרכבה, וכל מי שאין בידו המתג והרסן לישר את שכלו, לבל יצא מהגבול אשר הוגבל לבני האדם, ויירא ויפחד מפחד רם ונשא, לבלתי שלח מזימותיו חפשי ה"ז מעותד ליפול ברשת הטעות או בבור הכפירה, כי הסיר מעל פניו מסוה הצניעות והבשת לדרוש במכוסה מב"א אשר בעפר יסודו, ועז"נ (משלי כ"ח י"ד) אשרי אדם מפחד תמיד, „ומקשה" לבו יפול ברעה, לפי דעתי, היינו שמכביד את לבו בספיקות אשר א"א לאדם לבא עד תכונתם.

וכן מפירש אצלי הפסוק שאמר הקב"ה למשה נביאו נאמן ביתו במחזה הראשונה ויאמר אל תקרב הלם, של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא ולכאורה יש לשאול איזה יחס יש להליצת הנעלים עם העמידה במקום קדש. ונהפוך הוא כי אין לבוא אל שער המלך יחף רגלים אמנם לפי דעתי, הליצת הנעלים, ירמוז אל הענין שזכרנו. כי אם שאין לספק, שבודאי מצא הקב"ה את לב משה רבינו עליו השלום, מוכן וראוי להשראת השכינה, כי הדביק מחשבתו הטובה בסיבה הראשונה, והיה מעיין במושכלות העיונות, והשתומם על פלאי בוראו י"ת, ובשעה זו היה ראוי ביותר שתחול עליו רוח האלהי, כמו שאמרו הז"ל (ברכות נ"ה) „אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה" שהכוונה לפ"ד

שאין הקב"ה משפיע שפע רוחו הקדושה לאדם בזמן שהוא אחוז בסבך הבלי העולם הזה, ועשתנותיו נבוכים בצרכי הזמן, כ"א למי שיש בו חכמה, דהיינו בשעה שעוסק במושכלות, והוקר בפלאי יוצרו, כי אז הוא מוכן וראוי להשפיע עליו שפע חכמה העליונה, ובודאי כשהיתה יד ה' על אדון הנביאים, גם בפעם הראשונה כבר מצאו מעמיק במחשבתו ושכלו בענינים אלהיים, אמנם על זה ראתה חכמתו ית' להזהירו שבל יעבור חק וגבול הניחו לבני אדם, ויהיה זהיר וזריז לבל יכשל במצודת חקירתו, ע"כ ילך, לאט, לאט, לבל יעפיל בשכלו אל רום העיון יותר מדאי, ע"כ קרא אליו את הקריאה הזאת, „של נעליך" כי הנה כל הבגדים הן מוכרחים לאדם לכסות בשר מערומיו אף במקומות החמים לבד מהנעלים, שהם מכסה הרגל, אינם כ"כ בהכרח לקיומו, ואדרבה עינינו הרואות כי הולכי יחף הם חזקים ובריאים יותר, וכ"כ החכם הרופא „הופלאנד" „במקרע־באטיק" שלו, אך עכ"ז המציאו ב"א מנעלים לרגליהם כדי שלא יצטרכו לדקדק על כל פסיעה ופסיעה, כי בלעדי זאת היה עלול לנזק מקוצים וברקנים אשר יזיקו לרגליו, ורק בשומם נעלים ברגליהם, ירוצו ולא יכשלו, וז"ש „של נעליך" מעל רגליך, ירמוז בזה שתדקדק מאד בכל פסיעותיך לילך לאט לאט ולהיות מפחד תמיד מכשלון כאיש הולך יחף, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא, יראת הרואה כל סתרים ברעיונו, שהוא מעיין כעת בעיון דק ובעיון גדול ונורא, ורגלו נצבת על אדמת קדש נעלה ונשגבה באופן, שההיזק והנפילה מצוי בה אם לא ידקדק, בכל פעמי רגלי שכלו לבל יעבור חק וגבול.

היוצא מן האמור כי מי שמכביד את לבו בספיקות בדבר שאין להשיב איתו על בוריו ולא ישען על האמונה, הנה עלול ליפול בפח יקוש ונפשו לא תחיה, וז"ש תנא דמשנתינו, כי „המפנה" לבו לבטלה שמכביד לבו בספיקות לחנם, כמ"ש „שהמפנה" הוא מגזרת „פן", ה"ז מתחייב בנפשו, כי יפול

הנופל, וכמו שאמרנו וסמך התנא אלו ג' למודים, שכולם הם פעולת טובות בעצמם, אלא שלא עשה העושה אותם, בזמן הראוי, או במקום, או בשיעור הראוי, כי הנעור בלילה, אם שעשה פעולה טובה, שנער משינת הסכלות, אבל לא עשה כן בזמן הראוי, וכן המהלך בדרך „יהידי" ע"ד שפרשנו, אם שכונתיו לטובה להחמיר כיחידאי, אבל אינו עושה במקום הראוי, כי ההפסד מרובה על השכר במה שמבטל בזה דברי הרבים, וכמו שאמרו (שם) (במס' ברכות) שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות, וכן „המפנה לבו לבטלה", אם שכונתו לעמוד על אמיתית בדברים אלהיים, לא עשה כן בשיעור המוגבל, ובמקום הראוי, כי בענין הזה העיון אך למותר ולבטלה.

דרוש לשבועות

והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים, כטל מאת ד' כרביבים עלי עשב, אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים, כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן, אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל: (מיכה ה. 6).

ועלינו להבין הכפל, והיה שארית וגו' והשינוי בראשון אמר בקרב „עמים" לבד ובשני אמר „בגוים" בקרב עמים רבים?

אמר רבב"ח אישתעי לי נחותי ימא האי גלא דמטבע לספינה, מיתחזי כי צוציתא דנורא חיוורתי ברישא ומחינן ליה באלוותא דחקיק עליה „אהיה אשר אהיה" יה ד' צבאות אמן אמן סלה ונייח, ועלינו לבאר את החידה הנפלאה הזאת, (ב"ב ע"ג).

תניא רשב"י אומר אם ראית את הבריות שנתיאשו ידיהן מן התורה מאד, עמוד והחזק בה, ואתה מקבל שכר כולם, מ"ט הפרו תורתיך עת לעשות לד'. (ירושלמי סוף

ברכות) (בהשקפה הראשונה אין לזה ביאר, כי מה ענין יאוש „לידים", הלא יאוש בלב תליא, הלא יאוש הוא הסח הדעת ? והלל „שנתרשלו" ידיהן מן התורה).

ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב, מכאן מודעה רבה לאורייתא (פרש"י אם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס).

(שבת פ"ח).

הקשו המפרשים, הלא קיימ"ל (במס' ב"ב מ"ח ע"א), דתליוה וזבין זביניה זבינא דאגב אונסיה גמר ומקני, וכן הוא להלכה בטוש"ע הו"מ סי' ר"ה, וא"כ אין כאן טענות אונס לקיום התורה, עוד הקשו המפרשים לשיטת הרמב"ם הובא בח"מ סי' ס' וס' ר"ז דאין אדם יכול לחייב את עצמו בדבר שאין לו קצבה, וא"כ איך נתהייבו ישראל לשמור את התורה ע"י קבלתם, הא כתיב בה ארוכה מארץ מדה ובכן התורה היא דבר שאין לו קצבה, ולא מהני בזה שום התחייבות.
אבל לפי מ"ש הקצוה"ה סי' ס' דהא דס"ל להרמב"ם דלא מהני התחייבות בדבר שאין לו קצבה, הוא משום דהוי זה כמו אסמכתא, וקיימ"ל דאסמכתא לא קניא, והנה הא דאסמכתא לא קניא הוא משום דלא גמר ומקני כמבואר בגמ' ובפוסקים, ואילו ידעינן בודאי דגמר ומקני, כגון שעושה הדבר מאהבה גמורה, בכה"ג אף אסמכתא קניא, וע"י בח"מ סי' ר"ז ובמס' גיטין מ"ט ע"ב כל לגבי בריה שעבודי משבד נפשיה, וא"כ כיון שישראל הקדימו „נעשה לנשמע" גלו מדעתם שמאהבה גמורה אמרו זאת וגמרו ומקנו, ובכה"ג אסמכתא קניא, וממילא מהני התחייבות להרמב"ם בכה"ג אף בדבר שאין לו קצבה אפילו ואולי יש לפרש בזה (תהלים קי"ט) „לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד". ואם תאמר אם כן

לא מהני ההתחייבות בקיום התורה כיון דהוי דבר שאין לו קצבה, על זה אמר „מה אהבתי תורתך" פירוש דכיון דמאהבה התחייבו, ממילא מהני ההתחייבות, ובזה מיושב הקושיא שהקשו המפרשים דהא כל זה ניחא אם נימא דקבלו מאהבה אבל אי נימא דקבלו ע"י כפייה, א"כ חזר הדין, דאסמכתא לא קניא, משום דלא גמר ומקני, וממילא לא מהני ההתחייבות, בכה"ג בדבר שאין לו קצבה, ושפיר אמר ראב"י מכאן מודעה רבה לאורייתא, וכקושיתנו להרמב"ם הנ"ל.

עוד יש להקשות כי הרמב"ם (בפ"ב מגירושין ה"כ) כתב, ולמה לא בטל גט זה, שהרי הוא אנוס? אלא שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחויב בו מה"ת, אבל מי שתקפו יצרו הרע, לבטל מצוה או לעשות עבירה, והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו, או עד שנתרחק מדבר האסור לעשות, אין זה אנוס אלא הוא אנס את עצמו בדעתו הרעה, וכו'. וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו, עכ"ל הנה מבואר מדבריו דבמצוה לא שייך אונס כי באמת נפש הישראלי, שואפת תמיד לעשות המצוה, לקיים רצון קונו, ורק יצרו הרע תקפו ואנסו, שלא לעשות המצוה, ומשו"ה אם אנסו לישראל שיעשה איזה מצוה, לא שייך בזה לומר שאנסו לקיים המצוה, אלא להיפך הב"ד בכפיתם עזרו אותו לבטל את אונס יצרו הרע, ונשאר חפשי כרצון נפשו, וכל מה שהוא עושה חשבינן ליה כאילו עושה באהבה וחשק נפשו, וא"כ אף שכפה הקב"ה על ישראל ההר כגיגית, לא מקרי זה אונס כי הלא מנפשם חשקו לקבל התורה ורק יצרם הרע אנסם שלא לקבלה, והקב"ה ע"י הכפיה בטל את כח יצרם, ושוב נחשבה הקבלה שקבלו ע"י כפיית ההר, קבלה באהבה ורצון, ואיך אמר ראב"י מכאן מודעה רבה לאורייתא.

אבל יש לתרץ ולומר דכל זה לא שייך אלא לאחר שקבלו ישראל את התורה, ומחויב כל איש ישראל לקיים את מצות

ה׳, ומשו"ה אפילו אם עשו את המצוה ע"י כפייה ואונס, נמי חשיב למצוה, אבל כשאנו דנין על שעת הקבלה, אם מהני הקבלה אם לא ואי נימא דלא מהני הקבלה, לא נתחייבו ישראל כלל בקיום המצות דלא שייך לומר דהאי אונס הוא רק לבטל את אנסו מיצרו הרע, כיון שהוא מחויב לעשות, דהא באמת עדנה לא חל עליו חיוב המצוה עד עתה, ואף שזה יש לדחות, דהא כבר הקדימו נעשה לנשמע ורק עתה חזרו כשראו האש הגדולה, ומשו"ה היתה הכפייה וכבר נתחייבו בקיום התורה, קודם הכפייה, בקדימת נעשה לנשמע, וא"כ שוב לא חשובה הכפייה לאונס עפ"י דברי הרמב"ם דלעיל, בכל זה א"ש לפמ"ש המפרשים בשם המדרש תנחומא, דנעשה ונשמע אמרו על תורה שבכתב לבד, אבל לא רצו לקבל את התורה שבע"פ ועל זה, על קבלת תורה שבעל פה כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית וכיון שלא רצו מתחלה לקבל את התורה שבע"פ ולא אמרו נעשה ונשמע על זה, א"כ מעולם לא נתחייבו לקבל התורה שבע"פ, וממילא שייך בזה טענת אונס, ולא דמי למ"ש הרמב"ם, דהרמב"ם מיירי היכא שמחויב, ועומד בדבר מכבר, אבל אנחנו עודנו צריכין לשום לב על מה זה, ולמה מיאנו בקבלת תורה שבע"פ, אחרי שקבלו באהבה, התורה שבכתב הלא שתים שהן אחת הן, ומבלעדי התורה שבע"פ לא נוכל לקיים גם התורה שבכתב, כי התורה שבכתב, בלא תורה שבע"פ כספר החתום תחשב לנו.

ובמס׳ ברכות (דף ה׳) א"ר לוי בר חמא אמר רשב"ל מ"ד ואתנה לך, את לוחות האבן, והתורה, והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות האבן, אלו עשרת הדברות, תורה זה מקרא, והמצוה זו משנה", אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, להורותם זה גמרא, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני, ויש לדקדק למה הפסיק במשנה שהיא תורה שבע"פ, בין תורה ונו"כ שהמה תורה שבכתב, ונראה שבא להורינו סדר הלימוד עם תינוקות שב"ר, שמתחילה צריך ללמוד עם התינוק מקרא עם קיצור

פירושה שקיבלו בתורה שבע"פ, וזו הנקראת כאן „משנה" שמתורה עצמה לא נתפרש לנו כמעט שום מצוה בבירור, כגון פסוק גדילים תעשה וכו׳, וכן והיו לטטפת בין עיניך, מהיכן נדע מהו גדילים, ומהו טטפת רק המשנה מבארת לנו עיקרי המצות ותנאיהם, בקצרה, כפי דעת התינוק לקבל, וכעין שפי׳ מאור עינינו רש"י ז"ל על תורה ואח"כ צריך ללמוד נו"כ ואחר אלה ילמוד גמרא שהוא גמר ההוראה ויהיה מלת (משנה) הכוונה על פירוש הקצר, שבתורה שבע"פ על שבכתב.

וז"ל הרמב"ם ז"ל בהקדמתו למשנת תורה שלו, „כל המצות שניתנו למשה בסיני בפירושיהם נתנו, שנאמר ואתנה לך את לוחות האבן, והתורה, זו תורה שבכתב, „והמצוה זו פירושה" וציונו לעשות התורה עפ"י פירושה, ומצוה זו היא נקראת תורה שבע"פ" עכ"ל, הנה נראה בעליל שהרמב"ם ז"ל במקום „והמצוה זו „משנה" הנאמר בתלמוד, העתיק והמצוה זו „פירושה", והנה יש לזה שני טעמים נאותים, האחד כדי שתהיה תחילת לימודו של תינוק, שהוא עיקר היסוד והשורש שלו, בתורת אמת לאמיתו, אם ילמוד עפ"י פירושה שבתורה שבע"פ, ושנית כדי שיתרגל בתחילה באמונת חכמים ולקבל את דרישתם, אך אם יתרגל בתחילה לפרש המקראות עפ"י הפשט, אז לא תכנים בלבו אח"כ דרשת חז"ל הנראים כאלו הם רחוקים מהפשט הפשוט, והוא בכלל מאמר חז"ל ומנעו בניכם מן ההגיון (ברכות כ"ח) ופירש רש"י שלא תרגילום במקרא יותר מדאי, ובלי ספק שהכוונה בזה שלא ילמוד עמם על פי דרך הפשט בלבד, דאם לא כן הלא היא, משנה מפורשת באבות בן חמש למקרא.

מכל אלה הדברים, והעיקר מדברי הרמב"ם ז"ל שהעתיק מלת „משנה" בתלמוד „פירושה" אנו לומדים שהתורה שבע"פ היא היא הפירוש לתורה שבכתב, ועוד אביא לך שתי אגדות מפליאות בענין זה. במס׳ שבת י"ד ע"א אמר ר׳ פרנך אמר ר׳ יוחנן, האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום, ערום סלקא

דעתך, אלא אמר ר׳ זירא ערום בלא מצות, בלא מצות סלקא דעתך אלא אימא ערום בלא אותה מצוה, ולפי מסקנת הגמרא, נוכל לראות כי ר׳ פרנך רצה לומר זה המאמר, האוחז ספר תורה ערום, נקבר ערום בלא אותה מצוה, אבל המקשן הפסיק אותו בתוך דבריו, כשאמר „ערום״ בא המקשן והפסיק אותו בשאלתו סלקא דעתך? ובאופן זה מבואר גם כן מאמר חז״ל במס׳ (רה״ש ט״ז א׳) א״ר יצחק למה תוקעין בר״ה, למה תוקעין? רחמנא אמר תקעו, אלא למה מריעין, — מריעין? רחמנא אמר זכרון תרועה, אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן, וגם בזה כמובן, לפי המסקנא אנו רואין כי רב יצחק רצה לומר, כל המאמר, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, וכו׳, אבל המקשן לא היניח לו לסיים את דבריו, והפסיק אותו בקושייתו רחמנא אמר תקעו רחמנא אמר זכרון תרועה? וביותר יש להתפלא על התירוץ כדי לערבב השטן, נראה מזה כי סגולת התקיעות והתרועות מיושב ומעומד, הוא להציל את ישראל ביום הדין כי הם התקיעות יערבו את השטן ולא יכול להשטין על ישראל ויוצאים זכאים בדינם וא״כ למה אמרו חז״ל לבטל תקיעות שופר ברה״ש שחל להיות בשבת, משום שמא יטלטלנו את השופר ד׳ אמות ברה״ר ואיך לא חסו על כלל ישראל אם רה״ש חל להיות בשבת ולא יתקעו ולא יריעו ואז יהיה השטן עומד בתקפו ויפצה פיו וישטין על ישראל כמו שירצה ואין בידם שום תחבולה לערבוב אותו ולסתום פיו?

אבל באמת רעיון נשגב ומוסר נפלא צפון בדברי ר׳ יצחק לפי הדברים שדברנו למעלה, יוצא לנו, כי התורה שבע״פ היא פירושה של תורה שבכתב, אבל גם תורה שבע״פ, עשו חכמים סיג „לדבריהם״ והחמורה דברי סופרים מדברי תורה, וכל העובר על דברי חכמים וכו׳ ע״כ עשו סיג וגדר ג״כ לדבריהם שלא יעברו עליהם, וברבות הימים משום הטילטולים

והנדודים והגירושין של ישראל מגוי אל גוי וממםלכה אל עם אחר נתוספו עוד כמה הרחקות, וסיגים, וקבלנו עלינו עוד כמה מנהגים, אשר בסודות הקבלה יסודם, ואנו רואים כן, אם איש ישראל הוא עומד בדתו, בתורתו וביראתו את ה', איתן כסלע מצוק, ואם היצה"ר יבוא אליו להדיחו מדרכו הטוב, לא יתחיל להסית אותו לעבור על תורה שבכתב או אפילו על דברי תורה שבע"פ, התחלתו תהיה להדיח אותו ממנהגי ישראל אשר בחכמת הקבלה יסודם, לא עליך לרקוד בקדושה, הבל הוא, המלאכים מרקדים? מי ראה אותם רוקדים? ועוד טענות כאלה נגד מנהגי ישראל, וכאשר הסית עליו בזה, והוא היה לו תלמיד מקשיב, אח"כ יסית אותו לעבור על גדרי וסיגי חז"ל והוא ילך מדחי אל דחי ויעבור גם על תורה שבע"פ ואח"כ ישליך מעליו את התפילין ואת הציצית, וישליך את המזוזה אחרי הדלת, ויחלל את השבת וימלא בטנו בשר פיגול שקצים ורמשים, כמאמר התנא היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשו כך, ואח"כ אומר לו לך עבוד אלהים אחרים, אבל זאת הוא במשך כל השנה, אבל כשיבואו ימי אלול ויתחילו ימי התשובה אז אפילו אותן הפושעים והחוטאים, יתעוררו בלבם ההרטה לעזוב דרך רשע וכסל ולשוב אל ד' בכל לבם ונפשם, ואז יתמלאו הבכ"נ והבתי מדרשות מהם להתפלל בציבור בכל יום ולהזהר בנט"י לאכילה, ואפילו אותן שאינם נזהרים בענינים כאלה יתחילו להניח תפלין ועוד כהנה וכהנה.

והנה היצה"ר כשהוא רואה כי התלמידים שלו אשר יגע ועמל עליהם בכל השנה יעזבו אותו אחד אחד, אז יתחיל להביט במעשיהם איך הם חוזרים בתשובה, ואם יראה כי רק בעניני המצות דאורייתא הם חוזרים בתשובה אבל „בדרבנן" הם נוהגים כמו שהיו נוהגים מקדם אז היצה"ר הוא „השטן" ישחק וילעג למו, ואומר, יעברו ימי התשובה והם יתנהגו כמקדם, ויעברו על מצות דאורייתא, כמאז, אם דברי רבנן כאל נחשבו להם, אבל אם רואה השטן, כי הם יעזבו דרך

הרע לגמרי כי יתנהגו בדרך ישר אפילו במצות דרבנן וגם בגדרים וסיגים, אז יתבהל השטן ויאמר לריק יגעתי ולהבל כחי כליתי, כי הם בעלי תשובה גמורים. ור' יצחק יציג לפנינו מחזה מרהיב עין ברה"ש כל הבתי כנסיות והבתי מדרשות, והאולמים מלאים אנשים, טף ונשים רועדים ומפחדים מיום הדין הגדול והנורא, השטן עומד ומביט עליהם ומכירם כי הם תלמידיו הנאמנים אשר שמעו לקולו ועצתו בכל ימות השנה, ועתה עזבו אותו לנפשו ועומדים עטופים בטליתותיהם המצוייצות, ורועדים, לבם מלא חלחלה ורתת, עיניהם מלאות דמעות, ומביטות על נשותיהם וטפיהם ברוב המלה, ויראים מאימת יום הדין, כמאמר הפייטן ארץ ודריה יצפו לדין ויחתו ויהרדו מאימת הדין והנה הבמתה עולה איש אחד לבוש לבנים, וקרן השופר בידו, וכל העדה עמדו על רגליהם ביראת הכבוד ותלמידיו בתוכם, והאיש הלזה יברך הברכה ויחתום לשמוע „קול שופר" וכל העם עונים אמן בכל כחם, ותלמידיו כמובן עונים, והוא השטן פתאום שומע „תקיעה" ואז הוא שואל לעצמו, למה תוקעין? המצוה הלזו מה היא דאורייתא או דרבנן? אח"כ משיב לנפשו „רחמנא" אמר תקעו דאורייתא היא. ולאו כלום הוא, אין לי לירא מהם אם אינם אוחזים רק במצות דאורייתא, לבד, יעברו ימי התשובה, ויחזרו לסורם, וכמקדם יעברו על מצות דאורייתא ג"כ, ובתוך כך ישמע „קול תרועה" וישאל לעצמו למה מרעין? אם דאורייתא או דרבנן. ואח"כ יתנחם לאו כלום „רחמנא" אמר זכרון תרועה גם זה דאורייתא בלבד, אבל כמו הנראה לא קבלו את מצות דרבנן, ואחר ימי התשובה יחזרו לסורם, אבל אח"כ כאשר „השטן„ רואה שהן תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין. ותקיעות מיושב ומעומד זאת היא דרבנן וזהו מערבב את השטן כי יראה אשר גם בדרבנן יזהרו. ואז הם בעלי תשובה גמורים ולשוא עמל ויגע להדיחם מדרך הטוב.

וכשחל רה"ש ביום השבת מדאורייתא הם מחויבים לתקוע אבל משום שמא יטלטלנה ד' אמות ברה"ר אסרו חכמים ותקנו שלא לתקוע. ואז אם חל רה"ש בשבת כאשר לא יתקעו את השופר גם בזה מראים את עצמם כי הם מקיימים דברי רבנן והם מבלבלים את השטן בזה שלא יתקעו ולא יריעו, כי גם זאת מדרבנן ואם הם מאמינים בתורה שבע"פ אז בוודאי יעשו ויקיימו את התורה שבכתב ובזה יבואר מאמרו של ר' פרנך, המובא למעלה. הנמשך למאמר רב יהודא, אמר שמואל הנזכר לפני זה, שבשעה שתיקן שלמה ערובין ונטילת ידים, יצאתה בת קול, ואמרה, בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני; והענין הזה מפורש יותר בעירובין, שהתורה שבכתב לא תתקיים מבלי הסייגים והגדרים, והפירושים, שבאו בתורה שבעל פה, כי כן נאמר שם (כא"ב) אמר ר' אליעזר בתחלה, היתה התורה דומה לקופה שאין לה אזנים, עד שבא שלמה, ועשה לה אזנים, ופרש"י שתיקן ערובין ונט"י וגזר על שניות לעריות, כמפורש ביבמות, ועל ידי זה, מקיימים בני ישראל המצות, ומתרחקים מן העבירות, ויהיה אם כן הסיג והגדר, כמו בית יד, או שומר, ולבוש לתורה שבכתב, שעל ידו תתקיים התורה ותשאר לעולמי עד, ובא ר' פרנך במאמר זה להוסיף, ביאור באחוז לשון ערומים, כל האוחז ס"ת ערום, כלומר שהאוחז התורה כמו שהיא בכתב לבד, מבלי הסיגים והגדרים שנמסרו בעל פה נקבר ערום, (והעלים הכוונה בנקבר ערום, למען לא תובן בסקירה ראשונה ות"ח בארו אח"כ ע"י שקלא וטריא כדרכם) והשומע הבין, נקבר ערום כמשמעו ערום בלא תכריכים, ופריך נקבר ערום סלקא דעתך, ואיך אדם מישראל לא יהא נקבר בתכריכין? ומשיב „ערום בלא מצוות" שכוונתו, שבעזבו את התורה שבע"פ, יעזב גם המצות הכתובות בתורה ולא יעשם, ועל הדרך שפירש"י בערובין, שעל ידי הסייגים והגדרים, מקיימים ישראל המצות ומתרחקים מן העבירות, ופריך עוד, בלא מצות סלקא דעתך? אותם שלא

מצאנו הכי ששמו לבם לדברי חז"ל בעניני התקנות והגזרות והפירושים, ואעפ"כ הם מקיימים המצות הכתובות בתורה שבכ' כמו הצדוקים והבייתוסים, ואז מבאר ואומר, ערום בלא אותה מצוה כלומר, שגם המצוה ההיא שהוא עושה, אינה נחשבת לכלום, לפי שרוב פרטי כל מצוה חסרים בתורה, ומתפרשים, בתורה שבעל פה, וזה העושה אותה ערומה, וכמו שהיא כתובה בתורה לבד, אינה מצוה כלל, למשל ועשו להם ציצית, מה היא ציצית? ואיך יעשו? תענו את נפשותיכם, מה היא העינוי? וכמעט כל המצות כולם יצטרכו בהכרח לבאור תורה שבעל פה, ובלעדי הביאור לא יחשבו למאומה כידוע.

נתנה ראש ונשובה לענינגו לפי דעת המ"ת שאמרו נעשה ונשמע על תורה שבכתב, והתורה שבע"פ לא רצו לקבלה, וע"ז כפה עליהם את ההר כגיגית, הקושיא עצומה איך היו יכולים לקבל את התורה שבכתב בלא תורה שבעל פה? אבל ביאור הדבר הוא כן, דכל דין והלכה שנתחדש מימות משה עד עתה, ומה שיתחדש עד סוף כל הדורות, הכל נכלל בתורה שבעל פה, והוא כי בהר סיני מסר הקב"ה למשה בעל פה הכללים והמידות שהתורה שבכתב נדרשת בהן, וכל הלכות שהמציאו חכמים בדרשותיהם, על פי הכללים, המסורים לנו מסיני, גם זה תורה שבע"פ הוא אף שמחודש הוא עפ"י חכמים, בכ"ז נאמרה למשה מסיני הלכה זו, כיון דהכללים איך לדרוש התורה שבכתב נאמרו בסיני, וזהו כוונת הגמרא דתמורה (ט"ז ע"א) דהלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה, החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו, דהיינו עפ"י הכללים והמדות שהתורה שבכתב נדרשת בהן, המציא את ההלכות הנשכחות, ויוכל היות שמפני כן לא רצו לקבל התורה שבע"פ, יען כי ישראל מיאנו בנוספות, מה שיתוספו לימים יוצרו, עפ"י הכללים והמדות המסורים למשה בסיני בע"פ, אשר זה כל היסוד של תורה בע"פ, ורק התורה והמצוה אשר היו לפניהם, בעת הזאת רצו לקבל ולא יותר, וע"ז כפה עליהם הקב"ה ההר כגיגית,

ואם ישאל השואל מה היה דעתם של ישראל בהדור ההוא שלא רצו לקבל עליהם ההלכות שיתוספו עפ"י החכמים ועפ"י הכללים והמדות המסורים בע"פ מסיני, מה נשתנו המצות אלו מאלו, הלא כולם ממקור אחד יצאו, מקור נאמן, מקור קדוש וטהור? ונאמר בזה עפ"י מה דאיתא במס' ברכות (ל"ה ע"ב) ת"ר ואספת דגניך מה ת"ל לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגניך הנהג בהן מנהג ד"א דברי רי"ש, רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וכו' תורה מה תהא עליה, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים וכו', אמר אביי הרבה עשו כרי"ש ועלתה בידם, כרשב"י ולא עלתה בידם, ומפני זה י"ל שלא רצו ישראל שבאותו הדור לקבל התורה שבע"פ, כי ידעו מראש אשר אם יקבלו התורה שבע"פ לא יוכלו לצאת ידי הובתן אם לא ישימו לילות כימים להגות בה, יום ולילה לא ישבותו, כי בכל שעה ושעה יתחדשו ספיקות והלכות מחודשות אשר בתורה שבע"פ יסודתן, ועליה נאמר ארוכה מארץ מדה, ואם ישימו כל מעינם בה, מלאכתם מתי נעשית וארצם ומדינתם איך יכלכלו ואם יעשו כרשב"י דעתם היה שלא יעלה בידם, וכעדות אביי שהרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, ואם בשניהם יבחרו בתורה ובדרך ארץ, היה בדעתם, כי לא בזה חפץ ה' ומשו"ה מיאנו לקבל את התורה שבע"פ.

אבל באמת שגו בזה והפץ ה' הוא כי יעסקו בתורה איש איש כפי כחו, וכפי יכלתו, והאיש אשר טרדת הזמן לא תכביד עליו אכפו, וידע שלו, כי לחמו ניתן ומימיו נאמנים כמו שבט לוי, עליו מוטל החוב הקדוש לעסוק בדברי תורה יומם ולילה, למען השיב לכל שואליו דבר ה' זו הלכה ברורה עפ"י יסודות ומדות שהתורה נדרשת בהן, לא כן האיש אשר טרדות רבות סביב שתו עליו, ועול אשה ובנים הוטל עליו, מאיש כזה לא יבקש הקב"ה גדולות, רק שיקבע עתים לתורה, ויעסוק בה

בעתים מזומנות בכל יום איש איש כפי טרדתו והצטרכותו של הקובע עתים לתורה, וגם בזה הוא מקיים לא ימוש. ועיין בס' עיני יצחק על עין יעקב מהמ"מ ר' יצחק אהרן דוואלקאמיר במס' שבת פ' במה מדליקין, אמר רב בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, ובסנהדרין (ז') א"ר המנונא אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה עיין שם קושית התוס' והוא מתרץ שם בזה, אם הוא אדם שיש לו שעות ללמוד יומם ולילה, ע"י שיש לו מי שיפרנסנו ממנו הורשין ביחוד ת"ת, אבל אם הוא צריך לעסוק במשא ומתן להחיות את נפשו, אותו שואלין רק אם קבעת עתים לתורה, כי לו די בקביעות עתים לתורה בלבד, עיין שם ותתענג כי כליל תפארת הוא, וע"ז אמר ר"א הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם, מ"ט יום שנתנה בו תורה הוא, דהנה ישראל בשעת קבלת התורה ע"י טעותם שטעו כי רצון ה' שיהגו „כלם" בתורתו יומם ולילה, ואילולי כן לא יפיקו רצון מאתו ית', וכיון שדרך זה לא יעלה בידם משו"ה מיאנו לקבלה כל עיקר.

ולהוציא הטעות הזה מלבות עם בני ישראל, ולהראות לכל כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, אר"א דבעצרת אשר הוא יום שנתנה בו התורה דוקא בו בעינן נמי „לכם" להורות דהאיש הישראלי אשר אין עתותיו בידו לעסוק בתורה יומם ולילה, כי טרדות רבות סבבוהו הקיפוהו למען החיות את נפש בני ביתו בלחם ומזון לפי הטף, דיו אם יקבע „עתים" לתורה לבד, ויחזיק ידי היושבים לפני ה' ומשימים לילות כימים, להגות בתורה"ק ומעלה עליו הקב"ה כאלו הוא יושב תמיד לפני ה' והוגה בתורתו, וביום שנתנה התורה הראה הקב"ה בעליל כי לא הטיל על כלל האומה דבר כזה, וכי הם רק הם הדור המדבר הלזה שגו ברואה במיאונם לקבל דבר ה'— והשגיאה הגדולה הזאת שגו גם בני הדור החדש, בימינו אלה, כי אחרי אשר ראו והתבוננו, כי ע"י שיתנו לבניהם לעסוק

בתורת ה׳ יומם ולילה, אין הדבר שוה להם בנזק העת, ולא ישאו פרי בעמלם, כי אין להם מקום תוצאות לכסף וזהב, למלאות כל תאותם, כיד המותרות הטובה עליהם, וכעלוקה תאמר, הב, הב, ולא תדע שבעה,וע״י לימודם בתוה״ק לא ירוו את צמאונם לכל דבר טוב וערב, ומהגם שאינו מועיל ולא טוב הוא לשבת בעצלתים, וברפיון ידים לבל לדאוג לבניהם אחריהם כדי שיגיעו להמטרה אשר ישרה היא בעיניהם, וביותר בעיני בניהם, ולכן נטו מן דרך, אשר התוו לנו חכמינו ז״ל, והזהירונו לבל נטה הצדה, ולא נסור ימין ושמאל, והם לא הלכו בדרך ההיא, ולכן השליכו דברי חכמינו ז״ל, לימוד התורה שבע״פ, אחרי גוום, ואינם יודעים מאומה מיקרת התלמוד, ומכל סגולותיו, באמרם מה לנו לילך לבית הספר ולהגות בדברי התלמוד, אשר נכלה כחינו, לריק, ושנותינו לבהלה, ונשבע אך נדודים, ומכאובים חרפה וקלון, ולא יוליכנו קוממיות להמטרה אשר שמנו לימי חיינו, ובמטרת אבותינו בחלה נפשינו, וטוב לנו לבלות הזמן בדברים היותר נחוצים, לפי רוח העת והזמן, ועלינו לדעת מה העת דורשת מאתנו ומה הזמן מבקש, אשר מעמלינו נראה שכר טוב ופרי ישוה לנו ובפרט שהתנא בפ׳ א׳ למס׳ אבות, אומר אהב את המלאכה, ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות, שלפי ביאורו של הבעל סולת למנחה אות י״ט המלה „רשות״ הוא מענין רש נרדף עם „עני״ „ומך״ כמו „עושר עשירות״ „דל דלות״ וכמו כן רש רשות, והוא על דרך שאמרו חז״ל במס׳ סנהדרין „שב שני הוי כפנא ובבא דאומנא לא חליף״ פירוש שהאומן לעולם בטוח מעוני ומחסור, לא ישכב עד יאכל טרף מפרי כפיו, וז״ש בשבח לימוד המלאכה אהב את „המלאכה״ וכמובן עלינו ללמד לבנינו מלאכה המחיה את בעליה, ושנא את „הרבנות״ להתגדל ולהתרברב משום שהבעל מלאכה בזוי הוא בעינינו כי זאת עליך לדעת אם תאהב את המלאכה, אל „תתודע״ כלומר לא תהיה לעולם „מודע״ (קרוב כמו ולנעמי מודע) להעוני והמחסור כי הוא לכפן

ישחק; אבל למה נתנו כתף סוררת להתורה שבע"פ להשליך עליה שקוצים לאמר: כי טועמיה בוז ינחלו, ואוהבים דבריה שפלות בחרו, ובאמת שגו ברואה, פקו פליליה, כי אף בבחרם מטרה אחרת גם אז טובה היא „נחלת" החיים בעוה"ז, כשהיא עם חכמת תוה"ק, ולו חכמה השכילו, כי אז קבעו לבניהם לכה"פ שעה אחת או שתים ביום ללמוד תוה"ק, אשר חיים הוא למוצאיה, והיא תורה שבע"פ, אשר חכמינו ז"ל הנחילו לנו, אשר רק בדבריהם נמצא עונג ונחת, וכל מדות טהורות נעלות ונשגבות הורישו לנו בדבריהם הנאמרים בשלהבת יה, ולוא שמרו זאת אז היו לתפארת מין האדם, והיא תפארתם עלי אדמות בעיני אלהים ואדם, כי לכל דבר חכמה, ומלאכת מחשבת, תורתינו הק' היא אבן פנה היא היסוד, אשר עליה כל החכמות הטבעו, והמחזיק בה ילך בדרך טובים למצא חן ושכל טוב בעיני כל רואיהם.

לא כן עתה כאשר נתרחקו מתורת ה', ללעג ולקלס הם, גם בעיני העמים, רק הם הביאו עלינו את שנאת העמים בימינו אלה, לכן עלינו להזק ולאמץ, בדקי האמונה, ולזכור את ה', וקורות ימי אבותינו יעלה על לבינו וללמד לבנינו תורה ותושיה, לדעת צור מחצבתם קורות ימי היי אבותינו, אשר נחוץ לדעת לכל אדם, באשר הוא אדם להורות מה ה' שואל מאתם להבינם מה שדברו הז"ל, לפתוח פתח התלמוד ולראות, כי כל עוד, שהחזיקו בני ישראל בתורת ה' היתה להם למגן ולסתרה, תורתינו הק' מגוני מגני אצולי מצלי, אם כי נדאג לבנינו הכמה ומלאכה המחיה את בעליה, אבל עלינו לדעת כי עלינו חוב מוטל לנטוע בלבם אהבת התורה והאמונה, וטוב תורה עם ד"א, ואז יהיה לתפארת לעושיהם, ועלינו לשחד מכספינו ולהחזיק את היושבים לפני ה', למען לא תפוג תורה חלילה והיה שכרינו רב מאת אלהי השמים.

אבל לדאבון לבנו בעת הזאת וביחוד בארצינו אשר אנו יושבים כעת, והוסים בצל החירות אשר החלפנו את המלה

„חירות" „בהפקירות", והתורה והאמונה, לומדיה ומעריצה לבוז ולכלימה גוום נתון למכים, ולחייהם למורטים, פניהם לכלימה וריק מכל בור ורק, והם הבורים, והרקים רומסים ברגל גאוה על כל דבר שבקדושה, התורה אמרה, „הלוים יחנו סביב למשכן העדות, ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל, ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות, ופה במדינתנו נתרחקו הת"ח היראים והשלמים מהת"ת והבורים ועמי הארץ „הזרים" במלא מובן המלה, זרים מהתורה זרים משפתינו הקדושה זרים מיראת ואמונת ה׳, מחללי שבתות בפרהסיה קרקפתא דלא מנחי תפלין ואוכלים טריפות, הם לקחו עמדתם לשמור משמרת הקודש, הם עשו מסחור בכל דבר שבקדושה להשיג כבוד וגדולה והתורה נעשית להם, להכופרים בה, „עין היים" פשוט בתכלית הפשיטות, ובכן אין אנו יכולים לעשות מה בעד אמונתינו ותורתינו כי בעקבא דמשיחא רבו עזי פנים בדור, ונתקיים בנו דברי ישעיה הנביא, ירהבו „הנער" בזקן והנקלה בנכבד, ולכן „המשכיל בעת ההיא ידום" ולזה יאוש נורא שורר כעת ברוב עז ותוקף, בלבות עם בני ישראל בנוגע לתורת ה׳, ושני מיני יאוש הם, יאוש „הכרחי" „ויאוש רצוני" יאוש הכרחי הוא, אם יבאו שודדי לילה בבית איש לחמוס הונו, והוא אחד ואין לו למי לקרא לעזרה בצר לו, איש כזה אם יאמר „נואש", הלא נודע כי „הכרח" יאלצהו לזה, כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו, ולוא קמו אנשים להצילו מיד עושקו כה, אזי לא מסר להשודדים מאומה, „יאוש רצוני" הוא אם ילך איש אשר עפרות זהב לו וכסף וזהב לא יחשבו בעיניו למאומה, אם יפול מידו איזה אגורות ארצה לא יתן לבו לזה, אף אם יראה מקום מנוחתם, בכל זאת לא יושיט ידו להגביהם, יען מה? יען כי לאין המה בעיניו, והדבר אינו שווה בנזק הכבוד אשר יגיע לו מזה, אם יחפוש אחרי דבר קטן כזה, וההבדל בין „יאוש הכרחי" „ויאוש רצוני" הוא, שיאוש הכרחי, יבוא מיראה, ולא הוי

יאוש אלא כל עת שאין לו לקוות שיבוא לו מלאך מושיע להצילו מיד עושקו לא כן הוא, אם פתח תקוה לפניו לה־נצל מהמתנפלים עליו לטרוף נפשו, כי אז לא יתן „להיאוש" בקים בתוך חדרי לבו, אמנם כשהיאוש הוא „יאוש רצוני", אז יתן להיאוש מהלכים בין חדרי לבבו. יען כי זה הוא רצונו וכבודו לדעתו, — היאוש הנורא השורר בלבות עם בני ישראל לתורת ה', גם הוא יתחלק לשני מינים, יאוש הכרחי, ויאוש רצוני, עת אשר העמים יביטו על עם ישראל בשאט נפש, משנאת הדת, ויטרפו ויהמסו את בני ישראל ולא יתנו אותם לעסוק בתורת ה', ובכל מיני יסורים קשים ונוראים ירחיקו את בני ישראל מדרך ה' כמו מקדם בימי אספאסיאנוס, טיטוס, אנדריאנוס, ובימי האינקוויזיציאן בארץ שפאניא, וכעת ברוסלאנד תחת ממשלת הבאלשעוויקים השודדים והומסים, ויכריחו את עם ה' לעזוב תורתו ודתו, אז אם שלט היאוש בלבות בני ישראל מסבת היראה, והכרח, אין לנו לפחוד כל כך, אחרי אשר התקוה תשעשענו כי יחודשו ימינו כימי קדמונים וישובו בנים לגבולם הוא גבול התורה והמצות.

לא כן הוא בימינו אלה אשר „אנחנו" חוסים תחת צל ממשלה נאורה, ואור הציוויליזאציאן יאיר לנו פה את חשכת הלילה, ודבר אין להעם אשר בתוכו אנו יושבים, עם תורתנו הקדושה, וחק גדול הוא להם כי כל איש ילך בשם אלהיו, ונוכל לעבדהו באין מפריע, בהעת הזאת אם ישראל התעו ללכת בשרירות לבם ויתיאשו מתורת ה' היאוש הזה הוא יאוש רצוני, כי זה הוא יען תורת ה' לא נחשבה בעיניהם למאומה ולאי-כבוד יחשב לעסק בה, והמחזיק בה ישבע קלון, ולזה סכנה גדולה מרחפת לתורת ה' ולדתו, אם לא יקומו גדולי הדור במסירת נפש ממש, לחזק את בדקי חומת ישראל, ולבנות את הריסת הדת, אשר נהרסו על ידי מהרסים ומחריבים שממנו יצאו, והנה כשנראה איש ריחק את עצמו מתוה"ק, ונגע „היאוש" נראה בביתו ולא נודע לנו אם בא אל קרבו „היאוש"

מסיבה חצונית אשר הכריחה אותו לזה, ויש לנו לקוות כי בסור הסבה יפול המסובב, או „יאוש" רצוני הוא, יען כי לא נחשבו בעינינו דברי הכמינו ז"ל למאומה, ובעזות מצח עובר הוא על מצות ה' ביודעים, ואין לקוות מאתו מאומה, הנה בחינה אחת יש אתנו אשר על ידה נוכל להכיר ולדעת את היאוש הנטוע בקרבו מאיזה מין הוא, אם נראה שהאיש הזה הוא בעצמו איננו עוסק בתורת ה' ולא יקיים את מצותיו, אבל מחזיק הוא ידי אחרים המחזיקים בה בכדי שיהיה לאל ידם להגות בתורת ה' יומם ולילה, הוא יחזיק את הת"ח היושבים לפני ה' הבתי ישיבות והת"ת וישלח בניו לבתי ספר ללמוד תורת ה', כמאמר התנא בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות ולא „לבר מצוה" אשר התורה תגנענע בראשה עליו לאמר ברוך שפטרני מענשו של זה, אם הוא עושה כן, אות הוא כי כלו אומר כבוד לתורת ה', והחביבה היא בעיניו, והיאוש אצלו הוא יאוש הכרחי, ואיזה סבה חצונית, אשר לא נודעה לנו, ואולי כמאמר ר' אלכסנדר רבון עולמים גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך אלא מי מעכב שאור שבעסה ושעבוד גליות מעכב, והנה כאשר אמרנו כי כל זמן שהיאוש הוא יאוש הכרחי, אין שום סכנת להדת, ולהתורה כולה, יען כי כל הסבות יפלו תחת הזמן ולכל יש תמורה, ויש לקוות כי יבוא יום אשר ישובו בנים לגבולם כמו שכתבנו למעלה הוא גבול התורה אבל לא כן הוא, אם נראה איש אשר מלבד מה שהוא בעצמו השליך התוה"ק אחר גיוו, וכמו כן לא ילמד לבניו, ועל כל אלה הוא יביט בשאט נפש על כל ההוגים בה, וידי לומדיה לא יחזיק, מזה נראה בעליל כי היאוש אצלו הוא יאוש רצוני, משום כי התורה הקדושה לא נחשבה בעיניו מאומה, ולזה כשהיאוש הוא יאוש רצוני, אז יש לנו לדאוג לאחרית אלה, ולהרבות בתחבולות איך להזק את מוסדות בית התלמוד ולהקים הריסותו והנה האיש אשר מחזיק את רעהו

בתמיכה הראויה, המליצה בדרך שאלה, שמחזיקו בידיו, כמאמר הכתוב כי ימוך אחיך ומטה „ידו" והחזקת בו.

וזהו דקאמר רשב"י „אם ראית את „הבריות" כי הם בריות לבד נמשל כבהמות נדמו" שנתיאשו „ידיהן" מן התורה מאד „פי" שהיאוש כבר הגיע להידים, שאף להחזיק ידי לומדי תורה מאנה נפשם, אז מזה נראה בעליל שהיאוש הוא „יאוש רצוני" וא"כ הסכנה גדולה מאד, לכן עמוד, נגד המהרסים והמחריבים, העזי פנים, והנערים אשר ירהבו בזקנים והנקלים בנכבדים, והחזק בה, ואתה מקבל שכר כולם, מ"ט „הפרו" תורתיך, פי' בשעה שב"י מפירים ברית בזדון ובמעל, אז עת לעשות לה', כי אם לא נראה לבנות הנהרסות חלילה אזי כלנו אבדנו, ואם ההרש נחריש לעת כזאת ולא נבנה את בית ישראל, לשוא יעמלו הבונים בדור האחרון, לכן כל הנותן יד להמחזיקים ידי לומדי תורה בעת הזאת ובארץ הלזו שכרו הרבה מאד, יותר מבשנים עברו, עת עמד בית התלמוד על תלו, דהנה כל הבונה בית חומה מניח מטילי ברזל, מכותל לכותל, למען יחזיקו הכתלים ולא יתפרדו זה מזה, ויעמדו ימים רבים, והנה אם יבנה איש, הומה ויחזיק את הכתלים במטילי ברזל חזקים, ויעשה גם זאת שיעמיד תמיכת מוטות עץ מבחוץ, לסמוך הכתלים, הלא לפתי ושוגה יחשב, כי מה לו לתמיכת עץ מבחוץ, אחרי שהחומה נבנה עצהיו"ט, ומטילי ברזל מחזיקים את כותליו שלא יפלו והמוטות עץ אשר שם מבחוץ למותר המה כעת, אמנם ברבות הימים, אחרי אשר המטילי ברזל אשר הושמו בקיר מדופן לדופן בא קצם, ונשברו מרוב זוקן והכתלים נתבקעו והחומה תכוף כאגמון ראשה לפול לארץ אז אם יתמכום במוטות עץ, יועילו יותר מכפי שהועילו המטילי ברזל בשעה שהחומה נבנתה, כי אז כשהיתה החומה חדשה לא היה נחוץ למטילי ברזל כלל, ותועלתם היתה רק לימים יבאו, שלא יתנו לפול הכותלים בעבור עליהם כלח.

לא כן המה המוטות עץ בשעה שהחומה עומדת לפול, כי אז נראה לעין כל התועלת המביאים בשעתם להחומה, את המשא הזה אשא על חומת בית ישראל ודתו. בימים עברו, עת אשר היו בני ישראל למודי ה', וכל רואיהם הכירום כי ילדי ישורון המה זרע ברך ה', כי אף האנשים אשר שלחו במסחר ידם היו ידיהם רב להם בש"ס ופוסקים, ובעת אשר פנו מעסקם הגו בתורת ה' צבאות ובתלמוד, ובניהם הדריכו בדרך ה' על ברכי התורה והתלמוד, מי מאתנו איננו זוכר את הערים הקטנות בפולין וליטא וזאמוט, לדוגמא מי מהיושבים לפני ה' אשר אינם יודעים את הגביר הנכבד מטרעסטענע הסמוכה לביאלאסטאק ר' יצחק ליב גראָסבערג ז"ל, שהיה גאון עצום עד להפליא, והבורו „שי למורה" על מס' בכורות לקח לבבות ונפשות הת"ח והגאונים כמו ר' יו"ט ליפמאן מביאַלעסטאָק והעריצוהו והקדושוהו, מי לא שמע את שם ר' אליהו מקאַרטינגא סוחר נכבד וגאון עצום וצדיק נפלא וכמו כן בלי גוזמא למאות ולאלפים היו בעירות הגדולות והקטנות, והבתי מדרשים בבוקר בבוקר אחר תפילת שחרית ישבו הב"ב והאברכים אצל השלחנות, זה השלחן אשר לפני ד' אצל שולחן זה למדו שיעור אלפס, ואצל שולחן זה למדו שיעור גמרא, ושם שיעור מגיני ארץ ושם פרק משניות, ובין הערבים היה השעה שעת קדושה לכל, כל הבעלי מלאכה זקנים עם נערים עזבו את מלאכתם והלכו לבית המדרש להתפלל מנחה ובין מנחה למעריב למדו חבורות חברה חיי אדם חברה עין יעקב חברה מדרש, חברה תורה, ועוד כהנה, וכל הת"ת והישיבות וההדרים היו מלאים תינוקות של בית רבן, ובכל עיר ועיר היו לומדים בחורים והאברכים תורת אל חי ממש יומם ולילה והב"ב הספיקו להם מזון ומהיה להחיות את נפשם וגם העני מהם הפריש מפיתו להלומדים לפני ה' תורתינו הק', אשר על זה נוכל לומר, כי בית ישראל עמד על תלו, וכי חומת הדת היה מוקף במטילי ברזל, שלא תפול הלילה ואז אם

ההזיקו את ידי היושבים לפני ה', גם אז היתה למצוה גדולה, אבל לא היתה נחוצה כל כך, כי חומת בית ישראל היא תורתינו הקדושה ודתינו היתה אז בתוקף עוזה כסלע איתן, אולם בימינו אלה וביחוד בארצינו ארץ החופש, אשר המטילי הברזל המחזיקים את חומת בית ישראל וחומת הדת נשברו לרסיסים כי גלתה התורה מעלינו הגלת שלומים, וכבודה והדרה לארץ נחתו אין דורש ואין מבקש, הישיבות הסגרו על מסגר הבתי כנסיות נהפכו לבתי שיר וזמרה „קאָנצערטען בלע"ז" ולשיר שם שירי עגבים, והבתי מדרשים אשר מתחת לבית הכנסת כפתגם האַמעריקאַני (איך האָב דיר אין דער ערד) הבית המדרש אשר היה עד כה במרתף ובשפל נהפך „לבית משתה" ושעירים ירקדו שם, בחורים עם בתולות ירקדו שם, הולכים בגילוי הראש ויאכלו טריפות וידברו שם כל דברי נבלה, והעולם הפשוט והגס ישמחו כי כמה בתי עוכו"ם נתהפכו לבתי הכנסת.

אבל „לשמחה" מה זו עושה, אוי ואבוי „לשמחה" כזו, לא שמחה היא זאת אלא „יגון ואנחה", על כי אין איש שם על לב, וכל איש הישר בעיניו יעשה, אין מי יעמוד בפרץ לבנות הריסותינו ולגדור גדר על בית ישראל, כותלי ועמודי חומת הדת והתורה התרופפו, וכמעט לארץ הגיעו, היללו מלכיה ושריה, מאן מלכי רבנן, הללו ועפרו את כבודם והיו למרמס תחת רגלי השור והחמור, ובמצב כזה אם ימצאו אנשים הנותנים יד לתמוך את בית אלהינו, אשר זה הוא בית ישראל, ואת העמלים בתורה, שלא יצטרכו לשאת עליהם חרפת רעב, הרי זה דומה למי שסומך מוטות עץ בשעה שהכותלים עומדים ליפול, וכמעט אשר „ראשם" לארץ הגיע, אשר התועלת גלויה לעיני כל, ואשרי לו כי שכרו הרבה מאד יותר מכפי הנותן מטילי ברזל בחומה חדשה וחזקה, והנה השם „מחזיק" נופל על דבר, שאינו עומד ליפול, וזהו דאמר שלמה המלך ע"ה עץ „חיים" היא „למחזיקים" בה התורה נותנת חיים

לאותם „המחזיקים" בה היינו בשעה שחומת הדת והתורה עומדת על תלה בחזקה, אבל בשעה שחומת הדת עומדת ליפול, אז „ותומכיה" אם באו אנשים לעמוד בפרץ, ותומכים אותה, שלא תפול לארץ, מאשר הרבה יותר מן „המחזיק" בשעה שכח הדת עוד חדש את בני ישראל, כי התשלום גמול, הוא לפי הזמן והעת ולפי נחיצת ותועלת מעשיו ולכן עלינו בימים האלה ובזמן הזה החוב מוטל להרים את קרן התורה הקדושה כי „היא" חיינו והיא המגנת עלינו בכל דור ודור.

ואולי לזה רמזו לנו הז"ל באמרם שכפה הקב"ה עליהם הר „כגיגית" ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, דהיינו שהקב"ה רמז להם לישראל, בזה שהתורה תשמרם מכל דבר רע ותצילם מכל צר ואויב, וכמו שהגיגית שומרת את מה שבתוכה שלא יאבד, כן התורה תשמור את ישראל שלא יאבדו חלילה, ואם לאו, ואם לא יקבלו את התורה, אויב ירדפם בכל מקום שהם „שם" (ולא אמר „פה") הכוונה בכל מקום שיבחרו לשבת אפי' במדינת החופש אשר ינתן להם זכות אזרח, מכל מקום בלא תורה תהא „קבורתכם" ולא יהיה מרגוע לנפשם, יען כי תורתנו הקדושה מלבד מה שמטרתה להשריש בלבות בני ישראל את כל המדות הטובות הנחוצים לכל אדם, באשר הוא אדם, בעל נפש יקרה, מלבד זה תורנו איך לחיות על פני האדמה חיי שלום ושלוה, מבלי להמשיך עלינו שנאת העמים וכל עת אשר בני ישראל משליכים דברי תורה לארץ, והולכים בשיטות הדעות החדשות, שמגמת חפצם להפך את סדר עולם, הנהוג, ולשנותו בסדרים חדשים, לא שערום אבותינו, אז תבער אש קנאתם בהעמים ויאכלו את ישראל בכל פה, ככתוב בספרי דברי ימי עולם בכלל וקורות ימי ישראל בפרט, וזאת אשר נראה בחידתו הנפלאה של רבב"ח בריש דרושינו, דהנה ידוע אשר „הלובן" מפזר כח הראות, ונלאה עין אדם להשיגו, על כן מראהו עמוק, וכמ"ש בזה הרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה (תזריע) ומראה עמוק

מו העור, והז"ל כינו לאש תקנאת, נורא היוורתא „אש לבנה" יען שקשה כשאול קנאה ואין לאדם כח לבוא ולהביט עד עמקי תהום קנאת המקנא ונלאה עין שכל האנושי להשיג את רצון המקנא במה להתרצות אליו.

והבעל אורחות צדיקים מביא משל נפלא להציג לפנינו עד כמה נשחת טבע המקנא. שני אנשים הלכו בדרך, והמלך נסע לדרכו ופגע באלו שני אנשים, והם הכירו את המלך וישתחו לפניו ארצה אמר להם המלך על אשר ה' אנה לפניכם לראות אותי, ע"כ רצוני לתן לכם מתנה כדי שתזכרו אותי, ובידכם לשאול ממני מה אתן לכם, ואחד מכם יהיה השואל, ואתן לו כמו שישאל ולהברו אתן בכפלים, ואחד מהם היה „חמדן" בטבעו, והשני היה בעל מקנא, החמדן רצה שחברו ישאל ויהיה לו פי שנים, והבעל מקנא רצה שחבירו ישאל מתחלה, על כי קנאתו בערה בו, למה יהיה לחבירו בכפלים, והטילו גורל, ונפל הגורל על בעל מקנא שישאל תחילה, והוא ברוב קנאתו אמר להמלך קח ממני „עין" אחת וממילא יעוור את חבירו בשתי עיניו, וזהו דאמרי אינשא (זיך איין אויג אַבי דעם צוויטען ביידע אויגען). והנסיון הורה לנו לדעת, כי לא יועיל לזה מה שנקרב עצמינו למקנאים ללכת בדרכיהם, ולעשות כמעשיהם, ונהפוך הוא, כי עי"ז תשלוט אש קנאתם ביתר שאת ויתר עז, וזהו שאמר הנביא ירמיה (ד' כ') ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפיך עיניך לשוא תתיפי, מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו, על שבר ישראל אשר השבר בעת אשר אבד ארצו, ממלכתו, ובית מקדשו אמר המקונן כי גדול כים שברך, ואין דומה לו מה אדמה, מה אשוה לך, אין דומה לשברו בכל אומות העולם, וזה באמת, אם נביט על האומות אשר גם הם אבדו ארצם ומלכותם, ונקח אחד מהם, למשל, פולין העם הפולני אבדו ארצם, גם הם כמו ישראל, אבל אין דמיון זה לזה האויבים לקחו את הארץ מן הפולאַנים אבל לא הפולנים מן ארצם, הם נשארו על

ארצם ואדמתם ועובדים את אדמתם, אבל ישראל, האויבים לקחו את הארץ מן הישראלים, ואת הישראלים לקחו מן אדמתם, במלא מובן המלה, הם אינם יודעים עוד מאומה מעבודת אדמה כי אם אל המסחר עיניהם נשואות, ומלאכת ידים, חייטים, סנדלרים חרשי עץ.

וזה שאנו מתפללים ביו"ט בתפילת המוספין, ומפני חטאינו גלינו מארצינו, ונתרחקנו מעל אדמתינו, נעקרנו מן האדמה ונתרחקנו הרחקה גמורה ממנה, אין אנו יודעים כעת, וגם אין אנו רוצים עוד לחיות מעבודת האדמה, ולא די שגלינו ונתרחקנו מארצינו ומעל אדמתנו, אלא שלקחו את „השם" מארצינו, ולא יקרא עוד „שמה" ארץ ישראל, כי פאַלעסתינא שמה, על שם פלשת, או פלשתים, שם מוזר לארצנו, מעולם לא היה האדין נתונה להם כי אם לכנעני ופריזי חתי יבוס, ועוד, אבל אויבינו רצו ג"כ לעקור את השם כדי שתשכח במהרה כי הארץ היתה מורשת ישראל כמו שעשה רומי להחליף שם „ירושלים" בשם קאַפּיטילינום אלילה, כדי שתשכח איזה שייכות היה לעיר הק' עם עם ישראל וגם נטלו ממנו את השם „אדם" על כי לא ניתן לנו בכל מקום זכות „אזרח", אותן הגוים הנאורים אשר בשם הציוויליזאַציאָן יתאמרו וישתבחו יסדו להם חברות צער בעלי חיים והממלכה לקחה אותן תחת צל ממשלתם לענוש קשה, כל המתנהג באכזריות עם הבעלי חיים, ובמקומות אחדים אסרו את השחיטה לנו מטעם, כי השחיטה על פי דת הישראלי אינה מיתה יפה לבעלי חיים, ואותם הנאורים, הטובים, והישרים אשר ירחמו ויחמלו ויחוסו על העגלים הנעלבים והנשחטים מידי ישראל, הם יתהפכו לאכזרים גמורים, רוצחים, שודדים, ורוחצים וטובלים בדמי ישראל, ועל זה אמר הנביא בהמת רוחו ובדמי לבבו „זבחי אדם" אנשים ישרים ותמימים אתם זובחים לוקקים ומוצצים את הנטף דם האחרון מישראל, „ועגלים ישקון" תתאכזרו על אנשים ותרחמו ותחמלו על עגלים ותנשקו אותם.

ושחוק מכאיב לב הוא המאורע הזה: במדינת ענגלאַנד היתה בתולה זקנה נבלה מזוקן אבל היתה עשירה במאוד והניחה „עזבון" עשרת מיליאָן דאלאר לבנות בית גדול רם ונשא ולאסוף שם, ולהחיותם, חתולים זקנים, אשר מרוב זוקן אין להם עוד שניים לטרף טרף ותחמלה עליהם הבתולה הזקנה הזאת, וכאשר נגמר הבנין המפואר הלזה, נשאר עוד סך שמנה מיליאָן דאלאר וכתבה בצואתה כי הנשאר יהיה להחזיק שם סוכן על הבית ומשרתים לחתולים הזקנים, והנשאר מהם יהיה לפרנסה להזקנים הללו, ועברו זה כמה ימים ושנים, והבית עומד על תילו, והסוכן והמשרתים שם גם היום הזה וכולם חיים וקימים ומתפרנסים בכבוד גדול, אבל אין שם לראות התול זקן אחד רק בבית הסוכן, ולהחתול זה שנים חדות לטרוף טרף, אם לא זאת שחוק מכאיב לב? לפרנס חתולים בלא שניים, עליהם הם מרחמים, ועל איש הישראלי אשר לו אשה רכה וענוגה וילדים רכים עוללים ויונקים, עליהם אסור להם לרחם ועל זה, לב מי לא ידאב? וגם לקחו ממנו את התנ"ך כתבי הקודש אשר הם נתחברו ממשה רבינו עליו השלום על פי ה', יהושע והזקנים והשופטים הנביאים והמלכים אשר מקרבנו יצאו, „דוד מלך ישראל" הדוד שלנו שכתב ספר תהלים ברוח הקודש רוח ה' דבר בו ומלת ה' היתה על לשונו; בהתהלים שם כל רגשותיו, והשתפכות נפשו עבורו ועבור כל ישראל עמו עד סוף כל הדורות, התהילים הזה לקחו הקאַטי־ליקין והם ישירו שיריו וזמירותיו על מתיהם, ועוד יותר עשו בשעת האינקוויזאַציאָן שרפו חיים את בני ישראל עבור דתם ותורתם ועל שלא כפרו באלהים חיים ואז כאשר דחפו את האיש הזקן ובתו הרכה והענוגה הצנועה „למדורת האש" והם תלו עיניהם למרום וצעקו מכאב לב אלי, אלי, למה עזבתני? ובאותו הרגע סביב רשעים יתהלכון הקפות מסביב להמוקד תבנית הצלב בידם האחת ובהשניה התהלים שלנו, התהלים של דוד מלך ישראל ושרו „ד' אמר אלי בני אתה אני היום

ילידתיך, נשקו בר פן יאנף", שומו שמים על זאת את הכל לקחו מאתנו עמינו מהארץ והארץ מעמינו. ולקחו את השם מארצנו ולקחו מאתנו את השם אדם, וזכות אזרח אדם וגם לקחו מאתנו את התנ"ך שלנו ומה נשאר לנו עוד? הנביא אמר, אם גנבים באו לך הלא יגנבו דים, אם שודדי לילה? אם בוצרים באו לך הלא ישארו עוללות, אבל מה נשאר לנו? ולנו לא השאירו אפילו התורה הזאת, ובאמת מלת „שדוד" הוא שם העצם שלנו, והנביא ירמיה קרא בכל כחו, תחת השם יעקב או ישראל הוא קורא אותנו „שדוד" ואת „שדודה" מה תעשי כי תלבש שני כי תעדי עדי זהב, אתה תדמה כי בזה תתיפה בעיניהם ויכירו אותך לאדם, ויתנו לך זכות אזרח ותהיה כאחד מהם, לשוא תתיפי כי אינם רוצים שתלמוד חכמה, או מלאכה כמו שהם אומרים בפיהם, לשוא תתיפי, בזה לא תמצא חן בעיניהם, כי „נפשך" יבקשו כי „נפשך" נפש הישראלי הם מבקשים, הם רוצים לאבד ולמחות שם ישראל מן העולם הם רוצים שתכחיש בצור מחצבתך לכפור באלהי ישראל, ולזה אין לך עצה אחרת, כי אם ללכת בדרכי התורה והמצוה, וכל מעשינו יהיו על פי דרך התורה והמצוה, להיות טוב ומטיב לכל, מעוז לדל ומחסה לאביון וכדומה עד אשר אף המקנאים יריחו את ריחנו הטוב הנודף למרחוק ובזה נכבה את האש הנוראה הבוערת בלב המקנאים, והנה אלוותא הנזכר בספרו של הדב"י הוא עץ אשר יש לו ריח טוב ועשוי גם להריח, כמבואר (במס' ביצה ל"ג ע"ב) וכן הוא בערוך, ורבה בב"ח בא להורות לבני ישראל הדרך הישרה והבטוחה, אשר ילכו בה, ורגלם לא תכוה מאש הקנאה מעמים אשר אנו יושבים בתוכם, לכן אמר „אשתעי לי נחותי ימא" פ"י אלו עם ישראל שהם נוסעים תמיד מארץ לארץ מגוי אל גוי וממםלכה אל עם אחר, כמאמר הבדרשי העולם ים זועף, והנביא אמר הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון, והעם הישראלי הוא הספינה המטורפת בים, ועלינו אמר התנא במס' אבות אף

הוא ראה „גלגלת" אחת שצפה על פני המים העם הישראלי לא הושרש על האדמה כמו עץ הוא לא יחיה חיים טבעים ככל האומות אשר הם קשורים לאדמתם וארצם, האיש הישראלי חי חיים של רוח, ראשו עליו כגלגל לחשוב מחשבות, בכל יום ובכל שעה איח מוצא למחיה הוא נוסע וצף כמו גלגלת על המים, במים לא יוכל עץ להכות שורש כמו כן עם ישראל אינם נשרשים אלא צפים ונוסעים בים העולם הזועף הלזה, וראו הרבה מחיי עמינו בין העמים, ואחר החקירה בענין זה, באו לידי ידיעה ברורה כי „האי גלא דמטבע לספינתא" הם גלי ים הצרות השוטפים על ספינת בני ישראל, אין בזה שום סיבה אחרת רק, דמתהזי כי „צוציתא דנורא הוורתא" כלומר דאין בזה כי אם אש הקנאה, ומעינים המביטים באש הקנאה אנו צריכין מאוד להזהר, כי רובם מתים בעין רעה, וראה זה מצאתי כתוב בס' הברית ה"א מאמר י"ז וז"ל, וידוע תדע דבר נפלא כי בכי יותן עין הרע דרך החלון והזכוכית, הוא יותר מסוכן, ופועל רע יותר, מאם היה מגיע על ידו עין רואה בלי חלון.

לכן ראוי להזהר בחלון היוצא לרשות הרבים לעיני כל העם, וכו', — לכן על כי בתוך העמים אנו יושבים והם מביטים עלינו בעין רעה ואש הקנאה תאכלנו, לזה צריכים להיות חלונותינו מכוסים ביריעות, ביריעות התורה הקדושה לבלי תת עינם הרע להביט בקרבנו, והעצה היעוצה לזה „ומחינן ליה באלוותא דחקיק עליה אהיה אשר אהיה", והכוונה בזה כמו שכתבנו, שבזה שנעשה מעשים טובים וישרים, אשר באמונה יסודתן ויתנו ריח ניחוח באף העמים אז בטח ינוחו מזועפם, וזה „ונייחא" וזאת למדנו מדברי הימים לישראל בזמנים שונים ובעתות שונות אשר כ"ז שהיו עם לבדד, היו שוכנים במרגוע, וכל העמים הכירום כי הם זרע ברך ה' ומכיון שעזבו את התורה ונתרחקו ממנה ונתקרבו אל הגוים, אז התחילו להביט עליהם בעין זעם ובוז וקלסה וזהו בדוק ומנוסה.

ואלה הדברים אשר דבר הנביא, אשר הצבנו בראש דרושינו והיה שארית „יעקב" בקרב עמים רבים, בזמן שהוא בקרב עמים רבים ושמו „יעקב" כלומר הוא חיי חיי עצמו, הוא נודע בחיו הבודדים, „ליעקב" אז הוא נחשב להעם היושב בקרבם „כטל" מאת ה׳ וכרביבים עלי עשב המה אומרים כי ברכה בו אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם, היהודי חי בכשרונותיו הנעלים במסחרו ובמלאכתו הטובה, לא ימוץ את העניים, בהכפרים ולא השרים, בריבית או במשקאות המשכרים, כל זה שניכר לכל כי הוא יעקב.

אבל בעת והיה שארית „יעקב בגוים" בקרב עמים כי יתערב בגוים ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם אז יאמרו עליו כאריה בבהמות אשר כאריה בהם לטרף טרף וככפיר בעדרי צאן, אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל בכל מקום אשר ירמוש היהודי ברגליו לא יצמח שום עשב, והוא לקללה יחשב, ע״כ עלינו לילך בדרכי התורה והמצוה ויהפוך ה׳ את לבותם לטוב לנו כל הימים, וה׳ יקבצנו מארצות פזורנו ויוליכנו קוממיות לארצנו אמן כן יהי רצון.

דרוש לפרשה לך לך

אברהם, ישראל ותורתו.

חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, חבה יתרה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי על תעזובו.

(אבות פ״ג משנה י״ד).

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשו קרבנו המקום לעבודתו, שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה׳ אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים, ואקח את אביכם

את אברהם מעבר הנהר, ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים, (בהגדה של פסח).

הביטו אל צור חצבתם, הביטו אל אברהם אביכם, כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו, אמר הנביא, לידע מה מטרתינו בחיים בתבל בתוך העמים, עלינו להביט אל אבינו הראשון צור מחצבתנו, (במדרש בראשית רבה פ׳ לקפ׳ ל"ט ס׳ ב׳) אמר ר׳ ברכיה למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של אפופילסימון (שמן מור מתנות כהונה) מוקפת צמיד פתיל, ומונחת בזוית, ולא היה ריחו נודף כיון שהיתה מטולטלת היה ריחו נודף, כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם, מדברי חכז"ל למדנו כי אבינו אברהם נבחר מהקב"ה יתעלה להיות מורה לכל, להאיר לכל יושבי תבל באור הדעת והתבונה עד סוף כל הדורות, ושפתים ישק דברי המלב"ם בפ׳ לך, וז"ל ואברכה, הוא כמ"ש (המורה ח"ג פ׳ כ"ט) וז"ל ואין ספק אצלי שאברהם, באשר חלק על דעות בני אדם כולם, שהיו התועים ההם מגנים ומבזים אותו, וכאשר סבל הכל בעבור השם, אמר ואברכה מברכיך, והיה אחרית ענינו מה שנראהו היום מהסכם רוב אנשי העולם להגדילו ולהתברך בו עד שיתיחס אליו מי שאינו מזרעו, ואין חולק עליו וכו׳, עד שלבסוף, על ידך יבורכו כל משפחות האדמה, שעל ידך יכירו כי יש אל עליון, ויודע להם שרשי האמונה ויתברכו מה׳ (ע"כ) ובכתבי זאת נזכרתי מה שהשבתי בימי חרפי בשנת תרמ"ד לגוי אשכנזי בסביבות ביאליסטאָק בימי הפרעות ביאלעסוועטגראַד האַנטעסימיט הלזה אמר לי כי בדין אנחנו נרדפים כי שנואים אנו למקום בשביל חטאתינו, ולזה כל העמים יושבים שקטים שאננים על שמריהם ואנו גולים נעים ונדים להם כל הארץ ומלאה התבל וישובה, ולנו אין לנו כי אם ד׳ אמות לקבר „איש ממנו לא יכלה ממך

„מקבור" מתיך", וזה ראיה גמורה כי הקב"ה השליך אותנו מעל פניו ועזב ומאס אותנו.

אמרתי לו ואני לא כן אדמה אם אתה יודע כי יש שני דברים הנותנים ריחם למרחוק, האחד הוא הנקרא בשם טארפענטין וריחו נרגש למרחוק, ריחו רע מאד אנשי החצירות והכפרים יש להם „הטארפענטין" בבקבוקים גדולים בסך רב מאד, אבל הם חתומים וצרורים במרתף לבלי ירגישו בריחם הרע כי אם לעת הצורך הם נוטלים מהם, אם לרפואה לאיזה בהמה, או לדבר אחר לאיזה צורך גדול, אבל מה שאנו קוראין פערפיום, בלשון המדרש צלוחית של פלייטון, „שמן המור" נמצא על פי רוב אך בהכלי השרים והנגידים והיא צלוחית קטנה מאד, אבל ריחה טוב מאד ונודף עד למרחוק, ובכל שעה ושעה נפתח הצלוחית ומעבירין אותה פתוחה מחדר לחדר כדי להריח את הריח הטוב, אתם, אמרתי לו, נחשבתם להטאר־פענטין מדותיכם רעות מאד „על חרבך תחיה" זהו יסוד החיים שלכם, לכך נתן הקב"ה לכם לכל אומה ואומה הכל אדמתו ואמר לו פה תשב ולא תעזוב את ארציך כי תשחית את כל מין האנושי בעולם במדותיך הנשחתות בגנבה גזלה רציחה, תאוה ועוד כהנה ע"כ לכם נתנה הארץ לשבת בה, אבל לא לטלטל אתכם, כי ריחכם רע, אבל אנו בני ישראל זרע אברהם אבינו אשר היה צלוחית של שמן המור לעולם במידותיו הטובות ובהכמתו הנשגבה והנפלאה כמו שאמרו הז"ל מרגליות טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו והכוונה על חכמתו ודיבורו לאנשי דורו. ועלינו נפל הגורל להיות מטולטלים כמו אברהם אבינו נעים ונדים בין העמים לתן להם ריח טוב, מתורתינו הק' כי לנו נתוספו גרים בין האומות, כמאמר הז"ל לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, רצ"ל כי אף שהאומות לא נתגיירו להיות בכלל ישראל, על כל פנים הם בכלל גר תושב, מאחר שאינם עע"ז, וזה נתהוה ע"י גלותינו שנתפזרנו בכל קצוי ארץ.

וכדי לבאר דברינו עוד יותר נזכיר עוד מאמרם במ"ר „לך לך", לך אני פוטר מכבוד אב, הכוונה בזה הוא, שרצה ית' להפריד א"א ע"ה ממולדתו, להשכיחו אבותיו ומשפחתו, ויהיה כגר ויתום שאין לו אב ואם.

וכמו כן אמר במר' פ' וישלח, ויאמר יעקב, אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק, לעשו לא, אלא הבוחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם, אנו מתקיים עליו וכו' הורו לנו ז"ל שלא היה ביד עשו לאמר אבי אברהם אבי יצחק, כי אינם נחשבים לאבות זולת אל הבנים האוחזים במעשיהם הטובים, ולא אל העושה מעשים זרים, וההולך בדרכים אחרים כי הוא מפריד ממנו קרבת אבותיו, וע"כ כמו שיצחק לא היה מכונה אבי עשו מצד שעשו עבד ע"ז, כמו כן מאז הכיר אברהם אבינו את בוראו נפרד מתרח מהיות עוד נקרא אבי אברהם, ע"י מה שהוא עבד ע"ז וזה שאמר המדרש, לך אני פוטר מכיבוד אב, משום שאתה אינו אוחז במעשיו ולא נחשב לך לאב.

ומעתה גם אנו נאמר על כולני בני ישראל אשר קודם מתן תורה היינו מכונים בני נח על אשר ממנו נבנה הארץ אחר המבול, אמנם מאז קבלנו התורה אבדו כחם, נפסק החבל, נמצא אשר קודם מתן תורה היו נקראים אבותינו גם מאברהם ולמעלה עד נח, וגם העובדי ע"ז היו אבותינו, אולם מזמן מתן תורה אין אנו חושבין האבות אלא מאברהם, ולא ממנו ולפני', כי נפרדו הגוים האלה מאתנו, וזהו שאמר בעל ההגדה „מתחלה" ר"ל קודם מתן תורה עובדי ע"ז היו אבותינו, כלומר גם העובדים ע"ז היו מכונים אצלינו אבותינו וכל מה שעשינו בעולם היה הכל לטובת החומר והגוף, ולא עשינו מאומה לשם ה', ועכשיו שקבלנו את התורה על הר סיני, קרבנו המקום „לעבודתו" לעבוד לשם אלהים, להיות למורה לכל ישבי תבל לקרא להם בשם ה', ומאז נוטל הכבוד הזה מהם מהעובדי ע"ז מלהקרא עוד אבותינו.

וזהו שנאמר, ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר ה׳ אלהי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, כלומר אותם אשר מעולם היו אליכם לאבות, והוא קודם מתן תורה „ישבו" במקומם „תחתם" בעבר הנהר, כי מי היו אבותיכם קודם מתן תורה? „תרח", אבי אברהם ואבי נחור, ומה היו מעשיהם, „ויעבדו אלהים אחרים", עובדי ע"ז היו דומים לעטרן ונפט (טארפעטין) ע"כ חלק להם הקב"ה את עבר הנהר וישבו שם במקומם, כדי שלא להשחית ולחבל את כל העולם כולו, וזה היה קודם מתן תורה, ואמר ואקח את אביכם, כלומר מאז לקחתי, ובחרתי, להיות לכם לאב את אברהם, הוא יהיה לכם לאב ואברהם אביכם דומה לצלוחית של שמן המר, ע"כ לקחתי אותו מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, כמאמר המ"ר הנ"ל טלטל עצמך ממקום למקום ויהי ריחך נודף, ושמך יתגדל בעולם, וארבה את זרעו, לו נולדו בנים הרבה אבל ואתן „לו" כלומר שיהיה דומה לו, את יצחק ויצחק ג"כ היה צלוחית של פלייטון ע"כ היה נודד ולא ישב על מקום אחד כמפורש בתורתינו הק׳ ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ועשו היה ג"כ עובד ע"ז וסורו וריחו רע, ע"כ ואתן לעשו את הר שעיר „לרשת" אותו ישב בהר הזה ולא יזוז משם כדי שלא ישחית ויחבל את העולם, אבל יעקב ובניו שהיו אוחזין ובוחרים במעשי ודרכי אברהם ויצחק והיו ג"כ דומים לצלוחית של פלייטון „ירדו מצרים" היה הל ההוב לרדת מצרים ועל ידיהם נעשו נסים גדולים על הים, ועל ידיהם הכירו כל העולם כולו כי ה׳ אחד ושמו אחד.

היוצא לנו מדברינו אלה, כי אברהם אבינו עה"ש נבחר מהשגחה העליונה להיות למורה ולמדריך לכל באי העולם אשר יתקנו וישפרו מעשיהם, ואברהם רצה זאת להניח לירושה לבניו אחריו כנאמר מפי הקב"ה בתורתינו הק׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו׳.

מכל הדברים הנאמרים, למעלה יבוארו לנו הפסוקים קשי ההבנת (בפ׳ לך י"ז ט"ו) ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה, וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתי והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו, ויפל אברהם על פניו ויצחק, ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד, ואם שרה הבת תשעים שנה תלד, ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך. ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן.

ובהשקפה ראשונה סגור השער מבוא, לפרש המקרא על פי פשוטו, א. היתכן שאברהם אבינו עה"ש אשר היה ראש לכל המאמינים והיה בחיו מלומד בניסים ובנסיונות מתקב"ה יהיה נבוך ביכולת ה׳ חלילה כאשר נראה מפשוטו, שדבר בלשון תימה הלבן מאה שנה יולד וכו׳, ואם נחשוב כי מחשבות לבב אברהם היו עכורות מצללי הספיקות ביכולת השם, תקשה לנו כוונת תשובת הקב"ה: אבל שרה אשתך יולדת לך בן, כי התשובה ההיא לא תסיר מבוכת אברהם, והספק במקומו מונח; אבל, אנו רואים אשר מרכז כל ההבטחות שהבטיח הקב"ה לאבותינו היו הבנים, ולכן הדבור הראשון שדבר ה׳ עם אברהם היה על זה הענין: כמו שנאמר (בראשית י"ב) ואעשך „לגוי גדול", וכן בכל הדברות שדבר ה׳ עם אברהם הבטיחו על הבנים, וגם כאשר עבר בארץ, נראה אליו ה׳ ואמר לו „לזרעך" אתן את הארץ הזאת, וכן אמר אחרי הפרד לוט מעמו, כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה „ולזרעך" עד עולם וכן בברית בין הבתרים נאמר, ביום ההוא כרת ה׳ את אברהם ברית לאמר „לזרעך" נתתי הארץ, וכן כשנגלה לו וצוהו על מצות מילה, נאמר „ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד", וכשנגלה אליו באלוני ממרא בשרו על „הבן" וכן בענין העקידה נאמר כי ברך אברכך והרבה ארבה את „זרעך" ואפילו בדבור הקל שדבר עמו על ענין הגר וישמעאל אמר „אל ירע בעיניך על הנער וכו׳, כי

ביצחק יקרא לך זרע", באופן כי לא דבר ה' עם אברהם שום דבור קל, שלא יזכיר לו הצלחת הבנים.

והנה כאשר דבר ה' אל אברהם פעם אחת, ולא גלה לו בזה הצלחת הבנים, מיד הרד אברהם חרדה גדולה, ואמר מה זה, והוא מה שנאמר, אחר הדברים האלה (בראשית ט"ו), „היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמר אל תרא אברהם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד", ולא זכר לו בזה בשורת הבנים כבשאר מקומות מיד אמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי, ואנכי הולך ערירי, באלו רוצה לומר מה בצע בכל הצלחות שאתה מבשר אותי, אם אנכי הולך ערירי שלא זכרת בדבורך עתה בשורת הבנים כמקדם, עד שהבטיח לו ה' גם בפעם הזאת על הצלחת הבנים, באמרו „לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך, וכן היה אצל יצחק ויעקב כמעט בכל דבור ודבור שיצא מפי ה' אליהם הזכיר אצלם הצלחת הבנים וא"כ מי האיש אשר יביט בעין הבחינה, על הענין הלזה, ויהיה סרבן להודות שלא במקרה שמו אבותינו הצלחת הבנים תכלית כל הצלחות המדומות, והמון חמודות ושעשועי תבל; התשוקה שהיתה לאברהם אבינו, לא היתה כמו בזמנינו להשאיר אחריו בן כדי שיאמר קדיש ויזכור, כי אם היה זה בדעתו של אברהם אבינו אזי תפלתו להקב"ה לו ישמעאל יהיה לפניך תהיה נכונה כי ישמעאל הפרא אדם הוא יאמר בוודאי כל הקדישים ולא יניח ליתום או לאבל אחר שיאמרו קדיש, כי יכום מכת אגרוף, כי כן דרך כל הישמעאלים, וגם כן עשו, אמר יקרבו ימי אבל אבי, וירצה גם יעקב לומר קדיש, אז „ואהרגה" את יעקב אחי כי לי כל „הקדישים", אבל לא זה היתה תכליתו והמטרה אשר אברהם אבינו עה"ש השתוקק לראות מבניו.

והענין הוא כך, כי דורו של אברהם אבינו כאשר שמו על לבם לחקיר ולהתבונן על תולדת הזמן ומקריו, וראו העדר הסכמת דעתם השפלה עם הנהגת הבורא בעולמו, אז כחשו ב"ה לאמר, עבים סתר לו ולא יראה, ביד כוכבי השמים

וכסיליהם מסר אלהים מבחר היצורים, לסבול עד כלות שארם ובשרם, ואז הערימו סוד לעזוב עבודת ה' ולקטר לשמש ולירח ולכוכבים, וא"א עה"ש היה הראשון אשר החל ללמד את העם דעת בל ישתחוו ובל יעבדו לצבא השמים, בלתי לה' לבדו וכאשר שם על לבו להתבונן, על מדת הזמן, של חיי האדם וכי בני אדם נצבים על פתחי אהליהם רק זמן מצער, ואחר יסעו, אז חרד חרדה גדולה, באמרו לשוא יגעתי להזריח שמש הכמה על הארץ, כי עתה לעפר אשכב, ויתדקרו השמים בעבים ויהיה חשך ואפלה כבראשונה איה איפה יגיעתי? ובגלל זה שם אברהם כל מגמתו לבקש מאת ה' שיתן לו בן שיהיה תחת אביו לאור עולם ולהדריך בנו במעגלי יושר, והכמינו ז"ל אמרו שהבנים הנולדים לאדם בימי בחורותיו, זרעו נכון לפניו להדריכם בעודנו חי, ומתערה כאזרח רענן, ובקל יוכל להישירו אל תכלית העליון, לא כן הנולדים לאדם לעת הזקנה, וכמעט קט מפריד המות ביניהם, והבנים אחרי מותו נדחים ואובדים כצאן בלי רועה, אזי לא במהרת ישיגו תכלית האמתי והנה אחר שהבטיח לו הקב"ה לאמר וגם נתתי ממנה לך בן, אז ויפול אברהם על פניו ויצחק, ויאמר בלבו אמת בשורה טובה נתבשרתי, אבל צור לבבי, בזה נפשי עלי תשתוחח, הלבן מאה שנה יולד, ואם שרה הבת תשעים שנה תלד, ר"ל לעת הזקנה, מי יתן והיה זה בימי חרפי, ואז היה לי עדן ועדנים להשביע את נפש בני בדעות אמתיות, ומושכלות צודקים, עד שהיה נכון לבי בטוח שיהיה אחרי להאיר דרך לבני גילי, ויהיה ממצדיקי הרבים כמוני אבל כאשר יולד לעת זקנתי, ועוד מעט ובא עת אשר ישרוק לי המות, והוא ישאר בלי מנהל ומחזיק, ופן ואולי, ימצה וישתה ממעין נרפש ומקור משחת, אשר הפרו רשעי דורו, ואז יהיה העדרו טוב מהיותו, והוסיף עוד אברהם לשפוך נפשו לפני ה' בענין הנכבד הזה, הנה ישמעאל בני זה בן שלש עשרה שנה אשר בדרך חכמה הורותיו והדרכתיו במעגלי יושר, לו ישמעאל אשר היה בידי

וברשותי זה שלש עשרה שנה, יחיה „לפניך" ולא יתפתה מדעות כוזבות של רשעי דורו, ויחשב בכלל מתי עולם, אך זה הבן אשר יולד בעת אשר ינטו צללי ערבו ותחשך השמש, ואולי לא אזכה להטיף לי אף דבור קל בענייני האמונה ומדות נכונות, ואיה איפה תקותי?

ואז השיב ה' לאברהם אל ירך לבבך מזה אבל שרה אשתך יולדת לך בן שיהיה אחריך והקימותי את בריתי אתו שלא ימוש מפיו רוח התורה והאמונה ממנו ומזרעך עד עולם.

ולזאת בא רבי עקיבא במשנתינו להראות באצבע גודל החביבות שחובב הקב"ה את ישראל בזה שנתן לו את התורה, כלי מחמדו וסגלתו בידו, והוא ישתמש בו למלאות רצונו וחפצו, לא לבד בהשלמת עצמו כ"א בהשלמת אחרים, כי זה הוא יעוד האומה הישראלית בכללה להיות ממלכת כהנים, דהיינו ללמד להועיל לכל גויי ארץ, להכיר מציאת הבורא י"ת, מדותיו והשגחתו ויכלתו כיד ה' עלינו השכיל, עד שממזרח שמש עד מבואו יגדל שמו בגוים וזהו שאמר הנביא (ישעיה מ"ב י"ח כ"ב) החרשים שמעו והעורים הביטו לראות, מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח, מי עור כמשולם, ועור כעבד ה', ד' הפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, והוא עם בזוז ושסוי, הנביא ידבר מן האומה הישראלית שהוא עבד ה' (כמו שכתבתי למעלה „ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו") ומלאכו, והיא היתה ראויה להיות במדרגה העליונה, עד שיקוים באמצעותיה היעוד הנעלה, שאמר לעיל (פסוק ט"ז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו, בנתיבות לא ידעו אדריכם, אשים מחשך לפניהם לאור, וכו', כלומר שהכריז לכל האומות, החרשים שמעו, והעורים הביטו לראות, הנביא רואה בחזיונו, תכלית הנרצה מאומתינו, אולם בראותו חסרון עמו, שם כמתאונן ואמר, מי עור כי אם „עבדי" אומה הישראלי אשר תכליתה להיות עבד ה' כלומר לפקוח עיני האומות העורים ולבסוף הוא עצמו עור, א"כ מי עתה בעולם עור כמהו, וחרש כמלאכי

אשלח, כלומר מאחר שמלאכי עצמו הוא העור והחרש, איה איפה יתמלא היעוד הנ"ל? ואיך הוא יכול לפקוח עינים עורות ואזנים חרשות? כמאמר התלמודי קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים.

מביאור המלות שבאו אחרי כן בדברי הנביא „ראית רבות ולא תשמור, פקוח אזנים ולא ישמע", כלומר מה יועיל ריבוי הנסים שראה, למען יספר וילמד לדור אחרון, אם לא תשמור, מה יועיל שפקח אזניו אם לא ישמע, ועתה ביאר הנביא דבריו ביותר, ואמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, ופירושו כי בצדקת ה' היה חפץ, שהוא (דהיינו העבד והמלאך ה') יגדיל תורה ויאדירה על פני כל הארץ, והוא עם בזוז ושסוי, כלומר, אבל במעשיו הרעים קלקל חפץ ה' בהיותו עם בזוז ושסוי, באופן שדבריו אינם נשמעים, כעיר אשר ינהג אחרים, אמנם במה יזכה ישראל ללמד ארחות ה' לכל באי עולם? הנה נותן לו כלי חמדה זו תוה"ק, מזה ילמד וילמד מה שהצורך לעשות, כמ"ש הנביא, והלכו עמים רבים, ואמרו לכו ונעלה וכו', ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו, כי מציון תצא תורה, וז"ש רבי עקיבא חביבין ישראל, שניתן „להם" ולא לעם אחר „כלי חמדה" דהיינו שעל ידה יכולין ללמוד גם לאחרים, ועל אשר בחר הקב"ה בנו להיות לו לעם סגולה ולהיות ממלכת כהנים, כי שפתי „כהן" ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, בזה ניכר לכל כי חביבין אנחנו לו מכל העמים, וסיים התנא „חבה יתירה „נודעת" להם שניתן להם כלי חמדה" כי היה התועלת רבה מאד, ואנו משיגים אהבה יתירה ונמרצה מ"ה אם הרעיון העצום הלזה, תמיד יהיה משוטט לנגד עינינו וחקוק בלבבנו וידענו „כי ניתן לנו כלי חמדה לתכלית הנ"ל שזכרנו כי על ידי הרעיון הזה והידיעה הזאת, יהיה האיש הישראלי מתעורר, על אשר הרימו ה' על כל משפחות הגוים ללמד אותם דבר חק ומשפט.

אבל עתה מה אנו רואין, האומות, יעלו מעלה, מעלה, בכמה מדות טובות, אשר בעוה"ר הישראלי נעדר מהם, ותחת אשר הם ילכו לאורו הוא כעור מגשש באפילה, כאשר קובל הנביא עליהם, מי עור כי אם עבדי וכו', וכן יסד הפיטן בווידיו לסליחות, „אשמנו מכל עם בושנו מכל דור, וכי אפשר לומר על בני ישראל שהם גרועים חלילה מכל עם? תמהה, אך הכוונה בזה כן הוא, דהנה הקב"ה לקח את עמו ישראל מבין לשונות הגוים, בעת שהיו הגוים משוקעים בתועבות ומעשה תעתועים, ועובדי אלילים, ובחר בעמו ישראל, וקרבם לעבודתו. ונתן לנו את התורה, והעמידם על ראש פסגת ההצלחה האמיתית וקראם בשם עבדי ומלאכי, כמו שאמר הכתוב „אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם, אכן הם השחיתו התעיבו עלילותם, ומדור לדור ירדו מטה, מטה, עד כי בעוה"ר הושלכנו אל ארץ אחרת כיום הזה והולכים אחורנית מדור לדור וקללה גדולה רובצת עלינו, כמו שאמרו הז"ל אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים מפני כי אנו יורדים מטה מטה מדור לדור, אבל לא כן העמים האחרים אשר היו לפנים פראים, הם עלו מעלה מעלה מזמן לזמן, כי הם הסירו התבלולים מעיניהם, ורובם ככולם יאמינו באחדות הבורא, וכמה דברים טובים תקנו בהנהגת המדינה, הם התנערו מעפר שפלותם לאט לאט, ובכל דור ודור, עלו ממצבם הפראי והבערות, ואנחנו ירדנו מדור לדור ממעלתנו הנשאה והגבוהה, עד כי ירדנו פלאים בעוה"ר כהיום הזה, אצלם הדור החדש, הדור הצעיר, מתגאה בנגד הדור העבר והישן, בהציוויליזאַציאָן, ובמדות טובות ובאמצעית החכמות אשר לא שערום הראשונים, אבל אנו, בני עם ישראל, הדור החדש והצעיר, עליהם לכבוש פניהם בקרקע מרוב בושה וכלימה בנגד אבותינו הראשונים בנגד הדורות שלפנינו, וזהו שתקנו לנו לאמר „אשמנו מכל עם", ובמה אשמנו מכל עם? במה שבושנו מכל דור ר"ל שבכל דור יבוש

מדור שלפניו, שהדור שלפניו נחשב למולם כצדיקים, שכל דור גרוע וקטן מדור שלפניו, ואוי לנו שכך עלתה לנו בימינו, בנינו הצעירים הילדים הקטנים יתגדלו ללא תורה וללא אלהים, עלינו להתאונן ולבכות על הדור הזה הפרוע לשמצה (במס' יומא דף י"ח ע"ב) הוא (הכה"ג) פורש ובוכה, והן (זקני ב"ד) פורשין ובוכים זקני ב"ד היו בוכין, כי ידעו אשר ביום הקדוש והנורא ביום הכפורים על הכה"ג אשר הוא צריך להיות הקדוש היותר גדול מכל אדם הוא בחיר האנשים, עליו לבוא למחר בקה"ק לפני ולפנים לעבוד עבודת קודש ולהשיג קדושת ומוראו של אל עליון, עליו אנו נשענים ותמוכים עם נשותינו וטפינו אם לשבט או להסד, אוי ואבוי, שמא הוא צדוקי ויקלקל עבודתו ועבודת פנים, לזה היו שלוחי ישראל בוכין על מי אנו נשענין, ועל מי אנו נתמכים אין אנו יודעים.

כך אחי ורעי הבית ספר או הת"ת הוא הקה"ק והמורה הוא הכהן גדול, וכשאנו מוסרין ילדינו להם תחת השגחתם ולימודם כמה עלינו לבכות ולהתאונן שמא המורים צדוקים כופרים ולועגים לכל הקדוש לנו ושמא קרוב לודאי הוא, והם המורים החפשים בדיעותיהם יחללו עבודתם עבודת הקודש „פנימה" בלבבם הרכים ולא המורים לבד שוטטו בחוצות ערים הגדולות והקטנות, וראו נא מי המה ממיסדי בתי הת"ת, מי המה המנהיגים, רובם ככולם רקים ובורים מחללי שבתות והם הם העזי פנים שבדור הם ישתדלו להנך ולגדל לנו דור חדש להחזיק היהדות, במדינה הזאת, אוי לעינים שכך רואות, כי ירדנו פלאים כל כך, ונתקיים בנו טבעו בארץ שעריה שערי ציון, שערים המצוינים בהלכה, ידמו לארץ „זקני" בת ציון, אלו זקן זה שקנה „חכמה" והעמי הארץ הכפולים שמונה (במס' ברכות מ"ז ע"ב) איזהו ע"ה כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר"מ והכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו כראוי, ר' אליעזר אומר, כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית, ר' יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין, בן עזאי אומר כל שאין

לו ציצית בבגדו ר"נ אומר כל שאין לו מזוזה על פתחו, ר' נתן בר יוסף אומר כל שאינו מגדל בניו לת"ת, אחרים אומרים, אפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי זה עם הארץ, ומכש"כ אלו שיש בהם כל אלו אוכלים לחמם טמא במלוא מובן המלה, חמסו ושדדו גנבו בכליהם יתום ואלמנה יעשוקו לחמם מעורב בדם ובדמעות העשוקים, מלחמם לא יתנו לדל ואם יתנו נותנים לשאינם מהוגנים והכל בשביל גאוה או כבוד, והעזות והוצפה יתרה אינם קוראים ק"ש אינם מקבלים עליהם עול מלכות שמים ועול תורה ומצות אינם מניחים תפילין (פשוט) ואינם לובשים ציצית, ואין להם מזוזות על פתחיהם ובניהם הם כשעירים הם גנבים מילדותם ומשחקים בקוביה והם הם בעצמם לא קראו ולא שנו ולא שמשו ת"ח, והם, הם העומדים ברוב בראש העדה, ירימו ראשם וירמסו ברגל גאוה על כל ועינינו יכלו בדמעות על שבר עמינו ותורתינו הקדושה, בכלל אין אנו יודעים כי יש לנו תורה ואין אנו יודעים את התכלית והמטרה למה נתן לנו הקב"ה את התורה, וזהו הנרמז בפסוק, כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו (משלי ד' ב') שיש בו לכאורה מהקושי על שינוי לשונו, דהול"ל, כי לקח טוב נתתי לכם לקחי אל תעזובו, או כי תורה טובה נתתי לכם אל תעזבה? ע"כ יש לפרש, שבבחינה זו שנתן הקב"ה לנו תורתו שילמדו ממנה גם שאר האומות, נקראת בשם „לקח", כלומר שהיא לקח שיקחו גם אחרים ממנה, ובבחינת הלימוד לעצמנו נקראה „תורה" וז"ש „כי לקח טוב נתתי לכם, כלומר אהרי אשר נתתי בידכם הלימוד שיקחו אחרים, מכם, א"כ תורתי אל תעזובו.

א"כ ודאי ראוי שעכ"פ אתם בעצמכם אל תעזבו התורה כדי שלא יהיה התלמיד בג"ע ורבו בגיהנם.

ומעתה משנתינו יפה נדרשת „חבה יתירה כמו שפרשנו לעיל, שישראל ממשיכים עליהם חיבה יתירה, אם נודעת להם תמיד, שניתן להם כלי חמדה שבו „נברא" העולם, כלומר

שבכלי חמדה זה נברא העולם דהיינו שבו בוראין העולם בכל עת ועידן, וכמו שאמרו חז"ל כל המלמד את בן חבירו תורה כאלו עשאו, ובלעדו בלי לימוד התורה ולקיימה לעצמו, וללמד לאחרים, העולם כאלו לא נברא, וכמה גדול התועלת לנו בשום על לב הדבר הזה, ממה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם אתם צריכים ללמוד לכל העולם הם צריכים ליקח מכם לימוד יקר ונשגב ותורתי אל תעזובו וכ"ש שאתם בעצמכם למדו את התורה ותקיימו אותה ויקיים בנו, עם זו יצרתי לי אנו נבחרנו מהי"ת להיות לו לעבד ולמלאך ויקוים בנו ישראל אשר בך אתפאר אמן.

דרוש לסוכות

אמר ר' חמא ב"ר חנינא מאי דכתיב (שירה"ש ב'). „כתפוח בעצי היער" וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח, לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל הקדימו „נעשה לנשמע" — (שבת פ"ח). ובתוספות שם „פריו קודם לעליו" הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות, ומפרש דתפוח היינו אתרוג, „וריח אפך כתפוחים„ מתרגמינן „כריחא דאתרוגא". ואתרוג פריו קודם לעליו, שדר באילן משנה לשנה, ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד, ובאין עלין אחרים, הוי פריו קודם לאותם עליו, אך תימא שמביא קרא „כתפוח בעצי היער", דבהאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח, אלא הקב"ה כדכתיב כן דודי בן הבנים. —

והנה גם בלא"ה יש להבין יחס השווי של קדימת „נעשה לנשמע" לקדימת „פרי להעלים".

וראיתי לבארו בע"ה בביאור ורעיון עמוק, כי באמת, המושג הפנימי של קדימת „נעשה לנשמע" והמושג הפנימי של קדימת הפרי להעלים „בתפוח" (הוא האתרוג) הם שוים

ודומים ממש מכל צד, וממילא יתבאר מה שנמצא בקרא זה, דנמשלו „ישראל" לתפוח.

דהנה נודע, דכל „נמצא" יש לו שורש, כי אין דבר עושה את עצמו, ויש בזה שני חלקים. א) שורש המספיק, אם יש להנמצא רק שורש אחד שהמציאו, ויען כי הוא לבדו מספיק להמציאו נקרא השורש הזה בשם שורש המספיק. ב) שורש שאינו מספיק, אם יש להנמצא כמה שרשים אשר רק בהתאחדותם בזמן אחד ומקום אחד יברא הנמצא, כמו הבן מהאב והאם, והפרי מהעין וארץ, או הנמצא בא מהשתלשלותם של כמה דברים שנשתלשלו ויצאו זה אחר זה, עד שיצא „הנמצא" כמו לכל בן הנולד יש ליחס „לשרשים" האבות של הוריו ואבות אבותיהם עד אדה"ר. ולהפרי מהעין יש ליחס לשרשים הגרעין שממנו נשתל העין, והפרי שממנה לוקח הגרעין והעין של הפרי ההוא, וכן בסדר עד העין הראשון, והשרשים ההם נקראים שורש שאינו מספיק יען כי כל שורש לבדו לא יספיק להמציאו.

והנה בעולם הזה אין לנו שורש המספיק כפי מובנו האמיתי, כי לכל דבר יש כמה שרשים שקדמוהו, וכמעט שאין לצייר מציאות של איזה נמצא בלתי ההתאגדות של כמה שרשים, והשורש המספיק האמיתי הוא רק הקב"ה לבדו, ולזה בנמצא שיש לו כמה שרשים, יש תמיד להתבונן במספר כמות השרשים, כי ידוע שיש תמיד יחס וקשר בין השורש להנמצא שבא ממנו, ואולם כל מה שיתרבו השרשים על מציאותו יחלש הקשר והדיבוק שבין כל שורש ושורש לבד אל „הנמצא", כי ברבות השרשים ימעט כח פעולת של כל שורש לבד, על מציאת „הנמצא", וכערך התמעטות פעולתו ימעט גם ערך יחוסו ודבוקו, אלא שהיחס והקשר הוא רק מצד שנשתלשל ממנו, וממילא מובן דכל מה שיתרבו השרשים יחלש היחס, וע"כ בעת שנרצה למוד ערך היחס שבין השורש להנמצא, יש להתבונן תמיד במספר השרשים של הנמצא.

וכן יש לשום עין אם כל השרשים פועלים בשוה, או שיש מי שפועל יותר, ומי שפועל מעט, כי השורש שפועל יותר על מציאותו, גם היחס שלו, עמו חזק יותר, וכן „הסבות" הגורמות קיום הנמצא, הם ג"כ שרשי קיומו, ובהם יש ג"כ סדר החלקים הנ"ל. והנה כל עץ פרי, העץ הוא שורש הפרי, אבל רק שורש שאינו מספיק, דהעץ לבדו לא יוציא הפרי ולא יספיק גם לקימה עליו, כי רק ע"י עפר הארץ שהעץ שתול שם, ועוד כמה דברים המחברים את העץ לעפרו, והפרי להעץ, יגדל הפרי ותתקיים על העץ, וע"כ כאו"א מהם נקרא נגד גידול הפרי וקיומת שורש שאינו מספיק, ולפי דברינו הנ"ל מובן דכל מה שיתרבו הדברים הדרושים לגידול הפרי וקיומו על העץ, „אשר הם נקראים שרשי הפרי" יחלש הקשר הפנימי שבין הפרי עם כל שורש ושורש בפ"ע, וידוע דבכל פרי דרוש כמה וכמה דברים לגידולם וקיומם על העץ, כמו הגשם במדה, ועלי העץ, והשמש והאויר הממוזג וכדומה, ואם יחסר אחד מכל אלה לא יגדלו או שלא יתקיימו על העץ, וא"כ יש להבין דהקשר שבין הפרי לעצם העץ, אינו חזק כ"כ, אמנם האתרוג יגדל ויתקיים על העץ גם כשיחסר הרבה מהדברים הנ"ל, דהוא גדול על כל מים, ומתקיים על העץ משנה לשנה, וברוב העתות והזמנים לא יפול מעצמו וגם בעת אשר העלים ינשרו מהעץ יתקיים על העץ, א"כ יש לשפוט מזה דהקשר אשר בין האתרוג לעצו, הוא הקשר היותר חזק מכל הפירות, דיש בו קשר טבעי פנימי המקשרו ומדבקו אל עצם העץ, כאשר באמת יש ענין אחד המוכיח למדי התקשרותם הפנימי, דידוע דבאתרוג מתאהדים העץ והפרי גם בהטעם, וכמו שאמרו (בסוכה ל"ה ע"א) „עין שטעם עצו ופריו שוה הוי אומר זה אתרוג".

ובענין מעלת קדימת „נעשה לנשמע" שנשתבחו בזה האומה האמת, אינו כפשוטו, דכפי פשוטו אין לייחס זאת „למעלה" רק לבהילות ולחפזון, כי הוא נגד חקי הדעת והתבונה והשלימות המחייבים לכל איש להתיישב היטב קודם שמחליט

על איזה דבר, ולשקול היטב כל חלקי וצדדי הספיקות, אבל באמת יש בזה כונה פנימית, דאם אחד יבקש מחבירו שיעשה לו איזה דבר, וישיב לו על שאלתו, שישמע מה שמבקש ממנו, תכלית בקשתו לשמוע, הוא מצד שני דברים. א) שידע מה לעשות, כי כל עוד שלא שמע מה שמבקש אינו יודע מה לעשות. ב) שידע אם לעשות כי אולי לא יתרצה לזה בשום אופן מפני כי קשה יהיה לו למלאות בקשתו כי נוגעת היא בנפשו או במאדו; אבל כל זה הוא בסתם אנשים, אבל אם המלך יאמר לעבדו שיעשה לו איזה דבר, והעבד ישאלהו שיבאר לו שאלתו, שישמע מה שמבקש ממנו, בזה הוי תכלית השמיעה רק שידע „מה" לעשות, ולא „אם" לעשות, דהלא אם גם הוא בנפשו ומאדו, הוא מחויב למלאות שאלת המלך. והנה במקום דבקשת השמיעה היא, גם „אם" לעשות, אינו יכול להבטיח לו על התמלאות שאלתו, כל עוד שלא ישמע ממנו מה חפצו ורצונו שיעשה עבורו, אבל במקום דהשאלה היא רק מצד שידע „מה" לעשות, יש לו להבטיח על ההתמלאות בקשתו גם קודם שישמע, אבל למען שידע המלך כי רצונו לשמוע, הוא רק שידע מה לעשות לא „אם" לעשות, יש לו עוד להקדים ולומר לו כי הנני מוכן לעשות הכל, אבל רצוני לשמוע, הוא רק שידע „מה" לעשות בכדי שלא יתן לו שום מקום לחשוב כי הרצון לשמוע הוא, שיתיישב „אם" לעשות ויחשב עבור זה כמו מורד.

ועל פי זה מובן דענין קדימת נעשה לנשמע הוא ענין הבטחה וקבלה למלאות חקי התורה ומשפטיה לדורות בכל מקום ובכל זמן, גם בעת שהקיום יהיה בנפשם ובמאדם, כי משו"ז הקדימו ואמרו „נעשה" להראות כי מה שמבקשים לשמוע הוא לא אם לעשות או לא, דבכל אופן יקיימו ויעשו גם אם בגלל זה תבא ברזל נפשם, וישפכו דמם כמים גם אז לא יסורו מדרכי ה', ורק שרוצים לשמוע, שידעו מה לעשות, וע"כ קודם שבקשו שישמיע להם המוטל עליהם, הקדימו ואמרו

נעשה בכדי שלא יהיה שום מקום לחשוב דהשמיעה היא אם לעשות או לא, מבואר מזה ההכונה של „נעשה ונשמע" הוא לקיים דבר ד' תמיד, גם בעת אשר רבים יקומו עליהם להעבירם מדתם וינקמו מהם נקמת דתם, ישרפום חיים ויבלעום כתנינים וירמסום ברגלם ויאכלום בכל פה, גם אז לא יטו מאמונת לבבם הטהורה, וכל זה נרמז בההבטחה של נעשה ונשמע.

ובהרעיון הנפלא הזה בארנו כמן חמר מאמר נפלא (בתדב"א א"ר פל"א) שאלו ישראל את יחזקאל בן בוזי הכהן, כהן שקנה עבד מהו שיאכל בתרומה, א"ל יאכל, אם מכרו רבו לאחרים מהו שיאכל בתרומה, א"ל אינו רשאי לאכול תרומה, וא"ל אף אנו כן כשהיינו בעירו ובהיכלו של הקב"ה, עבדנו את הקב"ה, עכשיו שגלינו בין העכו"ם, נהיה כגוים וכמשפחות האדמה, א"ל יחזקאל אפ"י אם נשברים עצמותיכם ועיניכם מנוקרים ודם פיכם בא לארץ אתם צריכים לקבל מלכותו של ממ"ה הקב"ה עליכם, משום שכן קבלתים עליכם מתחילה ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע.

התשובה אינה מובנת כלל, דהלא אם אחד יבטיח לחבירו לעשות לו איזה דבר, ואח"כ יראה כי בנפשו הוא, ומשו"ז לא ימלא, אין לו פ"פ עליו מצד הבטחתו, כי בצדק יאמר, כי הבטחתו היתה מצד שחשב שיהיה בידו למלאות, וא"כ תמוה מה שאמר „שכן קבלתים עליכם", הלא יאמרו כי קבלתם היתה רק אם יהיה בידם למלאות, ולא ע"י אופנים כאלו, אולם לדברינו מבואר היטב דענין קדימת נעשה לנשמע הוא קבלה נצחיות, כי כל מיני אכזריות שבעולם לא יפריעום, מלקיים הבטחתם, וא"כ יפה השיב להם, ובשאלתם עפ"י הדמיון מעבד-כהן באכילת תרומה, יש בזה ציור נפלא, דתרומה הוא מאכל קודש, שמותר רק לכהנים, ועבד כהן בעת שהוא תחת רשות הכהן, שורה עליו רשות הבעלים, ואחר שמכרו נפקע ממנו רשותו, ואינו ראוי עוד לקבל המאכל הקדוש, ומוכח מזה

התחלפות המדרגות מצד התחלפות הרשויות, והנה המצות הם אינם למעמסה, כי הם שומרים את שלימות הנפש, והאנשים השלמים והנעלים ישמחו בקיומם וישתדלו בזה, כמו שב"א משתדל בהשתלמות חוקי הטבע הגשמיים, ובמעמד הנבחר בהר סיני, הגיעו למדרגה זו, עד שראו והרגישו הכרה של קיום המצות ליסוד החיים, וכן עמדו במדרגתם זו כל עוד שהיו בארצם, וכבוד ד' חופף עליהם בשפע ובהתגלות, עד כי בכל רגע ורגע ראו והתבוננו כי הם עומדים תחת השגחת וממשלת הקב"ה, ומצד זה הכירו אז בהכרה ברורה גם ממשלת הנפש על הגוף, וההכרה על קיום משאלות הנפש, והרגישו עוצם תשוקתם אל המצות עד כי היה להם בנקל לקיימם בכל אופן, אבל עתה שגלו מארצם, ונתמעטה השפע הקדושה, ונסתרה ההשגחה הגלויה, ואינם רואים בעיני בשר ההשגחה וממשלת הקב"ה עליהם, ונגד זה אינם מרגישים גם ממשלת הנפש על הגוף, והכרת התמלאות קיום הנפש, כי נתגשמו כל ההרגשות; והעריכו ענין ירידתם ממדרגתם הקודמת, והרושם שעשה בהם, לענין ההכרה מממשלת הקב"ה, ולענין ההרגשה משלימות הנפש; למדרגת העבד שיצא מרשות הקדושה של הכהן, והרושם שעושה עליו יציאתו מרשותו, והתחלפותו מרשות לרשות גם בענין הכנתו וכשרונו לקבל דברים הקדושים, וא"כ יש להם לומר דבאופן זה, שיעשו המצות בכבידות ובמסי"נ, גם בעת שאינם מרגישים הרגש תשוקת המצות, לא קבלו עליהם המצות, וע"ז השיב להם, דקבלת „נעשה ונשמע", היה להורות, גם בעת שלא יהיה במצב מעלה להרגיש בעצמם, התקשרות הנפש אל הגוף, ותשוקת הנפש אל המצות, כב"ז מצד הטבע הנטוע בהם, ישמרום ויקיימום גם בכל אופן, גם במסי"נ, מכל הדברים האילו נראה כי בצדק ראוים הם לתהלה ולתפארת על קדימתם „נעשה לנשמע", כי לא על ברכי הבהלות והחפזון נולדה תשובתם רק על פי משקל המתינות ושלימות הנפש, ויסודי הבינה הישרה, שקלו ומדדו המלות המעטים

האלה, האוצרים בקרבם ידיעתם מזוהר נפשם וסגולתם הנעלה, לבכר כחות הנפש על פני כחות הגוף, ובעד כל כופר לא יכופו הרוח אל החומר והנפש אל הגוף, וגלוי וידוע לכל כי לא כזבו בהבטחתם הנאמנה על קיום הדת בכל אופן, ומלאוה תמיד במלא מובן המלה, נהרגו ונשרפו והתענו תחת ידי מעניהם ועמדו בכל המלחמות הרבות והנסיונות הקשים, ולא המרו את פי ה', והיא שעמדה לנו להתקיים כיום הזה לתהלה ולתפארת בין העמים ולהקרא עוד בשם הכבוד בין כל העמים הנאורים בשם מורי הדת ומנהלי האמונה, כי ע"י ההשתוממות וההתפלאות על אומץ לבב של בני ישראל בנוגע לשמירת דתם, ולהבדל גם בזמן הגלות מהדברים שציוותה התורה להבדל במאכל ובמשתה, אשר עי"ז סבלו הרבה, ובהתבוננם גם בקיומם הנפלא נגד דרכי הטבע, כל אלה העירו לבבם לחקור אחרי יסודי הדת האלהי, ועי"ז נתקרבו מעט לשרשי אמונתנו והשליכו שקוצים וגלוליהם מעבודת אלילים, ויש תקוה כי שמירת דתנו להבדל מכל העמים שציוותה התורה להבדל, תהיה הסבה האמתית אל התאחדות כל העמים והגוים בנוגע להכרת ד' אחד, כי זאת ידוע ומפורסם כי התכלית המקוה הוא אשר כל העמים יקראו בשם ה' ויתאחדו עם עם ישראל באמונתם.

וגם זאת ידוע, כי יש כמה מצות אשר תכליתם הוא להבדיל עם ישראל מן האומות עובדי אלילים כמו שבארנו, (והרמב"ם במו"נ האריך בזה) אבל גם נודע עפ"י כללי החקירה וההגיון דבכל אמצעי וסבה יש מעין יחס התכלית והמסובב, וא"כ יפלא הדבר איך תהיה ההבדלה האמצעי להתכלית של ההשתות והתאחדות, אמנם כן הדבר כי כל מה שבני ישראל שומרים יותר נקודת ההבדל, מעוררים עי"ז כח התמהון והפליאה בין העמים, והפליאה היא ראשית כל מחקר, וע"כ עי"ז יעוררו את לבבם לחקור ביסודי דת האלהות עד שמעט מעט יפקחו עיניהם לראות באור האמונה הטהורה.

משה רבינו ראה דבר פלא היוצא מדרכי הטבע „הסנה בער באש והסנה איננו אכל" כי הסנה שאין לו עוד ליהות השרשי, הוא מיועד לכליון והפסד, ומה גם אם אש נשקה בו, אז כפי דרכי הטבע יתחייב שברגע א' יכלה מן העולם, ופה ראה „כי איננו אכל", הפלא העיר לבבו לחקור ע"ז ואמר, „אסרה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה", והקב"ה ממרום קדשו השיב לו „אל תקרב הלום" אל תקרב לחקור בדבר הנשגב והנעלה הזה, „של נעליך מעל רגליך", כי בעת שאחד יכין א"ע לילך לאיזה מקום, ילבש נעליו שפשטם בעת שישב במקומו, ואך למותר שתקרב הלם להתבונן בזה, „כי המקום אשר אתה עומד עליו" הענין שאתה עומד, עתה ע"ז בעיונך, והמטרה שאתה רוצה להשיג בזה. הוא גבוה מעל גבוה, כי „אדמת קודש הוא" כי קיום הסנה הוא מצד קדושתו, מצד שהקב"ה השרה שם שכינתו, ובדבר שיש השראת קדושת הקב"ה והשגחתו, כלו כל שליטות וממשלת הכליון וההפסד הטבעי, והענין הזה יש להשיגו, רק כפי מציאותו ולא כפי סבתו והתקשרותו, כי הוא נעלה מעל גבולי השגות האנושי, וע"כ תסתפק בזה בידיעת המציאות, כי בדבר שהטבע עם רבוא רבבות צבאותיה המשחיתים והמכלים לא ישלטו שלטת, שם הופף קדושת הקב"ה והשגחתו הפרטית, ולא תשתוקק להשיג ענין התקשרות הסבה והמסובב בזה כי לא ישיגנו שום אדם חי, ע"כ תאר במחזה הזה כל המאורעות והקורות שיעברו עוד עליהם, ואיך יגיעו כ"פ עד שערי אבדון וכליון אשר כל מי שרואה בעיני בשר, יראה אז לעיניו כליונם מן העולם, ובכ"ז יתקיימו בדרך פלא, והקיום הנפלא הזה יעורר, פלא ותמהון בלבב העמים, עד שישובו לחקור ע"ז, ועי"ז יגיעו להתקרב אל אמונת עם ישראל, כי יבינו כי קיומם הוא רק מפאת השגחת הקב"ה, כי יהיה כמה מן העתים והזמנים שעם ישראל ימשלו מצד מצבם הנורא, והמעציב, ממש „לסנה", כי יפסקו מהם לשד חייתם וכל צנורי

פרנסתם יסתמו ויסגרום במבואות צרות וחשכות, או במדינות צרות אשר לא יספיקו להחיות יושביהן עד כי כל הרואה „בעיני בשר" יראה כי הם מעותדים לכליון מוחלט והפסד גמור, וזאת לא זאת כי „והסנה בער באש" כי האויבים לא יסתפקו להכות על קצם ובליונם, שעתדו להם מיד הרעב והמחסור, ורק כגלי הים, סוער יסערו עוד עליהם להשחיתם ולאבדם להרגם ולשורפם חיים באש, ולמרות כל אלה יראו כי „והסנה איננו אכל", ובכל דור ודור ימצאו אנשי לב גם מחכמי אה״ע, שיתפלאו ע״ז, וכאו״א יאמר „אסרה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה", ראוי להתבונן בסבת קיומם, ובכח הנעלה, המחזיקם נגד דרכי הטבע וההרגל, ואז ישוה כ״א לנגד עיניו, כאלו ה׳ אלקי ישראל משיב לו ממרום כסאו והשגחתו „אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך", אל תעיז לחקור בעצם התקשרות של הסבה והמסובב כי הלא עיניך הרואות „כי המקום אשר אתה עומד עליו" הקיום מעם ישראל שתחקור ע״ז „אדמת קודש הוא", כי שם שופעת קדושת הקב״ה והשגחתו הבלתי גבול ובלתי תכלית, הנעלה מגבולות השגות השכל והבינה, והחזיון הזה לא העביר את מטרתו, כי רבו רבבות אנשים מהעמים, אשר זה כאלפים שנה, מקודם חרפו וגדפו מערכות אלקי ישראל, ובאמצעות יסודי תורת משה נפקחו עיניהם לראות ולהוכח בראיות צודקות ונאמנות, כי תועים הם בדרכם, וכי אך עם ישראל הוא העם האחד, אשר לו תורת אמת וחוקים צדיקים ונאמנים, וקבלו מהם כמה משרשי האמונה בנוגע לאמונת מציאת ה׳ והבליות האלילים, ואם כי עוד לא הגיעו להבין כל ענפי האמונה הטהורה, וכל דרכי הדת האלקית, אילם יש תקוה כי מעט מעט יתקרבו לגמרי, כי חוזק אמונת עם ישראל בה׳ אלקי השמים ושמירתם כל חוקי התורה, וקיומם בין העמים, במשך כזה מעורר את לבבם לחקור ולהתבונן גם „בכל" ענפי הדת ויבינו כי דת ישראל הוא הדת האלקי והנצחיי, השופך רוח חן והסד על המחזיקים

בת. והנותן רוח גבורה בלבבם להתגבר על כל התלאות והמצוקות. וזה יהיה הצעד הראשון להכרת האחדות האמיתית, וקרוב היום אשר כלם יקראו בשם ד' כהבטחת החוזים הנאמנים כי כמו שנתקיימו חזיונותיהם הקדושים שחזו על העתות שעברו עד היום, כן יתקיימו חזיונותיהם מהיעודים הטובים והנחומים שחזו לנו על הגאולה העתידה, ודבר אחד מדבריהם לא ישוב ריקם.

וכאשר נתבונן היטב בענין קדימת נעשה לנשמע, נראה כי לבד שאצור בזה ההבטחה של התקשרותם הנצחי לדתם ואמונתם, גם בעת שיהיו נאלצים למסור נפשם עבור זאת, אצור בזה גם השגת „סבת" הענין הזה אשר היא אחד מהענינים היותר נשגבים, הידוע רק לאנשי לב אשר כח להם לעמוד בהיכל השגת טבע הנפש ודבוקה אל בוראה, דידוע דכל דבר שיש במציאות, יש גם בשכל ובעיון, דאם לא היה בשכל, איך להמציא מציאות הזאת, לא יצאה אל המציאות בשו"א, ומבואר מזה דממה שמצינו שבנ"י שמרו תמיד בפועל ובמציאות התקשרותם אל בוראם, לבלי להפרד ולהנתק ממנו לעולם, וגם בעת אשר גלים נוראים שטפו ועברו עליהם בחזקת, להמים ולהתיק דבוקם, גם אז לא נתפרדו ונשארו דבוקים וחבוקים אליו, יש להחליט מזה דבעיון ושכל יש ג"כ ענין זה, הרצון, כי יש סבה רוחנית כזו המחייבת ענין נצחיותם והתקשרותם, דאם לא היו בעיון לא היו גם במציאות, וכאשר נאבה להבין אפס קציהו יש לילך בזה מן המאוחר אל הקודם.

נודע ומפורסם, כי יש כמה אמונות אשר זה כאלפים שנה שהיו מהאמונות המהלכות, ורבוא רבבות אנשים חכו בצלם, ועתה אבדו תמו מתחת השמים ואין רשומם ניכר, ולולא התולדה המקמת מצבת זכרון לכל הדברים העתיקים, אשר הזמן הנורא גרפם ושטפם, ועברו מן העולם, לולא זאת היה כבר נשכח מלבות האנשים, גם שמות האמונות האלה, וכמעט כי רוב מהאומות החוסים עתה תחת צל אמונות המהלכות

בארין, אם נגלול ספר התולדה לעינינו, ונחקור על גזע מחצבתם, נראה כי אבות אבותיהם חסו תחת אמונות אחרות, תחת האמונות אשר עתה הם אבודות ומחויות מתחת שמי השמים, והנה כאשר נשים לב לידע סבת אבידת ומחיית האמונות האלה, אז עפ"י ידיעת קורות העתים וגלגולי סביבותיהם נראה כי היתה בזה סבה גשמיית וזמנית, כי בעת שישקעה שמש ממשלתם המדינית ואור הצלחתם הזמנית נכבה, אז נכבו עמהם גם רשפי שלהבת אמונתם, בעת שנשרו עלי תענוגי הזמן שסככו עליהם כל עוד שהיו מחוברים לאמונתם, בעת שהדלו נטפי גשמי ברכת טובת הגופנים, שנטפו עליהם בהיותם דבוקים אליה, נשרו גם הם מעל עץ אמונתם, ונפסקו ממנה, ומובן מזה כי שמש ממשלת המדינית ואור הצלחה הזמנית, ועלי העונג והעדן, וגשמי טובת הגופנים, כי אלה היו השרשים מגידולם על עץ אמונתם ומקיומם עליו, וע"כ בסור כל אלה נתבטל קיומם, אמנם מה נחזה בשולמית, הלא עת נסב עינינו להתבונן על גלגולי הסבות והקורות של האומה הישראלית, ולהעריכם בזה נגד העמים, נחזה מחזה נורא, כי גם בעת אשר שמש ממשלתם המדינית שקעה ואור הצלחתם הזמנית נכבה ועלי העונג והעדן נשרו ונפלו, וגשמי ברכות טובת הגופנים חדלו ונפסקו, גם אז לא נתקו ממקור אמונתם מאומה, גם אז הם קלועים ועבותים אל עץ החיים, גם אז לא נמס ונמג דבוקם, ועפ"י הכלל מפעולת השרשים יש מכ"ז להוכיח דיש להם קשר עצמי ופנימי אל בוראם, ואח"ז יש להתבונן מזה על הקודם היינו כי הקשר העצמי והפנימי, הוא הסבה האמתית של התקשרותם הנצחי, ושל חלישת מחלישי הקשר, כי עפ"י כללי המחקר ידוע דהמחליש צריך להיות יותר גדול וחזק מהנחלש, וכמו דהמבטל הוא גדול מן המבוטל, וביון דהקשר של ישראל לאביהם שבשמים הוא קשר נצחי ורוחני וכל האמצעים המחלישים היו זמניים וגבוליים ע"כ שבו אשפתם ריקם כי כהה הברזל, כי אין אדם שליט ברוחו לכלא את

הרוח. וגם מצד הקשר הרוחני יש בטבעם להכניע החומר נגד הרוח ולכוף כל עניני הגופנים נגד עניני הנפשיים, כי ההכנעה והכפיפה היא עצם קיומם, ובזה הרעיון הנעלה והנשגב, יבואר יפה אף נעים, (מדרש בב"ר פמ"א ופס"ט) „מה עפר הארץ מבלה את כל כלי מתכות והוא קיים לעולם, כך בניך מבלים את כל העכו"ם והם קיימים לעולם, ומה עפר עשוי דיש לכל כך בניך עשוים דיש לגליות".

ערך חוזק הסבלות של כל נמצא, הוא קנה מדה, למוד גם ערך אורך קיומו והוויתו בעולם, כי הסבות שהנמצא לא יסבלם בקיומו, הם סבת כליונו, וכל מה שיתרבו סבות כליונו ימעט זמן קיומו, ויתקרב קצו, כי כל סבה וסבה הוא אפשרית המציאות, והנמצא שכח סבלותו חזק, ונושא וסובל הסבות האלה, ולא יתאפס על ידם, יתארך קיומו, וכמו דרך משל, הנמצא שלא יסבול קור וחום, אש, ומים, הכאה דחיפה, בעיטה, כי כל אלה יכלוהו ויאפסוהו, ממילא לא יתארך קיומו, כי הסבות האלה מתרגשות ובאות לעולם, ופוגשים כל הנמצאים מבלי משים ומבלי חפצם, ובפגישתם יהיו נעדרים ויהיו אפס.

ואמנם הנמצא שיסבול קור וחום, אש ומים, הכאות, בעיטות, דריסות, יתארך קיומו, והנה כח הסבלות היותר חזק בעולם, נראה בעפר הארץ, כי תסבול קור וחום, אש ומים, תשא עליה כל המשאות, והטעינות הכבדות, תחזיק עליה כל המגדלים הרמים וחומות הבצורות, אשר שיא הסנם מגיע עד לשמים, תסבול כל הדריסות והבעיטות מרבוא רבבות רגלי הדורסים עליה, ופניה לא תשנה, וכ"כ אנו רואין אורך קיומה ובאמת הסבלות והקיום, הוא סבה ומסובב, כי כח סבלותה, הוא עצם סבת קיומה, האדם בגאות לבבו וברום עינים צועד בצעדי און על עפר הארץ, ישתרר עליה כי הוא המושל עליה, ידרוך עליה וירמסנה כאות נפשו, אבל היא תשחק לגאונו וגאותו, יודעת כי אלפי אלפים ורבוא רבבות אנשים רמסוה ובעטוה, חלפו ועברו מן העולם, והיו כלא היו, והיא בכח

סבלנותה, עומדת על מצבה ומעמדה כיום בריאתה; וההשקפה הזאת יש להשקיף גם על האומה הישראלית, עמים רבים בגאון עוזם, ובגבהות לבבם ורוחם, וברום עיניהם, דרסוה ובעטוה ורמסוה כחומר וכטיט חוצות, ויעפרו בעפר כבודה וגאונה, והיא בכח הכנעתה וסבלותה, נשאה וסבלה בדומיה, אבל כמה מהורסיה ורומסיה, כלו ונשטפו מן העולם, ואין עוד זכר למו, והאומה הדרוסה והרמוסה, והמרוטה, קיימת כהיום, עומדת על עמדה בהדר תפארה מדותיה ושלימותה, ומבין חרכי אשנבי חלוני תקותה, מצצת כי תיף עוד בגדלה, ותעל מעלה מעלה, כי סבלנותה הוא קיומה, וכח הכנעתה וכפיפתה הוא עוזה ותוסנה, וזהו כונת המד"ד הנ"ל כמו בעפר, הסבלות הוא סבת קיומה, כו הוא בבנ"י, וז"ש בתענית כ' ע"א טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכן בלעם הרשע. אחיה קללן בקנה, א"ל לישראל, והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים, מה קנה זה, עומד במקום מים, וגזעו מחליף, ושרשיו מרובין, ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו, אלא הולך ובא עמהן, דממו הרוחות עמד הקנה במקומו, אבל בלעם הרשע ברכן, „בארז" שנאמר „כארזים", מה ארז זה אינו עומד במקום מים, ואין גזעו מחליף, ואין שרשיו מרובין, אפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו כיון שנשבה בו רוח דרומית, עוקרתו והופכתו על פניו, רצונם, ממשלת ושליטת הרוחות והסערות, הוא רק על הנמצאים שעומדים לנגדם, היינו הנמצאים המתנשאים מעל פני שטח הארץ, אבל על הנמצאים הטמונים והחבוים בעפר הארץ, אין להם שום ממשלה, ובכ"ז ראינו כי הרוחות יעקרו וישרשו השרשים אשר שרשם וגזעם עמוק עמוק בתחתית הארץ.

אמנם סבת עקירת השרשים מן הארץ הוא ע"י העץ שעולה מן השורש, ולא מהרוח לבד, כי אם יכרתו העץ העולה למעלה, וישאר רק השורש בארץ, לא ישלוט עליה שום רוח

וסערה, וכ"כ אם העץ היה כופף א"ע עד להארץ, אז היה בטוח תמיד בשורשו, והיה חוזר אח"כ למצבו, כי הכפיפה אינה ביטול טבעי ועצמי ותמידי, רק פעולה מקרית וזמנית ובכלות המכריח ישוב למצבו, ורק באשר האלונים החזקים והעבים, לא יאבו להתרפס לפני הרוח וילחמו נגדו, ברוב עוזם, כי הם סומכים על חוזקם וגבורתם, וע"כ כל עוד שיש להם כח לעמוד בפני הרוח, עומדים על מצבם, אבל בעת אשר רוח סערה וסועה יתגבר עליהם יעקרם גם משורשם, כי מצד שהעץ של מעלה מן השורש יתרוצץ מן הרוח, ע"כ מכובד העץ יעקר אז גם השורש משורשו, ומצד זה אנו רואים, כי הקנים הרכים שאינם נועזים ללחום נגד הרוח, ואם אך רוח קל יגע בהם יכנעו מלפניו ויכפפו קומתם, הם בטוחים בקיומם, כי בעת שהם כופפים קומתם עד לעפר, אין כח בהרוח לשלוט בהשורש, והשורש הוא יסוד קיומם, ואחרי ההכפיפה הוא רק פעולה זמנית ומקרית, ולא נצחית ועצמית, כי כל כפיפה היא מטבע ההתרכבות אשר תשוב אח"כ למקומה, ע"כ כשישבתו הרוחות מהמיתם יתנשאו הקנים הרכים, ויעמדו על עמדם, כי שורשם המעמידם ומחזיקם, ישיבם למעמדם הטבעי, כי המקרים עוברים, והעצמים קיימים, מבואר מזה כי שליטת הרוחות על העצים לעקרם משורשם, הוא רק מצד עזותם והפך נצחונם ואי הכנעתם, ובערך זה נמשלו בנ"י כי כל קיומם ונצחיותם הוא מצד טבע הכנעתם וכפיפתם בענייני הגופניים, כי שורשם הוא שורש אלהי ורוחני, מקום שיד הכליון אינו מגיע שם, ורק אלו שעומדים ללחום נגד הרוחות, ואינם רוצים להכניע א"ע, ולבטל שום תאוה חומרית וגופנית, אלו יתעקרו משורשם, כי עת שיתגברו עליהם הרוחות מתעקרים משורשם, וע"כ כלל בנ"י שלמודים, להתכנעות בכל ענייני הגופניים, יש להם קיום נצחי, כי בעת שהרוחות יתגברו והסערות סוערות עליהם ברעש ובחזקה, יכנעו לפניהם ויכפפו א"ע עד השורש כי אז יבטלו כל עניינים הבשריים, ולא יחשבו בעיניהם למאומה, רק לשמור

השורש הרוחני, ובאופן זה הם בטוחים בקיום השורש, כי שם לא ימשלו הרוחות והסוערות היותר חזקות, ואחרי דכל הרוחות אינם עצמים ונצחים, ע"כ כשידממו הרוחות ישובו למקומם ומעמדם, והוא מליצה נשגבה וציור נורא, מטבע האומה, ומסבת קיומה, והחוזה ישעיהו העיר אזני בני דורו ג"כ על הענין הנשגב הזה, ואמר (כ"ז ב') „ביום ההוא כרם חמר ענו לה" בעת הגאולה יראו כולם, כי שפלותם וכפיפותם היה ענין השרשה, וכמו הנטיעות שהנוטע ישרישם בארץ, למען יצמחו ויגדלו, כי יראו כי גדלה והצליחה, ובאמת יש לם לידע גם עתה, „כי אני ה' נצרה" כי הננו נוצרם מכל משמר, כי הלא רק „לרגעים אשקנה" לפרקים בעת שאראה כי עוד מעט וייבש מקור תורתם ואמונתם, אז הנני משקם מי ראש, שישובו לתורתם ואמונתם, „פן יפקוד עליה", וג"ז אעשה שעת שאחוש שלא ינשרו גם העלים, כי „לילה ויום אצרנה" תמיד הנני שומר נצחיותה ורוחניתה, „חמה אין לי" אינני מתנהג עמם בכעס ובחמה, כי מי יתנני שמיר ושית במלחמה אפשעה בה אצותנה יחד או יחזק במעוזי יעשה שלום לי" כי הלא בידי היה להענישם קשה, לשפוך עליהם אף וחרון, ולהכריחם באופן זה שישתלמו בשלימותם, ועי"ז הייתי בטוח, כי „שלום יעשה לו", ומכ"ז יש להם לראות כי הנני שומר קיומם למען שיגיעו מטרתם ותכליתם, ועל"כ „הבאים" הדורות הבאים יראו כי, „ישרש יעקב" כי נשרשו בין האומות, בעת שהיו עוד במדרגה נמוכה, בעת אשר שמם היה יעקב, בכדי אשר „יציץ ופרח ישראל" שיציצו ויפרחו ויעלו למדרגתם הנעלה אשר בשם „ישראל" יכונה, „ומלאו פני תבל תנובה" ועל ידם יתמלאו כל גויי ארץ ושוכני תבל עם תנובת הלמודים האמיתיים, מלמודי יסודי הדת ובכלל יש בדברים אלה עוד מליצה נשגבה כי ציירו לנו ציור נעים ונשגב מתכלית השפלות וההכנעה. ופרי תוצאות פעולתם, כי הגרגיר ששותלין בארץ, שיעשה עין פרי, בתחלה יראה איך כי העפר והליחות לוחצים ומענים את הגרגיר,

יפרכוהו וישחקוהו, ירקיבוהו, והשופט רק למראה עין, ישפוט כי יכלו לו, כי יאפסוהו לאפס ואין; ואמנם מי שיודע טבע הצמחים, וסדר גידולם, ילעג על חלומותיהם, כי יודע, אשר נהפוך הדבר, כי ינקו ויזככו את הגרגיר, מכל חלקי החומר שיש בו, המעכבים את כח הצמיחה הרוחנית; עד שיצלח לבא למדרגת צמיחתו, ולא לבד כי לא יכלוהו כי אם שהדו מכחם עוד עליה, ואחרי שנשלם תכלית הגרגיר בנוגע לכח צמיחתיו, יפעול הגרגיר פעולה עזה ונמרצה עד שיעזור מהם, כי ישנה היסודות האלה מטבעם, ויעתיקם מעט מעט, עד שיצלחו להתאחד עמו כי אחרי שיפעול עליהם לזככם ולהעתיקם, יקלוט מהם כשיעור גדילתו, ועל ידם יהיה לעץ רענן ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו, (כי גידול הצמחים הוא כי יזדככו הסודות אשר סביבו ויתחברו אליו), מבואר דבצמיחת העצים נראה לכל כי היסודות האלה, שדכאו וטחנו הגרגיר, פעלו עליו פעולה עזה ונמרצה, שהביאו אל תכליתו שיצמח ויעש פרי, ושאה"כ יתקרבו עוד הם אליו, ויתאחדו עמו, והמחזה הזה נחזה בתמונתו ובתבניתו בעם ישראל, כי כאשר נתבונן בשום לב בכל המציקות והתלאות שעברו עליה, ולמה שהגיע עי"ז, ומה שפעל בזה על עמי הארץ, לא נסתפק עוד כרגע, כי יש בו מעין פעולת הגרגיר, הנשתל בארץ, כי ידוע אשר העמים בכל העתים, והזמנים, וכמו כן עתה, השתדלו, וישתדלו, זבלותו ולכלותו, רמסוהו וכתתוהו דכאוהו לעפר, עד כי למראה עין היה מקום לשפוט, כי יאפסוהו יכלוהו כלה מן העולם.

אמנם באמת פעלו עליו לנקותו ולזככו מן סיגי החומר, המעכבים כו כח צמיחתו, האלהות וגהילו הרוחני והמוסרי, כי רק עי"ז יזוקק כח צמיחתו, וגדל והצליח במצבו הרוחני והמדעי ואחרי שהגיע לתכלית הזיקוק והזיכוך, החל לפעול פעולתו, גם על מכתתיו ומרצציו כי שינה אותם מעט מטבעם והעתיקם לאט לאט, ממדרגתם הראשונה, עד שנתעוררו להתאחד אל השורש,

ועוד מעט כשתשלם פעולת המזקקים עליהם, יתאחדו המזוקקים עמהם בתכלית ההתאחדות, ועם ישראל יהיה לעץ שענפיו מרובין, כל עם ועם מעמי הארץ, יהיו לענף מענפי עצו, ויתרבו ענפיו ופארותיו, וכ"ז יהיה בעת שבנ"י יגיעו להתפתחותם והשתלמותם, וכ"ז צייר לנו החוזה בדבריו הקצרים, כי אז יראו אשר תכלית ההשרשה היתה בכדי שהגרגיר „יעקב" יזדכך ויזוקק, עד אשר יגיע למדרגת „ישראל" ואז ימלא פני תבל עם תנובת האמונה, והוא באמת ציור נחמד ונעים, „ועיין בכוזרי מאמר ד' פ' כ"ג שהזכיר זה המשל" ובעל „יד הקטנה" כתב על משל של הכוזרי כי הוא דברי נבואה, והוא באמת דברי הנביא ישעיהו אשר חזה כל החזיון הזה, ואחרי זה אמר כי בזמן גלותו ושביו בעת סבלותו והתענותו, יש לו מופתים נאמנים על תעודתו והגעתו למטרתו, כי יפקח עיניו ויראה, „הכמכת מכהו הכהו" האם ההכאה בפועל, שהוכה עם ישראל מעם הארץ, היתה כמטרת המכה וכחפצו, הלא המכה בעת שנשא את ידיו להכותו, נשאם עד למרום להכותו שוק על ירך, ואולם ההכאה לא היתה מתאמת כפי כח המכה ורצונו, ומי הוא המניע והמונע, הלא רק ההשגחה האלהות; או אם „כהרג הרוגיו הרג", אם נהרג כמו שהתראה, ההריגה והכליון בעת השמדות והגזירות, בעת שהעמים הפיצו זועה על פני הארץ כולה, הכבידו עליהם נהישתן, והכריעום לטבח, והללי אמונת ישראל מלאו כל הוצות, אז חשבו כולם, כי לא ישאירו ממנו שריד ופליט והאם באמת נהרג כן כמו שהתראה אז, הלא העם קיים עוד כהיום הזה לתהלה ולברכה, האומה הישראלי משולה, לאחד שהלך מעירו בימי ילדותו, אשר היה אז כבן שש או שבע שנים, וחזר לעירו בימי זקנתו כשהיה בן תשעים או יותר, והלך וסבב ברחובותיה ובחוצותיה, לראות המקומות שזכר בעת שהיה ילד, ושחק עם בני גילו הילדים והנערים, ועמד אצל כל בית ובית ואצל כל פינה, כה הלך בכל העיר והימים החולפים היו כנגד עיניו, כיום אתמול שעבר,

כל התמונות והמחזות, עמדו מצדו חיים וקיימים, כמו בימי ילדותו, והלך ג"כ לבית הקברות, וראה שם על כל גל וגל מצבות אבן, והתבונן בהכתוב עליהם, והשתומם לראות שמות בני גילו הילדים הרותים שם, כי כבר מצאו להם שם קבר, אלה הנערים אשר השתעשו ושחקו עמו, ומהם אשר ג"כ רדפוהו בזוהו וכ"פ רצהוהו נפש והכו אותו מכות אכזריות, ובעת אחר ימים כבירים, אין גם אחד מהם נשאר בחיים, כולם ירדו לשחת ואין זכר למו, לבד מצבת זכרון, והוא לבדו נשאר בחיים, והוא האחד אשר עומד בבית הקברות חי וקים ורואה ומתבונן על קברים ומצבותיהם, כן העם הזה וכן הגוי הזה מכל העמים אשר היו לפני אלפי שנים, הם ואמונתם אשר שלטו בחזק יד ושפכו ממשלתם על כל העולם, והאומה הישראלית היתה ביניהם, גזרו עליהם גזירות ושמדות, שרפו אותם חיים על מוקדי אש, ויענים בכל מיני עינויים ואכזריות, האומות האלו אים? איפו הם? נמחו ונשטפו כולם מן העולם ואין כל זכר למו עוד בחיים, ואנחנו עם ישראל נתבונן על התבל כמו על בית הקברות, אשר העמים ואמונתם מימי קדם נקברו בה, וספורי התנ"כ ודברי הימים אשר נכתבו אחרי כן, המה המצבות על קבריהם, אשר יספרו לנו כי לפני אלפי שנים היו כמו אלה, והאמינו בהבליהם ובכזביהם, ועל קבריהם ומצבותיהם, עומד ישראל סבא לבדו נשאר בחיים, הוא לבדו כסלע איתן בלב ים „ויותר יעקב לבדו" האין זה השגחה אלהות? ורב כח בהבחינות האלה, לעורר לכל מי שרגשותיו אינן חלודות להרגיש ולראות, כי „בסאסאה" כי הקב"ה מודד במדה קצובה, מספר המכות והדחיפות, כי „בשלחה" בעת שיש קנה (הוראת „שלח" היא גם על ההשקאה, שהיא סבת התפשטות הצמחים, ומזה באה ההוראה בית השלחין) „תריבנה" כוונתו שתתרבה ותתגדל ע"ז, „הגה ברוחו" ואם לפעמים יש כי ע"י הרוח מהגזירות והמצוקות והסער, מהתלאות, והסבלות, הגה אחד מבני ישראל, מן מסלת הדת,

ונשבר ונתרוצץ מאמונתו הוא „בסבתו" כי כזאת יקרה אל „הקשה" למי שעומד בקשיותו ואבנותו. (כמו והאיש קשה (בש"א כ"ה ג') וגם מעבודת אביך הקשה בדה"ב י"ד דיש לפרש ההקשיות מוסב על האב) כי אינו משמש עם טבע הריכוך והכפיפה שחונן מהבורא, „ביום קדים" בעת שנשב רוח סער וקדים, מן העמים על עם ישראל, והוא לא רצה להרכין ראשו ולהכנע בעניינים הגופניים לבטל כבודו ותאותו, כי רצה אשר גם אז יתמלאו לו כל מאויו, איש כזה הוגה מן מסלת הדת, ואיש כזה ישא רק עליו אשמו, כי לו היה מבקש עזר מטבע, הריכוך והכיפוף, לא היה בא לזה, והוא מותאם עם הרעיון מהמשל של ארז וקנה, וכמו שכתבתי לעיל, ובמ"ר בראשית פכ"ח, אדריינוס שחיק עצמות, „שאל את ריב"ח, א"ל מהיכן הקב"ה מחיה את האדם לע"ל א"ל מלוז של שדרה, א"ל מנין אתה יודע, א"ל אותיתי לידי ואנא מודע לך, טחנו ברחים ולא נטחן, שרפו באש ולא נשרף, נתנו במים, ולא נסחה נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטישו נחלק הסדין ונבקע הפטיש ולא חסר כלום" כפיפת האדם הוא מן השדרה, כי בעת שהאדם כופף קומתו תתכפף השדרה כי שם יש שרירי הכפוף כידוע, וכח הכפיפה כינו בשם לוז של שדרה. הוראת לוז היא על הרכיבה והכיפוף, ומזה בא גם על הנסיחה וההעתקה, והנה אנדריינוס התוכח עם ריב"ח, (כי ריב"ח היה מראשי המתוכחים(, אודות אמונת עם ישראל ותקותו מהגאולה כי ישובו לארצו וממשלתו, כי עוד יציץ ויפרח לתהלה ולתפארת ויהיה לנס עמים. ושאל לו שיבאר לו יסוד תקותו, כי הלא אין לזה שום יסוד בשכל, כי לו התבונן בשפלתו והלישותו, היה רואה כליונו, ואפיסותו לנגד עיניו, והיה יודע כי אבדה הימנו כל תקוה, וע"ז א"ל „מלוז של שדרה" מכח הנפלא של ההתרכבות, וההרכנה והכפיפה, שיצקה בו הטבע שלמוד הוא להרכין ראשו ולכוף קומתו ושדרתו, עד מקום השורש, בכח הזה, יתקיים לעד ויתגבר על כל מעניו, וגלל לפניו ספר

התולדה, מתולדות העם ומדברי ימי קורותיו ומכל מה שעבר עליו, והראה לו כי הויתו עד היום ההוא, הוא ג"כ נעזה מגבולי בינת האדם, כי הלא כבר פתחו העמים את אוצר האכזריות, ויבחרו ממנו ממבחרי הענינים עם חבלי מות ומצרי שאול האצורים בו, לענות בהם עם ישראל וכמעט כי הריקו את האוצר הזה, כי אין עוד שום מין אכזריות ועינוי קשה שבעולם, שהיה אצור בהאוצר הנורא והאיום הזה שלא לקחוהו לענות בהם את העם הזה בכדי להעבירו מאמונתו, ובכ"ז לא הצליחו מאומה, כי „טחנו בריחים" רצצו ופצחו עצמותיהם „ולא נטחן" ולא נתאפס עי"ז, „שרפו באש" אלפי אלפים אנשים נקיים הושלכו אל מוקדי אש להשרף חיים, „ולא נשרף" וג"ז לא הועיל להעבירם, „נתנו במים" „ולא נמחה" לאלפים ולרבבות נטבעו חיים במים ולא נמחו עי"ז מן העולם, „נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא חסר כלום", כל כלי העינוים שעונו בהם, מרוב השתמשותם נשברו לרסיסים, והעם הזה עודנו קיים באמונתו, והוא רק באמצעות הלוז של שדרה, באמצעות הרכיבה וההרכנה, (כי הויתו בעניינים הגופניים, הוא רק כפיפה זמנית, ובעניינים הנפשיים הוי רציצה ושבירה עולמית). ואחרי דקיומו עד היום, הוא למעלה מגבולי הטבע, מדוע לא יאמין בגאולתו ושובו לאשרו, כי לו לא היה מעותד להוציא מטרתו הנעלה, לא היה משתמר באופן נשגב כזה, ויתבאר לנו אמתת דברינו, דבנ"י מצד התקשרות הפנימי יש להם לכוף כל ענייני הגופניים, וישארו הם בעצמם קשורים להקב"ה בלי שום ענין צדדיי.

נחזור ונשובה לראש דברינו — מכל זה מבואר, דיש טעם וסבה מספקת על קיומם וסבלותם, ובכ"ז גם האנשים שאינם מתבוננים בסבת הקשר, עצם טבע הקשר פועל את שלו, וכמו שכל כחות האדם פועלים על האדם גם בעת שאינו מבין מאומה מסדר טבעם ומהלכם, ואמנם ברור הדבר כי מי שיזכך

חושיו ויחדד השגתיו יבין גם סבת הענין. ומי שיבין סבת הדבר ידע מראש המסובב ומעתה מבואר דברינו הנ"ל, דבקדימת נעשה לנשמע אצור השגת סבת הענין, והוא דבלא ספק דבמעמד הנבחר על הר סיני, שהגיעו אז למדרגת ההזדככות, באופן נפלא, הרגישו סבת הקשר הרוחני והנצחי והיה בידם לשפוט על המסובב, כי ראו והשיגו, כי גם בהדורות שלא יהיה במצב ההזדככות הנעלה, להבין סבת הקשר בכל זה הקשר יעשה כפי טבעו, והנצחי לא יכנע ויבטל מפני הענינים הזמניים, וע"כ הקדימו נעשה לנשמע, כי ראו בעיניהם הבהירות ענין של קיום התורה גם ע"י מסי"נ עד סוף כל הדורות, והנה ידוע דאין לעשות ציור אמיתי על מצויר רוחני, שיהיה הציור דומה ממש להמצויר, או להראות גם דוגמא נאמנה ממהות הנצחיות, אחרי כי כל נמצאי תבל הם מוחשים העומדים תחת הזמן והמקום, נופלים תחת ההפסד והכליון, ומאין ימצא החומר שיוצלח אל אמיתת הציור והדוגמא מנצחיות ?

אמנם כמו שאין אומר ודברים על מושגי הרוחנים, ובכ"ז מתלבשים בדרך השאלה בשמות ומלות כאלה, שיובן מהם המושגים הרוחנים כן כל ציור ודוגמא מענין רוחני ונצחי, היא לא שיהיה בהדוגמא והציור, ענין רוחניות ונצחיות; ורק שיהיה בו מעין ההתדמות לזה, באופן שיושג ממנו, המושג הנדרש לזה, כי כל מושג שמתקיים בעולם זמן רב לערך שאר המוחשים שבלים מהר, הוא דוגמא מכמות בנצחיות, ובפרטי האיכות בנצחיות יש ג"כ דוגמא ממוחשים, היינו אם יש מוחש בזה, שיש בו דמיון ושבין בשטחיות הענינים מענין האיכות הוי דוגמא נכונה.

אחרי דברינו הנ"ל מובן דכאשר נתבונן ביחס הקשר של האתרוג לעצו בשלש חלקים ראשים, בכמות, באיכות, בססבת הכמות והאיכות, נראה דהאתרוג יצלח להיות ציור נאמן ודוגמא נאמנה מעין המצויר של קשר הפנימי שבין ישראל

לאביהם שבשמים, כי באלה שלשה פרטים מתדמים ומתאחדים שניהם כשיעור שאפשר להתאחד ולהתדמות המוחשים עם המושגים, באופן שהמושגים יוצלחו לציורים ודוגמאות, וכמו שנבאר בקצרה א) בכמות, מתקיים האתרוג זמן רב על העץ. ב) באיכות, מתקיים גם אם ישאר רק הוא לבדו בלא שום עוזר צדדי, מהשמש והגשם והאויר והעלים. ג) סבת הדבר, דיש לו קשר פנימי בין ישראל לבוראם, ועפי"ז מובן דקדימת נעשה לנשמע שהוא ענין הקשר הנצחי שבין ישראל להקב"ה, הוא דומה ממש בשווי פנימי לקדימת האתרוג לעליו, שהכונה בזה הוא על קיום האתרוג על עצו זמן רב, דגם בהעת שהעלים נושרים בכ"ז האתרוג עומד בחבורו אל האילן, ומעתה מבואר המאמר הנ"ל בטוב המפרש הקרא כן, „כתפוח" כעין האתרוג (דהעקר הוא כדעת התו' דתפוח הוא אתרוג, והעץ נקרא ע"ש הפרי), בעצי היער שהוא ניכר תמיד בין שארי העצים, ממה שהוא מעוטר תמיד בפירותיו, כי פירותיו מקושרים אליו ואינם מניחים לו לבדו, גם בעת אשר השמש לא תזרח עליהם, והגשם חלף ועבר, והעלים נשרו בכל זה הם מחוברים אליו, ומזה יש תמיד להכיר גם מרחוק את עין האתרוג, בין העצים משארי פירותיו, כי על כל העצים יעברו כמה זמנים שישארו ערומים מפירותיהם, ורק האתרוג יעמוד מעוטר עם פירותיו, „כן דודי" לעולם יש להכיר גדולת הקב"ה ונצחיותו, כי הלא תמיד הוא „בין הבנים" עוד לא קרה שישאר לבדו, כי בניו עוטרים אותו, בכל מקום ובכל זמן, תחת אשר במה דתות, ואמונות נשארו לבדם, באין שום איש, כי עזבום, והחלו לחסות בצל האמונות מהעמים המאושרים והמוצלחים, ואחרי דהקב"ה הוא בדמיון לעין האתרוג, ממילא מובן דבני ישראל דומים לאתרוג, וע"ז אמר „למה נמשלו ישראל לתפוח" במה הם דומים לאתרוג, ל"ל מה תפוח זה פריו קודם לעליו, כי גם בעת שהעלים וכל המחזיקים את הקשר, נופלים, בכ"ז הפרי קשורה ודבוקה לעצם העץ, מצד כי יש להם קשר פנימי „כך ישראל" גם ישראל יש

להם טבע זו כי עומדים תמיד בקשורם ובחבורם גם בעת אשר כל הענינים הצדדים נתבטלו, מצד שיש להם קשר ויחס פנימי, דהלא „הקדימו נעשה לנשמע" דבקדימה זו נראה למדי הקשר הנצחי שביניהם, ואיך שהוא קשר עצמי ופנימי.

ובזה מבואר היטב מאמר אחד בברכות י, ע"א' אמר לה ההוא צדוקי לברוריא, כתיב „רני עקרה לא ילדה" משום דלא ילדה רני? אמרה ליה שטיא שפיל לסיפא דקרא דכתיב כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ד' אלא מאי עקרה לא ילדה, רני כנ"י שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו, ונראה לי לבאר ע"ד הנ"ל כי הנה הצדוקי בשאלתו, רצה להכאיב לבבה להראות כי הרנה של כנ"י לא תהיה עצמית רק צירופית, כי ביחס וצירוף אל מצבה הקדום הרע והמר, תשמח גם בזה, וזש"א „משום דלא ילדה רני" דהעקרה שלא ילדה מעולם תשמח גם אם תלד רק בן אחד, אשר לא תאר ולא הדר לו, ועי"ז סתמה בעפר פיו, והראתה לו כי בסוף הכתוב מבואר בפירוש, דתהיה רנה ושמחה עצמית, ולא בערך מצבה הקדום, ואמנם מה שיהם מתחילה הרנה בגלל שהיא עקרה לא ילדה, בארה לו אמתת הכוונה, כי הנביא מצייר בפה בציור נשגב בשפת מליצי הקדושה, מצב האימה, ואיך שיש לה להתפאר עם בניה, כי אחרי הבקורת העזה מקורות העמים, מענייני אמונתם, איך שנתחלפו ונתגלגלו מאמונה לאמונה, ואחרי הידיעה הנאמנה מסבות אבדן האמונות, והרמתם יש לראות, דהאמונה אשר הולידה הרבה בנים, ואשר נתגדלו ונתרבו בניה מיום ליום, היה רק באמצעות הצלחת הזמן ותענוגי הבשרים, כי האמונה אשר אדיריה ממנה יצאו, ומושלה מקרבה, ואשר עי"ז ידעו כל המתדבקים אליה, כי לרגלה יעלו על גרם המעלות לשבת במשרות המדיניות, או להמנות בין שרי הצבא, או לכהן פאר בכהונה דתית; אמונות כאלה, הולידו בנים ובנות באין מספר, ובצדק נוכל לומר כי ההצלחה הזמנית היא אם הבנים, של כל אמונה ואמונה, בכדי למלאות

תאות הגופניות בשם „בנים לגיהנם" כי השפה המוסרית, תקרא לכל התאות בשם גיהנם, מצד סופם ותכליתם; ובנים ההולכים בדרכיה, בשם בני גיהנם, ועפ"י שפה החיזותית הזאת תקרא האומה שאין לה האמצעים האלה במה לילד בנים, כי נוטלה ממנה הצלחת הזמנית, ובניה לא יקוו להגיע על ידה למשרות מדיניות, בשם עקרה, כי כפי התולדות של כל האמונות אין לחשוב עליה כלל שתוליד בני קימא, ואולם אם על ברכי אמונה כזאת, יולדו בנים ובנות, יבינו כולם, כי הם בנים טהורים וקדושים, נקים וזכים, כי הלא לא נולדו על ברכי התאות רק עצם יקרת מעלת קדושת האמונה ילדתם וגדלתם, ועד"ז בארה לו הכתוב; דהחוזה התחיל לצייר מצב האומה הישראלית, ואך כי אמונת ישראל יש לה לשמוח בשמחה אמתית, ולרון בקול מצהלות, דהלא היא הולידה בנים טהורים מכל זיקי התאוה, ואשר נתקדשו בקדושתה כי לא על ברכי התאות ילדתם, ולא בחיק הצלחה הזמנית גדלתם, וזש"א לכנ"י „רני עקרה" אשר מערך ההולדה של כל האמונות נחשבת כעקרה, יש לך לרון ולשמוח בבניך, כי הלא „לא ילדה" כי „לא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו", כי מכל בניה אין לה גם בן אחד שנוכל לומר דלידתו הוא מצד תקות התמלאות תאותו וכבודו, כי בכל ימי גלותה אין לה הצלחה הזמנית ונהפוך הדבר כי בני אמונתה סבלו תמיד הרבה בעדה והאויבים שפכו עליהם בגללה בוז ולעג כמים, וא"כ הלא „רבים בני שוממה" בני האמונה והאומה השוממה מכל הצלחה זמנית, והחרבה מכל ממשלה ומשרה הם רבים (באיכות) גדולים יותר „מבני בעולה" מהאמונות האדירות אשר בניהם ימשלו ממשל רב, ויעלו בני אמונתם על גרם המעלות ובהתבוננך בכ"ז יש לך להתחזק בתקות גאולתך, וכי סוף סוף יכירו כולם גדלך ותפארתך, ויבאו כולם להחסות בצלך וקדוש יאמרו לך.

דרוש קדושה משולשת
ישראל, ואוריתא וקב"ה.

(חולין קל"ט ב') אמרי ליה פפונאי לרב מתנא, מצא קן בראשו של אדם מהו, (ש"א ד' י"ב — ש"ב ט"ו) אמר „ואדמה על ראשו", (עפרש"י) משה מן התורה מנין (בראשית ו') בשגם הוא בשר, עי' פ' רש"י).

כ רואה יראה שהם דברי חידות, מרבותינו ז"ל, אשר דל מבין יהקרם, דלפי פשוטו הדברים אין להם שחר, דאיך ישאלו חכמי לב בדבר שאין לו מציאות כלל, כי ישא אדם על ראשו קן צפור, והאם תרבין עליהם, הנשמע כדבר הזה בכל הארץ או הנהיה כזה תחת כל השמים? מי מצא מעולם, או מי ימצא עד העולם קן צפור בראשו של אדם? כי מי מכל האדם אשר נשמה באפו יעמוד כאחד מעצי היער ימים רבים מבלי הרם יד והנד רגל, ומבלי נוע תנועה קלה עד אשר תרד צפור שמים ותשים קנה על ראשו, גם תמלט שם ביציה, ותשב עליהן ותהמם אותן עד כי יבקעו אפרוחים?

ואולם ראה זה מצאתי בספרי דברי ימי עולם (וועלט-געשיכטע) אשר מאז ומקדם נמצאו בהודו המזרחית ובארין טיבעט אוילי אדם אשר האמינו כי יש חפין לה' בענוי נפש האדם, וכל אשר יוסיף האדם לענות את נפשו בענוים נוראים יוסיף למצוא חן בעיני ה' ולהפיק רצון, ושכרו הרבה מאד בעולם הנשמות, אחרי צאת נפשו מבית חמרה, רבים מהמתחסדים ההם יעמדו ערומים תחת אחד העצים, ולא ימושו ממקומם ימים רבים, כתמר מקשה וכעמוד ברזל על עמדם יעמודו, מבלי הרם יד ורגל ומבלי נוע תנועה קלה, לא יגרשו את הזבובים והיתושים המוצצים את דמיהם והוקרים את בשרם, וברבות הימים יביאו הצפרים אדמה על ראשי האנשים ההם וישימו שם את קניהם והאמהות תרבצנה על אפרוחיהן, ולזה דעת לנבון נקל כי פפונאי שאלו לרב מתנא אם ימצא

איש ישראל קן צפור בראשו של אדם מהמתקדשים אשר בארצות הודו וטיבעט, מהו במצות שלוח הקן? ורב מתנא השיב שהוא בכלל הכתוב בתורה, כי יקרא קן צפור לפניך בדרך „בכל" עץ לרבות גם האדם העומד כעץ השדה, שלח תשלח את האם וכו', ובלשון חכמים רמז להם כי גם האדמה אשר על ראש האדם, אדמה שמה שנאמר ואדמה על ראשו. וארץ הודו היתה מודעת לבני עמנו מדורות עולמים עיין במס' יומא ל"ד ע"ב ולא יפלא איפוא בעינינו אם גם דרכי האנשים המתחסדים ההם אשר בארץ ההיא לא נעלמו מעיני חכמי התלמוד וידעו נאמנה כי יקרא לפעמים קן ציפור בראשו של אדם, אבל זאת היא באמת השערה לבד, וגם לא נוכל לבאר בזה כל המאמר הנפלא הזה, שתי שאלות שאלו פפונאי לר"מ מצא קן בראשו של אדם, ומשה מן התורה מנין, ומה סמיכות יש להם, והתשובה על שאלת „משה מן התורה מנין" „בשגם הוא בשר" יותר קשה שתרמז התורה שם הצדיק הנשגב במאמר שהקב"ה בא להשחית ולכלות את כל אשר בארץ?

לכן נראה כי כונה מיוחדת, נעלמה מאתנו, היה לחכמינו ז"ל לכסות דרושיהם בצעיף מליצה חידה לפעמים, ועלינו לחפש התעלומה למצא מרגניתא תחתיה, ולבי אמר לי כי מטרת שתי שאלות ותשובות אלו, אחת היא לשבר מלתעות דוברי עתק לאמר שכלנו אתנו מי אדון לנו, כלומר, אין לנו דבר נעלה ונשגב כ"א שכל האנושי, ואשר מצוה השכל עלינו, אותו נאות לעשות, אבל לא דבר היוצא ממרכז השכל, ועי"ז יבטלו כל חוקי תורה אשר סיבתם נעלמה מעין כל השכלה, וזה מקור משחת לבני עמינו אשר אמרו יחד „כל אשר דבר ה'" נעשה — נעשה זאת מצד אשר ה' דבר ואף אם רחוק זה הדבר משכלינו, ולזה הזהירו הז"ל בכמה מקומות להתרחק עד קצה אחרון מסברא זו, ואמרו לא יאמר אדם אי אפשר בבשר חזיר, אלא אפשי ואבי שבשמים גזר עלי שלא לאכול, וזו היתה ג"כ מטרת השלמים שזכרנו בנושא הדרוש,

ובמקהלות פרשתי משנה אחת במס' אבות פרק ג' וזו היא, הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרבין ושרשיו מועטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב, אבל כל שמעשיו מרבין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרבין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו שנאמר: „והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עליהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי.

ובכדי שנוכל להבין למה נמשלה „החכמה" לענפים והמעשה „לשרשים" נשים בתחלה לב על טבע ותכונת הגידול וצמיחת העץ, להיות שנודע מפי חכמי הטבע וע"י בחינה ונסיון, כי הארץ יש לה כח המושך שמושכת כל הדברים אל טבורה, דהיינו נקודה האמצעית שבבטן הארץ, שע"י כח הזה יתקיימו כל הברואים על כדורה מכל צדדיה ולא יפלו ממנה א"כ לכאורה איך יתכן הצמיחה והגידול נגד כח המושך שבארץ, אמנם הקב"ה נטע בטבע הצמחים מיסוד הרוח ומיסוד האש, וגם להם לא נעדר כח המושך, והם מושכים הצמחים אל עצמם שיתנשאו על הארץ, ומזה נולד הגידול והצמיחה, וראה זה מצאתי בס' שבט יהודה ביאור יפה אף נעים, על מאמר הז"ל לפי הנחה זו. אין לך כל עשב ועשב שאין לו מלאך והוא מכה אותו ואומר לו גדל והוא מתגדל והדברים אינם מובנים לכאורה, ופירשו כי מלת מלאך הכונה על יסוד האש והרוח כענין „עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט", ולפי שהם מכריחים הגידול והצמיחה נגד כח המושך של עפר הארץ, אמרו ע"ד מליצה שהוא מכה אותו ואומר לו גדל דהיינו שמכריחו לכך ודפח"ח, ומזה הטעם האילן עב וחזק בצאתו מעפר הארץ, וכל עוד שיתנשא למעלה ויתגברו הכחות הדקות האש והרוח לפיהו יהלש עביו, לפי שהתרחק מטבע

אדמתו, והענפים היוצאים דקים ממנו לפי שנחלש ביותר עפר יסודם; למדנו לפ"ז שב' סיבות נמצאו להולדת הפרי, הא' המקום, דהיינו ממה שיצא שרש האילן, והענפים אשר נתהוו מכח האש והרוח כנ"ל, ואומר כי תנא דמשנתינו מצא ב' סיבות האלו, לתולדות פירותיהן של צדיקים, דהיינו אל קיום המצות, הא' הוא מצד המקום, דהיינו מצד שהוא ית' צונו לעשות המצוה בלי שום חקר דבר על מה זה, ועל מה זה, וכבר כנו אותו ית' בשם „מקום" לפי שהוא מקומו של עולם, וכמו שהארץ היא אם כל חי אשר עליה, כן הוא יתברך יסוד ושורש כל נברא, וכולל בעצמו כל השלימות, וסיבה הב' לקיום המצות מפאת כח האש והרוח, הרוח הוא השכל שבאדם, (כי מלת רוח עיקר הוראתו על רוח „השכל" שחנן הקב"ה את האדם, כי לכך דקדק התנא לומר „רוח הבריות (פ"א פ"ג משנה י') ולא אמר נפש הבריות) והאש הוא כח ההרגש שבלב האנושי המתהוה מן כח האש שבקרבו, כי יחם לבבו אל כל מעשה הטוב (פערנונפט אונד געפיהל) והנמשך ממה שאמרנו, כי יש במקיימי המצות ב' כתות, הא' מי שאינו חוקר בשכלו כלל, רק שסיבת קיומו המצות, הוא רק מפאת ציווי הבורא ית', וקיום מצוה על זה האופן נקרא מעשה לפי שהיא מלאכה, ואינו מלאכת מחשבת השכל, ודמיונו כפרי שנתגדל על העין עצמו בלי אמצעות ענפים, והכת הב' הם שמקיימים המצוה לא מפאת גזרת המקום לבד כ"א גם מצד שכלו והרגשתו, למשל שמקיימים מצות צדקה ועל זה האופן נקרא כיבוד אב ואם, וכדומה, מלבד מה שיחייבהו הבורא ית' שהוא המקום, זולת גם מצד שכל ורגשת לבבו, ודמיונו כפרי הגדל על הענפים שנתהוו מכח האש והרוח, כמו שאמרנו, והנה כל זמן ששני הסיבות האלו יהדיו יתאמו בקיום המצוה והענפים לא נתרבו על שרשן, דהיינו שעושה המצוה לא „רק" מצד שכלו והרגשתו לבד כי אם בגזרת המקום אז מתקיים בכחו זה לימים מרובים, אבל אם יקיים את המצות בשכלו לבד,

ולא ביחד עם האמונה בהי"ת, לא לבד שהשכל לא ירכיבהו על במתי הדת והדעת, כי אם השכל בעצמו יפיל אותו לבור שחת הכפירה והמינות, ובזה יבואר יפה איזה מאמרי חז"ל, במס׳ ברכות י"ב ב׳, ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות, וגו׳ ואחרי עיניכם זו זנות, עי׳ רש"י שם, ובמס׳ שבת דף ל"ג ע"א כל המנבל פיו מעמיקין לו גיהנם, כי ידוע לכל אשר התאוה לרוב מושלת על השכל, אף שהשכל האנושי הוא ג"כ נאצל מאתו ית׳ עכ"ז תקצרנה פעולותיו להחזיק את האדם במעוז הצדק והמישרים, והטעם לזה כתוב בס׳ חוה"ל שער עבודת ה׳ פרק ה׳ וז"ל שם: „המדות המגונות שבך רבות, אחת מהן היא אהבת הנאות הגופניית מן המאכל והמשתה, ושאר צרכי גופך, והמדה הזאת קנית אותה מן שכנך הרע והוא גופך וכו׳. הרי אתה אומר כי השכל האנושי המניע כחות הגופניות הוא בעצמו קונה התשוקות האלה מטבע הגוף ונהפך לרע, ובעין נראה כי האדם איננו חוטא רק בהזדמנות החטאים לפניו, כי אם שכלו חושב מחשבת הרזין והביא עצמו לידי חטא, הרי ששכלו עצמו מקולקל כי עבד הוא לתאוה הנמבזה, והאיש הזה יוליכנו השכל מדחי אל דחי וידיחנו למדחפות, אשר על אנשים כאילו נאמר רשעים אפילו על פתחי של גיהנם אינם חוזרין ואין תרופה למכתם מכת הכפירה והזדון. ולא אמנע מאתך קורא יקר מרגניתא טבא במאמר ילקוט: לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, אמרו באגדה העגל היה מחציו כלפי ראשו שור וכלפי זנבו חמור, ולכן זה הסוד לא תחרש בשור ובחמור יחדיו, והכונה כי יש ב׳ מיני חוטאים, הא׳ מתאוות הגוף, והב׳ הוא מי שטעה בשכלו ורצה לדרוש במופלא ממנו, ומתוך כך בא לידי כפירה בתורה וכדומה והגם שהב׳ קשה הרבה מהראשון, עכ"ז לשניהם יש תקוה, הראשון בוודאי במלאת ספקו יצר לו, כאשר תחלש תאותו בימי זקנה יתקן מעשיו וגם השני אם באמת רק טעותו גרם לו, והחלשת שכלו, הגם כי סכל הוא לחשוב בעצמו כי ידיו רב לו להבין הכל,

וכופר במה שאינו משיג בשכלו, אכן אם יבוא רעהו וחקרו, ויבוא איש מבין תעלומות, ויבננו דעת ותבונה, ויראה כי רק חולשתו גרמה שלא להבין, ובאמת כל ד"ת יש להם טעם ושכל, ומשפטי ה' אמת צדקו יחדיו, אז יקבל גם הוא ממנו, ויתחרט על עונו ופשעו ויקבל ע"ע מעתה לשמור ולעשות ככל התורה הזאת, אבל הגרוע והרע מן השנים האלו, הוא ההולך מדחי אל דחי, מראשית המשיל על עצמו התאוה, והלך אחר עצת היצר הרע בכ"ד, ויען כי לבו עליו יהמה לעבור על דבר ה' ותורתו, ואין מנוחה לו ותאותו לא ערבה לו כראוי, כי כן דרך התאוה, אחר התמלאות התאוה לבו יתחרט ויכאב עליו כמאמר חז"ל רשעים מלאים חרטות, ובכדי שלא יתחרט וייטיב דרכו הרע אשר בחר לו, יחפש לו דרך חירות והפקר, ויבקש בשכלו המשתכר בתאותו, טענה ותאונה, נגד פקודי ה' הישרים, יעקש לעוות כל דרך שכל ישר, ויכפור בתורה ומצות ולבסוף בכ"ד אמונה, וכ"ז למען לא יהיה לו גדר וכל מכשול בדרך תאותו, וימציא ראיות והוכחות לדברי שקר אשר בפיו, ובאמת הוא לא עמד ע"ד החקירה כלל וכלל, לחקור על ב' צדדים, דבר והיפוכו, כי הוא רק באחד רוצה שלא יהיה לו גדר, וע"כ יבחור רק מה שמועיל לו לדרך זה, למלא תאנתו, ולא ישקול במאזני צדק והיפוכו, וכ"ז ידוע, לעוברי דרך התורה בזמן הזה, שאין להם שכל ותבונה כלל, ולא כח בהם לעמוד על המחקר, ולא ירצו לדעת האמת כלל, ובאנשים כאילו אף אם יבוא איש דעת להשיבם מעון, לא יטו אוזן לו אבל יפנו עורף, ורק במקום אשר לא ייראו שישיבו אותם דבר, במושב לצים, לצון חמדו להם, שם ירחיבו פיהם, בדברי מינות שלהם, ואל החכמים לא ילכו, כי לא ירצו לדעת האמת, ועל האילו נאמר „על תען כסיל כאולתו" כי ללא תועלת להם דבריך ומענך. וע"ז נאמר „רשע כגובה אפו", כלומר הרשע בעזות פניו ובמצחו הנחושה ירים הטמו למעלה, „בל ידרוש" לא דרש כלל על האמת, לא דרש שני הצדדים, אם אין אלקים,

או יש אלקים אבל הוא ידרוש צד אחד, אם אין אלקים, ויחליט כי אין אלקים שופטים בארץ, „כי אין אלקים כל מזימותיו" כל מזימות שלו הם להוכיח לעצמו, „שאין אלקים" ולית דין ודיין, ויען כי זהו כל מזימותיו, ולא גם ההיפוך „אולי יש ה' וע"כ ימצא לו ראיות והוכחות לכך, כמו שירצה. והוא בחשך הולך, עד כי ההשך הזה נעשה לו אור להאיר לו את דרך ההפקר ותאוה שלו, וכן היה קרח כי כאשר רצה משה להשיבו פנה לו עורף, כי העיקר היה בו תאות הכבוד, ושם דרך לו, לבוא בטענות של מינות, ורצה שיהיה כדבריו למען לא יבוש, ויהיה לו דרך, ישר וע"כ לא פנה אל דברי משה כלל, ואנשים כאלו כמעט אין תרופה להם כי הגם שמתחלה אולי ידעו ששקר בפיהם, אבל לבסוף נשרשה המינות בקרבם, וזה שראה רבב"ח „תרי ביזעא" התאוה והשקר יחדיו נתאחדו, ומהם יצא האש הכפירה, כמאמר הירושלמי רב אמר קרח אפיקורוס היה אמר לא משה נביא ולא אהרן כה"ג ולא תורה מן השמים, וע"כ היה צריך שתבלעם הארץ, כי לא היה תרופה להבינם והיה מן הצורך להרחיק אחרים מהם.

ועד"ז היה החטא בעגל, ברוב החוטאים שהיה „הערב רב" העיקר היה אצלם התאוה הנמבזה אשר לא פסקה מהם משרשם שהיה במצרים, אכן למען תת דרך הפקר להם, ולא יבושו במעשיהם הפחותים תפסו להם דרך מחקר לאמר כי יש ממוצע בין ישראל לאביהם שבשמים, כי אין האדם ראוי להיות מושגח מה', ואין כאן השגחה, וממילא לית דין ולית דיין, והעגל הזהב דמות אחת מטטרומליה של מעלה, ודמות אלהי מצרים המלאים זימה, הוא יהיה מנהיגם, וסופם הוכיח, כי קם העם בבקר לאכל ולשתות ויקומו לצחק, ויען אם שניהם מחוברים הוא רע מאד, ע"כ צעק משה מי לה' אלי, וע"ז המליצו, העגל הזה היה כלפי הראש שור המנגח בקרניו „למעלה", הוטא כלפי מעלה לשלוח יד ע"י כפירה, וכלפי מטה היה „המור", הוא הגוף העכור מלא תאוה, ורמז הכ', הזהר

והשמר, „לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו״. אם תמצא אלו יחד, לא תחרוש על שדה כזה, לתשוב שיהיה בכחך להשריש עוד זרע מוסר ותוכחה, כי ילאו ידיך, ולשוא יהיה כל התאמצות שלך, כי כ״ז שכל אחד ואחד לבדו יעמוד, יש תקוה, אבל לא כששניהם יחדיו יתחברו.

היוצא מדברינו אלה אם השכל ילך שלוב זרוע ביחד עם התאוה אז יוליכנו השכל למדהפות, ולא יוכל קום, וזשת״כ בראשית ג׳ ו׳ ותרא האשה כי טוב העץ למאכל, וכי „תאוה״ הוא לעינים ונחמד העץ „להשכיל״ ותאכל וזה גרם לה מיתתה, אם התאוה והשכלה יחדיו נצמדים, אז מות בסיר ההשכלה, כי אם התאוה מושלת על השכל, ואז יעור עיני השכל והוא רואה בשכלו רק כמו שמתאוה, למשל אם יחקור אם יש אלהים שופטים בארץ, ואם אין, אז רואה בשכלו כי אין אלהים כמו שכתבתי למעלה כי לא ישיג בשכלו איך יש אלקים? ואם לא ישיג בשכלו אז יחליט כי אין אלקים: ואם יחקור אם יש שכר ועונש על מעשי בני אדם, המכוונים במלת „גיהנם וגן עדן״ יוכל להשיג זאת בשכלו, איך יוכל להיות גיהנם? ע״כ יחליט בדעתו הסכלה שאין גיהנם כי השכל מרחק ציור הגיהנם שתהא הנפש הרוחניות מקבלת שם עונש, אולם האנשים הקדושים ופרושים, שנפשם זכה ובהירה לאור באור פני מלך חיים ולהבין ולהשכיל עמקי סודותיו המקובלים לנו ביד חז״ל גם ציור ענין הגיהנם ועונש הנפש הרוחניות לא רחוקה היא מעיני שכלם ויאמינו בדברים אלו ויראו ויחתו מאימת גיהנם וישמרו ידם מעשות כל רע, ומחמת כי האמונה נשרשת בלב צדיק, ע״כ רואה בשכלו כמו שיאמין והוא יבין בקל כי יש וראוי להיות עונש לחוטא, אבל מי שלא יאמין בהכרח העונש להוטא רואה בשכלו כמו שהוא רוצה ולא יוכל להבין ענין הגיהנם מדעתו ושכלו.

וזהו המאמר חז״ל כל המנבל את פיו כלומר כי הוא ידבר בפיו הקירות מנובלות דברים של דופי להראות לכל כי

אין עונש אחר המות מחמת כי לא יאמין בזה, אז „מעמיקין" לו גיהנם כלומר לו יהיה הגיהנם ענין עמוק משכלו לא יבין ולא ישיג זאת איך אפשר להיות זאת, והכפירה באילו הענינים הם דברים של מינות, ואיך יבוא לאלו העבירות? ההתחלה היא מן הלב, בתחלה לא יאמין ואח"כ העינים גומרות מצד שלא יאמין בלב אז יראה בעינים כי לית דין ולית דיין, כי שאר העבירות התאוניות תחלתן מן העינים, העין רואה ואח"כ הלב חומד וזהו שדרשו הז"ל ולא תתורו אחרי „לבבכם" תחילה ואח"כ ואחרי עיניכם איזהו העברה המתחלת מן הלב ונגמרת בעינים זה מינות.

התועבה הזאת של מינות והאפיקורסות מתחלת מן הלב כי יתחיל לחשוב דעות נפסדות ואמונות זרות, ואח"כ ילך אחר תאות עיניו ויתמכר אל מעשים רעים והטאים, וזהו שמביא ראיה, שנאמר אמר נבל בלבו אין אלהים ואח"כ השחיתו התעיבו עלילה, ופי' המאמר כך הוא: „אמר" נבל „בלבו" היינו שהוא אומר הדברים והמחשבות אשר בלבו ומגלה נבלותו בקהל רב אין אלהים, ועי"ב הוא מחטיא את הרבים עד כי כולם השחיתו התעיבו, ופרפרת נאה ומשובחת כתב הרב אלבולידא ז"ל, בזה הרעיון בפ' ציצית וז"ל על מה עשה ה' שפטים בדור המדבר הכל שלא כדרך הטבע, כי כל חוטא הנה חטאו נמשך מן הקודם אל המאוחר היינו מן החושים, אל הרצון והשכל כמאמרם ז"ל (במדבר רבה פ"י) עין רואה ואח"כ הלב חומד, אבל דור המדבר הלא עיניהם ראו מעשי ד' ונפלאותיו, ואח"כ לבם נהפך בקרבם להרהר בספיקות ובטענות מזוייפות, להכחיש מציאות הנסים, להכחיש את עיניהם אשר ראו דברים אשר הם הוץ לטבע, ומן המאוחר נזורו אחור אל הקודם להכחיש עדות החושים, שהם העינים אשר ראו הנסים והנפלאות וחשבו מזימות, להכזיב הענינים אשר ראו ולדבר תועה שהיו כל המעשים כמעשה ארץ מצרים שהחרטומים עושים בתחבולות ולהטים, וזהו שאמר „ועשו להם

ציצית לדורותם", והיה מאמרו לרבים נסתרים כי גלה להם רז סגולת מצות ציצית, שתועיל ההסתכלות בהם, לדורותם, כי העין גורם ללב לחטוא, ע"כ „וראיתם" אותו „וזכרתם" את כל וכו', ואח"כ הוסיף ואמר להם בלשון נוכח לאמר כי גם לכם אנשי דור המדבר יהיה „לכם" לציצית, להציל אתכם מן הפח היותר קשה, שהוא חטא הבא מן המאוחר אל תקודם, וזהו שאמר „ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", והזכיר הכתוב תחילה את הלב ואח"כ העין היפך הטבע, אשר תחילה עין רואה ואח"כ הלב חומד רק בדור המדבר, היה הענין שלא כדרך הטבע שתחלה הרהרו בלב, ומן המאוחר נזורו אחור אל הקודם להכחיש גם עדות ההושים וזהו „ולא תתורו אחרי לבבכם תחילה, ואח"כ ואחרי עיניכם, אשר אתם זונים „אחריהם", היינו מה שאתם דור המדבר זונים בהם לאחור, ודברי פי ח"ח.

נתנה ראש ונשובה לענינינו שהתחלנו בתחילת הדרוש כי קיום המצות צריכים להתקיים בתחלה בהאמונת כמו שאמרנו מצד המקום שצונו לעשות כן ואח"כ להבין ג"כ מה שהוא עושה מצד השכל כמו שכתבתי במאמר יציאת מצרים לבאור המקרא בס' דברי הימים א' כ"ח ט' ואתה שלמה „בני" „דע" את אלהי „אביך" אבל „ועבדהו" בלב שלם ובנפש חפצה וגו', וז"ש התנא, שכל מי „שחכמתו" מרובה ממעשיו, דהיינו שכל עסקו וקיומו את המצות הוא יותר מצד החכמה, ולא מצד בחינת המצוה, שהקיום מסיבה זו קראנו מעשה כנ"ל, הוא דומה לאילן שענפיו מרובין, דהיינו שנצחו כח האש והרוח את כח מקומו, ועיקרו, שהענפים המרובים הם סיבת נפילתו, אף כאן הרוח בא ועוקרתו והופכתו על פניו, למען יוסר על שלא שם יראת ד' נגד עיניו, ונשען על חכמתו, ויבואר בזה המקראות הקשים לבארם. בראשית פרשה ו' ב' ג' „ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו; ויאמר ד' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא

בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה: הנה הרמב"ן ז"ל (בראשית ע"פ ויהיו ימי אדם אחרי הולידו), הביא מאמר הרמב"ם ז"ל כמו"נ כי מספר ימי חיי האנשים הנקובים בשמותם בתוה"ק קודם המבול, לא היה אלא לאותם שהיו חיי השכלה לבד, והם היו מנהיגי הדור, והיו לשופטים בארץ, כי להם היה אריכות ימים לצורך גדול למצא תחבולות ליישוב העולם, למציאת הבנינים, לרפואות, וסידור הכוכבים, ותהלוכתם, ושאר סתרי הטבע, כמו שאחז"ל (ב"ר פ' כ"ו) למה קורא אותן בני אלהים שהאריכו ימים בלא צער ובלא יסורין, ר' חגא בשם ר' יוסי אומר כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות.

אבל אותן בני אדם שלא עסקו בחכמה ובחקירה, לא האריכו ימיהם כל כך, רק לאנשי החכמה היה צורך לאריכת ימים להנהגת דורם, אולם אם תשאל באיזו דת הנהיגו אלה „בני שם" את בני דורם טרם נתנה מן השמים התורה והמצוה? אף אתה תשיב אמרי אמת, כי אך ברוח שכלם וברגשת לבבם, אחרי החקירה בעמקי הבריאה של השמים והארץ בחנו בין טוב לרע, בין עול לצדק, בין האמת לשקר, ושפטו בזה בין האנשים, והורו להם דרכי הנהגה הנימוסיית והמוסרי, וכל זמן שלא בטלו בקרבם התשוקות הרעות, ותאות הגופניות, היה די בשכלם אשר הננם ד' יותר משאר אנשים לדעת לשפוט בצדק ומישרים: אמנם אחרי אשר התגברו עליהם תשוקות והמודות הזמניות עד שהם בעצמם כשלו ונפלו בידי יצרם הרע עד שגזלו הנשים מתחת בעליהן, כי כן ארחות כל הסומכים על השכלת האנושי לבד, וכל עוד שירבו הימים, יתגברו כחות הגופניות על השכל שבמוח, וישימו אותו למס עובד.

וזהו ביאור מאה"כ (בראשית כ' י"א) כי אמרתי „רק" אין יראת אלקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי שהוא לכאורה מן התימא שיאמר אברהם כן לעיני המלך שהשד אותו ואת כל ממלכתו שהם אינם יראי אלהים? ועד מלת „רק"

גראה מיותר? אמנם לדברינו יתכן, כי לב חכם השכיל פיהו, ששאל לו אבימלך, „מה ראית כי עשית את הדבר הזה„, כלומר, איזו רעה ראית מן אנשי ממלכתי, כי השדת שיעשו עון פלילי כזה? כי בלס׳ אם לא ראית רעה מהם מה"ת תחשוד אותם ולא תדין את האנשים לכף זכות כיאות לאיש כאברהם, ע"ז ענה א"א עה"ש, באמת לא ראיתי שום רעה, אך את זאת ראיתי כי כל צדקתם אינו אלא מצד השכל ונימוס המדיני, הבנוי על אדני ההכמה והרגש הטבעי, לפי שבאמת הכרת אלהות לא נתגלה אז עדיין, וידעתי כי כל קיום המצוה, שאינה אלא מצד השכל וההרגש עלול להתבטל, ואין לו מחזיק ומעוז, וז"ש, כי אמרתי „רק" אין יראת אלקים במקום הזה, כלומר שלא יחסרון הנימוסיות, ואינו נעדר „רק" „יראת אלהים", שזה איננו מפורסם אצלם ולכן יראתי שיהרגוני, כי הנימוסיות הבנויות על אדני השכל ורגשת הלב הוא משענת קנה רצוץ, ועד מהרה ישבר כי הענף מרובה, והשרש מועט, והנה התנא דידן ודאי על הרב ידבר, כי על המעט, ימצאו בכל דור ודור, בעלי שכל ונימום ישר, ההולכים בדרך מוסר כל ימי חייהם, אפס כי מעט מוער המה, לפי שרוב האנשים הם דלי שכל ועניי ההרגשה, עד שאלה יהידי סגולה אין להם חברים ורעים, אבל אם הולך בדרך המוסר גם מצד עשותו רצון בוראו, ונשען על צוואת אביו שבשמים, ימצא רעים הרבה שיתאספו אליו, כי אף מי ששכלו קצר ואין יד תבונתו משגת כמוהו עכ"ז יקיים מצד יראת המצוה, ולפי זה שפיר הוכיח התנא דרושו מקרא שנאמר (ירמיה י"ז ה׳ ו׳) כה אמר ד׳ ארור הגבר אשר יבטח „באדם" ושם „בשר" זרועו, כלומר שנשען על בינת האדם והרגש בשרו, "מכוון למה שאמר שהמעה"ש (משלי ג׳ ה׳) בטח אל ה׳ בכל „לבך ואל „בינתך" אל „תשען" והנמשך מזה והיה „כערער" בערבה, שלא יגינו עליו שאר העצים, להצילו מרוח סועה וסער, ואם יתודע ויזכר המצאר שכלו לבני דורו, זה יהיה לאחר מותו, כמו שירע להחכם

זאקראַטוס, וז"ש ולא יראה כי יבא טוב, כלומר כי הוא לא יראה את הטוב מחכמתו, מחמת כי יכירו את המצאת שכלו הדורות הבאות אחריו לאחר מותו בעת שלא יהיה בעולם בשעה שהוא ישכב תחת רגבי העפר בקבורתו. — אבל בחיים היתו יהיה נרדף מכל, ולפעמים גם אחר מותו יבזוהו ויעפרו אותו בעפר, ושכן חררים במדבר ארץ מלחה וכו', הוא"ו של „ו"שכן הוא ו' המחלקת כלומר או שכן חררים במדבר וכו', כלומר אפשר שגם אחרי מותו יתנו את רשעים קברו והמצאת רעיונו יתנכרו לבני דורו.

אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו, כפי מה שאמרנו, דהיינו שהמעשה והעבדות לעשות רצון קונו הוא מרובה מחכמתו, כפי מה שאמרנו, דהיינו שהמעשה והעבדות לעשות רצון קונו הוא מרובה מחכמת עצמו, הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרבין, הוא מובן היטב ממה שהקדמנו, ואמר אפילו כל „הרוחות" שבעולם, דהיינו רוח הפיקורסות, רוח זנוני הזמן, רוח התאוה אין מזיזין אותו מקומו, שנאמר (ירמיה י"ז י"ח) ברוך הגבר אשר יבטח בה' דהיינו שכל בטחונו בעשיית המצות, הוא ד' וכו', והיה כעץ שתול וכו' ולא יראה כי יבא חום, אפילו בשעה שבאו ימים חמים, ימי צרה ונאצה לישראל, כי יחם לבב שונאינו להדיחנו מדרך ה', הוא יבטח בשם ה' וישען באלהיו, האיש הלזה הוא מזרע יעקב אשר ירש ברכת יצחק ליעקב בעת ששלחו מביתו לפדן ארם, אמרו חז"ל במב"ר פ' וישלח פרשת ע"ה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו, לפי שראה יצחק ברוה"ק שעתידין בניו להגלות לבין האומות, אמר לו בא ואברכך ברכות של גליות שיחזור עליך הקב"ה ויקבצך מבין הגליות ומה הן הברכות? לשוד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא, ולהבין זאת מה היא הברכה של גליות, אספר לפניך קורא יקר מה ששמעתי מספרים מה שאירע בימים ההם בימי ר' חיים זצ"ל שהיה ר"מ בישיבת וואַלאָזן, למדו שם שני אברכים ממדינת פרס ולא הבינו, ולא

דברו רק שפת עברית, והם היו בני וחתני עשירים ולמדו שם בערך שתי שנים בהתמדה גדולה ואח"כ בערך שני ירחים לא באו להישיבה הק' ותהי לפלא בעיני ר' חיים, ולא ידע הסיבה מה זאת, ולא האמין כי נסעו לארצם, כי לא קבלו ממנו ברכת הפרידה כדרך ארץ מן כל התלמידים בשעה שנוסעים לארצם ילכו לרבם לקבל מאתו ברכת הפרידה, והם לא עשו כן, על כן חשב בדעתו כי בודאי הם בואלאָזן, אבל לא ידע מפני מה לא באו זה בשני ירחים להישיבה לא להתפלל, ולא באו ג"כ לשמוע מפיו תורת השיעור בכל יום כדרכם בכל ב' השנים שלמדו שם, ע"כ גמר בדעתו לילך בעצמו לבית דירתם לראות מה קרה אותם, ובא לאחד לבית דירתו, וכאשר ראה האברך את ר' חיים בבית מלונו קם מלפניו מלא קומתו, ביראת הכבוד כיאות לרבי הנכבד, ושאל אותו, רבי ומורי, ומה הטריח כתר"ה בכבודו ובעצמו לבוא אלי, הלא הוא יכל לקרא אותי אליו? והשיב לו הרב כי רציתי לראות בעצמי בביתך מה היא הסיבה אשר מנעה אותך מבוא ב' ירחים אל הישיבה, ויען האברך ויאמר רבי ומורי, הלא ידעת כי בן הגביר וחתן הגביר אנכי ולמדתי בהישיבה שתי שנים תורת ה' אבל כעת שמתי פני למסחר, אין ברצוני לעשות את התורה קרדום לחפור בה ואחפוץ, במסחור לשלוח ידי ואסע לעיר הבירה מאָסקאָווא במדינת רוסיה, ובאלו ב' ירחים, הכינותי את עצמי לדרכי וירא ר' חיים על שלחנו מונח ספר עב וזה היה ספר „מילים" רוסית וישאלהו ר' חיים זצ"ל אם תלמוד אתה שפת רוסית? למה לך ספר מילים רוסים? ויען התלמיד אותו, אני הולך למאָסקווא לסחור בה וצורך גדול לי לדעת שפת רוסים כדי שאוכל שם לדבר עם הרוסים, כי אם אדבר אתם בשפת עברית, „תן לי לחם או בשר, דגים, חמאה חלב ועוד שארי דברים בשפת עברית לא יבינו לי, ויען אותו הרב, כן דברת לך לחיים ולשלום וד' יצליח דרכך, וילך מאתו להאברך השני בביתו, והאברך הב' כהראשון קם בחרדה גדולה לפני רבו ביראת

הכבוד כיאות לו וישאלהו כמו כן רבי ומורי מה כל החרדה הזאת לבא בעצמך אלי למה לא שלחת לקרא אותי לבוא אליך? ויען אותו כמו כן לא ראיתי אותך זה ב׳ ירחים בהישיבה אפי׳ להתפלל ובאתי לראות בעיני מה היא הסיבה המניעה אותך לבוא בהישיבה? ויען התלמיד אותו תשובה כמו הראשון, הלא בעל רכוש רב אנכי ב׳ שנים למדתי בהישיבה תורת אל חי וכעת בדעתי לנסוע למאָסקווא הבירה לשלוח ידי במסחר ומכין אני את עצמי לדרך, ובתוך כך ראה ר׳ חיים זצ"ל, כי על שלחנו מונח הס׳ חכמת אדם וישאל אותו למה לך הס׳ חכמת אדם, במאָסקווא אם תסחור שמה בספרים? ויען אותו התלמיד בצחוק קל על שפתיו, הלא למאָסקווא אני הולך בעיר שרובה אינם בני ברית, ומה אעשה שם בעניני אכילה ושתיה, אם לא אדע בין איסור להיתר אפתח הספר חכמת אדם לדעת מה לאכול ומה לשתות וממה להפריש כדי שלא להביא בפי בשר פיגול או לחם מגואל, וכמו כן ראה ר׳ חיים על שלחנו ציצית, רצועות, ס׳ הקינות, וס׳ הסליחות מונחים, אמר לו הרב, ולמה לך כל אלה, הציצית והרצועות, הקינות והסליחות המונחים לפניך, אם זאת יהיה המסחור שלך במאָס־קאווא, מה להרוסים חפץ בכל אלה הדברים, הקדושים אך ליהודים? ויען התלמיד להרב בעירי, בארצי, או פה בישיבת וואלאָזן, אם יפסול ציצה אחת בטליתי או תפסוק רצועה מן התפילין שלי יוכל אני לילך בבית מסחור הספרים ואקח ציצית או רצועות, ואשלם מחירם. אם יבוא ט׳ באב או ימי התשובה ממשמשים ובאים אז בבית מסחר הספרים אשיג ס׳ הקינות והסליחות לקנות, אבל במאָסקווא איה איפה אשיגם בין הגוים. לזה מוכרח אני לקחת כל אלה אתי להיות מוכן ומזומן לעת הצורך, הרב ענה אותו כאשר ענה את הראשון, כן דברת, לך לחיים ושלום, וד׳ יצליח את דרכך דרכי המסחור. ויסעו שני האברכים למאָסקווא לסחור בה, אבל כל אחד מהם היה לו חסרון בהשלמתו. הראשון אמת הדבר כי הכין עצמו לדרך

בספר המילים הרוסים למען יוכל לדבר כן בשפה ההוא, וגם הכין לו מסרק לראשו וזקנו ופאותיו, וגם מראה להסתכל בו אם הוא נקי ומגוהץ וגם שאר המכשירין לגהוץ את נעליו למען יוכל לבוא לבתי המסחרים הגדולים ובהיכלי העשירים, אבל מה יעשה בעניני האכילה והשתיה אם אין חכמת אדם בידו, לדעת עניני איסור והיתר, ומה יעשה אם יפסול לו ציצה אחת מציצותיו בטליתו או תפסק לו רצועה אחת מתפיליו. ומה יעשה ט׳ באב או בימי התשובה בלא קינות או סליחות איה איפה ימצא זאת בבתי מסחר הספרים אשר לא מבני ישראל המה? הכנתו לסחור בין הגוים היה אך למחצה הוא דאג אך עבור גופו ולא בעד נשמתו.

והאברך הב׳ הכין את עצמו לנסיעתו „למחצה" לו יש „חכמת אדם" ויוכל לדעת בין היתר ואיסור וכהומה, וגם יש לו ציצית רצועות קינות וסליחות מוכנים לפניו לעת הצורך, אבל מה יעשה, כי לא יבינו שפתו מה הוא ידבר אליהם ואיך יסחור אתם? הוא לא יבין אותם והם לא יבינו אותו, האברך הב׳ דאג רק עבור נשמתו ולא בעד גופו וגם הוא הכין את עצמו רק למחצה.

ויהי מקץ שנתים או שלש שנים והנה באו השני האברכים לוואלאָזין לדרכי מסחרם, ויבואו לבקר ולדרוש בשלום רבם ר׳ חיים זצ"ל, ויהי כאשר ראה אותם והם ראו אותו ויחבקו וינשקו זה לזה ואח"כ שאל אותם אם הצליחו במסחרם ואם לא התחרטו על דרכם זה ואיך הרגישו בין הגוים במאָסקווא, והם ענו אותו הרטה אין זה מעשה סוהר, אבל (עס איז רעכט געוואָרען), התשובה יצא מפי שניהם בשוה, (עס איז רעכט געוואָרען) אבל ר׳ חיים הבין את התשובה של כל אחד ואחד לפי דרכו, האברך הראשון אשר השיב (עס איז ביי איהם רעכט געוואָרען) אם לא השיג מה לאכל ולשתות בהיתר (איז ביי איהם רעכט געוואָרען) לאכול דבר איסור וג"כ לילך בלא ציצית ובלא תפילין ושלא להתאבל בט׳ באב וגם בלא סליחות

בעשרה ימי תשבה (עס איז רעכט געוואָרען) ולהאברך השני כמו כן באופן אחר הוא התפלל בציצית ותפילין בכל יום כי היה לו מן המוכן, והתאבל בט' באב, והתעורר לתשובה בי' ימי התשובה ואמר סליחות בהשכמה בכל ימי התשובה, אבל איך עשה בעניני מסחור אשר לא הבין את שפתם? והם לא הבינו את שפתו, שערות ראשו לא הוסרקו במסרק גם לא זקנו ופאותיו, סנדליו לא היו מגוהצים, איך הלך בשוקים וברחובות, ואיך הוא בא בבתי העשירים? אבל (עס איז רעכט געוואָרען), זה הוא גורל ישראל בין העמים בגלותו, אם ירצה להתקיים בארץ ככל ילדי תבל ועמי הארצות להשגיח על קיום גופו אז יוכרח לבטל דתו תורתו ואמונתו. ואם ירצה להחזיק בתורתו ובאלהיו, אז יוכרח לבטל את גופו וחומרו, קוצי למלין לישראל בין העמים, לו אחת משתי אלה או ביטול הגוף אם לא יבטל את דתו או ביטל הדת אם לא יבטל את גופו, יצחק אבינו ידע היטב כי כל מה שאירע להם הם סימן לבניהם אחריהם, כמאמר המדרש „כל מה שאירע לאבות אירע לבנים", „מעשי אבות סימן לבנים". וכשבא העת ליעקב להגלות מארץ אבותיו, ולנוע בארץ לא לו, ולחיות שם בארץ נכריה, בין הגוים אשר אלהיהם זר לו וגם חוקותיהם ונימוסיהם זרים לו, אז יוכרח לבטל אחת משתי אלה או ביטל הגוף או לעזוב תורת אבותיו, אמונתו ואלהיו, ובמדרש על פסוק (איכה א' י"ב) „לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי", דרשו אשר עולל לי תמן תנינן עיקר תולדותיהן של צדיקים הם תורה ומעשים טובים, הנה כל מעיין בצדק ישפוט שדרשו מלת עולל מלשון „עוללי ויונקי שדים". אבל יבואר המקרא הנ"ל באר היטב לפי דברינו, כי אם יתבונן המשכיל לחיי העם הישראלי בגוים, ויתאונן על הבנים שגלו מעל שלחן אביהם, איך ומה נעשה לאחותינו חכמת התורה, ואיך נתנהג במצותיה בעת אשר גברו עלינו העניות והדלות? אבותינו ישבו על אדמתם, והיתה להם נחלת שדה

וכרם והיו עובדים את אדמתם ומתעסקים במרעה צאנם ובקרם, והיתה ברכת ד' בכל אשר להם מה נקל להם היה אז לקיים התורה מפני שפרנסתן היתה מיוסדת על יסודות נאמנים וחזקים, וגם אביונים היו מתפרנסים מגדוליהם כפי מצות השם די מחסורם אשר יחסר להם עד שהיה כל הקבוץ כולו כעם ככהן, מגמת פניהם לעשות רצון האל ולאמר לחכמה אחותינו את: אבל מיום שגלינו מארצינו חסרנו כל אלה כי אין לנו נחלת שדה וכרם, ורוב עדת ישראל רצים ושבים אחר פרנסתם תלויים בתנאים אחוזים במפח נפש ובחבלי דאבון ומסחרים בכל מיני מסחר, ובענינים שהם לפעמים נגד כבוד נשמתם, אך שיספיק להשביע רעבון בתיהם וטפם, על כן לא נשאר צרור מדקדוקי המצות אשר לא הודק לעפר בצוק העתים האלה, ולא עלה זית מחלקי החסידות אשר לא טורף בגלות החל הזה, יאמרו נא רבים מעדת ה' אם השיגו פרנסתם בהיתר, ומצא להם די צרכם בלי יעבר אחת מהלאווין, שבתורה כמעט שהוא מן הנמנע, שהעניות מעברת אותנו על התורה והכתוב צוח (איכה ב' ט') „מלכה ושריה בגוים אין תורה", והנה דוד המלך עה"ש אמר בעד האומה (תהלים קכ"ט) רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל, ופירש הרמב"ם ז"ל באגרתו המסולאה אגרת תימן, שהכנסיה אומרת שמנעוריה בהיותה במצרים השתרגו צרות צרורות על צוארה, אבל כאשר נשים הענין בכור הבחינה קורא תדע ותשכיל כי לא כגלות מצרים גלותינו מארצנו.

צייר ברמיונך נער ערום ויחף בא מארץ רחוקה להתגורר באחת הערים, והשכיר את עצמו לכל עבודה קשה בעד אגורת כסף ופתותי לחם, ולפעמים היה שוקד על פתחי נדיבים, להשקיט רעבון נפשו, ופתאום התנוצץ עליו נזר ההצלחה עד שנעשה עשיר גדול ולקח בת שוע ונדיב, והוליד עמה בנים ובנות והיה מתערה כאזרח רענן, וזמן הצלחותיו האלה התמשך לערך שלשים או ארבעים שנה, ואחר כן מרדו בו פגעי הזמן והחל לרדת מטה מטה, והיה הולך הלוך והסור עד שנעשה עני

ורש, ולא נשאר לו תחבולה אחרת להחיות נפשו ונפש ביתו כי אם לשוב לפרנסתו הראשונה לסבב בערים ולשקוד על פתחי נדיבים בעד פת להם. ויהי כצאתו העיר הוא ואשתו וצאצאיו הקטנים וילכו הלוך ובכה, בלכתו פגע אותו אחד מקציני העיר, ויאמר הגידה נא לי אחי, מה אתה בוכה זכור אני ואתה זה לערך שלשים או ארבעים שנה שבאת דרך אותו השער לבוש בלויי סחבות כמו עתה, ומה הפסדת בזה, בהיותך עשיר זמן כביר? ויען האיש המר נפש ויאמר, לא נכחד ממני כי באתי הנה ערום ויחף ובחוסר כל אולם זאת היתה נחמתי שהייתי אני לבדי וכאשר לקחתי פת לחם וסעדתי לבי, ומצאתי מקום פנוי רפדתי שמה יצועי, ואם איזה מנדיבי לב העניקני מלבוש קרוע, לבשתי אותו, והייתי שמח בחלקי. אבל כעת בהביטי על הילדים הרכים אשר לי וצאצאי הקטנים המוטלים עלי, נעים ונדים עמי, ארגיש כמו חרבות חדות הודרות אל לבי, מה אאכילם, ואנה אשכיבם ואיככה אלבישם, ומדי דברו כזאת, עיניו זלגו דמעות כשטף מים כבירים, הנמשל לנבון נקל מאד, אמת ואמונה כי גם במצרים שבענו תלאות עד מאד, אולם זאת היתה נחמתינו בענינו, כי לא עברנו חוק ולא חלפנו תורה, מפני שלא קבלנו עדיין עלינו התורה והמצות, אבל כאשר נשקפו ענינו על פני ישימון גלותינו מארצנו אשר אנחנו נעים ומטולטלים עם התורה והמצוה הכלולים בה אלפי אלפים ורבוא רבבות דינים והנהגות יקרות, ואין לאל ידינו לשמרם כאשר עם לבבנו מפני דוחק וכובד הצרות, ועל זה דוה לבנו ואין מנחם.

ועתה המעיין הישר, השקיפה נא ממעון שכלך וראה איך הדברים כצלמם נרמזים במקרא, ובדרוש הזה, שהמקונן צוח בשם האומה, לא אליכם כל עוברי דרך, הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי, אך פן יאמר האומר מה לך כי תזעק על הפלגת שפלותך, הלא כבר הורגלת לרדת פלאים? ע"ז אמר אשר עולל לי, תולדותיהן מעשים טובים, ר"ל על אלה חשכו

עיני על העוללים המוטלים עלי והם התורה והמצוה ודקדוקיהן אשר אין לאל ידינו לשמור את כולן, ואם נראה אלה היהודים שלא יחפצו בביטול הדת וישמרו את התורה והמצוה בכל פרטיהן ודיקדוקיהן יוכרחו לסבול את עול הגלות בכל תוקף עזו כמאמר הנביא (ישעיה נ"א כ"ג) „אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה, ותשימי כארץ גיך וכחוץ לעוברים" כי אומות העולם רצה לתת לישראל חירות בגופם בתנאי שישעבדו את נפשם ונשמתם לעכו"ם, וז"ש שהם „אמרו לנפשך שחי ונעבורה" עליך, אבל את בחרת יותר בעינוי הגוף מן ענוי הנפש, „ותשימי כארץ גיך" ששמת את „גוך" דומה כארץ שיעבור עליו כל הרוצה לעבור, ולא לבד במקום שאין אנשים עוברים שמה, כי גם שמת אותו כחוץ, והיא רחבה שאחורי הבתים, שהוא מוכן לעוברים שיעברו שמה אנשים תמיד כן שמת גוך מרמס לכל העוברים, „גוך" ולא „נפשך", ויעקב אבינו כשבאה העת, שהיה מוכרח לנוד ממקומו מארץ אבותיו, ולנוע בארצות זרים, וחייו ומקריו יהיה סימן לבניו אחריו, אמר לו אביו יצחק בא ואברכך ברכות של גליות כלומר, לך איעצך איך תתנהג שמה בארץ נכריה, כי יש לך לבטל אחת משתי אלה או „הגוף" או „הנפש" ועתה יעקב בני תקיים בימי גלותך ותשימי כארץ „גוך" תבטל את חיי גופך עבור נשמתך תורתך ואמונתך ואלהיך ולא תתפעל מן כל דבר רע אשר ישיגוך מרודפיך עבור יהדותך אפילו אם יקוים עליך, כמאמר הנביא (ירמיהו"ד י"ז י"ח י"ט) ואמרתי עליהם את הדבר הזה, תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה, כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי, הוא השבר החיצון, מכה נחלה מאד ונלוה אליו בפנימותה מכה גדולה מאד, כי אבד מנוסמנו אין לי מקום לברוח מצרותי, אם יצאתי השדה, אם יברח להחבא בשדה והנה חללי חרב כלומר לא נתנוני לדור בערי השדה בכפרים, כי איני בטוח מחרב היושבים בכפרים, „ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב" כי נסו ובאו בהערים הנרדפים

מחמת זאבי טרף והם יגועו שמה בעיר ברעב, כי גם נביא גם כהן סחרו אל ארץ, ולא ידעו. הנביאים והכהנים אספו אסיפות, והתיעצו איך להלין את עם ישראל מן המצר ובאו כולם לדעה אחת כי באה העת לישראל להתיישב בארץ להתעסק בעבודת אדמה כי המסחור הוא גרם לישראל כל הרדיפות והנגישות, אבל אם יעזבו את המסחור ויתחילו לעבוד את האדמה שלום יהיה להם, אבל לאן ילכו? לאן יהיו פניהם מועדות? איה תהיה הארץ אשר ילכו להתישב שמה? ובזה היו הנביאים והכהנים מחולקים בדעותיהם, הללו אמרו בקענעדע, והללו אומרים בארגענטיניה, סחרו אל ארץ איזה שתהיה אבל איפה תהיה הארץ? והנביא במר נפשו יצעק בשם ד׳ הבוחר בעמו ובארצו, המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך, למה תמאס ותגעל את יהודה וציון? למה לך לילך ולנוע לארצות זרים? העור לא תדע לך, זה כאלפים שנה אשר גרת בארצות זרים? והקרבת קרבן תודה על מזבחותם בניך ובנותיך הרוו מדמם וחלבם את אדמתם וארצם; של הגוים אשר כמדבר נחשבו לך וצא צא אמרו לך וטמא טמא קראו לך, כל הימים, האלו, ועל כולם הקרבת לקרבן תודה את התורה והמצוה על מתנתם המעוטה וחרפתם המרובה רב שבענו בוז וכלימות מהם, האם לא באה עוד העת בית ד׳ להבנות? לך ושוב לארצך ארץ יהודה וציון.

וכה אמר יצחק אבינו לבנו ליעקב קח מאתי ברכה לגליות שלך „לשד ולכפן, אם תגור בשדה, בכפר שמה תהיה לשמה ולבוז והחרב תהיה על צוארך, ואם תהיה בעיר והרעב וכפן תהיה מנת חלקך, וכ״ז יהיה רק בעבור דתיך לשד לכפן תשחק החרב והרעב יהיה לשחוק בעיניך ולא יגרע אפילו דבר אחד מתורתך ודתך, וד׳ יהיה בעוזרך, ומחית הארץ אל תירא ומבני אדם אשר נמשלו כחיות טורפות וכזאבי ערב לא תירא כי ד׳ הבוחר בציון ובירושלים ישלח לך עזרתו מקדש ומציון יסעדך, ויעקב עשה כן לקח מאביו את הברכה של גליות עמו והחזיק בה

מאד בתוקף עוזה, וכשחזר לביתו, שלח ע"י מלאכיו לעשו אחיו את אלו הדברים, „עם לבן גרתי" ותרי"ג מצות שמרתי, מה בשורה היא אל עשו שיש לו אח שהוא שומר תרי"ג מצות, וכי עשו ישמח בזה? והנראה הבאור בזה על דרך מאמר המדרש (ריש מגלת אסתר) והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה, אמר ר' יצחק שאין קונה דברי תורה כיוצא בכם והמאמר פלאי, כי הוא מתחיל ומסיים בשבח, אמנם באור המאמר הוא, עם מה שמצאנו במדרש במקום אחר (ריש איכה) מפני ידך בדד ישבתי (ירמיה ט"ו) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, נגעה בי ידו של פרעה ולא ישבתי בדד, וכנגעה בי ידך בדד ישבתי, ר"ל כי לולא שקבלנו התורה גם אם היינו גולים בארץ לא לנו לא היה מזיק לנו כ"כ, כי היינו מתערבים עמהם, אבל הק התורה הוא המפריד בינינו וביניהם, וזהו שביארו ז"ל „והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה", ולמה לא יהיה קונה? למה לא יחפצו לקנות את העברי לעבד, אמר ר' יצחק לפי שאין קונה דברי תורה כיוצא בכם, ומה לו לנכרי לעבד כזה, אשר אם יתן לפניו עבודה לעבוד בה, יאמר לו היום שבת קודש היום חג פלוני, בשר בחלב אסור לי לבשל, וכדומה מהדברים, וא"כ ודאי לא יהיה קונה, כי אינך מוכשר להיות לו לעבד, ומעתה הנה יעקב אבינו שלח אל עשו לאמר לו עם לבן גרתי, הברכות שברכני אבי לא נתקיימה בי, כי הייתי בבית לבן רק כגר בארץ אחרת, והיה לי רק גלות ויסורים, לא ברכה ולא שלוה, אכן עשו הלא לא יאמין זאת, כי יענה ויאמר שקר הדברים הלא היה בבית דודו גם היה חתנו כי לקח בנותיו לו לנשים, ואיככה היה גר, ואיככה סבל גלות, אם לא אמר לו שהיה מקיים תרי"ג מצות, וזאת יאמין עשו על יעקב, כי זכור יזכור מכבר כי היה איש תם יושב אהלים, וא"כ יאמין גם זאת ויאמר ודאי היה אחי בסבל הגרות, כי הוא איש הנוצר תורה ושומר מצוה, והיה סמוך על שלחן נכרי, אין עוד יסורים גדולים מאלה. וא"כ ממילא ההכרה לומר אשר

עם מאמר עם לבן גרתי, אמר לו גם זאת, שם בבית לבן שמרתי תרי"ג מצות, א"כ היה לי גרות ולא שלוה, — וזה הוא מה שאמרנו כי נתקיים בו ברכות גליות מאביו יצחק לבטל את גופו וחומרו אבל לא נשמתו ותורתו.

ואנחנו האומה הישראלי זרע יעקב אשר חז"ל אמרו יעקב אבינו לא מת, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, זאת המסירת נפש שלנו בעבור תורתינו ודתינו, ירושה היא לנו מיעקב אבינו ועד היום הזה עדן לא נסוג אחור לבנו ולא נטו אשרנו מן התורה והמצוה, ולא שכחנו שם אלהינו ולא פרשנו כפינו לאל זר, גם בעת אשר אנחנו חוסים בצל מות ובמקום תנים, ועל קדושת שמו הרגנו כל היום ונחשבנו כצאן טבחה, ולא שקרנו בבריתו, וזהו מה שכתבנו למעלה באופן הב' דמשנתינו, ובשנת בצורת לא ידאג, אם יהיה הזמן רעב ללחם בלחמה של תורה, וצמא לשתות ממי בארה, ג"כ לא ידאג, והיה עליהו רענן, אפילו השומר לפרי שהיינו סייגי המצות לא יבטל ולא ימיש מעשות פרי.

ונחזור לעניננו אשר כתבנו בתחלה, כי השופטים שקודם מתן דת הקדושה, ומכ"ש קודם המבול דנו רק ע"י השערת שכלם האנושי הנלכד אח"כ מתאוות הגופניות: וז"ש השם ית' „לא ידון רוחי באדם לעולם" כלומר אי אפשר שיהיה רוח השכל אשר מסכתי בקרבו לדיין ושופט „לעולם" „בשגם הוא בשר" כלומר, בפרט שגם הוא נעשה בשר והומד חמודות זרות ותאוות רעות מפאת קרבתו אל הבשר החי, וקונה אותו משכנו הרע כמ"ש, ועז"א „והיו ימיו מאה ועשרים שנה" כי אם אינו עוסק כ"כ במושכלות למה לו אריכות ימים, כי כל בשר חציר, שבבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש.

ואחרי הדברים האלה שכתבנו נבוא לביאור המאמר שהצגנו בריש דרושנו, אבל עלינו להקדים עוד ביאור אחד בענין שמות מושאלים בספרי הקדש, לפי מה שהבינו אותם רבותינו הדורשים זלה"ת. השם „קן" מצינו מושאל להוראת

ריבוי ההשגה וקנין כמש"ה (ישעיה י׳ י"ד) „ותמצא כקן ידי לחיל העמים", וכן יאמר האשכנזי, על בית מלא גנבים (דאָרט איזש איין דיבען נעסט) השם „צפור" הוא כינוי לתורה ומצות ומעשים טובים, כמשה"כ (שם ל"א ה׳) כצפרים עפות כן יגן ד׳ צבאות, כלומר כמו שטבע המצות ומעשים טובים להגן כן יגן ד׳ על ירושלים, ואז"ל (מנחות צ"ט ב׳) כל המשמר את התורה נשמתו משתמרת וכו׳, תנא דבי ר"י משל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו, וכו׳, אם אתה מאבדו נשמתך אני נוטל ממך! ולמדנו מזה שהשם, צפור הוא תואר לתורה ומצוה, ודע כי השם „אם" מושאל לרצון ומחשבת המעשה, קודם יציאתה אל הפעולה. כמו שדרשת הרב בעה"ק (דרוש ע"ט) „משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך, וכו׳ כך אמר הקב"ה תבא פרה שהיא האם ותכפר על מעשי העגל" ואמר הרב ז"ל שהכוונה על רוע המחשבה, שהיא האם של המעשים, עיי"ש, גם זאת אודיעך, כי כל דבר מצוה שאינו נעשה לשמו ית׳ כ"א לאיזה תועלת ארצי, נקראה פעולה מקריית, לפי שעיקר סיבת עשייתו, הוא „תועלתי", וע"צ המקרה קיים גם כן מצוה, כמו שאדם שובת ממלאכה בשבת, להתענג ולהנפש מעבודת ששה ימים, הנה עצם פעולת השביתה היא תענוג, וע"ד מקרה מקיים מצות שבת, והנה מצינו להז"ל שמגנים מאד המקיים המצות רק מסיבות ארציות ואמרו (נזיר נ"ג א׳) משל לשני ב"א שצלו פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה, ואחד אכל לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה עליו הכתוב אומר „וצדיקים ילכו בם", אמנם לא דברו הז"ל רק משני אלו, מן הפחות, שאין כוונתו רק למלאות נפשו כי ירעב, והוא סיבה ארצית, ומן המעולה שכוונתו רק לשם שמים, אבל מזה שמקיים המצוה מצד השכלת האנושי, ורגשת לבבו, למשל כי יורהו שכלו לאכול הפסח לזכרון טוב, ליום פדות נפש אבותיו, ואומה הישראלית כנולדה בלילה ההוא, כדרך כל האומות לחוג יום נצחונם והצלחתם, בלעדי פקודת רם ונשא, מזה לא שמענו שדברו ז"ל, ואנחנו לא

נדע למי נחשבהו, ופתרון לזה נוכל למצוא במאמר נפלא הלזה אשר הצבנו בראש דברינו, ומעתה נחזיק במה שהורה לנו הזה"ק בכ"מ, שבכל מצות התורה חוקיו ומשפטיו, תמצא כוונות נסתרות, מלבד הוראה הפשוטה הנגלית לכל, נוכל לכוון כוונה שניה, במצות קן צפור, שאמרה התוה"ק „כי יקרא קן צפור לפניך בדרך", כלומר בארח חלדך וימי חייך „יקרו" לפניך הרבה מצות שתעשה רק ע"צ „המקרה" כהוראת „קן צפור" שהקדמנו, דהיינו שלא בכוונה הרצויה, שתעשום שלא לשם שמים, ואמר „והאם רובצת על האפרוחים או על הבצים", כלומר הכוונה ומחשבת הפעולות שהם „אמם" כמו שהקדמנו, רובצת רק על האפרוחים או על הבצים דהיינו על תועלת זמניות לבלוע בכפו אפרוחים או בצים, ולא על הקן צפור, דהיינו ריבוי המצות משום שנצטוה מפי הקב"ה, לאיזה סוג יחשב אם ל„וצדיקים ילכו בם, או ולפושעים יכשלו בם", ויעצה לו התורה הק' „שלח תשלח את האם" כלומר מחשבה הרעה תשלח לעזאזל המדברה, ואת הבנים כלומר המעשים טובים שיצאו ונולדו ממחשבה הרעה הזאת תקח לך, כמש"א דהמע"ה (תהלים ס"ב י"ג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש „כמעשהו" כלומר, אף שהיתה כוונתו שלא לש"ש, ופעולתו הטובה באה רק דרך מקרה, עכ"ז שלם ישלם לו הקב"ה ע"צ החסד והחנינה עבור „פעולתו" הטובה, ומעתה נבוא לשאול, אם כוונת פעולת הטובה, לא היתה לא לש"ש ולא לתועלת ארציי, רק מצד רגשת הנפש ושכל האנושי, דהיינו שלא אכל הפסח לשם אכילה גסה, וגם לא לקיום מצות בוראו כ"א מצד ההשכלה כמש"ל, שאלה זו שאלו פפונאי לרב מתנא, „מצא קן" דהיינו ריבוי פעולת טובות „מצא" אצלו ע"ד „מציאה" „ומקרה" „בראשו" של אדם דהיינו בשכלו דהראש והמוח הם משכן השכל וההרגש והשכל וההרגש אמרו לו שיעשה זאת, האם גם אלה לא נקראו פעולת שלימות, עד שנאות לומר עליהם „שלח תשלח את האם", ופשט לו רב מתנא באמרו „ואדמה

על ראשו" כלומר אדמת הגוף מושל ושליט גם על הראש, דהיינו על שכל האנושי, לפי שיש לו דביקות עצום עם הגוף, ולפיכך לא טוב לאיש הישראלי לסמוך על שכלו והבנתו, כי לסוף, תאותו יעור עיני השכל, וידהפהו למדהפות שאול ואבדן לתחתית בור הכפירה.

וסמך לזה המאמר השני לשבר שני רשעים האומרים אין תורה מן השמים, כ"א מרוה שכלו של משה, החפץ בטוב עמו, נצמחו כל המצות והאזהרות, וראוי לקיימם מצד השכל האנושי, ואנחנו עם קדוש מאמינים בכל לב שכל התורה המצויה בידינו היא מפי הגבורה, וכל עיקר קדושת משה רב' עה"ש, כבודו וגדלו באה רק מקדושת התורה שקבל מהשי"ת (במס' סוטה י"ג ב') ר' נחמן (ב"ר יצחק ג' עין יעקב) אמר וימת שם משה עבד ה' סמליון אמר וימת שם משה ספרא רבא דישראל, — התוס' כתבו שם בשם הערוך, כי סמליון הוא שם מלאך, וכ' מוהרש"א ז"ל כי תקנו בזה שלא יקשה, מה חידש רנב"י באומרו וימת שם משה, שהרי זיל קרי בי רב הוא, ע"כ כתבו כי סמליון הוא שם מלאך, ויהיה א"כ המשך לשון הש"ס, רנב"י אומר, כי מאמר וימת שם משה סמליון המלאך אמרו ע"ש, ולא הודיענו הרב הנ"ז, מה לנו בזה, אם המלאך אמרו או אדם ילוד אשה, וגם לא ביאר המאמר כלו „ספרא רבא דישראל, ומה שנ"ל בזה הוא למה שלשון מיתה הונח על ביטול החיים והעדרו, והיה כלא היה, (והוא קרוב ללשון אבידה), והנה רנב"י לא רצה לייחס לשון מיתה ובטול אל משה איש האלהים, ואיך א"כ אמרה התורה „וימת" שם משה, אבל היל"ל ויגוע ויאסף אל עמיו ע"כ אמר כי זה המאמר „וימת שם" משה סמליון המלאך אמרו, והיינו כי מלת „שם" אשר הוא תשובה על שאלת „אנה" אין לו מקום מיוחד אשר יאמר כי הוא זה המקום, אשר יאמר עליו „שם", והיינו כי אם השואל יעמוד בארץ וישאל „אנה" הוא, תצדק התשובה „שם" בשמים ממעל, שהרי הוא רומז על המקום אשר הוא עומד ממולו,

ומקבילו, ואם יעמוד השואל בשמים אשר הוא לנוכח הארץ, וישאל „אנה" הוא, ישיבהו המשיב „שם", וירמוז על המקום המקביל שכנגדו, והא בארץ מתחת, וא"כ אם נאמר כי מאמר וימת „שם", מש העבד ה' הוא הנאמר מפי האדם העומד בארץ, ומקונן על מיתתו „שם", יהיה המובן מזה, כי ח"ו משה מת במצב אשר כנגדו, שם בשמים מת ונאבד משה ואיננו „שם", ובאמת אמרו שם בש"ס אח"כ כי משה עומד ומשמש מתהלך בשמים בחיים הנצחיים, לזה אמר רנב"י, כי המאמר „וימת שם" משה, המלאך סמליון אמרו, ר"ל ואנחנו יודעים כי מצבו של המלאך הוא ברומו של עולם, ובאמרו, וימת „שם", ר"ל במצב שכנגדו מת, והיינו „בארץ" כלומר נגד בני אדם אשר בעפר יסודם, נתבטל עמדו, ונעדר מעלתו מבני ישראל השוכנים בארץ ההיא, כעת יאמר ליעקב ולישראל, ווי ווי חסר ממנו, שם בארץ ספרא רבא דישראל, אבל משה עצמו באשר הוא „שם" כעת במרום עומד ומשמש לפניו ית', זהו לפי התוס' אשר השם סמליון הוא שם מלאך, אבל רש"י פ' סמליון שם חכם, והחכם סמליון אמר וימת שם משה עבד ה' ספרא רבא דישראל, ולנו להבין אם חכם הוא מה היא חכמתו בכאן שאמר וימת שם משה, וקרא לו ספרא רבא דישראל, אבל הכוונה בזה עמוקה מאד, והוא סמליון החכם גילה לנו בזה אחד מעיקרי האמונה כי התורה נתונה לנו מן השמים, מפי ה' ית' ולא משה מפי עצמו כתבה, כי שאלה גדולה לנו בהנהגת ה' ית' עם משה רבינו עה"ש אשר מסר עצמו במסירת נפש עד מאד עבור עמו ישראל עבור תורתו וארצו והיה משתוקק מאד לכנוס לארץ ישראל ולקיים מצות התלויות בארץ, כדרשת ר' שמלאי משה נתאוה לכנס לארץ לא לאכל מפריה כ"א לקיים ביחד עם עמו ישראל מצות התלויות בארץ ולמה עשה ד' ככה, למשה נאמן ביתו, למה גזר עליו למות במדבר ולא שמע לרוב תפילתיו אשר התפלל יחנן כמנין „ואתחנן" לעבור את הירדן ולראות את הארץ הטובה.

אבל דבר גדול עשה ד' בזה שמשה ימות במדבר, שאם היה משה רעה"ש נכנס לארץ ומת בארץ, מי יסכר פה דוברי שקר, כי אז היו הם יכולין לומר כי מעת בואו אל הארץ חקק חוקים ומשפטים הנוגעים אל הארץ, באשר ידע היטב את הארץ ותכונתה ונתן תורה לעמו ישראל אשר יאות להם בארץ הזאת, ומשה רעה"ש כבודו וגדלו מעצמו והתורה בא מן משה בשכלו והרגשתו, לזה, לסתום פי דוברי שקר ולקיים בידינו הקבלה הנאמנה כי משה לא כתב מפי עצמו דבר, רק הוא כתב מפי ד', נגזר עליו למות במדבר והכל יודעים כי מעולם לא היה משה בארץ ישראל, ולא ראה אותה ולא ידע טבעה ותכונתה,ומאין ידע משה לתת להם תורה על הארץ אשר לא ידע מעולם, והלא הרבה מצות הם התלויות בארץ בבואם אל נחלתם, אשר לא עשו ולא יוכלו לעשות בעודם במדבר, וזה דבר אשר לא יסבל השכל האנושי, אשר יעמוד מחוקק ויתן חוקים ומשפטים לעשות אותם בארץ אשר לא עבר בה עוד ולא ראה ולא ידע ולא בא עד תכונתה. ובפרט מצות התלויות בידיעת הארץ לגבולותיה סביב, באשר כבר חלק להם הארץ לגבולותיה, ומי יאמין לדברים כאלו, איך יכל לצות להם על התרומות ומעשרות ויותר על השמיטה, ואיך יכל לומר וצויתי לכם את ברכתי בשנה הששית אשר סוף כל סוף יודע לבני ישראל אשר בשקר וכזב הלך אתם אבל האמת היה כי בזמן אשר ישראל היו על אדמתם וקיימו מצות התורה היתה להם ארצו ארץ חלב ודבש, ולא גלו מארצם אלא בשביל עון תרומות ומעשרות ועון שמיטות, אכן מזה ידע כל איש כי משה רעה"ש מפי עצמו לא ידע ולא כתב ולא חקק חוק, וכולם אל אחד צוון ומפיו כתב לנו את התורה, וכל האומר כל התורה אמת חוץ מאות אחת שכתבה משה מדעתו, כאלו כפר בעיקר, וזה לך האות — וע"ז אמר בפ' ואתחנן „ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צווני ד' אלהי, לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה„ ר"ל בהיות אשר רק „אתם" באים

שמה לרשתה ולא אני מזה תוכלו לדעת כי החוקים והמשפטים שלמדתי אתכם, הם מאשר צוני ד' אלהי, ולא מלבי, וכן אמר „כי אנכי מת בארץ הזאת", כלומר במדבר, אינני עובר את הירדן" רק „ואתם עוברים את הירדן מזה יודע לכם, אשר „השמרו לכם פן תשכחו את ברית ד' אלהיכם" כי החוקים והמשפטים האלה הם כאשר צוני ד' אלהי, כי זה יורה אשר מיתת מרעה"ש בעבר הירדן היתה מוכרחת מצד זה למען ידע הדור האחרון כי תורת ד' תמימה, כי הוא צוה כל אלה ומשה לא היה רק כותב התורה ולא המחוקק כאמור, וזה שאמר החכם הזה סמליון וימת „שם" משה ר"ל הטעם שמת משה רעה"ש „שם" במדבר, ולא עבר את הירדן הוא למען הודיע אותנו כי משה לא היה רק „ספרא" רבא דישראל, ר"ל שהיה רק כותב התורה מפי השי"ת ולא המחוקק, ואת זאת אנו יודעים ע"י שמת „שם" בעבר הירדן וז"ש „משה מן התורה מנין? כלומר מאין לנו ראיה ועדות שגדולת משה היא מן התורה, ולא בהיפוך שגדולת התורה הוא ממשה? וע"ז נבוא ח"ו להאמין בממשלת שכל האנושי, כי ממנו תצא תורה, ורק עליה יש לסמוך, ע"ז השיב „בשגם הוא בשר" כלומר השכל האנושי אי אפשר שיעמוד לזמן מרובה לכל הדורות, כמו שפרשנו לעיל, ואם היתה הוראת התורה מצד שכל האנושי היתה כבר בטלה ומבוטלת ברבות הזמן ככל עניני עוה"ז, שכלים ונפסדים ברבות הזמן, כמו שבעינינו נראה, שכל מה שיבנה השכל בדור הזה בא דור אחר ויבטלנו, וכש"כ התורה הזאת המסורה ביד ישראל אשר הם נרדפים נשחטים ונהרגים עליה ובודאי היה נכון כי תשוקת ותאות החיים יגבר על השכל האנושי, היא התורה אשר בדה אותה משה מלבו ויעזבוה לנפשה ולא יזכר ולא יפקד עוד שם התורה בתבל.

ולבסוף מה נראה באמת אחי בני עמי, איך לא יפלא בעינינו כי נשאל מה היה הכח הנורא אשר הקשה בשר חכמי ישראל הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם יותר מברזל, לשאת

ולסבול המסרקות של ברזל שסרקו, נתהום לנתחים ולא אבו להוציא מפיהם דבור אחד שלא כאמונת אבותם, אף כי הבטיחו להם חיי גדולה וכבוד, או מה היה הפחד הנורא אשר הרחיק את פחד המות לבל יפריע מנוחת נפשם בעת הוכו מכת מות, איה האש אשר אכלה את האש המתלקחת בגופם אבר אבר לבל ימס לבבם, איה האהבה הנשגבה אשר התגברה על אהבת החיים, הלא רק זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, הן הן גבורותיה הן הן נפלאותיה, קול התורה, הראשון שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד, עדיין הוא בלבב כל איש ישראל, כפטיש יפוצץ סלע, קולה הראשון ויראת מאלהיך, כלה גרש יגרש יראת זולתו, קולה הראשון ואהבת את ד' אלהיך בכל נפשך, אפ"י נוטל את נפשך, הוא המתגבר על אהבת החיים, קולה הראשון לא תעשה לך פסל כי ד' אלהיך אש אוכלה, הוא החוצב להבות אש, היא האש האוכלת אש זרה, קול הר סיני לא יהיה לך אלהים אחרים על פני עוד לא פסק ולא יפסוק לעולמי עולמים, זה שכתב את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל, קול גדול ולא יסף (דברים ה') כתרגומו ולא פסק.

הבית השני אשר פנו החשמונאים, ואשר טהרו מקדשיו, היה למאכולת אש, אנדריינוס קיסר הכביד אכפו על יהודה וירושלים, והנה אחד מעשרה הרוגי מלכות עומד לפנינו, רבי עקיבא בן יוסף שמו, שתי כתות תלמידים סבבו את האיש הנעלה, והיו מלוים את מורם למקום המיתה, עיני התלמידים תרדנה דמעה ואחז בשרם פלצות, עת הרומיים האכזרים סרקו בשר רבם במסרקות של ברזל, אבל רבי עקיבא השיב להם, כל ימי הייתי ממתין לעת מצוא שאוכל למסור נפשי על קדושת השם, ועתה בא היום הגדול הזה ואניחו? חלילה לי מעשות כדבר הזה, מיד פתח פיו ויקרא „שמע ישראל" ד' אלקינו ד' אחד" ר"ל ד' אחד ומיוחד הוא אדון כל הבריאה, הוא יצר את נפשנו הוא נפח אותה בגופנו, והוא משמרה בקרבנו, והוא יטול

אותה ממנו ברצונו ובגזרתו הנשגבה מעינינו הגשמיות, והיה מאריך באחד עד שיצאה נשמתו, יצאה בת קול ומכרזת, אשריך ר"ע שאתה מזומן לחיי העה"ב (ברכות ס"א) ומארבע רוחות השמים ממזרח וממערב מצפון ומים נשמע קול גדול ולא יסף „שמע ישראל", קול אלפי בני ישראל הנשחטים הנטבעים, והנשרפים למען הקדיש שם המיוחד לפני גויי הארצות ואם נראה כזאת אשר התורה והמצוה מושלת בכל תוקף עוזה על כל תאות החיים זה לאות ומופת כי התורה היא חכמת אל חי וגדולת משה מן התורה, סוף דבר חוקת שמים וארץ, ואומה הישראלי ותוה"ק מעשי ידי יוצר, הם לא יכלו מרוב ימים כמאמר הנביא (ישעיה נ"ט כ"א) ואני זאת בריתי אותם וכו', ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו וכו', אמר ד' מעתה ועד עולם, ובאחרית הימים יכירו וידעו כל יושבי תבל ושוכני ארץ, כי ישראל ואורייתא והקב"ה חד הוא ובא לציון גואל ב"ב או"א.

דרוש
חקת הפסח וחקת הפרה

מדרש שמואל כ"ב (ילקוט שמעוני רמזק"ס) (ובמדרש שוחר טוב תהילים מזמור י"ח) וירכב על כרוב ויעף, אמר ר' אהא למה הדבר דומה, למלך שבאו שונאים ושבו את בנו, והיו עבדיו מציעין לו את הקרון כדי שירדוף אחריהם, אמר המלך אם ממתין אני עד שיציעו את הקרון בני אבד, מה עשה המלך, נטל סוס אחד מן הקרון ורדף אחריהן, כך נטל הקב"ה כרוב אחד מן כסא הכבוד, ורכב ועשה מלחמה עם המצריים, שנאמר וירכב על כרוב,

במס' חגיגה י"ג ע"ב כתוב אחד אומר (יחזקאל א') ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם, ופני שור מהשמאל לארבעתן וכו'. וכתיב (שם י') וארבעה פנים לאחד, פני האחד פני הכרוב, ופני השני פני אדם, והשלישי פני אריה, והרביעי פני נשר, ואלו שור לא קא חשיב, אמר ר"ל, יחזקאל ביקש עליו רחמים והפכו לכרוב, אמר לפניו רבש"ע קטיגור יעשה סניגור? מאי כרוב א"ר אבהו כרביא, שכן בבבל קורין לינוקא רביא.

מן המאמר הזה, יקשה על המדרש הנ"ל, שאמר שנטל הקב"ה כרוב מכסא הכבוד, הרי בכסא הכבוד לא היה כרוב, עוד בהיותם במצרים, עד שהתפלל יחזקאל, והפך שור לכרוב, גם יש להקשות, למה לכרוב דוקא הפך, גם לא נדע, מה ענין קטגור בשור, ואם נפרש מפני שמזכיר מעשה עגל יש להקשות, למה עד דאתא יחזקאל, לא התפלל נביא על זה? ומי לנו גדול ממשה, שנאמר בו בכל ביתי נאמן הוא, ולא התפלל נביא להרחיק שור ממרכבה, וגם ישעיה שראה המרכבה כיחזקאל כדאיתא בחגיגה שם, למה לא התפלל על זה?

מ"ר פ' בא זאת חוקת הפסח, הדה"ד יהי לבי תמים בחוקך, זה חוקת הפסח וחוקת פרה אדומה, לומר ששניהם דומים זה לזה, ואי אתה יודע איזה חקה גדולה משל לשני מטרנות דומות

כח החיוני שבו, עד אשר יקיים מל"ת המכוונות לעומתו, ורק הם, יפיחו רוח חיים, חיות הנפש, בהאברים והגידים אשר באדם, וזה שאמר קהלת, את האלהים ירא, „זו מצות ל"ת", ואת מצותיו שמור „זו מצות עשה„ כי זה כל האדם, כי כל המצות בכללן הן מכוונות כנגד איברי וגידי האדם והם הנפש החיוני בכל האדם, כי אם נתחקה על שורש שם „חי" אשר הונח על האדם, ונחקור לדעת, מדוע נכנהו חי? אם מטעם חיות הגוף, או מטעם חיות הנפש החיה אשר בו? הלוא בוודאי זאת יבין כל משכיל, כי רק עבור נפש החיוני שבו, נכנהו כן, והיא אך היא תכתירהו בשם „חי", אחרי אשר מטעם חיות הגוף לא נוכל להחליט עליו שם „חי", יען כי ימי שנות חיות הגוף רק מועטים הם, וכאין ואפס הם, לעומת הימים אין מספר, אשר ישכב וירדם הגוף, בלי שום חיות, עת ירד דומה מת בקבר, ובוודאי לא נשגה אם נאמר, אשר שם „חי" יאתה לו, רק מטעם נפשו החיה לעד, אף אחרי הפרדה מעל גוית המתה, כי תשוב אל צור חוצבה לצרור בצרור החיים חיים הנצחיים, ושם „חי" אשר הונח על כלל סוג בריות התנועה הוא אך שם מושאל, מהאדם בעל התנועה, וזה אשר יספר לנו הכתוב מענין יצירת האדם „ויפח באפיו נשמת חיים", נשמה החיה לעד, וע"י זה „ויהי האדם לנפש חיה" לאיש „חי" כי בלעדה לא יכונה „חי", ובהיות כן, כי כל החיות שבאדם הוא אך מן הנפש החיה, הלוא בהכרח תחסר חלק חיות הנפשיי „עיקר חיות האדם" בכל אבר או גיד, אשר לא יקיים המצוה, או לא ישמר מן העבירה, המכוונת לעומתם, כי חיות הנפשית אשר בכל אבר וגיד, הם אך ע"י מצות, אכן כאשר ישמור לעשות מצות ה', אז יהיה בגדר „חי", וזה שאמר הכתוב, ראה נתתי לפניך היום, את החיים ואת הטוב, ואת המות ואת הרע, יציע לפנינו, שני האופנים הנתונים לנו, ויאמר, ראה נתתי לפניך היום את החיים, גדר החיות נתונים לפניך, אולם באופן, ואת הטוב, כאשר תעשה „את הטוב" את המצות עשה, ולא

תעשה, אז תהיה בגדר „חי״, ואת המות, אף גדר המות נתונים לפניך, על אופן השני, הוא, ואת הרע, כשתעשה את הרע, ולא תקיים מצות ה׳ עשה, ולא תעשה, אז תהיה בגדר מת, כי לא יפיחו בקרבך נפש החיוני, אשר על ידיה תקרא בשם „חי״, ולכן אמרו ז״ל רשעים בחייהם קרואים „מתים״, בחייהם הרעים והחטאים, סרים ממצות ה׳ המפיחות רוח חיים, חיים הנפשית באדם, אשר רק על ידה, בשם „חי״ יקרא, לא יאתה לקראתם רק בשם „מת״, והנה הנם „מתים״, אף בחיים חיותם, מתגרת יד החסרון, אשר יחסר למו קיום המצות, וכענין זה מאמר החכם (משלי י״ט) „שומר מצוה״ בזה „שומר נפשו״ נפש החיוני אשר מבלעדי המצות, לא תתקיים, ואמר עוד (שם כ״ג) „בז לדבר״ מי שמבזה אחת מהמצות, אשר לא יעשנה „יחבל״ לו יעשה חבלה בעצמו, מום יהיה בו, בהיות בו חסרון החיות בהאבר, המכוון נגד המצוה אשר בזה ויאמר גם (שם י״ד) „יראת ה׳״ הנטועה בקרב ולב איש, הם סבת מקור היים חיות הנפשית, מקור החיות, ומה נמלץ בזה, מאמר הכתוב, „מי האיש החפץ „חיים״ אוהב ימים לראות טוב, נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה״, באשר מודעת זאת כי איש אשר אלה לו, הלא המה לשה״ר ושקר, לא יבוא אל תכלית האמיתי, והאון איננו מניח לו, לעשות טוב וישר, ולבוא אל הקודש, לזאת יאמר, מי האיש החפץ „חיים״ להשיג חיי הנצחיי, „אוהב ימים״ יאהבם ויקדישם, אך „לראות טוב״ לראות ולעשות בם, את הטוב האמיתי, לאיש הזה אען ואומר, עשה כן, מתחלה, נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, הם. לה״ר ושקר מניעי מעשה הטוב האמיתי, ואח״כ „סור מרע״ הם מצות ל״ת, ועשה טוב המצות עשה, אז תשיג החיים אשר תחפוץ, וכענין זה יאמר עוד (תהלים קי״ט) „לעולם לא אשכח פקודיך״, יען כי „בם חייתני״ בהם תלוי עיקר החיות שלי, ואם אשכח אחת מפקודיך יחסר החיות, באבר או הגיד המכוון, ויבואר ג״כ מאמר הכ׳ כי לא אחפוץ במות „המת״ כ״א בשובו מדרכיו

וחיה, בהיות איש כי ימות, טרם ישוב בתשובה, ויתודה על הטאתו אשר חטא, לא נוכל לאמר עליו, כי איש חי מת, אחרי אשר לא יהיה בגדר החיות, אף בעת חיותו על אדמתו, ועל זה יאמר, כי לא אחפוץ במות, „אדם המת", אשר הוא מקדם בגדר מת, כ"א בשוב מדרכיו אז „וחיה" יהיה בגדר חי, ועל אופן זה הזהירה התורה, (ויקרא י"ח) ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, בהיות עיקר חיות האדם רק מן המצות, לכן בעת אשר רק „יעשה אותם האדם אז „וחי" בהם", ויאמר ג"כ הכתוב, ואתם הדבקים בה' אלהיכם, כשתהיו מדובקים בה' בקיום המצות, אז „חיים" כלכם היום, תהיו בגדר החיים.

ובזה יבואר המאמר התלמודי אשר הצגנו למעלה, דהנה נודע כי כלל המצות נחלקים לשני חלקים, חלק אחד הוא בין אדם לחבירו, וחלק השני הוא בין אדם למקום, והנה דעת לנבון נקל, דכמו דחלוקת המצות לפרטיהן שנחלקו לתרי"ג מצות, מכונים הם נגד אברי הגוף, וכל מצוה מכוונת לאיזה אבר לעומתה, כ"כ חלוקתם הכללית מכוון ג"כ נגד חלקי האדם, ולעומתם יש גם באדם שני חלקים ראשיים וכלליים, הידים הם נגד החלק שבין אדם לחבירו, כי רוב המצות שבין אדם לחבירו, נוגעים לכסף, כמו גניבה, גזילה אונאה, משקלות, מדות, וכדומה והידים הם הכלים אשר על ידם יתגלגל הכסף מיד ליד, והלב הוא נגד החלק שבין אדם למקום, כי היסוד הראשי לכל המצוות שבן אדם למקום, הוא האמונה הקדושה והטהורה, כי רוב מצות שבין אדם למקום נעלה משכל האנושי, ונעזר לזה רק על ידי אזור האמונה, ולא כן במצות שבין אדם לחבירו כי הם מסכימים עם שכל האנושי, ויסוד האמונה היא בלב, ושם הוא משכנה, וזאת הוא כוונת דהמע"ה באמרו (תהלים כ"ד) „מי יעלה בהר ד'" מי הוא אשר בעצמו יעלה להר ד', „ומי יקום במקום קדשו" מי הוא שיעלה מעצמו, ואז תהיה התכלית כי יקום שם לעד, כי יעלה ולא ישוב עוד לירד

בתחתיות ארץ, באור הדבר, דנודע דטבע האש הוא לעוף למעלה, למרום שמים, וגלל כן זיקי אש אשר יתפרדו מן מקום אחוזתם יעופו למעלה, וטבע האבן והעפר לפול למטה לארץ, ואם האדם האוחזם ירפה ידיו, אז חיש קל יפלו לארץ, והנה נפש הישראלי נוסדה מטבעה, שתעוף למעלה בגנזי שמים, אל מקור מחצבתה, כמאמר התנא, ודלא מוסיף יסף, וביאורו, עפ"י מה שאמר החכם (משלי כ"ה ט"ו) ארח חיים „למעלה" למשכיל למען סור משאול מטה, ירצה כי האדם לפי שהוא מורכב, מחלק השמימי, וחלק הארצי, הנה נמשל כאבן וככדור, אשר תזרקהו בכחך הגדול, למעלה אז כל זמן שכחך מעורב במרוצתו, מתנשא למעלה בכל רגע, אולם מיד כשיגיע אל המקום שנפסק כח זריקתך, לא ינוח באויר אף רגע אחד כ"א ישוב אל הארץ אשר לוקח משם, כן האדם הזה, כל זמן שתבער בו אש התשוקה וכח שכלו יגביה אותו עוף, אז יתנשא מעלה מעלה מול מכון השמים, דהיינו שהולך ממדרגה למדרגה, ביראת ה' ותורתו, אך מיד כי רפו ידי שכלו להתחזק בהלימוד וביראת ה' ישוב לאדמתו, כי השביתה והמנוחה איננו באפשרי אצלו, כי אם שיתחזק לילך לפניו, ואם לא, ירד אחורנית, וז"ש ארח חיים „למעלה" למשכיל, כלומר, בפני המשכיל הארח חיים מונח למעלה, ושם יעלה המשכיל אבר כנשר, למען סור משאול מטה, כלומר לא בלבד שההשתדלות יפה לו כדי שיבא למעלה כ"א בזו הרגע מועיל ג"כ שלא ירד לשאול מטה, וזה שאמר התנא, ודלא מוסיף, יסף, שבע"כ צריך „להוסיף" שלימות כדי שלא ירד ממעלתו כמו שכתבתי למעלה כי זאת בטבע הנפש הישראלי, לעלות למעלה, ורק כל עוד אשר אסורה במאסר הגוף, היא מוכרחת להיות שם, אבל אחרי אשר תצא מבית כלאה, תעוף למקומה הגבה למעלה, אולם כ"ז הוא הנפש מהאיש שלא השחית דרכו, והלך מישרים, אבל האדם שהשחית דרכו, אז תקולקל הנפש עד אשר תשוב לה טבע החומר, ותרד מטה בירכתי קבר, ובעת שיודרש, למעלה לבקש ממנו דין

וחשבון, אז יזרקוהו, כאשר יוזרק האבן, בעת שיצטרך לילך למעלה, ופי׳ בזה „בשערי תשובה לרבינו יונה״, דזהו כונת הכתוב (ש״א כ״ה) „ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע״, הרצון שיקלעוהו, ולא שילך מעצמו, וממילא אח״כ יפול למקומו בתחתיות ארץ, אמנם שאל דהמע״ה מי הוא זה האיש, אשר מעצמו יעלה בהר ד׳, ואז יקום שם לעולם, ומשיב, „נקי כפים״ האיש אשר ידיו נקיות וזכות, ולא נטמאו בשום כסף איסור, הרצון שהיה נזהר בכל הענינים שבין אדם לחבירו, „ובר לבב״ וגם הלב שלו, היא ברה וזכה, כי עשה כל המצות שבין אדם למקום, בטהר לבבו, ואמר עוד, (תהלים כ״ו) ״ארחץ בנקיון כפי״ בתחילה אראה שהידים תהיינה נקיות וזכות משמץ עול שבין אדם לחבירו, ואח״ז „ואסובבה את מזבחך ה׳״ ואחרי זה אעלה במעלות העולה בית אל, בענינים שבין אדם למקום, ולשמרם באופן נעלה.

ומה נכבד בזה כוונת המקונן באמרו (איכה ג׳ מ״א) „נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים״, הרצון אחרי דהראם לדעת, כי האסון הגדול אשר קרה להם הוא מסבת רוע מעלליהם וגלל כן יעץ להם בצדק, אשר לא ישימו לבם לשום דבר, רק שיראו לשוב מדרכם הרעה, ואז ישוב ה׳ להיטיב להם, וכאשר ביאר זאת במקראות הקודמים, „מה יתאונן אדם חי וכו׳, נחפשה דרכינו, וע״כ אמר, דעו כי העיקר הראשי בזה שנשתדל, כי נשא „לבבנו״ אל „כפים״ כי נקח הלב להידים, ונראה אשר שתי אלה יהיו אל אל בשמים, כי הידים והלב יהיו קודש לה׳, אשר בשני החלקים הראשיים האלו לא ימצא שום שמץ עול, אז נוכל לקוות כי ישא ה׳ פניו אלינו.

והנה עוד נוכל להתבונן, דכמו אם האדם אינו מקיים איזה מצוה פרטית נחסר לו לעומת זה לחיות הנפשי בהאבר אשר המצוה מכוונת לעומתו, ונאמר דחסר אצלו אבר זה, כ״כ אם ישחית דרכו בחלק הכללי מהמצות, נחסר לו חיות הנפשיי מחלק הראשיי המכוון לעומת זה החלק, וגלל כן, האדם אשר

העוה דרכו בחלק אשר בין אדם למקום, מכונה בשם „חסר לב", ואם בחלק שבין אדם לחבירו נקרא „חסר ידים" ועל דרך מוסר נוכל לומר כי לתכלית זאת תיקנו ענין נטילת ידים, קודם האכילה כי כמו שצריך האדם לבדוק המאכלים, שיוכל היות שיתערב בהם איזה מאכל איסור וטריפה, כמו פול, קטניות, מיני ירקות, אשר בשבעה עינים יובדקו ויוּבררו קודם הבישול, אולי נתערב בהם מתולעים, כן מהראוי שיבדקו כל מאכל, אולי עצמית המאכל בא לו באיסור, מכסף איסור, מאבק גזל, וגניבה ואונאה ומשקלות,, ומדות וכדומה, האומנם אית הבורר בזה? כי לברור התולעים, משאינם מתולעים, זאת דבר נקל הוא למאוד, יען כי המתולעים יתראה לעין כל, אולם בזה הלא על המאכל אינו ניכר מקור כסף מקנתו, ואם גם כל היום ישים המלקט עין עליהם לא יועיל בזה, וגלל כן העיון והברירה בזה, הוא חוב קדוש, רק על האדם קודם שיושיט לפיו האוכל, יזכור דרכי מסחרו היטב ויתבונן בהם, אולי הוליך מסחרו דרך עקלתון, ולרגלי מסחרו בא לו כסף פריו שלא כדת וכיושר, אשר במחירו בא לו עתה האוכל הזה, וישים זאת אז היטב על רעיונו ואחרי אם השחית דרכו בזה הפרט, אז יחסר לו כח חיות הנפשיי בהידים, גלל כן הטילו עליו שיבדוק את הידים וינקם, והרצון כי קודם שיבא לאכול, יראה אשר הידים תהיינה נקיות מכל שמץ עול שבין אדם לחבירו, וזה הענין אשר חז"ל גזרו טומאה על הידים, לאשר כי מרבית אנשים, לרפיון רגשותם, פעולותיו בדרכי המסחור, מצד רוב ההרגל יכשלו באבק גזל, מבלי שום לב עליהם, וכאמרם „ורובם בגזל", וע"כ אמרו „סתם ידים" מזוהמות הן, כי כל עוד שלא שם עינו הבהירה עליהם, וידע בבירור, כי לא נתגלגל על ידי הידים, שלו, כסף ענושים (שיענש עבור הכסף) להשוד אינש בנפשיה, כי אולי לא נזהר מזה, ונדבק כסף כזה להידים, וע"כ הם בחזקת טמאות, ומה נכבד בזה מאמרם ז"ל (במס' שבת י"ד ע"א) שאמרו הטעם דמשו"ה גזרו טומאה על הידים "מפני

שהידים עסקניות הם" הרצון לאשר הם הכלים אשר על ידם יעשה העוסק שלו, וכסף מסחרו יבא על ידיהם, והם הם בעלי העסק, וע"כ יחוש אולי עי"ז אבדו נקיותן והנם עתה ככלי אין בהם הפץ, וע"כ גזרו עליהם טומאה, ורק באופן שירהצם היטב. ואז יזכור לשום עין הודרת עליהם לראות, אם עוד טמון בחובם רוח האלהי אשר נופה בם בראשית בריאתם, אשר רק זאת הוא יסוד החיות מכל אבר, ומדי דברי כזה, אתאפק בל אוכל מלשפוך רחשי לבבי הבוערים בחובי כיקוד אש, עת אתבונן על כמה אנשים מבני עמנו אשר כל ימיהם, ושנותיהם, יאבדו בתוהו ובוהו, ישימו בכים עיניהם ותשוקת הכסף יעור עיניהם ויוליכם שולל, וע"י תשוקתם העזה והנמרצה, לא יעצרו כח לישא וליתן באמונה, ומרבים הונם בחמס ובגזל, מדוע לא יראה כל אחד לשמור העצה היעוצה לנו מחז"ל, ועושים כל דבר רק כמצות אנשים מלומדה כי לו, שמרו זאת, לזכור ולהתבונן אז בעת נט"י, על מה אדני התקנה זו הטבעו, אז למצער היה להם זאת עזר מעט לבלי יהיו נחפזים לעוות חוקי המשפט והדין, ולהוליך מסחרם ומלאכתם באמת ואמונה, והיו נזהרים לעשות שום און לחבירו, אחרי שיזכרו, כי בזה יחבלו אבריהם, ויאבדו רוח האלהי המתנוסס בהם, ועוד כדומה, כל זה היה להם כלי קרב בידם לעמוד נגד יצרם הרע המסית אותם להשחית דרכם דרך הישרה ורק שירבו הונם מתבל, ותחת כל אלו האמצעים הטובים, שיעצו לנו חז"ל, אשר כחם רב להוביל אותנו אל ההצלחה המאושרת אנו בעצמנו נאבד אותם בידים והננו כאנשים חסרי דעת המאבדים מה שיש להם כן אנו מאבדים המתנות היקרות הנתונות לנו במורשה ומשליכים אותם אחרי גוום.

אחי ורע, זכרו זאת והתאוששו חזקו והיו לאנשים, ואל תנתקו מוסרות המוסר והדעות הישרות שהנחילו לנו רבותינו הקדושים והטהורים, הם ברוב קדושתם וחסידותם, וברוח האלהי אשר התנוסס בם עמדו לפנינו כצופים וסלו לנו דרכים ישרים

וטובים, למען ידעו דור נולד, באיזה מסלה לצעוד, ולוא נשמור לבלי ללוז מן הדרך הסלולה שסלו לנו, אז היה טוב לנו ולבנינו אחרינו.

נטה למשל אזנינו, בעיר קטנה אשר הבי־דואר לא תבוא לשם אם דרוש לאחד לשלוח מכתב או כסף, לאחד מאנשי עיר הקטנה, יושלח להם מכתבים או כסף על ידי הבי־דואר מעיר הגדולה, ומשם יושלח ע"י ציר מיוחד לעיר הקטנה, והיה בעיר הקטנה איש עשיר ומסחרו פרץ בכמה מקומות למרבה, ומכתבים עם כסף היו רצים אליו בתמידות, וגלל כן, היה לו ציר מיוחד ושמר הבי־דואר, ותיכף כשבא עבורו מכתבים או כסף הוביל אליו הציר, וידע העשיר, כי בבא הציר אליו בטוח יש לו מכתב או כסף על ידו, כי לחנם לא יכתת רגליו לבא אליו, פעם אחת בא הציר אליו ועמד והחשה ולא הושיט לו לא מכתב ולא כסף, ותמה העשיר ע"ז ושאלו, מדוע באת הנה ריקם? אמר לו יש לי אליך מכתבים עם כסף והנם בכיסי, נתן עליו העשיר בקולו, מדוע זה לא תושיטם אלי, הלא ידעת כי המכתבים הם מכתבי מסחור אשר דרוש לי לידע תיכף, וברגע אחד יכול היות שיקולקל המסחור, „אדוני" אמר לו הציר, מה אַעשה, בלכתי ביער באישון לילה נכשלתי בין שני אילנות גדולות, וידי נפצעה ודם רב זב מהן, והנני עתה כגבר חסר ידים, יהי נא בטובך, להושיט ידך לכיסי וקח המכתבים והכסף, החזיון הזה נחזה בהעלות על עשתונותינו, תהלוכות האדם ומשטרו, אשר שולח פה בעולם הזמני לחיות חיי הנפש לאסוף תורה ומצות ולישא אלומות התורה והמצות, למקום מנוחתו בעולם האמת, והנה האנשים אשר ילפתו ארחות דרכם, וילכו אחרי ההבל, הבלי הזמן ויהבלו, ולא ישימו לבבם לתורה ולמצות, אנשים כאלו לא ישאו מאומה מכל עמלם, ואין להם מה שיושיטו לפני כס כבודו של ממ"ה הקב"ה, אולם גם האנשים אשר הצטיינו בחלק המצות שבין אדם למקום, ואך בחלק שבין אדם לחבירו החטיאו המטרה, אז יקרה להם, כאשר

קרה להציר שחבל ידיו, בהוביאו המכתב עם הכסף, שנאנס לבקש מאהונו, שיקח מעצמו הכסף ממנו, כן לא יהיה להאיש הזה במה להושיט צרור התורה והמצות לפני כס כבודו ית"ש, הרעיון הנערץ הזה, השביצו במתיבתא דרקיע, בפניני מלותיהם הקצרות, ובעת אשר רצו להורות לעם בנ"י הדרך אשר ילכו בה וללמדם כי האדם המאושר הוא רק האדם שישמור לקיים שני מיני חלקי המצות, וכמאמר המשורר (בתהלים קי"ט) „אשרי תמימי דרך" האנשים מאושרים הם רק כשהם תמימים בשני הדרכים, איך לשמור ולהזהר מכל שמץ עול שבין אדם לחבירו. וגם לשמור כל הענינים שבין אדם למקום, על אופן המעולה, כ"ז תלמדינו דעת תורתינו הצרופה, והרעיון הקדוש והנערץ הזה הודיעו לנו חז"ל במלותיהם הקדושים, ואמרו „אשרי מי שבא לכאן" דעו נא מי הוא האדם המאושר, והנעלה הוא מי „שבא" לכאן אשר הוא בעצמו בא לפה מצד טבע הנפש שלו עלה בעצמו למעלה, ולא שקלעוהו למעלה כי הנפש שלו, לא אבדה טבעה. אבל מי הוא זה שיזכה לזה, הוא באופן אשר „ותלמודו" כל עניני התורה והמצות שאסף בהיותו פה בתבל „בידו" ישאם בידו יושיטם לפני כס כבודו, איש כזה הוא מאושר בתכלית האושר, אחרי כי השלים דרכיו ועניניו שבין אדם לחבירו, ובין אדם למקום, גלל כן יקצור שם פרי אלומותיו, כי זאת, ואך זאת, הוא יקרת פנת האדם, ואך לזאת היתה מטרת יצירתו, ובזה האופן ורק בזה יהיה מאושר, ויגיע לתכליתו ובזה יבואר כל הח' פסוקים במזמור (קי"ט) כי ההולך בתמימות וחרד בעשית המצות בזולת למוד התורה, לא יגיע אל השלימות הנרצה, כי לא עם הארץ חסיד, וכן להיפך מי שלומד תורה ואינו הולך בדרך הישר, אך „אשרי" לאלה שהם תמימי דרך ההולכים בדרך תמים „בתורת ה'" עפ"י חוקות תורת ה', כי אז יתקיימו שניהם בידיהם; „עדותיו" המצות אשר יפול עליהם שם הזה, נחלקים לשני מינים, האחד הם מצות הזכרון, וכמ"ש הרד"ק, שהוא מורה על אותן המצות,

שהם „עדות וזכר״, כמו שבת ומועדים. ציצית ותפילין וכיו״ב. שהם מורים ורומזים על איזה ענין, המין השני, הם המצות המכונים בשם חוקים, אשר לא נתגלה טעמם, והם בכלל השם „עדות״ מפני שאינם נופלים, תחת השינוי בשום פעם, ועומדים לעד אמת, להעיד על ישראל, שהם העם אשר בחר בם ה׳, מצד שנהוגים בחוקים הללו בתמידות, ומעתה טעם המקרא, „אשרי נוצרי עדותיו״, אבל לא די בשמירתם לבד מבלי שימת הלב על ענין מה הם רומזים, אלא שבכל לב „ידרשוהו״, ר״ל שעם ענין נוצרם את עדותיו של ה׳, ידרשו את ה׳ בכל לב, כמו שכישמרו את השבת ישימו לבבם לדעת, „כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש״, ומזה יהיו נעתקים אל ענין יותר נכבד להקור אחר מעשי בראשית, להכיר כחו של מי שאמר והיה העולם, ולכן הזהירה התורה על ענין שמירת השבת, בלשון „זכירה״ (דענקן) „זכור״ את יום השבת לקדשו, „כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי, ע״כ ברך ה׳ את יום השבת ויקדשהו״, (שמות כ׳) הנה הזהירה לא לבד על השמירה, שיזהר ממניעת מלאכה, אלא גם על השמירה בלב, בהתעוררת זכרון המחשבות שבלב, אל ענין העולם וכל הפנות היקרות הנתלות בזה, וכן גם כשישמור את חג המצות, יזכור את אשר הוציא ה׳ את עמו מתחת סבלות מצרים, ומזה יבוא להתבונן, מפלאות תמים דעים את אותותיו ומופתיו אשר עשה על אדמת בני חם ופליאת קריעת ים סוף, ועי״ז תדבק נפשו בה׳ ותתנשא ביראת הרוממות לאהוב את השם הנכבד והנורא ולעבדו תמיד.

„אף לא פעלו עולה״, „תמימי דרך, ונוצרי עדותיו״ הנזכרים לא יספיקו א״ע רק בקיום המצות שבינם למקום לבד, אלא שצריכים אף להזהר שגם לא יפעלו שום עולה ועושק, בדברים שבין אדם לחבירו, יען כי גם האדם הולך תמים, ונוצר העדות לא יזכה בעיני אלהיו, אם יעשה איזה עולה בדבר הנוגע

להבירו, „בדרכיו הלכו" צריכים תמה לילך בדרכי ה' בהתדבקות מדותיו, מה הוא חנון ורחום אף אתה תהיה חנון ורחום מה הא גומל חסדים אף אתה תהיה גומל חסדים, „אתה צוית" ראשית הכוונה והתכלית במה שצוית פקודיך, לא היתה להרבות בהם הלמוד והפלפול לבד, אלא שעיקר התכלית בלימוד התורה הוא „לשמור מאוד" ולעשות ולקיים ככל הכתוב בה, „אחלי", אבקש אותך שיכונו דרכי ועסקי למען אוכל „לשמור חוקיך" כי על הרוב בהיות האדם בצרה, או מוטרד בעסקיו אזי יוכרח לעבור לפעמים על איזה חוק, למשל, בלכתו בחורף בדרך, פתאום יסתער סערת שלג וכפור, והוא קרוב למות, ויש עמו בגד שעטנז אזי יוכרח להתכסות בו, או אם ילך במקום שאין שם מושב יהודים, אזי יוכרח לאכול מפת בג נכרים או אם יחלה ואין לו רפואה כ"א אכילת חזיר, וכן גם מצות הזכרון הנכנסים בגדר החוקים, מפני שגם הם אינם נופלים תחת השנוי, והם חוק ולא יעבור, יוכרח האדם כ"כ לעבור עליהם לפעמים מחמת אונס, לחלל את השבת, משום פקוח נפש אכילת המץ בפסח משום רפואה, וכדומה, „אז" אם יכונו דרכי „לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך", כי לא תמלט גם מצוה אחת, אשר לא אקיימנה כראוי, אם יכונו דרכי, ויעורר בזה, כי הלומד ואינו מקיים, יהיה מאיזה סבה שיהיה, ואפילו מחמת אונס, אזי תשיגהו בושה ותכסהו כלימה בבוא אח"כ אל לימוד ענין זו, על קיצרו בעבדת בוראו ואז „אודך" ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך", כי כאשר אעבור על איזה חוק ומשפט אזי כאשר אבוא אח"כ ללמוד את ענין המשפט, יפוג ולא יעמוד לבבי על מכונו, אבל כאשר אקיימם כראוי אוכל להודות לה' „ביושר לבב", כי לבבי יעמוד ביושר על עמדו, לבלי יפוג ויתנועע, בלמדי את המשפטים, ואודה לה' בשמחה על אשר עזרני לקיימם כראוי, „את חוקך אשמור", כי הנה כל חפצי ורצוני לשמור, חוקיך, ולכן אבקשך „עד מאוד" לבל תעזבני, ולהיות בעוזרי לקיים מצותיך.

מכל זה שבארנו במאמרים הקודמים, נעיר להבין ענין המרכבה אשר הצגנו בראש דרושינו, כי גם אם להבין את זאת על אמתתו לא אפשר לילוד אשה כמוני עם כל זה, נרגיש מעט בדוגמא, מה שדומה לה, כמי שלא ראה מעולם, עץ רענן עם סעיפיו, ויונקותיו, ופריו הנחמד למראל, רק צל האילן ראה ומצלו יכיר מעט ממהותו ודוגמתו, אע"פ שאין לו הכרה ממראה האילן באמתתו, כן נשער בענין המרכבה, ונאמר שהשלמת האיש הישראלי בעבודת ה', (כמו שכתבנו להיות „סור מרע" וזה לרוב הוא החלק שבין אדם לחבירו, ועשה טוב זו מצות עשה לרוב הוא החלק שבין אדם למקום), נצרכים ארבע מעלות, א' גבורת הלב להתגבר על יצרו, ולכבוש אותו כמאמר התנא איזה גבור הכובש את יצרו, ואמר יהודה בן תימא הוי „גבור כארי", וטבע הב"ח הזה הוא מיוחד בכח ועוז, מכל הב"ה, כ"ש הכתוב מה עז מארי, ולזה הוא מתואר מלך שבחיות, ונקרא גבור, כמ"ש (משלי ל') ליש גבור בבהמה, ולא ישוב מפני כל, וזה שאמר ר' יהודא בן תימא הוי עז כנמר קל כנשר רץ כצבי „וגבור כארי" לעשות רצון אביך שבשמים, ומה שזכר אלו הב"ה אצל אלו המדות, לפי שאלו המדות הם על פי הרוב ממדות מגונות מזיקות לקבוץ בני אדם, אמנם לפרקים הם נצרכות ג"כ לענין עבודת הבורא ית', ואם יזכור המדות עצמם הוי עז, וקל, ורץ, וגבור, לעשות רצון אביך שבשמים, נתן תורת כל אחד בידו, ויסיתנו היצר להשתמש באלו המדות, להנאת עצמו, בחשבו שהוא עז פנים לשם שמים, או שאר אלו המדות וקלקולם רב מאוד בחברת האדם, לזה זכר אלו החיות אשר הוטבע בהם, אלו המדות בטבע, ולא ישתמשו בהם כי אם לענינים פרטים, אשר נוצרו עליהם, ולא לדבר אחר כלל, ויתבונן האדם להגביל אלו המדות בבחירתו ולהדמות אל הטבע, שלא ישתמש בהם כי אם רק לשם שמים באמת, וזה הוי עז אמנם „כנמר", שמשתמש במדה זאת, לדבר פרטי המיוחד לו דוקא, וקל „כנשר" דייקא רץ „כצבי" וגבור „כארי" דוקא כאלו

הבה"ח המשתמשים באלו המדות ונבאר ענין גבור כארי, כי האריה הוא המגביל מדת הגבורה, איך ישתמש בו האדם לתת כבוד ליוצרו, דייקא ולא להנאת עצמו כלל, ונבאר מאמר בן זומא איזה גבור הכובש את יצרו, כי יש במדת הגבורה ב' בחינות, א' גבורה בפועל, אוחז חרבו בימינו ומאן דצבי מחא, ומאן דצבא קטל, ורק להשחית אהב, ואימתו מוטלת על בני אדם ונותן חתיתו, בארץ החיים, לזה יקראו בני אדם גבור, אבל באמת לא זהו תואר גבור כי איש כזה מזיק ומשחית לבריות בעצם, ויהיה גבור, כענין עריץ ומשחית, ולא היה הבורא עולם נותן רשות למשה, לתוארו בתואר „גבור" אשר הוא תואר רע ומזיק כזה, כי ה' הטוב לא יבוא ממנו רק טוב, וכאשר נקרא הוא ית' בתואר גבור, מוכרחים אנו לומר שזה התואר הוא מעלה וטוב לעולם, לא משחית ומזיק, אבל תואר „גבור" באמת, הוא על בחינת הב', והוא הכבשה, וארך אפים, בענין הגבורה עצמו, באם יש ביד אדם הכח להכות לאדם העומד נגדו, והקניטו באיזה דבר, והוא כובש כעסו, ומעביר על מדותיו, מפחד אולי ישפוך דם נקי, לזה יקרא גבור, ע"ד האמת, כי גבורה כזאת הוא לתועלת העולם ולא לנזק, וזהו איזהו „גבור" הכובש את יצרו, ומביא ראיה מהכ' „טוב ארך אפים מגבור", והגבלת הגבורה בזה האופן דייקא, יעורר אותנו „האריה" החיה הזאת מיוחדת באומץ הלב וכח וגבורה יתר מאוד, מכל סוגי הב"ח הטורפים, ועם כל זה הונח בטבע להיות כובש גודל יכלתו, לבל יקצוף, ואינו מתעורר לדבר קל ונהפוך הוא כי יש בו בטבע, מדת החסד, וארך אפים, ואינו נח לכעוס ואינו מזיק לב"ח כ"א בעת שהוא רעב, איזו ימים, והמשורר יצייר לנו אימתו ופחדו הוקא בעת שהוא רעב וכוסף לטרוף טרף, כמ"ש כאריה יכסוף לטרוף, אז הוא מאיים מחריד לב הפוגע בו, ולולי זאת אמרו הטבעיים, שעבר על אדם ישן, ולא הזיק לו, אף לא הקיצו משנתו גם צעירי הב"ח עברו על פניו ולא נגע בהם, ואמרו ג"כ הטבעים, שהוא מנוגע מקדחת

רביעית, בכדי שלא יתאוה לאכילה, בכל עת כשאר ב"ח וזהו לטובת העולם שלא יטרוף טרף כ"א לעתים רחוקות, וזהו הוי גבור כארי, בענין הכבישה, והוא מוכרח לעשות רצון אביך שבשמים, ולזה נמשלו גבורי ישראל הצדיקים לאריות, וזהו מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם וחפץ צורם, דוקא במה שבכל גבורתם יש להם כח להתאפק, כי כאשר יוכר הגבור ביום הלחמו ביום קרב, וטרף זרוע אף קדקוד ככה תגדל תפארתו וגבורתו עד למעלה יותר, אם בעת זעמו, ואפו יתן מעצור לחרב שתשאר על ירכו, ולא ירבה חלליו בכל עת, כ"א לסיבה גדולה מאוד, להציל עשוק מידי עושקו, עשק רש וגזל משפט, וכמו שאמרו במדרש ממדת גבורתו ית' שהוא מאריך אף ולא יתעורר לנקום נקם לסבה קטנה ונקלה, כי אם משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום ושלמה משבח גבורים כאלו, „מגבורי ישראל", דוקא. לא גבורי עכו"ם, אשר כל גבורתם להשחית כדוב שוקק, וכנמר שוקד, השקט לא יוכל, חרבו מדם אף דם נפשות נקיים, מחבלים כאלה לא יתוארו בתואר גבורים לתקן עולם, כי אם להשחית, אמנם גבורי ישראל, הם הכובשים גבורתם, ולזה אמרו סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית, אבל יהיה יקר בעיניהם דם אדם, ואף אם הוא חוטא צריך לדקדק מאוד לזכותו, ותואר הגבורה שלא יתעורר לתועלת עצמו כלל, כ"א להעמיד היושר והאמת על מכונו, ולהרחיק העול ותרמית מבוא בגבולו, וזולת זה יהיה קשה לכעוס, וכובש כעסו, וזהו ממש הוטבע בגבורת האריה כנ"ל, וגבורה זו נצרך להיות „סור מרע", ב' קלות התנועה שלא להתנהג בכבדות בעבודת הקב"ה, כמי שקץ בה, כ"א לרוץ ולעוף בשמחה אחריה, כמו שרודף להשיג מה שאהבה נפשו, כמו שביאר „התפ"י במשניות" וז"ל ובהשלמתך התלוי בפעולת הנפש, דהיינו מהשכלה בלמוד התורה, שהיא כשמש בהירה מאירה לארץ ולדרים, כשתבוא לענין עמוק שלא תבין בתחלה, לא תתיאש, אלא הוי „קל כנשר" שאמרו עליו הטבעיים

שיתנשא א״ע לרום לעוף ולהציין דוקא נגד השמש, כן אתה תתעמל להתנשא מול השמש הקדושה הזאת, ויהיה הענין עוד כ״כ עמוק, הפוך בה והפוך בה, ולבסוף יפתח ה׳ לך שערי אורו ותבינו היטב והו״ק והוא אמת ונכון (ג׳) כח לסבול על מצות שלא ליגע ולא לרבין תחת משאו, „וזהו ועשה טוב" (ד׳) מה שעולה על כלם, השכל והמחשבה, לקיים המצות לשם מי שאמר והיה העולם, ולעסוק בתורתו תדיר, וארבע מעלות האלה נרמזות, בארבע חיות הנושאות את כסא הכבוד, הגבורה נרמזת „בארי" כמו שכתבנו למעלה בהרחבת הענין; הקלות והמהירות נרמזות „בנשר" כמו שקנן דוד על שאול ויהונתן, „מנשרים קלו ומאריות גברו", הכח נרמז „בשור", כדכתיב ורב תבואות בכח „השור", וכמו שדרשו הז״ל על מה דכתיב „משלחי רגל השור והחמור" לעולם יעשה אדם עצמו „כשור" לסבול עול מצות, והשכל נרמז „באדם, כי לו לבדו חננו היוצר, בדעה והשכל, והנה אם נאמר דרך משל, על יוצר עולמים שיושב על כסא, הענין שמצמצם שכינתו לשכון בתוך עדת עובדים אותו באהבה, כדכתיב ושכנתי בתוכם, ואחרי אשר ביארנו שלהשלמת עבודת ה׳ נצרכו ארבע מעלות, שזכרנו, יצדק לומר שארבע היות המרמזות על המעלות האלה, נושאות את הכסא אשר מלך עולמים שוכן עליו, אם כי נראים נושאים בלבד, אבל באמת הם נשואות מן הכסא כי רק בעזרת השם, ישתלמו ארבע מעלות האלה בבני אדם והנה עול מצות היה גדול בזמן שישראל היו שרויין על אדמתם, שהיו מקיימין שמיטה ויובלות, טומאה וטהרה, תרומות ומעשרות, בכורים, ועלית לרגל, קרבנות, ורבים כמוהם, אכן משגלו לבבל, שלא קיימו מצות האלה, עוד, הוקל מעליהם עול מצות מאוד, ואז במליצה, השור במרכבה שהיה מרמז על כח לסבול עול מצות, תחת אשר היה סניגור בזמן הבית, עתה נעשה קטגור, שקטרג, על שבעונותיהם נתחייבו גלות, ולא מקיימין עוד מצות האלה הצריכות כח, ולכן יחזקאל כשראה על נהר „כבר" בבבל המרכבה התפלל

שיתרחק „השור" מהמרכבה, דאין קטגור נעשה סנגור, ומה שהפכו לכרוב" הוא, כי כרוב הוא דמות פני נער, כמו שמפרש הגמרא „כרביא", ובנער כל השלימות עוד לא נשלמו בפועל, כי אם בכח וזה מין אחר, מין כח, דהיינו שיש בו האפשרי שיוציא השלמות אל הפועל כשיגדל ומרמז זה על רצון של ישראל שמתאוים לקיים המצות התלויות בארץ כשישובו לשם, כמאמר (ברכות י"ז) ר' אלכסנדרי, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ועל כן התפלל יחזקאל, שיחלף הקב"ה „השור" עם „כרוב" דהיינו „הכח" בפועל, עם הכח באפשר וברצון, כמו שאמר הנביא (מלאכי ג') „זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על ישראל חוקים ומשפטים" ובמדרש, אמר משה שמא תקרא התורה על שם אחר, אמר הקב"ה אין התורה נקראת אלא על שמך שנאמר זכרו תורת „משה" עבדי, וצ"ב מה עלה על דעת משה שהתורה תקרא על שם אחר? והנה איתא במדרש שה"ש אני ישנה ולבי ער, אמרו ישראל, אני ישנה מן המצות בגלות, ולבי ער למצות, ונ"ל כוונתו כי כמה וכמה ממצות התורה התלויות בארץ, וא"א לנו לקיימם, בגלות, ועי"ז חסר לנו חלק גדול ממצות התורה, אבל בכל זה אם אנו משתוקקים תמיד לקיים מצות האלו, ועינינו מיחלות, שנבוא אל המקום אשר נוכל לקיימם, הוא כמו חושב לעשות מצוה ונאנס, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, והשי"ת משלם שכר על מחשבותינו, אם אנו מצפים ומיחלים תמיד, שנוכל לקיים כל המצות בשלימות, וז"ש המדרש אמרה כנ"י „אני ישנה מן המצות בגלות, כי הרבה מצות אין ביכלתינו לקיימם, אבל לבי ער ולשתוקק לקיים אותם, וזה מרוצה לפני היודע מחשבות, ית"ש, ועד"ז נתן השי"ת לנו התורה במדבר, הגם שלא היה אפשר לקיים שם כל התורה בב"ז כיון שנתנו לב לקיימם, וקבלו על עצמם לעשות את כל דברי התורה, היה חשוב לפניו ית"ש כאלו קיימו כל המצות, וזהו כוונת הקרא „זכרו" תורת משה, הנביא מזהיר את ישראל שיקיימו את התורה

לעולם אפילו כשיהיו בגלות, ואף שא"א לקיימה בפועל, לכן אמר „זכרו תורת משה עבדי שיש תועלת ורצון לפני ה' גם בזכרון לבד, אם לא תוכלו לקיימה במעשה, והראיה על זה, אשר צויתי אותו „בחרב", הגם ששם לא היה אפשר לעשות ככל הכתוב בספר, מ"מ צויתי אותו שיקבלו אותה, ומעלה אני עליו כאלו עשו, והנה התורה נקראת על שם משה כי על ידו קבלנו אותה, והוא מסר נפשו עליה, ולמדה את ישראל, והנה אחז"ל אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, ולכן אמר משה שמא כשימות, תקרא התורה על שם אחר הוא יהושע שהכניסם לארץ, כי רק שם היה להם אפשרי לקיים את כל התורה, ואמר לו ה', לא תקרא אלא על שמך, כי ע"י שלמד משה את התורה עם ישראל, והם נתנו לב לקיימה הוי כאלו קיימו באמת את כל דברי התורה, ועי"ז נתקיימה כל התורה ע"י מרעה"ש, ולכן מביא הקרא „זכרו" תורת משה, אשר צויתי אותו בחרב, דמשם משמע דגם הרצון והמחשבה נחשבו למעשה, ושפיר נקראה התורה על שם משה.

ועפ"ז מבואר גם המדרש שוח"ט הנצב בראש דרושינו, כי ישראל לא היו ראוין להנצל מיד מצרים, טרם כלות ד' מאות שנה, כ"א ע"י קבלת התורה והקיום המצות, כמאמר הכתוב „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה", אשר בעבורם נצטרכו לאחוז בארבע המעלות שהזכרנו. וזה המשל, במלך ששבו אויביו את בנו, ועבדיו מציעין לו את הקרון, כדי שירדוף אחרי שונאיהם, דהיינו המלאכים חשבו כי רק כאשר ישתלמו בישראל הארבע המעלות, במשל הסוסים שמושכים את הקרון, רק אז יצא המלך מלכי המלכים הקב"ה לעזרתם, אבל אמר הקב"ה אם אמתין עד שיציעו את הקרון בני אבד, כלומר שאם עוד ישארו בשעבוד מצרים, עד שישתלמו במעלות האלה, הן אובדין, מה עשה המלך נטל „כרוב" מתחת כסא הכבוד, שהספיק לו הכח והרצון שבישראל, שיהיו ראוין להגאל, כמו שאמר הנביא בשם הי"ת „כי נער ישראל ואוהבהו"

וממצרים קראתי לבני וכמו שבימי יחזקאל הספיק לו הרצון והכח הנרמזים בנער, לגאלם, כן במצרים הספיק לו ישראל בדמות „נער" לגאלם, ולשכן עליהם באשר ידע שלעתיד ישתלמו בארבע מעלות הנרמזות בארבע היות הנושאות את הכסא. וזהו מה שאמר המדרש, וירכב על כרוב ויעוף נטל הקב"ה „כרוב" אחד מן כסא הכבוד, ורכב עליו, ועשה מלחמה עם המצריים להציל את ישראל, בעבור „העתיד" שהם עתידין לעבוד את אלהים על ההר הזה, ויקים בנו גם עתה כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות שיביאנו ויקבצנו לארצנו הגם שאין אנו זכאין בעת הזאת, אבל בארצנו נעבוד כלנו שכם אחד את ה' אלהינו במהרה בימינו אמן.

דרוש
משה ומחזה הסנה

ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין, וינהג את הצאן אחר המדבר, ויבא אל הר האלהים חרבה: וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה,וירא והנה הסנה בער באש, והסנה איננו אכל: ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער. הסנה: וירא ד' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני: ויאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא (שמות ה').

הרב נפתלי הירץ וויזל ז"ל בספרו „שירי תפארת" ח"ב בהערות לחוברת השניה אות א' יפרש הכתוב וירא והנה הסנה „בוער" באש והסנה איננו אכל, ואח"כ אמר מדוע לא „יבער" הסנה, כי שרש „בער" מורה על הסרת ד"מ, כמו בערתי הקדש וכו' „נבער" כל אדם מדעת (ירמיהו י' י"ד) ורבים

כמוהם ולכן האש הנאחזות באחד הדברים, נקראת „בוערת", כי אי אפשר שתתקיים בו האש, אם לא תסור מאומה מן הדבר והדבר שהולך לו באש נקרא אכל, והנה תחלה ראה ונדמה לו כי הסנה בער באש והוא שהאש אחוזה בו, ולזה צריך להיות כי הסנה יאכל, אבל כשראה שהסנה איננו אכל, שהן דברים סותרים זה את זה, ואי אפשר, דן בדעתו כי בוודאי שהסנה איננו בוער כי האש לא אחוזה בו, ועל זה תמה, מדוע לא „יבער" הסנה, מה היא הסיבה שלא תגע בו האש?

ובס' „טל אורות" של מהרי"ל מרגליות הנדפס פ"פ דאדר דף ט"ז, כתב „כי גדולים חקרי לב, הקשו במראות הסנה ספק עצום, שראוי להשתדל בהתירו והוא שמלת „בוער" ידוע שהוא מהפעלים היוצאים, וא"כ איך אמר הכתוב „והנה הסנה בוער באש", איפכא הו"ל לומר והנה האש בוערת בסנה כי האש היא הבוערת, ופועלת בסנה, ולא שהסנה פועל באש, (ועי' בהראב"ע) ופתרון הדבר הזה הוא, כי ידוע בחכמת הטבע, שהאש היא שורפת ונשרפת בעצמה, והאש הנאחזת בדבר הדולק, אינו אש אחת בעינו, אך הראשון ראשון ממנה נכלה ונאבד, ומתהוה אש אחרת תמורתה, ונראה כן לעין בלהב הנר הדולק, והתהות האש האחרת הוא על דרך זה, שכבר ביארו הפילוזופים בטבעיות, שהצורות הטבעיות, תוצאתיהן הן מחומר קדום הנקרא „ההיולי", כי אחר שיפשוט „ההיולי" הצורה ראשונה שהיתה בו ויוכן בהכנות הראויות לקבל צורה שניה אשר תחול עליו, מיד תתהוה בו הצורה השניה, ותוצאת מן „ההיולי" עצמו, ומזה הענין הוא הדבר הדולק, כי תיכף אחר שנתחסר ממנו הלחות והעפר בזה המקום, שפעלה בו האש הראשונה, נעשה מוכן שתצא ממנו האש השני מיסוד האש אשר בו, וכן הולך הדבר בסבוב, שאחר שהיכר ממנו האש השניה תצא השלישית עד כלותה, אמור מעתה כי כמו שהאש פועלת בדבר הדולק, להפסיד חלקיו זה אחר זה, כן הדבר הדולק, פועל באש להעביר האש הראשונה ולהעלות אש אחרת

תמורתו, ומעתה צודק מאמר הכתוב, „הסנה בוער באש" שגם הדבר הדולק פועל באש להעביר האש הראשונה ולהעלות אש אחרת תמורתה, אולם אין הדבר הדולק פועל הפעולה הזאת כי אם אחר סלוק הצורה הראשונה שעליו בהפשט ונתוח חלקיו ע"י מה שתוסר האש הראשונה ממנו, ויפה אמר הרי „הסנה בוער באש", והרי הסנה איננו „אוכל" ולא נתחסר ממנו ולא נתפשטה הצורה הראשונה מעליו, ואיך הוא יכול לפעול באש להעביר הראשון ולהבעיר האש העולה אחריה, ואמר „אסורה נא ואראה וכו'" ואחז"ל שפסע ג' פסיעות, ור"ל שלבו הלך לעיין בדבר זה, בג' דרכים, הנמצאים „במושכלות" שהם, טבעיות, למודיות, אלהית, ובאמת מציאות דבר זה הוא בחק הנמנעות הגמורות, ולא היה לדבר זה מציאות ממש אלא שדרך החכמה העליונה, להראות לנביאים מראות, שאין בהם מציאות בטבע, אלא שנראים כן לנביא במראות הנבואה אשר המראה הזה מתיחס אל ענין שרוצה השם, שישפוט וישיג הנביא ממנה, הדבר הנצרך בשעתו, כמ"ש הכוזרי, והשם רצה להודיע למשה בזה המראה, שכבר היה ידוע דרכיו למשה שמי שרוצה לכלות את ישראל מתכלה בעצמו, כמשפט האש שהיא שורפת ונשרפת, שהדבר הנבער מן האש שורף את האש ומכלה אותה, ופרעה וכל עם ארצו הנמשלים לסנה וקוצים כסוחים, כדאיתא במדרש, פעלו רע לישראל, ולהם לא הגיע כליון, ובהעלותו ענין זה על לבו יתלבש רוח גבורה, לעשות נקמה בפרעה ויהיה מוכן יותר אל השליחות להוציא את ישראל, ולפי שטעה משה על מראה הסנה, ולא ידע שהוא נמצא כן במראות הנבואה לבד, והיה סובר שדבר זה נמצא כן בפועל במציאות ממש, והלך בהרגש לבו להקור זאת, אמר לו השם „של נעליך", שאז היו רגילים שלא ללבוש מנעלים כי אם בזמן שהיה רצונם ללכת כה וכה, ובזמן שרצו לשבת ולנוח פשטו המנעלים, כמו שנראה ממה שהיה השם צריך לצוות להם בזמן אכילת הפסח „נעלכם ברגליכם" וע"כ א"ל

פשוט מנעליך והוי שובת במנוחה לחקור חקירה זו, ולא יסתפק לבך כה וכה, כי המקום ר"ל הסיבה „אשר אתה עומד עליו" שרצונך לעמוד עליה לדעת אותה היא מהנמנעות, שאין להן סבה, כי המציאות הזה אינו ממשי, אבל „אדמת קודש" היא ר"ל יסוד קדוש ממראות הנבואה, שהיא קדושה ונבדלת ממציאות הגשמיות הנתלים בסבות עכ"ל.

הבאתי ביאורי הקודמים כדי לברר את הענין בהפרשה הנ"ל יותר לפי פשוטי המקראות, וכעת נחקור בהמראה הנפלא של הסנה למצוא תשובה להספק הגדול אשר נסתפקו הראשונים ז"ל, בגלות מצרים שהיו אבותינו עבדים לפרעה ועבדו אותו בכל עבודה קשה, ולא נודע סבת זה הענין, כי בגלות האחרות הסבה מבוארת בהן, כמאמר (הושע י"ד) „שובה ישראל עד ה' אלהיך, כי כשלת בעונך", כלומר כי עתה שכבר קבלנו התורה ולא שמרנו את המצות ואת החקים, היה הגלות עונש על החטאים, וזהו „כי כשלת" הכשלון שלך שגלית מארצך לארצות אחרים, זהו „בעונך" כי חטאת ולא שמרת את התורה והמצוה שקבלתם עליכם אתה ואבותיך, לא כן גלות מצרים, שנגזר גלות על עונותינו, כי זה היה קודם מתן תורה, וחלוקי דעות יש בזה, יש מחז"ל שאמרו (נדרים ל"ב) על שאמר אברהם אבינו עה"ש „במה אדע" ועל זה נגזר על בניו „ידוע תדע", אכן כבר מצאנו בדבריהם ז"ל מה שיורה ענין אחר, והוא במדרש רבה (פ' לך) לך לך מארצך: אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך וכו', הנראה מזה שכבר עלה ברצונו ית' שיהיו ישראל בגלות מצרים, טרם שאמר אברהם „במה אדע" לסבת איזה תכלית ידוע אצלו ית', ולדעתי נראה כי גם אדון הנביאים משה רעה"ש נסתפק בזה, מה חרי האף הגדול הזה שנגזר על בני אבות העולם, שעבוד ועבדות על לא חמס בכפם, עד אשר הוא ית', גלה סודו אל עבדו הנאמן במראה הסנה, ואשר אני רואה במראה הנפלאה הזה, שנראה המלאך אל משה בלבת אש מתוך הסנה יותר

קרוב אל הפשט, כי המראה הנפלא הזה בא אל משה, בעבור ענין שנסתפק בו, והוא אותו הספק שזכרנו, מהוע נגעה יד פרעה בילדי קודש, בני אברהם יצחק ויעקב, והרועה הנאמן מרעה"ש קצרה נפשו בעמל ישראל דואג ומיצר בצרתם, עד אשר פקח ד' את עיניו, וגלה לו סבת זה הענין, דע כי רבותינו ז"ל אמרו (ברכות ה') „ג" מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם על ידי יסורים" תורה, וא"י, ועה"ב. ואלו היסורים באת מהי"ת לא על דרך הנקמה ועונש אלא „כי כאשר ייסר איש את בנו, ד' אלהיך מיסרך, (דברים ח' ה') והאב לא ייסר את בנו להנקם ממנו אלא להבינו ולהורותו את הדרך הישר אשר ילך בה, ולא היסורים הם התכלית, היסורים הם סיבות להביאו אל תכלית נשגב ונעלה, וזה כי יהיה „בנו" כמאמר שהמעה"ש „כי את אשר „יאהב ה'" יוכיח, וכאב את „בן" ירצה", ולהרחבת הענין נבאר בזה ביאור נפלא ואמיתי, מזמור ל' בתהלים, מזמור שיר חנכת הבית לדוד: אבל לא נמצא בכל המזמור הנ"ל שום ענין מחנוכת בית? אבל באמת, המזמור כולו נוסד לתת הודאה, בחלותו, ויחי מחליו, ומבואר שהבית הנזכר פה הוא הגוף, שהוא מעון לנפש, ובית להאדם הפנימי השוכן ודר בקרבו, כי הנפש הוא האדם באמת, והגוף החמרי הוא רק בית חומר לשבתה כל ימי היותה במצודה כמ"ש אף כי שוכני בתי חומר, ביום שיזועו שומרי הבית, ועת חלה, אז רופפו עמודי הבית ומכונותיו. ואחר שנתרפא, נבנה הבית על תילו וישב לימי עלומיו, וכמו בית שנוטה לנפול, ונתמכו הכתלים בעמודים ויתנו עליהם קרשים חלקים ונמשחו בששר אז נראה הבית כמו בית חדש, אבל באמת לא חדש הוא, כן היה עם דוד המעה"ש בעת חליו היה הגוף אשר הוא „הבית" העצמי של דוד נטה לנפול וכהתפללו לאלהיו, ונתרפא, אז נבנה הגוף מחדש ובנוהו בשם „חנוכת" „הבית לדוד" „המזמור" הזה „שיר" כלומר שר אותו דוד, על חנוכת „הבית לדוד" ר"ל בית דוד העצמי, מעון נפשו שנתחנך בהרפאותו „ארוממך ה' כי

„דיליתני" מן החולי, כי בעת שהייתי מוטל על ערש דוי, שמחו אויבי וחשבו שלא אחיה אחרי נפלי, אבל ע"י כי „דליתני" מן החולי, ולא שמחת אויבי לי, „ה' אלהי", רפואתי לא היתה ע"י הטבע, רק „שועתי אליך ואתה תרפאני", והצרי והרופאים היו רק שלוחיך, אמרו חז"ל (ברכות) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש או ימשמש במעשיו, והרמב"ם בח' פרקיו, אמר שיש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי, והעון הוא חולי הנפש, ולזה אמר דוד (ק"ג ג') הסלח לכל עונכי, אם השי"ת יסלח לעוניך ותתרפא מין חולי הנפש שלך, אז תרפא מכל תחלואיכי אז תתרפא מן חלי הגוף, וזה שאמר כאן, ה' העלית מן שאול נפשי כי סבת חליי היה ע"י העונות ותחלואי הנפש שע"י שחלתה הנפש ונטתה למות מות נפשי ע"י עונותי, עי"ז נחלה גם הגוף, וע"י שהעלית מן שאול ואבדון נפשי, שע"י כפרת עוני לא תרד נפשי הרוחנית לשאול ואבדון, עי"כ חייתני מירדי בור, עי"כ השגתי גם חיים הגופנים.

דע כי המוסכם מהתורניים ומשכילים כי השגתו ית' מצד עצמותו הוא נעלם, וכל עיקר השגתנו הוא מצד הפעולות לבד, ועל אלה שתי ההשגות, מצד מהותו, ומצד הפעולות, הוא אשר יורו שני השמות, שם הוי"ה הירה על עצמותו, וזה השם לעלם כתיב, ואין לנו רשות לקרא אותו, כי מהותו ית' הוא הנעלם, ושם „אלהים" יורה על הפעולות, וכן השבחים אליו ית"ב, מצד העצם אין לנו רשות להללו רק בדרך „השלילה" כאלו תאמר אינו סכל, אינו חלש כי תואר החיוב כמו „חכם" „גבור", מגבילו בתואר גשם, ודברו החכמים בזה כי השלילה יותר צודקת מהמחויב אולם מצד „פעולות" רשאים אנחנו להללו אף בחיוב כמו „רחום" „חנון" ופי' האלבלידי ז"ל (תהלים) „כשמך אלהים כן תהלתך" ר"ל כי התהלות אליו ית' תהיינה כאשר יורה שם אלהים, המורה על הפעולות „בחיוב" „רחום" „חנון" „גבור" „חכם", ובזה נבאר באור נפלא ואמתי מה שאמרו חז"ל (ביומא) אנשי כנה"ג החזירו עטרה ליושנה

ירמיהו לא אמר „הנורא", עכו"ם מרקדים בהיכלו איה נוראותיו, דניאל לא אמר „הגבור" וכו', איה גבורותיו, אתו אנשי כנה"ג ואמרו הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, וצ"ל מה עלה על דעת הנביאים האם תשש ח"ו כחו? הלילה להם מלחשוב מחשבת פיגול כזה, ואם כי ראו חילול הקודש והמקדש, וחרפת האומה, היה להם לשפוט כי נחנו פשענו ומרינו, כאשר זאת האמת כפי שיעד לנו הוא ית' בנטות האומה מרדכי השם, ואם כי קשה להם בזיון ההיכל וארמון המלך היה להם לשפוט, כי הוא לטובת האומה, כאמרם ז"ל ששפך חמתו על עצים ואבנים! אולם לפי מה שדברנו בתחלה, יבואר זה יפה אף נעים, כי כה אמרו הנביאים, אחרי כי מצד עצמו ומהותו אסור לנו להללו, רק מצד הפעולות, נמצא בעת אשר היה האומה בשלימות לפניו ושם ה' נקרא על האומה, וכל האומות זעו וחלו מפחד ישראל, ומהדר גאון היכלו, והיה תואר הגבור והנורא לא תואר עצמי רק תואר הפעולות כי היה נקרא ית' גבור משום כי פעולת הגבורה נמשכת ממנו ית', באשר ישראל הולכים ומנצחים תמיד, וכן תואר „הנורא" היה ג"כ תואר הפעולה, כי פעולת היראה היה נמשך ממנו ית' על כל העולם, בעבור כי ראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא על האומה הישראלית ויראו מהם, והיה הרשות לנו להללו בתואר החיוב, „גבור ונורא", אבל מפני העונות, עכו"ם מרקדים בהיכלו והאומות משעבדים בבניו, א"כ איה גבורותיו ונוראותיו אשר נראה לעין כל, ולא נראה כלל הגבורה והיראה בפעולות, ונשאר רק תואר הגבור והנורא תואר עצמי היורה על מהותו כי הוא בעצם גבור ונורא וזהו עצמותו ומהותו, א"כ אין לנו רשות להללו בתואר עצמו בדרך חיוב עד כי באו הכנה"ג והחזירו עטרה ליושנה, ואמרו אדרבה הן הן גבורותיו וכו' מכח הסבלנות שסובל, אין פעולת הגבורה יותר מזה וכן כבשה אחת „עומדת" בין זאבים ואריות, הרי מאויים יותר, וא"כ חזרו להיות התוארים בשם תואר הפעולות, והרשות לנו להללו בתואר החיוב הגבור והנורא.

ההבדל בין „זמרו" „והודו" הוא כי „זמר" הוא אם אחד ישבח את חבירו מצד עצמותו כלומר אם ראובן יאמר על שמעון כי הוא חכם גדול ועוד מעלות ושבחים, אשר הם שייכים לשמעון לזה יאמר כי „יזמר" לו כלומר ישבח אותו אבל „הודו" הוא על הטובות כלומר, אם ראובן יקבל טובה משמעון וראובן יודה לשמעון על זה, זה נקרא הודאה, וזהו שאמר דוהעה"ש „זמרו" „לה'" חסידיו, כלומר שחסידי ה' יזמרו לה'. לספר שבחו מצד עצמו כי הם הבני עליה המעטים משיגים מעט מעצמות הבורא ומהותו הם יזמרו לו, „והודו" ההודאה על הטובות שעשה, שזה מיוחס „לזכר" קדשו, שע"י הטובות זוכרים מעשי ה' ונותנים הודאה לשמו. והנה (במס' ברכות י') על דברי הנביא ישעיה, לחזקיהו המלך, „צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (מלכים ב' כ') כי מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב, אמר לו אמאי, א"ל משום דלא עסקת בפו"ר, וכו', א"ל א"כ הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך, והוי לי בנין דמעלי, אמר לו כבר נגזרה גזירה, אמר לו בן אמוץ, כלה נבואתך וצא כך מקובלני וכו', אפ"י חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, ולהבין את המאמר הנפלא הלזה, נציע את דברי הנביא (יחזקאל כ"א) ויהי דבר ד' אלי לאמר, בן אדם שים פניך דרך תימנה (לירושלים) והטף אל דרום (ארץ ישראל) והנבא אל יער השדה נגב (ביהמ"ק) ואמרת ליער השדה נגב שמע דבר ד', כי כה אמר ד' אלקים הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש (צדיקים ורשעים) ואמר אהה ד' אלקים, המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא: ויהי דבר ד' אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל ירושלים והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל: ואמרת לאדמת ישראל, כה אמר ד' הנני אליך והוצאתי הרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע: ומהראוי להתבונן על השנות סגנון הנבואה, אשר אחת דברו, ושתים שמענו גם מהראוי להבין מה ענין התערה שאמר, ומה מליצתה.

אבל הבנת הענין הוא, עם מה שידענו, כי סגנון הנביאות נאמרו ברוב, „אם הנבואה באה לרע", ע"ד משל חידה ומליצה, רצוני שלא נאמרו גלוים ומפורשים, לאמר כה יהיה, וכזאת יבוא, אך תבוא ברוב מעוטף ומוצנע תוך מחבואות החידות והמליצות, ועילת הדבר הוא עם המוזכר למעלה בדרושינו, כי לא יעשה ד' אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג'), והוא כי כל כוונתו ית' בשלחו אמרתו ארץ ע"י עבדיו הנביאים איננו אך למען ישמעו וייראו, ויחדלו מדרכיהם הרעים, ולא יהיה הדבר ולא יבוא, ויען אשר ברית כרותה לשפתים, גם לב"א כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין קב) כי הדבור רב חילו לעשות פעולתו, גם בלא דעת, אשר ע"כ שום לשונו יהביא תוך ענינים זרים מבלי להשים לדבריו מוצא, ביום חמה וכעס ענינו, רק ילבישם ברמיזות, וחידות ישים כסותם, ומה גם לדברי פי מלך עולם ית"ש, אשר כל פעל במאמרו, וכאשר הפליג הנביא (ישעיה נ"ה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם, וכמאמרו ית', הלא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיה כ"ג) וכמוהו רבים, ע"כ מרוב חנותו והסדו ית"ש, מסתיר ענין הנבואה שאיננו טובה, תוך מעטפות החידות והדמיונות, למען לא תפעל קל מהרה הלילה, ואעידה לי עדים נאמנים על דברינו, כי כנים הם, כי בשדברו הנביאים טוב על ישראל, והיה אמרתם מפורש באר היטב בלי שום משל ומליצה, אבל ברצותו ית' להעיר את עם ב"י לתשובה, ושלח להם עבדיו הנביאים להעירם על החזיון הקשה, אז מרוב חמלתו, יעטוף למו החזות, במחלצות, והם החידות והמליצות, והוא ממש ע"ד אם יכה איש את זולתו בלהט החרב הבלתי לוטה תוך תערה, בקל יכהו נפש, אבל ברצותו להקל מעליו, ולהמעיט מכת החרב אזי יתננה תוך תערה, ויכהו, ובזה תהיה התערה מפסקת ותחצוץ בעד המוכה ממכת מכהו, כן ממש הקב"ה מחמלתו עלינו נתן דבר הנבואה כמוס ומוצנע ומעוטף במעטה החידות והמשלים למען לא יעשו פעולתן קל מהרה, לא כן אם ישלח ידו על פי

הנביא ויתן לו החזיון בפיו באר היטב ויפשיטנה ערומה בלי שום משל וחידה, הוא ממש כמו שמוציאים חרב מתוך תערה, וזהו (ישעיה מ"ט) „וישם פי כחרב חדה", והנה בעת עלה אף הי"ת וחמתו להשחית קודש הקדשים ביה"מ וירושלים, ולפגוע בנאמני ארץ כביכול, אמר אל לבו ית', לנצור על דל שפתיו בלי להוציא דברים כאלה מפורש בחזיון נגלה ומבואר, לכן היה דברו ית' אל הנביא, ע"ד משל, והשומעים במעט התבוננות ידעו ויבינו הענין הנרמז בו, וימהרו ויתנו לב לשוב מדרכיהם הרעים, וזהו שאמר „בן אדם שים פניך דרך תימנה, הרומז על ירושלים, והנבא אל יער השדה נגב, רומז על ביהמ"ק, הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש, רומז על צדיקים ורשעים, אבל אחר שהיה להם דברי ד' ית' כמהתלות ואמרו הלא ממשל משלים הוא, אז אמר ית' בן אדם שים פניך אל ירושלים והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל, כלומר צוה ית' להגיד להם חזון נפרץ מבואר ומפורש בלי שום חידה ומשל, וזהו והנבא לאדמת ישראל ואמרת לאדמת ישראל כה אמר ה' הנני אליך „והוצאתי חרבי מתערה" כלומר נבואה מפורשת באר היטב, ובזאת והכרתי ממך „צדיק ורשע" כי חזיון כזה עלול לפעול בקל כמשפט החרב הבלתי נתונה בתערה.

ומעתה נבוא אל ביאור המאמר שלפנינו, אבל עוד אשא משלי עליו, ויומתיק הענין. כפרי אחד היה לו כלי כסף וזהב ותכשיטים הרבה מאד, והיה ירא ופחד, להניחם בביתו, ויפקידם אצל אחיו אשר לו בעיר הקרובה אליו למען יהיו שמורים אתו כמוסים בסתר אהלו, ויקר מקרה כי באו גנבים שודדי לילה, ויוציאו משם כל כספו וזהבו וסגולתו, ויהי בבקר, שלח אחיו שליח מיוחד להכפרי להגיד לו מקריהו, ויהי בשמעו את הדבר הרע הזה, זירז אנשיו אשר אתו וירק את בניו וכל ב"ב לשלוח אותם על הדרכים, והנתיבות, אלה מפה ואלה מפה לחפש אחרי הגנבים, השליח בראותו זאת, ענה ואמר

לדעתי הרפו והניחו ידכם מזה, למה זה לריק תעמלו נפשכם להפסיד גם הכסף הנמצא אתכם, אמר לו הכפרי הלא תגיד לי למה באת הלום? ויאמר הנה אחיך העירני שלחני להודיעך אודות הגניבה, והוא ישלם לי במיטב כספו עבור השליחות הלז, והלכתי והגדתי לך ועתה עשה כטוב בעיניך, אז ענהו הכפרי. הבינה לאמריך, והשכילה למוצא שפתיך, למה זה, חש מהר אחי לשלחך להגיד אלי ולהודיעני הדבר, אם לא כי לבבו יבין אשר בעמל נפשי בחיפוש הגניבה עוד בידי למצא אותה והנה עתה ביאתך הוא ענין מתנגד לעצתך הסכלת, ודבריך אין להם טעם, הנמשל הוא מה שאמרנו כי כל כוונתו ית' בשלחו אלינו נביאו להגיד לנו בשמו דבר הנבואה, הוא אך למען נחפש על מוצא הרעה ומאין תבא, רצוני לבקר אחר סבת הנבואה, ונשרש אחריה ע"י שובנו עדיו ית' בתשובה, ועד"ז ממש שלח הקב"ה את ישעיה הנביא לחזקיה עה"ש לאמר לו „צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" בעוה"ז ובעוה"ב, על שלא עסק בפו"ר, וכשמוע חזקיהו את דבריו, „אמר לו א"ב הב לי ברתך" וישעיה ענהו „כבר נגזרה גזרה" ע"ז אמר לו „חזקיהו בן אמוץ כלה נבואתך וצא" הלא בדעתך כי אתה רק שלוח מה' להודיעני מדבר הנבואה וד' ישלם לך עבור זאת בחייך. כי הנביא שכובש נבואתו חייב מיתה ולכך הוכרחת לבוא אלי ולהגיד לי זאת, עתה עשית שליחותך כלה וצא, אבל באמת הלא לך לב לדעת אשר עוד לאל ידי למלא חסרוני ולהפריע החזיון המיועד, כי לולא כן למה זה שלח אותך ית' אלי על הנם, ולמה לו להודיעני אם מכבר הדבר מוחלט, אבל האמת היא כבר מקובלני מבית אבי אבא שאפילו „חרב חדה" הרב בלא תערה הנמשל לנבואה בלא משל, מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, כי אין הי"ת חפץ ברעת בניו כי אם להורות הדרך ילכו בה, וזה שאמר דהמעה"ש, כי רגע באפו שזמן האף לא נמשך הרבה רק רגע, וזאת שנית שגם בעת האף „חיים ברצונו" באותו הרגע שהוא באפו, מהו

אז רצונו ? „חיים" היה רצונו שאחיה, שלא היה האף כדי להמיתני רק כדי שעי"ז ימחול עונותי ע"י היסורים וישוב יחייני, עד שקצב את הזמן, שרק „בערב ילין בכי" ולבקר יבא רנה שהיה זמנם רק מערב עד בקר ובוונתו שמהערב ילין בכי יביא הבקר ורינה באהלו.

ואני אני השבתי שהחיים והבריאות הם טבעיים, עד, שכל עוד שהגוף בריא, הטבע נותנת שלא אחלה, וז"ש „ואני אמרתי בשלוי", ר"ל שכל עוד שאהיה שלו בגופי, ולא ימצא בקרבי איזה הרס, ע"י ריב היסודות ומזגי הגוף ופרודם, „בל אמוט לעולם", אבל עתה נודע לי שהחיים הם השגחיים, תלוים בחפץ ד' ורצונו, כי רק, „ה' ברצונך העמדת להררי עז" ר"ל העז שעליו עמד ההר שלי היינו חיי גופי, על מכונו היה „רצונך" על רצונך עמד ההר הנשגב, ובעת כי „הסתרת פניך הייתי נבהל", כי התחיל ההר להתמוטט כי מטו יסודותיו. ואז בינותי כי החולי באה לי ע"י שהסתרת פנים וסרה השגחה, אז „אליך ה' אקרא" תפילתי היא רק אליך, לא לאחר, וגם „אל ה' אתחנן" התפלה היתה בעבור ה' וכבוד שמו, ר"ל שלא התפללתי על החיים בעבורי, רק כדי שאוכל להודות לך, ולעבדך, וזה היה אצלי התכלית שהתאויתי לחיות, כי כן היה נוסח תפלתי, „מה בצע בדמי" הנה בחיי יש לך בצע, ותועלת ממני במה שאני מודה ומשבח לך, על כל שגמלתני ופעלת עמי, אבל „בדמי", דהיינו „בשתיקתי" והפסק תנועתי כלומר „במותי" מה בצע יהיה לך וכן מה בצע יהיה לך, ברדתי אל שחת" כי כ"ז שאני חי אני נותן הודאה על טובותיך (כמו שכתבתי למעלה „והודו" לזכר קדשו) אבל „היודך עפר", כשאני אשוב לעפר, „היגיד אמתך" כ"ז שאני חי אני חוקר ומתפלפס ואשתדל בידיעתי להשיג מה מעצמות כבודו ורוממותו, ואודיע האמתיות מכבוד ה' והשגחתו ונפלאותיו, אבל במותי „היגיד אמתך", ולכן „שמע ה' וחנני" להקימני מחליי וה' היה עוזר לי שאוכל להודות לך, והנה ראיתי שגם

אתה שמעת תפלתי בעבור תכלית זאת, כי מה שהפכת מספדי למחול לי היה על הכונה, „למען יזמרך כבוד" ומצייר שכבר נתאספו כל העם להספידו, כי חשבו שמת, ופתאום שבה אלי נשמתי עד שהקבוץ שבאו להספידני, ועמדו סביב למטתי, התחילו לחול במחול ובמחולות, ולא זאת לבד כי גם „פתחת שקי" שעד עתה הייתי לבוש שק מפני עוני, ועתה הסיר את שקו, כי ידעתי שנמחל לי העון, „ותאזרני שמחה" תחת שק, וכ״ז עשית, „למען יזמרך כבוד" כדי שהנפש שבי, שנקראת בשם כבוד" כי הנפש היא כבודה של האדם כי „בנפשו" הוא מכובד על כל ברואי תבל, יוכל לזמרך, „ולא ידום" ויפסק ע״י המיתה, מן נעים זמרות ישראל וא״כ אחר שעקר התכלית שבעבורו החיית אותי, היה כדי שאזמר לך ית׳, לכן גם אני אעשה כן וד׳ אלהי לעולם אודך.

ועתה נשוב לראש דברינו, בענין מראה הסנה, כמו כן גלה הקב״ה למשה רעה״ש, כי כל מה שסבלו בני ישראל במצרים, הוא לתכלית נשגבה ומאד נעלה, ונקרב הדבר, מעט אל השכל, הגע בעצמך וראה מנהג האבות עם ילדיהם, כי בעוד הנער נער, אך נגמל משדי אמו, עוד אין מלה בלשונו, אבותיו יקחוהו, על כתף יסבלוהו, ישאוהו אל בית הספר, ולא נעלם מהם כי בזמן ההוא, לא ילמד מאומה, אבל עכ״ז אין זאת פעולה ריקנית, אבל יש בה תועלת נמרצה, כי עי״כ יתרגל לשאת עליו, עול תורה ומורא רבו, מורא שבט המוסר, שבאין ספק יזדמן אל המלמד לייסר אחד מהנערים, ועיניו תחזינה ישריש בלבו, יום יום מוראו ופחדו, ואח״כ כאשר יוסיף ימים ויהיה עלול לקבל מה, אז כאשר הרב יקרא לפניו הא״ב וכדומה עיניו יראו יביטו תוך הספר, יקשיב וישמע בלמודים, וכל זה יען כי עיר פרא אדם יולד, וא״כ מהצורך להנך הנער ולהרגילו, להבנים צוארו בעול עבודה ומשא, מורא רבו ומורא שבט מרדות, הוא הדבר, בענין גלות ישראל במצרים ושעבודם המר, תחת מלך קשה ואומה קשה,

כי הקב"ה רצה בבני ישורון, להנחילם האושר האלהי וההצלחה הנצחיית אשר בשמירת התורה והמצות, „ויען כי האושר האלהי, והטוב העליון הוא זר ורחוק ממין האנושי לפי טבעו ומזגו", כאשר הזכיר (מהר"י עראמ"ה ז"ל שער מ"ד) והיה קשה מאד להכניסם בגדר זה, להיותם מגודרים במצות ובאסורים רבים והרחקות ומשמרות למשמרות, והיתה זאת מאתו ית' עצה נפלאה להכניסם למצרים, תחת יד מלך קשה עד שהיו נוגשים אותם לכל עבודה, וכל הילד הנולד לבית ישראל, כבר היה בעצב ויגון ותלאה רבה, מנער ועד זקן, על כלם עבר כוס חמת מלך מצרים, עמוסים משא לעיפה, וכל זה למען יהיה נחקק בהם טבע ההכנעה לבטל רצון עצמם, מפני רצון גבוהים שעליהם, ממש מעצם תולדותם, ואז כאשר ישרוק להם גואלם חזק אם תאבו שמעו אלי ותתענג בדשן נפשכם, אז עד מהרה ירוצו יעופו, „דבר כי שומע עבדך", כלם יענו בלב שמח, טוב לנו עבוד את אלהים חיים ית"ש, מעבוד את מצרים, כענין שאמר שמעיה הנביא אל רחבעם, (דה"י ב' י"ב) „אתם עזבתם אותי, ואף אני עזבתי אתכם, ביד שישק וכו', וידעו עבודתי, ועבודת ממלכות הארצות", (ומהרי"ע שער ל"ד) כתב, אם היו יושבים בהשקט ובבטחת, היה רחוק וכמעט נמנע לקרבם לעבודת ד' הן גם אח"כ במדבר אמרו „זכרנו את הדגה וכו' חנם", ודרשו חנם בלא מצות וזה שאמר הכתוב (שמות ו') לכן אמור לבני ישראל אני ד' והוצאתי אתכם מעבודתם, ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים, וידעתם כי אני ד' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, ורצה במאמר „וידעתם", להורות מה שאמרנו, כי כל כבדות עבודה שהיה לישראל במצרים, סבב ית' בעבור התכלית הטובה שיקבלו אח"כ התורה, כמו שאמר הוא ית' בעצמו בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, כלומר אחר צאתם משעבוד קשה כזה, יעבדו בטח את האלהים, כי כבר תכו שורש ההכנעה בלבבם, ותחלה התרגלו לעבוד עבודה הבלתי

כבדה כ"כ, ואח"כ גלגל עליהם, שיאמר פרעה „תכבד העבודה, והעמים עליהם קשות וכבדות, למען אח"כ לא יבעטו במצות התורה, גם בזה שהוא כבד על האדם.

והנה בין מצות התורה נמצאת מצוה היותר כבדה מכלם והוא למסור עצמו וחייתו על קדוש השם, להשליך נפשו מנגד, ראה אלהים ויוכח שתהיה, גם הגזירה הזאת על ישראל בהיותם תחת יד פרעה, „כל הבן הילוד" וכו', וכל זה לבלי יסוגו אחור אח"כ לאמר כי כבד עליהם עול המצות, הלא כבר עשו כאלה בעבור בו"ד כפרעה וזהו שהציע הכתוב ואמר. לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וכו', ולקחתי אתכם לי לעם, כלומר אמת שאני מקבל אתכם לי לעם ואני אהיה לכם לאלהים, אבל „וידעתם" כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", ר"ל שתזכרו הסבלות הקשות שסבלתם, ודעו וזכרו אותם תמיד, שעי"כ תתאמצו יותר בעבודת ה' הנכבד בלב ונפש ויקיימו בעצמם מאמר שמעיה הנביא הנזכר „וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות" כי עתה בעבודתם כהני ה' יקראו משרתי אלהינו, והענין הנכבד הזה גלה ית' את פני נביאו הצדיק רועה הנאמן, כי גם בהיותו בבית יתרו לא זזה יד אהבתו לאחיו אשר במצרים, ובהיותו רועה הצאן אשר לחותנו, רעיונותיו משוטטות ופונות אל חקר אלות, ודרכיו הנשגבים, ונפלאים מעיני בשר, „ויבוא על הר האלהים חורבה" להתבודד ולהתקשר באלהות, אולי יתגלה אליו סוד, דבר הספק שהסתפק עליו, „וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה", ענינו שזה הוא דרך חידת הנבואה, שהיה המלאך בתוך הסנה, והאש בוער בסנה סביב המלאך, להורות שבהיות צדיקי ישראל שהם מלאכי ה' בתוך הסנה של עם מצרים, שהיו להם, סרבים וסלונים, ותכלית ענין המראה הזאת להראות לפניו, ולהציב לנגד עיניו אותו הדבר עצמו שנסתפק עליו, איך יזרמן למלאכי ה', בני עליון כלם, להיות נתונים בלבת אש הגזירות, בתוך הסנה, היינו בתוך מצרים, ומשה

רעה"ש שלא נתבררה אליו עוד, מהות המראה שהוא רואה, אמר „אסורה נא ואראה" וכו' אז קרא אליו האלהים מתוך הסנה, ויאמר „אל תקרב הלום, של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא" ואת המותר ראוי לו להבין מעצמו, אם ברצותו לגשת אל מקום, שקדושתו רק לשעה, לא יוכל לגשת, אם לא שיענה את עצמו תחלה באחד הענוים, נעילת הסנדל הוא אחד מחמשה ענויים שביוהכ"פ, וענוי אחר לא היה אומר אליו, כי אולי אכל עתה, או שתה עתה, משא"כ חליצת הסנדל, הוא מענה תיכף כשחולין מנעליו, כמאמר (תענית כ"ד ב') רב יהודה שלף חד מסאנא ואתא מטרא, וד"ל, וזהו של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא, וא"כ נקל לך לדעת אם נגשת אל ענין נכבד ומעולה שקדושתו רק לשעה, א"א אם לא בהכנעת הגוף באיזה עינוי מן הענויים, ומה גם בהצטרך לגשת אל קדושת נצח חמדת עולם, לקבלת התורה האלהיית, כמה מהענויים והכנעות צריך האדם טרם יגש אל פני הקודש, וטרם יתדבק באור האלהי ושמש צדקתו.

דרוש
קבורת משה

ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה.
(דברים ל"ד).

וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור (בספרי פ' וזאת הברכה הובא בעקדת יצחק שער ק"ה וכבר שלחה מלכות של בית קצרה ושל בית פעור) א"ל לכו וראו היכן קבורתו של משה, הלכו ועמדו למעלה וראו אותה כשהוא למטה„ ירדו למטה ראו אותה כשהיא למעלה, נחלקו חצים למעלה וחצים למטה, עליונים ראו אותה למטה ותחתונים ראו אותה כלפי מעלה, לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו. (סוטה י"ג).

„ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וכו', וימת שם משה עבד ה'), אמרו ז"ל בספרי פ' וילך, ובאבות דר"נ פרק י"ב, אמר הקב"ה למלאך המות לך והביא לי נשמתו של משה, **הלך ועמד עליו**, א"ל משה תן לי נשמתך, א"ל במקום שאני יושב אין אתה יכול לעמוד, ואתה אומר לי תן לי נשמתך גער בו ויצא בנזיפה, הלך מה"מ והשיב דברים לפני הגבורה, שוב א"ל הקב"ה לך והביא לי נשמתו של משה, הלך למקומו ובקשו ולא מצאו, הלך אל הים א"ל משה ראית, א"ל מיום שהעביר את ישראל בי לא ראיתיו, הלך אצל הרים ונבעות. א"ל משה ראיתם, אמרו לו מיום שקבל את התורה על הר סיני לא ראינוהו, הלך אצל גיהינם (באדר"נ שאול ואבדון) א"ל משה ראית א"ל שמו שמעתי ואותו לא ראיתיו הלך אצל מלאכי השרת, א"ל משה ראיתם, א"ל אצל בני אדם הוא הלך אצל ישראל, א"ל משה ראיתם א"ל אלהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו, אלהים גנזו לחיי עוה"ב, ואין כל בריה יודעת, שנאמר: ויקבור אותו בני ולא ידע איש את קבורתו.

מפתרון החידה הזאת נוסיף לקח, להכיר מעט מרובי תהלות איש האלהים הזה, הנה חז"ל אמרו כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, ר"ל כמו שר הצבא, היוצא למלחמה על אויבו, ישלח תחלה מרגלים לתור את כח האויב, וחילו וכלי נשקו החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב, ולפי אומץ מחנה האויב כן ירבה וכן יפרוץ שר הצבא להגדיל חילו, כהנה וכהנה, למען יהיה בטוח בנצחונו, ככה ינהג היצה"ר מלחמתו נגד בני אדם, כל ישראל יש להם חלק אלוה ממעל, חלק המוכשר לעולם הבא. כל בן דעת מכיר כי דרכי התורה, הם דרכי נועם, והטוב והחסד אשר יעשה לאחרים חיים הם „לנפשו", יסכים בלבבו להשכיל להיטיב ולסדר מעשיו דבוריו ומחשבותיו לפי הרצון העליון המצוייר בדעתו, ובבחינה זאת נאמר „ועמך כולם צדיקים", אך עד מתי יחזיק במעוז הסכמתו, ועד מתי יהיה צדיק בדרכיו וחסיד במעשיו, כל זמן שגם עסקיו וכל עניניו

החיצוניים מתנהלים כפי שסידורים במחשבתו ולפיהן יחשוב דרכו, אך אם יבוא לידי נסיון, ורוח שאינה מצויה תגע בקירות ביתו, אז אבדו עשתונותיו, סדריו והשבונותיו יתבוללו, והוא לצלע נכון, ויפול ביד מקרה פתאומית, במקרה הצלחה, או פחד רעה, ונגד איש כזה, אין צורך להיצה״ר לגבור חילים כ״א להוציאו מן ההרגל, ולא יכירנו עוד מקומו, אפס אם יהיה האיש גבר חכם בעוז היודע לחשוב חשבונו של עולם, הפסד נגד שכר, שכר נגד הפסד, ויכול לעמוד בקשרי המלחמה, אז יוסיף היצה״ר אומץ להביאו בנסיונות כבדים.

זה שאמר השטן בתחלה על איוב, שהיה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע אין כמוהו בארץ, אולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך אז הוציא השטן רוח גדולה מעבר המדבר, ויגע בארבע פנות הבית, ובכל זאת, איוב נשאר חזק כברזל, אשר כל הרוחות, לא יכלו להזיזו ממצבו, ולא נתן תפלה לאלהים אז קטרג השטן ויאמר, אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו, אם לא על פניך יברכך, והביא עליו נסיון כבד מאד, עד שמשלו חז״ל, למי שאומרים לו שבור החבית ושמור את יינה, כ״כ הגדיל השטן לעשות נגד איוב, ובזה יבחן לבב הנאמן ליוצרו האוהבו בכל לבו נפשו ומאודו, כמ״ש „עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו, ועמד בכולן להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו״ על כן אמר אברהם אוהבי ואמרו ז״ל ע״פ „אספו לי הסידי, כורתי בריתי עלי זבח״, כגון ר״ע וחבריו שמסרו עצמן לשחיטה על דברי תורה (סנהדרין ק״י). כי זה הוא חסיד המתחסד עם קונו לפנים משורת „הטבע האנושי״, והנה הסכנה היותר עזה, להעביר את האדם על דעת קונו, נקראת במליצת כתבי הקדש בשם „ים״ „ונהרות״ „ומים רבים״, מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, (הנמשלת שם לשלהבת יה) ונהרות לא ישטפוה וזה שאמר ההמעה״ש, „על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא״ (מקרה, ופגע פתאומית שאיננו מוכן לה) רק לשטף „מים רבים״ הנסיון היותר מסוכן,

אליו לא יגיעו, לכבות את השלהבת יה מעל מזבח לבבו, וכן „לולא ה' שהיה לנו, אזי המים שטפונו, אזי עבר על נפשינו המים הזידונים" והנצחון המתגבר על הסכנה הנוראה הזאת, והאיש הישראלי עמד בנסיונו, ולא נטרד ממעמדו ונשאר עומד על מקומו איתן חזק מצור, נאמן לד' ותורתו, זה נקרא במליצת חז"ל קריעת ים סוף וד"ל.

וידוע מאמר חז"ל „הוא יצה"ר הוא שטן, והוא מלאך המות" וזה שאמרו הלך „מלאך המות" הוא „השטן" „למקומו" של משה כלומר „למצבו" בעניני אלוהות אמונתו ותורתו, ובעבודת ה', ובקשו כלומר שהיה ממשמש ומפשפש בכל תהלוכותיו הרגילים ומצויים „במקומו". אולי ימצא בו צד חולשה לתפשו, ולשית עליו חטאת, ולא מצאו, כי כל הנהגותיו היו מסודרים לו כולם מתאימות עם רצון קונו ושבולה אין בהם, אז הלך אל „הים" לראות אם יוכל לעמוד נגד שטף נסיון פתאומי, הקשה מכל הסכנות, כראוי למתהלל, בשם נאמן בית ה', „א"ל משה ראית"? האם נלכד פעם אחת בין גליך, אולי אם בא אליו נסיון גדול וחזק אשר יכונה בשם „ים" ואז גם הוא כאחד האדם נשטף מאמונתו ובטחונו בה', ואז השיג השטן את תשובתו, א"ל מיום שהעביר את ישראל בי לא ראיתיו, כלומר זה כחו לאלהיו, הגוזר ים סוף לגזרים, הלא בצאת ישראל ממצרים, הים מקדם ומצרים מאחור, ומשה צעק אל ה' וכשמעו את הקול, „דבר אל בני ישראל ויסעו", זכה וזכה את הרבים, וירוצו כולם בין משברי ים", וזה האות והמופת כי שטף מים אדירים, לא יגיעו לכבות השלהבתיה, אשר תוקד בקרבו כי מי ששלט על גלי הים החצוני, בלי ספק כבר קרע את „הים" הסוער בנפש פנימה.

כאשר ראה השטן, כי גדול כח משה, התחיל להתגבר עליו בכח אמיץ, יותר, וינסה ללכדו ברשת הגאוה ואהבת השררה, אשר זה הוא אבן הנגף, שבו יתנגפו וימעדו רגלי גדולי הדור, הן הרואה עצמו בחור מעם, דגול מרבבה, רם ונשא מכל חכמי

זמנו, וביותר אם עיני העם אליו נשואות, להחיותם כעיני היונק אל מניקתו, והוא רועם ומכלכלם, אז מצודת הגאוה פרושה לפניו, בלי המלט, כי הגאוה לפי הגדולה, לכן קרח וכל עדתו, אף שלא ראו ממשה שום התנשאות, כפועל, צעקו מדוע תתנשאו על קהל ה', ואמרו כי תשתרר עלינו גם השתרר כי לא יכלו להאמין במשה שיהיה לבו זך מכל שמין גאוה, אבל התורה העידה על משרע"ה „והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" ובמדרש חזית הוא אהרן ומשה, הוא משה ואהרן, לא משה גדול מאהרן ולא אהרן גדול ממשה, וההרגש מבואר איך אמרו לא משה גדול מאהרן, הלא מקרא מלא נאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, ומה שאמרו הז"ל אבל באוה"ע קם ומנו בלעם, יפה ביאר זאת הרב יעקב צבי מעק־לענבורג בהכתב והקבלה שלו על תורה, אשר מלת „קם" הוראתו על ענין עזות והוצפה, כמו בת קמה באמה, וירמז כי בישראל לא היה עז פנים שיאמר שהוא גדול כמשה, אבל באוה"ע „קם" היה עז פנים והצוף שאמר שהוא כמשה ומנו בלעם, אבל באמת לא היה מי שהיה גדול בנבואה כמשה. ואיך אמרו במדרש כי אהרן אחיו היה כמשה? אולם שמע עומק דבריהם כי הם דקדקו את ב' המקראות הללו, הוא אהרן ומשה, הקדים אהרן למשה בעת אשר אמר ד' להם, הם המדברים אל פרעה מלך מצרים, הוא משה ואהרן, הקדים משה לאהרן, מזה העירו חז"ל לב לדעת בשלימות המדות, אחר כי כל אדם מהנמנע שיהיה שלם בתכלית השלימות, כי השלימות והתמימות הוא בלתי לה' לבדו ובכל אדם עלי אדמה, ימצאו בו שלימות, וחסרונות, זולת כי לא ישתתפו האישים בשלימותם ובחסרונם, ומה שזה שלם במדה במעלה, בחברו נחסר זאת, וכן להיפוך.ובזה חפצי לבאר ביאור נפלא מה שאמרו רז"ל (בברכות ל"ב) „ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" היינו עזובה היינו שכוחה, אלא משל אדם נושא אשה על אשתו, זוכר מעשי הראשונה ואתה עזבתני ושכחתני, והמאמר סתום, מה זו

תשובה על הקושיה היינו עזובה היינו שכוחה? אמנם דע כי מי אשר לו אשה בעלת מעלות ויש בה גם חסרונות, ויש לו ממנה עתים לטובה ועתים לרעה, כעס ומכאובים ואח״כ יגמור אומר לעזוב אותה ולגרשה מעל פניו, יהיה באפשר כי ישכחנה, ולא תעלה עוד על לבו, גם כי נאמר, לא טוב היות אדם לבדו כבר אמרו המושלים, אמת כי לא טוב, אבל ג״כ לא רע, ופן יקח אשה אחרת, ג״כ רעה, לכן יבחר לשבת גלמוד, ולא ידע רע, וא״כ קרוב הדבר שישכח את אשתו ויסירנה מלבו. אמנם כשלא יאבה לשבת גלמוד, ויקח אשה אחרת, ובודאי יראה כי באשתו השניה לא יהיו החסרונות אשר היו בהראשונה וגם להיפוך כי במקום החסרונות של הראשונה יהיה להשניה מעלות, אבל גם להשניה יהיה חסרונות, אשר כנגדן היה בהראשונה מעלות, וכאשר אשתו השניה תמרר חיו בדרכיה ובהליכותיה אשר באלו הענינים היתה אשתו הראשונה רק טוב, זאת תגרום שיזכור את הראשונה, כי אז יתאונן ויאמר מה עשיתי קראו לי אשת נעורי ואשיב אותה על משפטה הראשון, כן הדבר אצלנו, כי בהיותנו בארץ ישראל היה להקב״ה כביכול מצדנו, עתים שונות, עד כי שלח אותנו מעל פניו, כמאמר (ירמיה ט״ו) „שלח מעל פני ויצאו״, ומאז והלאה אנחנו עזובים ונטושים, וזה רק בעבור שלא גמר אומר כביכול לשאת אשה (אומה) אחרת, אבל אם היה רצונו ית׳ לנסות על זמן קצר לקחת לו אומה אחרת, והיה הולך עמהם לבתי כנסיות ובתי מדרשות, ודאי היה קובל כביכול להשיב את הנדחה, פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי וכו׳, וזהו לדעתי כוונת המקונן (ירמיה ט׳) „מי יתנני במדבר מלון אורחים״ שמוסב על הש״י שהוא מתאונן כביכול, מי יתן לי באיזה מקום שאוכל ללון שם, ואעזבה את עמי, ואלכה, אמנם אנה אלך ואיזה מקום מנוחתי? הלא העכו״ם הם יותר גרועים, משא״כ עתה אם אחרת לא יקח לו, וד׳ לבדד ישכון, א״כ אנחנו צלולים כל אורך הזמן הזה, ומשוקעים כאלו כבר שכח ית׳ אותנו.

וזהו, ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני, היינו עזובה היינו שכוחה? אלא משל אדם „נושא" אשה „אחרת" על אשתו הראשונה שנתגרשה זוכר מעשה הראשונה, כלומר האשה הב' בהחסרונות שלה גורמת לו זכרון מעשה הראשונה שהיה לה כנגדן רק מעלות טובות, אבל אתה ד' אלהים, אלהים אתה ולא אדם ואשה אחרת לא נשאתה רק „עזבתנו" כלומר אותי עזבת ואחרת במקומנו לא לקחת וזו היא שגורמת ששכחתני אחר העזובה, לכן יפה בקשה הכנסיה מאתו ית', לכה דודי נצא השדה לא על זמן כביר ח"ו, רק עשה נא נסיון עכ"פ, נלינה בכפרים, רק לינת לילה אחת, שאז תראה ההבדל, ואז יראה לפניך כשרון מעשינו וצדקותינו למעלה ראש.

נשוב לראש דברינו כי האנשים כולם לא ישתוו במידותיהם הן לטוב והן לרע, וכל אחד הוא ההיפך מחברו, ע"כ זאת העצה היעוצה שכל אדם משכיל יערוך חסרונו מול השלימות חבירו, ואז ישנה דעתו אדות עצמו ולא יתגאה על חבירו, ובהו"ה נאמר כי שאלו לאדם א' במה היית אדון לבני דורך? והשיב, כי לא מצא שום אדם בעולם שהיה לו שלימות במעלה יותר ממנו. והנה באלה שני אחים נביאי ה' נמצא בכל אחד שלימות וחסרון, מתחלפים, והוא כי בנבואה שקבל מאת ה' משה עה"ש היה הוא השלם לקבל הנבואה ממנו ית', כאשר ידבר איש אל רעהו ולא כן אהרן אחיו, אולם לדבר במתק שפתים אהרן הוא היה השלם ואדונינו משה היה כבד פה וערל שפתים, וזה היה לו לרב חסרון בעיניו, כאשר טען ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים; הגם כי באמת היתה זאת לטובת הענין שיאמינו ישראל שהוא שלוח מאת ד' להציל אותם ממצרים, כי רש"י אמר וזהוא אחד מעשרה קו"ח שבתורה, ומקשים המפרשים, הלא יש בתורה יותר מעשרה קו"ח ומפרשים כי כוונת רש"י זה הוא, לכל קו"ח יש פירכא ועשרה קו"ח יש בתורה שאין להם פירכא וגם קו"ח זה אין לו פירכא, אבל גם הקו"ח הזה יש לו פירכא, הן בני ישראל לא שמעו אלי, זה

היה מקוצר רוח ומעבודה קשה, אבל פרעה יכול לשמוע את משה הגם שהוא כבד פה וערל שפתים כי לפרעה לא היה קוצר רוח ועבודה קשה, אבל יבואר זה בטוב טעם ודעת על מה שאמרו הז״ל יוסף מסר סימן לאחיו והאלהים „פקד יפקד" אתכם, מי שבא להם לגואלם יאמר להם בזה הלשון „פקד יפקד" ומקשים איך מסר להם זה הסימן אם היה בסוד לאחיו איך ידעו אחרי כן כל ישראל כי הלשון פקוד יפקוד הוא סימן לגאולה. ואם אמר להם לא בתור סוד איך יוכלו להאמין להאומר, שמא הוא משיח השקר, ומה שיאמר פקד יפקד, הוא משום שיודע זה הסימן לכן הוא אומר כך אבל באמת יוסף מסר הסימן גלוי וידוע לכל ולכן ידעו כל ישראל במצרים כי אם יבוא להם איש אחד לגואלם ויאמר להם „פקד יפקוד" בודאי הוא הגואל צדק האמתי, אבל אם היה האיש הזה מחונן בכשרון הדיבור היותר נעלה, בודאי לא האמינו לו, אבל כשבא משה רעה״ש אשר היה כבד פה וערל שפתים ובכן לא היה יכול להוציא את האות „פה" שהיא או שאר האותיות שהן ממוצא השפתים, וזהו שאמר משה אם ישאלו לי בני ישראל „מה שמו" מה אומר להם כי בהשמות הקדושים אלהים, אדני, שדי, צבאות, וכדומה נמצאות אותיות מן מוצא השפתים והלשון איך אני יכול לבטא בשפתי ובלשוני את השמות הקדושים לומר להם, והוא ערל שפתים? ועל זה השיב לו הי״ת „היה" וזה השם לא מן מוצא השפתים ולא מן הלשון, אבל כשבא אל בני ישראל ואמר „פקד יפקד" ושפתיו ברור מללו ולא גמגם בלשונו זה הוא אות כי הוא הוא הגואל הצדק א״כ היה להם לבני ישראל לשמוע אל משה מה שדבר להם בשם ה׳, והקוצר רוח והעבודה הקשה לא היו צריכים להיות להם לאמתלא ואם אחרי כל אלה לא שמעו אליו. למד משה ק״ו בעצמו שגם פרעה לא ישמע אליו. וזה מה שאמר משה אל ה׳, הן בני ישראל לא שמעו אלי וא״ת כי להם יש אמתלא מקוצר רוח ומעבודה קשה, אין זאת אמתלא. כי אני ערל שפתים ומעולם לא יכולתי

להוציא מפי את האות פ׳, וכעת אני אמרתי להם „פקד יפקד אלהים אתכם" ואין להם מופת חזק וגדול מזה כי שליח ה׳ אני ואעפ"כ לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה? ומזה נראה כי לענין הצלת ישראל ממצרים היה לצורך גדול אשר משה יהיה ערל שפתים וכבד פה, ויפה אמר בזה הרב הפילוסוף האלקי רבינו משה חפץ זצ"ל בספרו „מלאכת מחשבת" על התורה פ׳ שמות, וז"ל שם ואם היה הקדוש ברוך הוא, שולח אל פרעה איש דברים בעל לשון מדברת גדולות, מלבד שהיה חושש שיהשוב העם כי בלשונו הביא את פרעה לשלחם וזה היא, נגד כוונת הי"ת שחפץ להקשות את לב פרעה וכו׳, עיין שם היטב. קנצי למלין כי צורך הצלת עם ישראל ממצרים היה נחוץ שמשה יהיה ערל שפתים.

והנה אלה השלמים, כל אחד, היה שפל בעיניו ושפל בדעתו, כאשר העריך הסרונו מול שלימות חבירו, וכל אחד בעת אשר היה משתמש במעלתו, לא היה נחשב הוא בעיניו לכלום, כי העריך באותו רגע חסרונו, מול שלימות חבירו, ואז היה גדול חבירו במעלה ממנו, לדוגמא, בעת אשר משה רבינו קבל הנבואה ממנו ית׳ הלא היה משה הגדול במעלה מאהרן אחיו כי לא היה כמוהו בנבואה, אולם הוא משה העריך באותו הרגע חסרונו, כבד פה וערל שפתים, וכנגדו אהרן אחיו היה פיו המפיק מרגליות, „ואהרן אחיך יהיה נביאך" הוא אהרן אחיו יוכל לדבר לפרעה להוציא את בני ישראל ממצרים ובניב שפתיו ובצחות לשונו יכול לרכך לבב פרעה ועבדיו לטובת עמו, אבל אני משה אינני יכול לעשות למענם שום דבר, „כי ערל שפתים אָני" ולא ישמעו בני ישראל אלי ואיך ישמעני פרעה, וכן להיפך, אהרן בעת דבר לפרעה היה הוא הגדול במעלה יותר ממשה, בנאום שפתיו בלקחו הזך ובלשונו הצחה, אבל הוא באותו הרגע, העריך חסרונו בנבואת ה׳ כנגד מעלת אחיו משה שהיה גדול בנבואה אשר עליו אמר ד׳ „אם יהיה נביאכם ה׳ וכו׳", וזהו שנאמר במדרש „לא משה „גדול" כלומר,

לא היה משה גדול אצלו במעלה ובחשיבות מצד הנבואה, מאהרן ר"ל מחמת שלימות אהרן, בדיבור, כי היה משה מחשב חסרונו „ערל שפתים" נגד מעלת אהרן, לכך היה משה קטן בעיניו והשפיל א"ע מול אהרן, וכן לא אהרן „גדול", לא נחשב אצלו לגדולה מחמת המעלה כי הוא מליץ ומתק שפתים, ממשה מחמת מעלת משה, כי במה נחשב אני, אני יכול לדבר לפני מלך בו"ד שהוא היום כאן ומחר בקבר אבל משה אחי אלהים מדבר עמו כאשר ידבר איש אל רעהו פנים אל פנים.

ומביא ע"ז ראיה ממקרא, שנאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם, כלומר בעת אשר אמר ה' וקבלו הנבואה, היה משה משפיל עצמו, והקדימו לאהרן בפניו, כי לדעתו היה אהרן יותר במעלה מחמת מעלתו כי היה מליץ במתק שפתים. אולם בעת „הם המדברים אל פרעה" ומי דיבר? הלא אהרן, היה אהרן משפיל עצמו והקדימו למשה בפניו כי לדעתו היה משה גדול ממנו בנבואת ד' לכך נאמר הם המדברים אל פרעה הוא משה ואהרן, משה בתחלה ואח"כ אהרן, — ומה מאירים הם דברי החסיד רבינו יעקב מ"מ מדובנא בס' המידות פרק ה' לשער הגאוה (ישעיה ו') „ואומר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, כי את המלך ה' צבאות ראו עיני", משל למוזג יושב בכפר, והיו הכפריים שואלים אותו על זמן ובאיזה יום יהיה להם חג פלוני ובאיזה יום חג פלוני, והוא היה יושב ומביט תוך לוח השנה, והיה מגיד להם, והמה באים אליו חליפות, לשאול על זמן הירידים, ועל החגים ועל קור וחום וכדומה, והוא השיב אל כל שואל, ויאמר אל אשתו שמעי נא את אשר אספר אליך הדשות, ותאמר טוב אנכי שומע, ויאמר אליה, הלא תדעי כי אני למדן גדול, ואנכי לא ידעתי עד עתה, ותשאלהו לאמר, ואיככה נתוודע אליך הדבר היקר הזה, ויאמר אליה, לא פעם ולא שתים הקשבתי ואשמע מפי כל תושבי כפר זה, כאשר היה ספק בידם, זה אומר בכה וזה אומר בכה, שפטו ואמרו, אנחנו נשאל את

פי המזוג ועל פיו נדע האמת, ותשמח מאוד לקול דברי השמועה החדשה כי בעלה הוא מלומד גדול, ויהי כי הקיפו הימים ונסע אל עיר גדולה על ימים הנוראים, וראה בבתי כנסיות ובתי מדרשות אנשים גדולים למודי ה' יראים ושלמים, מחדדים זה את זה בהלכה והוא עומד עליהם ואינו שומע גם את לשונם, אז בא ואמר לאשתו, כי הייתי כמתעתע, „דימיתי" וחשבתי מה שחשבתי, יען אני יושב בכפר בין כפריים, שהמה אך כבהמות שדי, וכנגדם הייתי בעיני איש מעולה ומלומד, אבל אחרי בואי העירה, וראיתי אור פני הכמים המלומדים באמת, ואבינה בהם, ואבחון יקר הדרם ופאר מעלתם, לא אעלה עוד על דל שפתי, לייחס לי שמץ דבר מן המעלות, ואני יודע מהיום שפל ערכי ופחיתות נפשי, הנמשל כי ישעיה עה"ש בראותו את עצמו מצויין בדורו, בחכמה בגבורה ועושר, וכדומה מן המעלות, היה יקר בעיניו מציאותו, אמנם אחר כי נפקחו עיניו במראות הנבואה, וראה את כבוד אלהי ישראל, על כסא רם ונשא ושרפים עומדים ממעל לו, ואמות הסיפים ינועו מקול הקורא בקול נורא, אז אמר „אוי לי כי נדמיתי", כהודה ואומר היה נדמה בעיני כי אני יקר המציאות, הטעות הזה היה לי בעבור, כי אני בו"ד איש טמא שפתים, ותוך עם טמא שפתים אנכי יושב, וסוג מעולה מזה לא ידעתי, ולא ראיתי, והטעות הזה נתברר לי רק עתה „כי את המלך ד' צבאות ראו עיני", כי זה משפט הענוה האמתית לבוא רק אחר השגה גדולה באלהות, אז הוא מבחין פחיתות האדם, ומשה רבינו עה"ש שהיתה השגתו עודפת על כל האדם היה לעומת זה עניו מכל האדם. ועל זה משה האיש הלך השטן למצא תואנות עליו במידות הגאוה, והנה הגאוה והשררה נקראות בחידות הז"ל בשם הרים וגבעות, זה שאמרו הלך אצל הרים וגבעות, א"ל משה ראיתם, ר"ל אם דרך הרים לו כלומר מצד גדולתו בעיניו הוא נחשב להר גדול, וכל האנשים בעיניו למישור וזהו לו, הטאת לא יוכל כפרה, כי הגאוה אם כל מדות

רעות, ושורש פורה כל סוגי פחיתות, אמרו לו מיום שקבל את התורה על הר סיני לא ראינוהו, רמזו למאמרם ז"ל (פ"ק דסוטה ה') מסתברא כמאן דאמר אני את דכא, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות, והשרה שכינתו על הר סיני, ולא הגביה הר סיני למעלה, אר"י לעולם ילמד אדם מדעת קונו עוד אמרו (מגלה כ"ט) מאי דכתיב למה תרצדון הרים גבנונים, למה תרצו דין עם סיני, כולכם בעלי מומין אתם אצל סיני, כתיב הכא גבנונים וכתיב התם או גבן או דק, אמר רב אשי שמע מיניה האי מאן דיהיר בעל מום הוא (כדמיון מי שראשו גדול מערך קומת גופו), ומי כמשה תלמיד מובהק אצל רבו, שרוב חכמתו ממנו ית"ש הוא קיים דברי ר"י ביתר שאת ויתר עז, למד דעת קונו „שוכן את דכא", ויהי עניו מכל האדם וישא את עמו כאשר ישא האומן את היונק, מ' שנה השפיע להם לחם משמים, ומצור מים, ובכל זאת לא רם לבבו מאחיו, ולא השתרר עליהם, כאשר שפך שיחו לפני ה' במחלוקת קרח, ואמר לא חמור אחד מהם נשאתי, ולא הרעותי את אחד מהם, ומה יפה תשובת הרים וגבעות, מיום שקבל את התורה בהר סיני, נותן התורה היה הי"ת בכבודו ובעצמו ולא מסר אותה ביד משה על הרים וגבעות, כי במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, ומשה רבינו עה"ש אשר קבל את התורה מיד הי"ת על הר קטן ונמוך כסיני בודאי למד מרבו הית"ש מדת הענוה עד קצה האחרון „והאיש" משה עניו „מאד" מכל האדם אשר על פני האדמה.

אז בא על משה, מצד צדקתו ועוצם קדושתו, ללכדו ברשת הכעס, כי מטבע הצדיקים המחמירים במדת הדין, להתקצף על בני דורם, שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, ועל רשב"י ובנו, אמרו הז"ל כל מקום שנתנו עיניהם מיד נשרף. באש קנאת ה' צבאות, עד שיצתה ב"ק ואמרה להחריב את עולמי באתם הזרו למערתכם, אזילו ויתבו תריסר ירחי שתא אמרו משפט רשעים „בגיהינום" רמזו למדת הכעס ששלטה

בהם, י"ב חודש, ומאותה עובדא למד רשב"י ללמד זכות על העוסקים בד"א, והדר ביה משיטתו הראשונה שהיה אומר (ברכות ל"ה) אפשר אדם הורש בשעת חרישה וזורע וכו' תורה מה תהא עליה, ומפרש לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, דברים ככתבן, שהרי איהו גופיה אמר (מנחות צ"ט ב') אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש, ועל זה אמר רבא מצוה לאמרו בפני עה"א עוד אמר רשב"י (סוטה מ"ב) על פסוק שמע ישראל היום אתם קרבים למלחמה על אויביכם, אמר הקב"ה להם לישראל, אפילו לא קיימתם אלא מצות ק"ש, אי אתם נמסרים בידיהם, מכל מקום ראינו שהצדיקים הפורשים עצמם מהנאות העולם הזה, מטבעם ימשכו בעבותות הכעס, אבא אליהו קפדן הוה (סוף מס' סנהדרין) ובית שמאי שהיו מהמירים קפדנים נמי הוה האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא דקא מרתחא ביה שנאמר הלא כה דברי כאש נאום ה' אמר רבינא אפ"ה מבעי ליה לאינש למילף נפשיה בניחותא שנאמר והסר כעס מלבך ר"ל חכמת אדם תאיר פניו, וטבע האור להפיץ חום סביביו, וכרבות האור כן ירבה החום, כן בטבע, וכן הוא בנפש, והנה כתיב „תורה אור" ובלשון התלמוד אורייתא, זהו שאמר אורייתא הוא דקא מרתחא ביה שנאמר „הלא כה דברי כאש" כי ברב חכמה רב כעס, ויוסיף דעת יוסיף מכאוב, ואפי' הכי בעי למילף נפשי בניחותא, כי ההרגל שליט בטבע, שנאמר „והסר כעס מלבך" רמז למה שאמרו כל הכועס כל מיני גיהינם שולטין בו שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך, ואין רעה אלא גיהינם שנאמר וגם רשע ליום רעה, והרב הגאון ר' יעקב יאסעף מ"מ דמתא ומ"ץ בווילנא בספרו לבית יעקב דרוש י"ד הביא ביאור יפה והוא רעיון נפלא (כפתור ופרח) למאמר הז"ל (במס' ברכות) כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח שהוא בן עוה"ב, ופריך הש"ס מ"ט אילמא משום דאתיא בא"ב נימא אשרי תמימי דרך וכו' אלא משום דאית ביה פותח את ידיך נימא הלל

הגדול וכו', אלא משום דאית ביה תרתי, אגדה מספרת בזמן המבול כאשר החל הגשם לרדת על הארץ התחילו כל הבע"ח שנים שנים לבוא לנח שיכניסם לתיבה, ואז בא ג"כ היצה"ר לנח וביקש שיכניסו בתיבה והבטיח לנח כי לא ידבר אתו מטוב ועד רע ורק להציל את נפשו מן המבול הוא בא ואמר לו נח, להכנים אותך אל התיבה גם זה עבירה כי הקב"ה צוה לי להכנים אל התיבה רק שנים, שנים, ולך אין בת זוג ולזה אין בכחי להכניסך בתיבה ולך מזה, והיצה"ר ידע את נח כי הוא צדיק תמים ולא ישמע לו ולדבריו וילך מאתו, בחזירתו פגע בו היצ"ט שהוא ג"כ הלך לנח בתיבה מפני מי המבול, ושאל לו היצה"ר לאן אתה הולך? השיב לו היצ"ט לנח בתיבה אני הולך מפני מי המבול אמר לו היצה"ר חזור לאחוריך, כי גם אני הלכתי אליו ולא נתנני לבוא שם, כי אחד אני ואין לי בת זוג, וגם לך אע"פ שהיצ"ט אתה אבל אין לך בת זוג ובודאי לא יתן אותך לבוא בתיבה כי ה' צוה אותו רק שנים שנים להכנים בתיבה, אמר היצ"ה להיצ"ט נעשה שדוכין בינינו ונהיה שנים ואז ירשינו לבוא אל התיבה, ויתחתנו ביניהם וילכו אל התיבה, ונח מכיון שראה אותם ביחד הכנים אותם אל התיבה, ומן אז והלאה לא פסע היצה"ר פסיעה אחת בלא יצ"ט ולא עשה שום דבר בלא הסכמת היצ"ט, וכל מה שדיבר היצה"ר לאחד מהם בתיבה ורצה שיעשה איזה מעשה היה הכל „לשם שמים". והנה ידוע כי בתיבה היה אסור זיווג ובא היה"ר להם והסית את חם שיזדווג לאשתו לש"ש כי לא לתוהו בראה לשבת יצרה, ולמה לו להקב"ה להציל אותם מן המבול אם לא לקיום המין, וישמע חם לעצתו ושמש בתיבה כעצת היצה"ר לש"ש בהסכם היצ"ט, וגם הכלב שמש בתיבה כעצתו לשם שמים ומן המבול והילך נשארו לנו אנשים כחם וככלב לעשות כל דבר האסור אבל לש"ש, רכילות, לשה"ר, נבול פה, לצנות, שבועות שוא עדות שקר והכל לש"ש, והמידה המגונה הלזו לחמוס ולטרוף את חבירו לש"ש גלוי וידוע לכל.

ובאמת לא יחפין הקב״ה בזה והקב״ה בעצמו יכול לשלם לרשע רע כרשעתו, כי בעולמו ברא היתו טרף למרבה אריות וזאבים, נמרים, וגם כלבים לרוב, והאדם ברא הקב״ה להיות בצלמו וכדמותו לעשות רק טוב ולא רע מגלגלין זכות ע״י זכאי אבל חוב רק ע״י חייב, כי באמת כל השבחים שנאמר על הקב״ה, המה סגולות יקרות לנו במה שנדע את מדותיו, איך להדבק בהן מה הוא רחום וכו׳, וזהו כוונתם באמירת תהלה לדוד, שע״י האמירה ג׳ פעמים בכל יום ישתרשו בקרבנו המדות הנעלות אשר נשבח בהן את הקב״ה, ונדע איך להדבק בהן תמיד, ופריך הגמרא והאיכא הלל הגדול, שגם שמה נהלל את ה׳ בשבחים נעלים אשר ראוי, להאדם להדבק בהן, והעולה על כלם המדה הנעלה של „נותן להם לכל בשר״? וכו׳, ותירוץ, משום דאית ביה תרתי, פי׳ משום דגם להדבק במדותיו של הקב״ה צריכין להזהר, בסדר ומשטר ישר לילך ממדה למדה, מהקודמת אל המאוחרת, ואם ילמוד להדבק במדותיו מהלל הגדול, יפגע בתחלה, למכה מצרים וכו׳, ביד חזקה וכו׳ וניער פרעה וחילו וכו׳, למכה מלכים וכו׳, ויהרוג מלכים, ולבסוף גם המדה של „נותן להם לכל בשר״ ואז יפול מצדו אלף ורבבה משמאלו, והכל לשם מצוה, כי הקב״ה גם הוא עושה כן וכה יכה ויהרוג כל ימי חייו, ולא יבוא אל המדה של „נותן להם לכל בשר״ לעולם, כי יהיה טרוד לבער את הרשעים מן העולם, לזה אמרו חז״ל כי ילמוד מדותיו של הקב״ה מן תהלה לדוד אשר הוא „באלף בית״ כלומר בסדר ומשטר נכון, מקודם, חנון ורחום, ארך אפים, וגדל חסד, טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו, סומך ה׳ לכל הנופלים, ואתה נותן להם את אכלם בעתו, פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, שומר ה׳ את כל אהביו, ואח״כ מי שיודע שיש בו כל המדות הללו כסנהדרין בשעתם, אשר בחנו וחקרו אחרי דרכיהם היטב, ותקנו מדותיהם על צד השלמות של הא״ב, המה יוכלו להדבק גם בהמדה של „ואת כל הרשעים ישמיד״, ובערת הרע מקרבך אבל מי שמהפך את הסדר,

ומערבב את הא״ב, ומתחיל „מכל הרשעים ישמיד״, הוא לא יבוא להמהות הראשונות, כל העולם יהיה בעיניו כרשעים, ואך להשמיד יאמר כל היום והכל בהסכמת היצ״ט אשר היצה״ר נעשה לשותף לו בימי המבול בתיבת נח, והנה משה רבינו, מבחר מין האנושי בכל צדקתו הנפלאה, ופרישותו הנוראה, עד כי ג׳ פעמים ארבעים יום לא אכל לחם ולא שתה מים, לא שכח חנות, ועינו חסה גם על ההולכים אחרי ההבל, ומלבד שהיה עניו מכל האדם, ולא רדף אחרי הכבוד, הנה גם בעשותם את העגל לא כלו רחמיו כמבואר בפ׳ העגל.

וידבר ד׳ אל משה לך רד כי שחת „עמך״, רבו הדקדוקים עד למעלה ראש. א) ויאמר ד׳ אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא, מדוע קבע לזה מאמר בפני עצמו, ולא כלל בדיבור הראשון במאמר לך רד. ב) ויחל משה וכו׳, למה ה׳ יחרה אפך „בעמך״, העצב נבזה היה העם הזה כלי אין חפץ בו, ולא ניחא להו למרייהו להיות נקרא שמם עליהם, והושלכו מזה לזה כנבל יוצרים. ג) השם יתעלה אמר למשה כי שחת „עמך״ ומשה אמר לד׳ למה ד׳ יחרה אפך „בעמך״. ד) שלשה שנוים הנאמרים בסדר התפילות פעם א׳, אמר זכור לאברהם ליצחק לישראל עבדיך, תלה הזכות באבות, ובמקום אחר אמר, וראה כי „עמך״ הגוי הזה, תלה בזכות עצמם, ועוד במקום אחר אמר אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא וכו׳, תלה הדבר בזכותו. ה) מה שאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, כאלו בא בחוזק יד ובדרך הכרח מי יאמר לו מה תעשה, אם לא ישא חטאתם וגם לא ימחנו מספרו.

ובישוב אלו הערות ההזקות, אשא משלי ואומר, איש אחד היה בארץ נדיב ושוע ונכבד מפורסם, והיה לאיש הזה בן רך ויחיד, ואהב אותו עד מאד, ושם הנדיב הזה עינו ולבו עליו ללמדהו ולהשכילו בכל חכמה ומדע, ומעלות ומידות ישרות וטובות, התר לבקש אחר מורה היותר מובהק והיותר מפורסם אשר ידו הדה בכל אלה, ויאספהו אל ביתו, וכל יש

לו נתן בידו למען שירהיב עוז בנפשו כבקשת התכלית הנבחרת עבור בנו, ובקרב ימים אחדים לפתע פתאום, והקול נשמע בבית הנדיב על בנו, כי ארח לחברה עם פועלי און, וביום אתמול נמצאו בבית זונה אוכלים ושותים וחוגגים ומלאו תאות לבם הרע, ויחרד לבב הנדיב, וילך בחמת רוחו סר וזעף אל חדר המורה, והרעיש עליו בקול ובחימה שפוכה, לאמר: מדוע נתת מקום לריקים האלה, לבוא אל ביתך, הנה המה היו בעוכרי בני, השחיתו התעיבו יפיו והדרו, עתה סור מהר מאוהל ביתי, למה זה אתה לי. ויחרד המורה לקול דברו, ויצא לבו ויחרש ולא ענה דבר, והמת הנדיב לא שככה, וילך הלוך וצועק לקראת הבן, וירם את מטהו להכותו נפש, וכראות המורה כי הרים את מטהו, ואם יכה אותו פעם אחת ולא ישנה לו וימות לשחת, ויקרב המורה ויחזק את המטה בכפו, ויאמר, נא אדוני, שכך המתך, הרף מאף ועזוב חמה עד אשר אדבר דברי, ויאמר דבר, ויאמר, נא אדוני הסכת ושמע לקול עבדך, משפט נבחרה בינינו, בדרכי הילדים, ועלילותיהם הנשחתות, מאין יבוא מקורם, ושרשם, והנה לא ימלט מהיות נמצא להם ארבעה פנים, א) פן מצד המולידים, הוריהם ומגדליהם אם ברע המה, יעשו פרי למיניהם, עפ״י הרוב תולדותיהם כיוצא בהם, והמשורר הקדוש, התנצל בזה ואמר „הן בעון חללתי״ וכו׳ ומדרשם ז״ל בזה ידוע. והרמב״ן ז״ל פירוש בזה מה שנאמר בי״ג מידות „פוקד עון אבות על בנים״, רצונו שהבורא יתעלה מתחסד עם הבנים ותולה עונותיהם, בעון אבותם, לומר שהם האבות הגורמים לזה, וע״כ השב למידה זו בין י״ג מידות הרחמים, והב) מצד רוע המזג עצמו, בתגבורות הליחה והמרה ודלת השכל ותגבורות כח התאוני והחומרי. ג) מצד „המורה״ אשר לא למדם ולא הדריכם בדרך הטוב והמועיל, ומנע השגחתו מהם וצידה לא נתן להם, תחבולות ועצות בהרחקת המגונה וקרבת המועיל. ד) מצד התחברות עם מרעים ופועלי און. והנה בנוגע הסיבות החיצוניות שהן מצד המורה או מצד התחברות

המרעים ופועלי און, יש תקוה כי בסור הסיבות האלה אם יחליף את המורה הזה במורה אחר הטוב ממנו אשר ידע לתקן עותתו של הראשון או בהנתק חברת מרעים אשר קרבו אליו ולגרש אותם מעל פניו ישתנה הדבר לטוב. עתה ישב נא אדוני, והנער יעמד לפניו, ונתור לבקש, איזה מהסבות אשר כרו שוחה לנפשו לעשות נבלות כאלה, אם מצד טבע המולידים ורוע דרכם, אין מהצורך להאריך בסתירתו, הלא אדוני יודע את נפשו ונפש רעיתו תמתו ורוחה הנאמנה כי טובות הנה, כל תבל לא נמצא בהם, ואם זהו מצד הבן רוע מזגו ודלת שכלו, ותגבורת תאותו, וגסות חומרו, הנה הוא נוכח פנינו, יביט נא אדני אל מראהו, ואל סגר לבו, כי כמלאך אלקים הוא, הן אדוני הנדיב יודע להבין ולהשכיל הטוב והרע, אשר בקרב איש ולב עמוק, בחון אותו היטיב ותמצא בו מזגו טוב עד להפליא, שכלו חזק ואמיץ, והומרו תאותו דלות הנה, עתה הנה בטלנו השני פנים הראשונים, ולא נשאר לפני אדוני בלתי שני פנים אחרונים, למצוא בהן מקור האשמה, והרשע: אם על המורה, הלא אנכי החייב בדבר כי אני המורה, ואם על כת מרעים אשר קרבו אותו, גם בזה אנכי הוא החוטא, על אשר נתתי להם מקום בבית אדוני, א״כ איפו תהיה ידך בי או בהם או בשנינו, עלינו הרם מטה ועמך לכלה או לגרש, ואל תשלח ידך אל הנער, כי בסור המניעה תשוב נפש הילד אליו והיה כאשר היה מלפנים.

כאשר שמע הנדיב הדברים האלה כמעט יצאה נפשו בדברו ושמח מאד על טוב לב המורה, ורוחו הנאמנה, ואהבתו העזה את בנו אהבה תמה אהבה נאמנה, ותגעל נפשו, להשיא עליו מקור האשמה, ולגזור עליו גירושין, למען הציל נפש הבן להשיבו אל אביו, להסתופף בצלו, ויען הנדיב, ויאמר הנה ידעתי מאז יתרון מדע והשכל הנמצא אתך בטוב טעם ודעת, וע״כ בחרתי בך והפקדתיך על ביתי, וכל יש לי נתתי בידך, ואולם עתה נוכחתי אלף פעמים ככה, מתום ויושר לבב אשר

אתך, מורה כמוך בארץ אין, גם בשחק מי כמוך מורה בלתי ד׳ לבדו.

עתה הנה בריתי אתך, אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל הנמצא אתי, ולא יפלא ממך כל דבר, וגם על הבן אשר התפללת, נשאתי פניך הנה שב אפי ממנו, ישוב אל ביתו לא אוסיף עוד להרע לו.

כן העם וכן הגוי הזה לפני הבורא יתעלה, באהבתו אותם, ומשמרו את השבועה, אשר נשבע לאבותם שם עינו ולבו כביכול עליהם עוד בהיותם במצרים. ללמדם דעת ובינה והשכל, ולהנחיל להם התורה הקדושה, ובחר לו איש כלבבו, זה משה האיש, מבחר האנושי אב לחכמים אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם, ויהי להם למורה ומנהל להדריכם ולהנהיגם בדרך ישרה, הטובה והנאותה בעיני אלקים ואדם, ויאספהו אל ביתו, וכל יש לו נתן בידו, כמ"ש „לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא", ובפתע פתאום בעוד ימים אחדים עד שהמלך במסבו, והנה הקול נשמע במרום, חטא ישראל „בזה" „אלה" הפר ברית ארח לחברה עם פועלי און, כת הערב רב, אשר הקריב משה, כולם יחד בבית זונה יתגדדו המסכה צרה כהתבנס, רוקדים ומשחקים והכרוז קורא בקול ואומרים אלה אלהיך ישראל, אוכלים ושותים וחוגגים און ועצרה, חג לד׳ מחר, ויחרד מלכו של עולם, כביכול ובחמת רוחו גער ראשית בנביאו ומשיחו, ואמר לו רד מגדולתך כי שחת „עמך" אשר העלית וכו׳, רצונו „הערב רב" אשר „העלית" ואשר קרבת, המה השחיתו התעיבו, ובמצודתם נתפש גם בני, ואדונינו אביר הרועים בשמעו זאת, קיבל דין שמים והחריש ולא ענה דבר, אולם חמת המלך עודנה לא שככה, וילך הלוך וסוער לקראת העם הזה, רצונו העם המיוחד זרע אברהם יצחק ויעקב, ואמר להשמידם, באפו ובחמתו, וע"כ נאמר בו מאמר מיוחד, ויאמר ד׳ ראיתי את „העם הזה" רצונו בני אברהם יצחק ויעקב והנה עם קשי עורף, „ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם

ואכלם", ורועה נאמן, בהקשיבו דברים אלה, עמד בפרץ, וירץ בכח לקראת המערכה ויחזק את המטה בכפו, ויחל וכו', ויאמר למה ד' יחרה אפך „בעמך" רצונו המשפט הראשון, אשר גערת עלי בחמתך צדק הוא, וע"כ החשתי, אולם במטה זעמך אשר הרימות על „עמך" ונחלתך, אל תפגע בהם, זכור לאברהם, רצונו משפט נבחרה, בינינו, לדעת שורש פורה ומקור האשמה והרשע של העם הזה, אשר לא ימלט מהיות ד' פנים להם כמו שביארנו במשל, והנה אופן הא' מצד רוע טבע מולידים, ישתקע הדבר ולא יאמר, זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך, ראה נא מי אבותיהם, אופן הב' רוע המזג מצד עצמם ותכונתם הרעה אמר במקום אחר, וראה כי „עמך" הגוי „הזה" כלומר הרואה כל תעלומות, הביטה וראה, כי באמנה הם עמך ונחלתך קשורים ודבוקים בך כולם אהובים, כולם ברורים, מום אין בהם, אין זה רק מכח שני פנים האחרונים, סיבות חצוניות, אם שגגת המורה אשר לא שם עינו ולבו עליהם, או מצד חברת המרעים, הערב רב אשר קרבתי, א"כ בי העון, לזאת אמר אם תשא חטאתם, טוב ואם אין „מחני" נא מספרך, כלומר חץ המשפט עלי תסב, למטרה, לכלה ולגרש כי אנכי אשר חטאתי, ואשר העותי, ואלה הצאן מה חטאו, הלא אנכי הסיבותי במעל הזה אשר מעלו ע"י רשע כסל, אשר העותי, ואשר קרבתי אותם ונטמעו גם עמך בהם כשושנה בין החוחים ע"כ תהי ידך בי „מחני" נא, ובעמך לא תגע לרעה. וכאשר נשמע במרומים, גודל תומת ויושר לבב של אדוננו הרועה, אשר שם נפשו בכפו, ועמד בפרץ להדיח הרעה על עצמו על בשרו, ולהשיא עליו כל העון, והאשמה הזה למען הציל נפש הבנים בני אל חי להשיב לבם אל אביהם שבשמים להשיב חמה מהשחית, נתעלה כבודו אז, מעלה מעלה, בעיניו יתעלה ויאמר להקימו על מעל השרפים והחיות נושאי הכסא, כמ"ש ותחסרהו מעט מאלקים, אמר ר' יוחנן בכל מקום שאת מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, וכן משה רבנו עה"ש בכל

גדולתו, אשר הקב"ה גדלו היה עניו מכל וירחם על עמו ישראל אפי' בשעה שהיו חשובים „למומרים" עשו את העגל והשתחו לו. שבר את הלוחות להציל בזה את ישראל כמ"ש במ"ר כדי שידונו כפנויה, והאשים את עצמו בחטאותם כמו שזכרנו מקודם, ועתה אם תשא חטאתם (מוטב) ואם אין מחני נא מספרך.

ומה נשגבים דברי המשורר הקדוש, יודיע דרכיו למשה, לבני ישראל עלילותיו רחום וחנון ה', לא כחטאינו עשה לנו, כרחם אב על בנים רחם ד' כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (תהלים ק"ג). ואמרו חז"ל (חולין צ"ב) „לבעי רחמי אתכליא על עליא".

אך רגע שכח משה א"ע, אך רגע באפו מות בעונו, הוא הוא חטא מי מריבה שזכר המשורר הקדוש באמרו ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהלים ק"ו) הוא שאמר שמעו נא המורים וכמו שביאר הרמב"ם ז"ל בפרק ד' מ"ח פרקים, והשי"ת אמר לו לא תביאו את הקהל, כי אין הקפדן מנהל, אמנם גם הכעס ההוא לא מקרבו יצא כי אם ישראל העירו בו כרגע, וכמו שאמר המשורר, „כי המרו את רוחו, ויבטא „בשפתיו" בשפתיו לבד אבל בו בתוכו ובעצמותו לא נמצא מדת הכעס, וזהו מליצתם ז"ל הלך לגיהינם, אמר לו משה ראית, האם ראית בו פנים של זעם? אמר לו „שמו" שמעתי כלומר קול דברים „שמעו נא המורים" שמעתי אשר השם „משה" אמר, ויבטא בשפתיו לבד, אבל אותו הוא בעצמותו לא ראיתי, כי לב רגז לא היה לו, וההטא ההוא מקרה היה לו, ולא עצמית תכונתו ח"ו אך הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה.

אז עלה השטן וישלח ידו בעצמות „מעלת" משה, ולבקר מומין שבסתר לראות אם באמת, בכל בית ה' נאמן הוא הן כבר נכשלו גדולי עולם, בדמיון מתעה, בחשבם בעצמם, כי בכל רזי החכמות כבר השלמו, ונפשם חשקה לעמוד

בסוד ה׳, אז פרצו גבול השכל האנושי ויעפילו לעלות ההרה להסתכל מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור, ואז נפלו מהררי אל אל תהם רבה, ותחת התנשאם למלאכי מעלה ירדו גם מדעת אדם, כמו שמעמיק להביט בתמונת השמש, יאבד אור עיניו ושמש לא ראה ולא ידע, ותנו רבנן ד׳ נכנסו לפרדס וכו׳, בן עזאי הציץ ומת בן זומא הציץ ונפגע, אחר קיצץ בנטיעות, ופירש"י ז"ל שהוא בענין מה שכתוב כי לא יראני האדם וחי, רבים חללים הפיל רוח מתעה הזה, השולח רסן השכל הפשי, זה היה חטא הנפילים שבתחילה נקראו „בני אלהים" וזה היה חטא נדב ואביהו, בקרבתם לפני ד׳ וימותו, ובזה יבואר מאמר רבב"ח באגדתו הנפלאה (ב"ב ע"ג ע"ב) אמר לי ההוא טייעא תא אחוי לך מתי מדבר, אזלי חזיתינהו, ודמו כמאן דמיבסמי וגנו אפרקיד, פרשב"ם שהיו שוכבין בפנים צהובות כשתויי יין ופניהם למעלה, והוה זקיפא ברכיה דחד מינייהו, ועייל טייעא תותי ברכיה, כי רכיב גמלא, וזקיפא רומחיה, ולא נגע ביה, הרעיון הנפלא אשר כתבנו למעלה הם הם הדברים אשר דיבר רבב"ח בחידתו הנפלאה, כי הנה חטאי בני אדם הם בשני אופנים החטא המורגל קנאה חמדה ותאוה להבלי העולם וכדומה שהוא הכלי מיסוד החומר, כי יצר לב האדם רע מנעריו, אמנם יש אופן אחר והוא להיות כל חשקם ותכלית שלמותם להשיג ולראות מראות האלהים, ומקום כבודו, אבל הדרך הזה מסוכן הוא וצריך להזהר שלא יעפילו לעלות אל ה׳ יותר מהראוי כמו שכתבנו למעלה בנדב אביהו „בקרבתם" לפני ה׳ וימותו ואמרו חז"ל שתויי יין נכנסו כלומר שהוא הדבר שהרבו להשיג ולהבין ולהסתכל יותר מכפי חלקם, וה"ז כמו ששותה יין יותר מכפי המדה, שמזה ישכב וירדם השותה ופוגם בעצמו, ואלו שתה לאט לאט, היה לו לעזר וסעד בבריאות גופו בהשכל כמו שיאמר הפתגם: „וחמרא וריחנא פקחין" וכן הדבר בקבלת שפעת דעת אלהים, אין לעלות מהר ההרה, כי אז ישתה וישכר וירדם, ולכך אמרו

עליהם במליצה „שתויי יין נכנסו" כלומר, נכנסו בפרדס האלקי בשכלם, כמו שתויי יין" וזהו „בקרבתם" לפני ד' זאת גרם וימותו.

ומזה תבין חטא דור המדבר, כי כל פגם שלהם היה בזה, כי היו כולם זכאי קשוט, ואמרו בזוהר שלא יהא כדרא דא עד דרא דמשיחא, והלא היו כולם נביאים, כי ראו כבוד ד', בים, במ"ת, ובאהל מועד ומה היו חטאם? אלא זאת שהרבו להשיג יותר, מכפי הראוי להם, והמחבר ספר „ברית מנוחה" מבאר עפ"י סודות „הקבלה" את סדרי המסעות, וקברות התאוה, כולם לא היו אלא שהעפילו לעלות בדמיונם לראות מהרה מראות האלקים, וזאת גרם להם ג"כ שימותו במדבר, וזהו מאמר רבב"ח שאמר שראה למתי מדבר, כלומר הקר ודרש מה היה חטא דור המדבר שמתו ונקברו שם במדבר, ולא זכו לכנס לארץ, כי לא יאמין כל בר דעת כי אבותינו דור המדבר אוכלי לחם שמים, שותים מי בארה של מרום וכבוד ד' עליהם חופף, היו חוטאים בחטא גשמי ללכת אחרי ההבל. אבל אחרי החקירה והדרישה ראה זה מצא, כי הם לא פנו עורף לד' ללכת בתר עניני עוה"ז הפוגים מעם ה', כי אם כל ענינם כלפי מעלה, ומגמתם לראות כבוד ד', אכלו ולא ישבעו מנועם עליון, וזהו דהווי גנו אפרקיד, פניהם כלפי „מעלה" אבל זאת היה חטאם דהוו דמין כמבסמין „כמו שתויי יין" והוי דלוא חד כרעי כלומר שהיו מפסיעים כמו מי שמרקד על רגל אחת (וזה פתגם המוני לך מהר על רגל אחת) והוי זקיף רומחה וזה ג"כ מליצה על מי שלוקח דבר בחוזק יד ברומה, קנצי למילין ההטא הזה הלך השטן לחפש ולמצא במשה רבינו עה"ש והנה משה טרם יגלה אליו דבר ה', אמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה, וכאשר מחזה שדי חזה, נאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים, גם אחר שהורגל בנבואה ונפשו חשקה להכיר את בוראו לא נכנס שלא ברשות, אבל התחנן ויאמר הראני נא את כבודך, וה' ענהו לא תוכל לראות את פני, וכאשר

העביר כל טובו על פניו, והשמיעו י"ג מדותיו וימהר משה ויקוד ארצה ישתחו (שמות ל"ג) לא נתן לבו כלבב אלהים, ולא התעהו רוח הדמיון לצאת חוץ ממחיצתו וכמה פעמים קרא ונחנו מה, הוא שהעיד עליו יוצרו, בכל ביתי נאמן הוא, זהו מליצתם ז"ל אמרו למלאכי השרת משה ראיתם כלומר האם יחשוב עצמו כאחד מצבא המרום במרום, אמרו לו אצל בני אדם הוא, כלומר הוא החכם המכיר את מקומו ומעולם לא יצא חוץ למחיצתו, אז הלך אצל ישראל, אמר להם משה ראיתם, כלומר הלא לפניכם בודאי גלויים כל צפוני חסרונותיו הלא אתם הלינותם עליו כפעם בפעם, ובקרתם את מומיו, ארבעים שנה, וכמו שאמרו חז"ל על פסוק והביטו אחרי משה, מלמד שהשדוהו שהביטו אחריו בעין חשד וימרוהו ורובו, אך הם ענו ואמרו, „אלהים הבין דרכו, והוא ידע את מקומו", והרי זה הודאת בעל דין שהם לא הבינו דרכו ולא ידעו את מקום מדרגתו, פליאה דעתו ממנו נשגבה, לא אוכל לה, וכמו שהוא עצמו עה"ש הוכיחם לפני מותו „ולא נתן ד' לכם לב לדעת, ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה" ועד היום הזה זאת היא דרך עמינו עם מוריהם ורבניהם בחייהם יבזו אותם ויקצרו שנותיהם, בבוז וכלימה, ויכלכלם לחם צר ומים לחץ אבל אחר פטירתם יעשו אבל כבוד יכניסו גווית הנפטר לבה"כ וספדו הסופדים אותו ויחליפו שמו, בשם „הצדיק ז"ל" וזהו שאמר חז"ל במס' שבת ת"ח שמת הכל קרוביו, ס"ד? אלא הכל כקרוביו הכל קורעין עליו הכל חולצין עליו הכל מתאבלין עליו, ת"ח „שמת" הכל קרוביו, אבל בחייו אוהביו ורעיו מנגד נגעו יעמדו, וקרביו מרחק עמדו, וידברו הוות עליו, ורעות כל היום יהגו עליו, אבל מכיון „שמת" לקבור אותו, ולהרים קול נהי בהספד הכל קרוביו, וכן היה במשה רבן של ישראל בחייו הביטו אחריו ויהשדוהו אותו... אבל אחר פטירתו הודו ואמרו כי לא הבינו אותו בחייו, מקומו ומדרגתו, ואמרו אלהים „גנזו" עשה אותו סוד חתום בעולם הזה, ואיש לא ידע את נר ה',

נשמת משה, המכוסה בגוף עפר מן האדמה, וזה ולא ידע איש את „קבורתו" ולא נאמר את „קברו", כי שם קבורה יורה לא לבד, על מקום הקבורה, כשם „קבר", כי אם גם על אופן וענין הקבורה ומהות „המתעסקים בה. ועל זה אמר הכתוב ולא ידע איש את „קבורתו" ר"ל שלא ידע איש מקום קברו, ולא השיג ג"כ אופן וענין קבורתו, והנה המלאכים אמרו אצל בני אדם הוא, ובני אדם אמרו אלהים הבין דרכו, וזהו מה שאחז"ל כי העומדים למעלה נדמה להם למטה, והעומדים למטה נדמה להם למעלה, והכוונה במליצות האלה היא על פי מה שכתב הרב החכם בעל עקידה, כי הוא הקשה לשאול בזה"ל אחר שהחסרון היותר גדול, והיותר מפורסם הנמצא במין האנושי הוא, פגע המותה לאנשיו, וכבר נמצאו אנשי מופת נצולו ממנה מפני גודל זכותם. כמו שהיה הענין מבואר באליהו זכור לטוב, בהלקחו בסערה השמימה, ונרמז בחנוך באמרו, ואיננו כי לקח אותו אלהים, ור"י בן לוי (כתובות ע"ז) אשר זכו ליכנס בגוף ונפש לחיי העוה"ב, ומצאנו ראינו כי משה אדונינו, רבן של נביאים והסידים ואנשי השם אשר מעולם, כולם, לא נעשה עמו יקר וגדולה זאת, אבל נאמר בפירוש וימת שם „ויקבור" אותו, שיראה שמת ונקבר כאחד האדם עי"ש. — אמנם יסוד הדברים האלה יתבאר במה שאחז"ל, גם לעומת זה שבדור אנוש הוריד הקב"ה שני מלאכי מרום על הארץ והשחיתו דרכם עוד יותר מבני אדם, ולא יכלו עוד לעלות אל מקומם למרום, וחנוך ואליהו וריב"ל זכו לעלות פעם אחת בגופם לעולם הרוחני. ושם דבקה נר נשמתם בשלהבת שרפי קודש, ולא יכלו לרדת עוד. נעלה עליהם משה עבד ה' שעלה וירד כמה פעמים, ולא חדל להיות לו אורח כאנשים, וזה שתמה שלמה ואמר מי עלה שמים וירד? (משלי ל') ובדברים מדרש רבה מי יעלה בהר ד' זה משה שנאמר ומשה עלה אל האלהים, ומי יקום במקום קדשו, זה משה שנאמר המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא, ר"ל כי כינוי הו'

נסתר שבמלת „קדשו" איננו רומז על השי"ת אבל על האיש העומד במקומו על האדמה, ושם יתקדש אחרי רדתו מן ההר, זהו שאמרו המלאכים, אצל בני אדם הוא, שאין בו חלישת הכח של חנוך ואליהו וריב"ל, שכיון שעלו שוב לא יכלו לרדת ובני אדם אמרו האלהים הבין דרכו, שאין בו חלישת כח של מלאכי דור אנוש שירדו ושוב לא עלו, אבל מש"ר עה"ש ראו אותו למטה וראו אותו למעלה, כי ממדת קונו הממלא כב"י גבהי שמים ועמקי תהום כאחת, היה בו, ואשרי ילוד אשה זה משה שזכה לדור בשני עולמים.

דרוש לחג הפסח

מאמר

יציאת מצרים

הקושיות והספקות, אשר הם בספורי התורה, „על דבר רדת אבותינו מצרימה במתי מעט לגור שם בשני הרעב, אשר היו בימי יעקב ויוסף, ע"ד שעבודם למצרים ורוע מעמדם שם, ועל דבר צאתם ממצרים במספר שש מאות אלף רגלי, הגברים יוצאי צבא לבד מנשים וטף וערב רב אתם, לעלות אל ארץ מגורי אבותיהם להוריש יושביה מפניהם", הם אשר העירוני לחקור אחרי עמקי פשטי הכתובים.

ולמען העלות מעומק הפשט, כונת הכתובים, ומטרת הענינים המסופרים, והשתלשלות הוליותיהם לתכלית אחת הנרצית מאת ד', נזכיר את הנוגע לענינינו ממעמד הארצות, מיחוסיהן זו לזו, ממעמד משפחת אבותינו, ויחוסם אל הארצות ואל יושביהן, בעת ההיא.

ממעמד ארץ מצרים בבחינת מקומה ובנוגע ליחוסה לארצות שונות ויחוסה לכוכבי השמים נולדו לה הקים טבעים שונים מיוחדים לה לבדה ומשונים מטבע שאר הארצות, מתכונת ארץ מצרים וטבעה ידענו כי היא משתרעת בתמונת רצועה ארוכה מן דרום לצפון, ובאמצעיתה של הרצועה ההיא שוטף ועובר נהר גדול הידוע בשם נילוס, הנהר הזה הוא מן היותר מצויינים בתבל, גשם לא ירד במצרים להשקות ולהפרות את הארץ. ואך הנהר נילוס בראשית חדשי הקיץ עולה למעלה מגדותיו ומשקה ומרוה את הארץ, ואחר כן אחרי עבור זמן קצר ישוב אל מקומו ויושבי הארץ יזרעו את שדותיהם בלי חרישה מקודם ובזמן קצר תתבשל התבואה, ולמען יגיעו מי הנהר גם למקומות הגבוהים, עשו יושבי הארץ תעלות רבות על ידיהן יגיעו המים גם למקומות גבוהים.

הברכה הזאת עוררה עם רב לאחוז בארץ ההיא ולעבוד את אדמתה עוד בימי קדם, בעת אשר תושבי הארצות האחרות סביבה, הסתפקו בפרנסת מרעה צאן ובקר; לרגלי עבודת האדמה התפתחו בארץ מצרים גם אומניות שונות והרושת המעשה וחכמת כל מלאכת מחשבת. הנהגת המדינה היתה בתחלה ע"י ראשי בתי האבות אבל ביחד עם התפתחות החכמות והידיעות, נשתנו גם סדרי הנהגת המדינה והסכימו לשום להם מלך אשר יצא ואשר יבוא לפניהם ויעצור בעמו.

בימי אברהם אבינו עה"ש, בעת הרעב הראשון אשר היה בארץ כנען, לא מצא אברהם ארץ נהוגה בהנהגת מלך ובטוחה לעבודת האדמה עד בואו מצרימה, 1) ובעלותו ממצרים הוכרח

---

1) עין בפ' לך והכנעני אז בארץ, עין רש"י היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם! וכן פירש אבן עזרא וכן בראשית י"ג ז' והכנעני והפריזי. ופרש"י ולא זכה בה אברהם עדיין ועין בפ' רמב"ן על פסוק ויהי ריב ודבריו מאירין ושמחין! —

לנסוע עד חברון שהיא על גבול ארץ הככר, ובשובו שנית הנגבה, אחרי הפוך אלהים את ערי הככר כבר מצא מלוכה בגרר אשר היתה מלוכה לפני בואו מצרימה, והממלכה ההיא שבגרר התיסדה מאת הגדודים הראשונים, אשר יצאו מאי כפתור ויירשו את „העוים" אשר היו עם רועי מקנה בימי הרעב הראשון, וישבו תחתם ואבימלך ראש שרי גדודיהם מלך עליהם, כי גם הם למדו ממצרים שכניהם ואחיהם לעבוד את אדמת ארצם החדשה ירשת הרבם, ובימי יצחק כבר צלחה שם עבודת האדמה, גם בימי הרעב, אף שלא הגיעה למדרגת הצלחת עבודת האדמה במצרים, ולכן היה יצחק נוסע והולך מצרימה, למען קחת חבל ארץ, במצרים לעבדה, לולא דבר ה' אליו אל תרד מצרימה וגו' גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך, (בראשית כ"ו ג'). וירכוש לו יצחק חבל ארץ מאבימלך לעבדה כעדות הכתוב „ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו' (שם כ"ו י"ב), אבל גם אברהם זרע בארץ פלשתים, בכל ימי מגורו שם, ולבעבור יוכל לעבוד, חבל ארץ בבטחה מפני משפחות „נוסעי בעדר" (נאמאדען) הוכרח לעזוב את חברון אחרי חרבן סדום, אשר בעת ישובה חסה בזרוע מלכי הככר, ויזרע גם הוא על גבולם, רק שלא יכול להפליג עד מצרים מפני רוגז מלכה עליו, והנה כל ארץ כנען היתה בימי אברהם יצחק ויעקב ארץ מרעה ומקנה למשפחות קטנות ושונות, נוסעי בעדר (נאמאדען) ונהוגים בראשי בתי אבותיהם, אשר נלחמו איש באחיו ואיש ברעהו, כמנהג כל עמי רועי מקנה, מעט מאד היו בה ערים קטנות תחת ממשלת מושלים, נשיאים או מלכים, אשר כסאותיהם לא התחזקו עוד, ומוסדות ממלכתם לא הכו עוד כל שורש. בהנהגת המדינה הכללית, ולא עשו עוד כל פרי עד שהיו ממלכות רבות מהן הולפות ועוברות, ואחרות קמו תחתיהן, אשר גם הן בעתם חלפו ועברו מן הארץ.

לו היו בעת ההיא בני אברהם, משפחה גדולה, כשלשים אלף או כארבעים אלף איש עושי מלחמה, אז היתה העת

ההיא היותר מסוגלת, להחל ירושת הארץ מפניהם מעט מעט, עד אשר יפרו, ולא תרבה עליהם חית השדה, וירשו את הארץ, אבל מכל בני אברהם, נשאר אך יצחק לבדו, על זכות ירושת הארץ, ובני יצחק נפרדו גם הם, ויעקב לבדו זכה לזכות ההיא, ולו אך שנים עשר בנים שמספר נפשות צאצאיהם עלה אך לשבעים נפש, ולפי שאז היו בארץ כנען מהומות גדולות, מפני המשפחות הרבות הנלחמות זו בזו, והרבו חמס ושוד, מבוכות וטלטולים ושערוריות נוראות ימים רבים, עד אשר התחזקו כסאות המלכים ועד אשר התבצרו עריהם, והם הצליחו לאחוז בנחלת הארץ ובהנהגת המדינה, ולהשתתף בההנהגה המדינית הכללית, ובפרט אחרי שהיו עתידים להתישב שם בארץ גם הענק ובניו לא לבד שהיתה העת בלתי מסוגלת לבני ישראל, להחל ירושת הארץ, כי אם גם להניחם שם בארץ לא היה כל אפשרות, כי בכל אלה המבוכות והמלחמות, היו בני ישראל המעטים מאוד מאוד בערך מספר המשפחות אשר אתם בארץ. ואז נשאר להם לעשות אחת משתי אלה או להיות מתבוללים בגוים, או להתחלק לחלקים, כאשר התפרדו בני אברהם מעל יצחק בנו, וכאשר התחלקו בני יצחק, עשו ויעקב, והיו מוכים ונשמדים מעל פני האדמה, ובפרט אחרי מה שקרה לבית יעקב בשכם, שהתירא יעקב ויאמר, ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (בראשית ל"ד ל').

לכן הכין ה' להם מקלט בטוח בארץ מצרים, להסות בצל מלכה, ראש לכל ממלכות הארצות בימים ההם, מקום אשר לא תשיגם מלחמה וטלטולים, מקום אשר לא יהיה להם ידים להתפרד ולהתחלק, כי תועבת מצרים כל בן נכר, והבלי אמונתם יבטיחו, כי ישארו בני ישראל במצרים לדורות עולם, גוי מצוין לעצמו בתוך עם הארץ, עד אשר יפרו ויספיק מספרם ומעמדם להקימם לעם עצום, וכאשר כרת ה' את אברהם ברית לתת לזרעו את ארץ כנען לנחלה, והוא איש ערירי מתהלך

בתוך גויי הארצות ההן, אחרי שאלו „במה „אדע" כי אירשנה", 1) והשאלה ההיא לפי מעמד הארץ, לפי יחוסו אליה. ולפי מעמד עצמו, גדולה מאוד נגד ההבטחה, באיזה סבות ומסובבים יתחיב אפשרות קיום ההבטחה ההיא. ולפני בית אב אחד אין להחל ירושת הארץ, ואחרי אשר יפרה וירבה זרע, הלא יתפרדו הבנים, יתחלקו לבתים ולמשפחות, ויתבוללו בין משפחות העמים האחרים חרבים והעצומים מאוד, וכמה טלטולים, וכמה מבוכות ונדודים ומלחמות ושערוריות ממררים את חיי היושבים בארץ כזאת עד אשר תתיסד ממלכה אחת על בסיס נאמן וקים, ואף אם ישתתפו גם מבני בניו של יעקב בישובה ובהנהגתה, הלא ישתתפו עמהם רבים מאוד מן הגויים זולתם, אבל למעוטם או לסבת התבוללם בין זולתם, לא יוכרו ולא יודעו זרע אברהם, ותביעתם ביחוד על ירושת הארץ, לא תהיה לה שום ממשית, ומה יהיה חפץ אברהם בביתו אחריו, אשר לא יקרא על שמו ולא ישמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, כאשר יצוה הוא את בניו ואת זרעו אחריו, ולזאת מצא ה' לנחוץ להודיעו אופני השתלשלות הסבות והמסובבים בדברים קצרים מאוד, „ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", ולאשר לא להם תהיה הארץ אשר יגורו בה יפרו וירבו לעצמם מבלי להתבולל בין זולתם ומבלי להתפרד ביניהם לבין עצמם, ומבלי לאהביד זכרון

1) במה אדע — ידיעה עפ"י השכל כמאמר הכתוב בדה"י א' כ"ח ט' ואתה שלמה בני "דע" את אלהי אביך אתה שאומרים עליך „ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם וגו'" אע"פ שתאמין ביהוד האל מפני שאתה בני וקבלת ממני האמונה ביהוד האל אבל מפני ששמך שלמה לא תהיה כי אם על מצא פי האמונה אבל „דע" ותבין ידיעה ברורה מצד השכל את אלהי, אשר ירושת אביך הוא והוא אמת ונכון.

אבותיהם, ויעודם לשמור דרך ה' מלבותם. 1) אבל אם תמשך גרותם בארץ נכריה ימים רבים מאוד, לא יתעוררו הדורות הבאים לעזוב אהלי שלוה ומשכנות מבטחים, לצאת למלחמה נוראה עם שבעת עמי כנען, אשר עד אז כבר התאזרחו בארץ, וממלכותיהם כבר עומדות על יסודות חזקים ונאמנים וקשה מאוד להורישם ולקחת ארצם מידם ומי עוזב ארץ שלום ומבקש ארץ אחרת במלחמה עם עמים אשר לא ידע תמול שלשום, — לכן הודיעו ה' לאמר: „ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" עד אשר יקוצו בחיים הרעים ויתנדבו ללכת לבקש להם משכנות מבטחים בארץ מגורי אבותיהם, ומספרם יהיה אז עצום בעת ההיא מאד, ויהיה ביכולתם להחל דבר הכיבוש ולכלותו בזמן לא כביר.

---

1) בראשית ט"ו אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם וגו' ואשר אחזה לי אני בזה הוא אם נשאל את איש מי הוא הגבר המאושר בארץ ויהיה שבע רצון כל ימי חיו, בטח יענה כי האיש אשר בריא אולם הנהו ואשר אוצרות זהב לו וכל אשר ישאלו עיניו לא יאצל מהם ולא ימנע את לבו מכל תענוג, חלק איש כזה מאושר בחיים אבל באמת לא כן הוא, הדברים האלה אינם אושר אמתי, ואיש אשר לבו ראה הרבה חכמה ודעת ולו שכל בריא והגיון ישר, לא יראה עת עצמו מאושר בחיותו חיי תענוגים, האיש החכם רק אז ישבע רצון מחיו, אם ידע שבהגיע עתו למות יוכל להפרד מן העולם בלב שקט וברוח נכון, ובכל ימי חייו בכל עת אשר יעלה על רעיונו יום המיתה ישחק לו, חיים כאלה המה חיים של טובה חיים של ברכה ועונג, ואם נשאל את נפשינו מי הוא זה אשר בכל ימי חייו יוכל להיות בטוח כי בהגיע עתו למות ולבו לא יפחד ממנו על זה נאמר כי האיש אשר ברכו ה' בבנים וחנכם בחינוך טוב והולכים בדרך התורה והמצוה חיים הם בעדם ובעד משפחתם וגם בעד עמם, רחוקים המה מפגוע בזולתם אף פגיעה כל שהוא, וכל המידות הטובות שמנו חכמים נמצאו בם עד אשר כל רואיהם יכירום ויאמרו כי הם זרע ברך ה', איש היודע כי יניח אחריו בנים כאלה יוכל לשחק למות, ועליו נאמר טוב יום המות מיום הולדו, איש כזה ימות רק מיתה גופנית אבל לא מיתה רוחנית, וכמאמרם ז"ל תענית ט' ע"ב יעקב אבינו לא מת וגו' מה זרעו בחיים אף הוא בחיים ואין לך מאושר בארץ כאיש היודע ובטוח כי לא ימות לעולם ושמו הטוב יקרא לבניו לנצח.

ב.

עתה הואילה נא קורא דברינו לשוב אתנו מצרימה, לעת בוא בני ישראל שמה, עם יעקב אביהם, בבוא בני ישראל מצרימה, התעתדה כל הארץ ההיא בבחינת מעמד תושביה להשתנות שנוי עצום מאוד מפני הרעב, אשר הדיחו יושבי הארץ את רעתו עליהם מבלי הבין עצת יוסף הטובה, כי תחת שעד העת ההיא היה כל איש מצרי במעמד החופש. עובד אדמתו נחלת אבותיו או קנין כספו, נהפכו עתה לעבדים לפרעה לעבוד איש איש חבל ארץ פרעה אדוניו, אשר חלק לו יוסף. בתוך החלוקה החדשה הזאת, אחרי היות כל ארץ מצרים לפרעה (ויגש מ"ז י"א י"ב) נתן יוסף אחוזה לאביו ולאחיו במיטב הארץ בארץ רעמסס, ולאשר לא היתה העת לא עת זרע ולא עת קציר, לכן כלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף, עד תת אדמת אחוזתם את כחה להם ויספר הכתוב את הסדרים החדשים, אשר נעשו בארץ ע"י יוסף שיצאו להם מסבלות עם מצרים, כי היה מוכרח לפתוח

ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם לתת לו את הארץ הזאת לרשתה, הנה הבטחה אחת שהיא שתים, דהיינו נתינת הארץ לו וגם ירושת הארץ לזרעו אחריו; וירושה אין לה הפסק ושמו של אברהם יקרא על הארץ לעולם, והנה על נתינת הארץ לא הסתפק אברהם ראש המאמינים אף רגע כי ה' ימלא את הבטחתו, וכל שאלתו „במה אדע כי אירשנה" היתה רק על הבטחת הירושה ושאלה גדולה ונכבדה שאל ראש המאמינים אשר רק לו יאתה, והוא אם אמנם יקוים דבר ד' כי ירבה זרעו ככוכבי השמים וגם ירשו את הארץ, אך כל זה נח לו אם ילכו בניו בדרכי ד' ומצותיו ינצורו ויעמדו בלאומיותם ולא יתבללו בעמי הארץ, ויאמרו תמיד כי הם זרע אברהם צור מחצבתם אבל הבחירה הלא ביד האדם הנה וחפשי הוא ללכת בדרך שיבחר לו, א"כ, איפא יש לירא פן ח"ו יטו בניו אחריו מדרך ד' וילכו בדרכי הגויים אשר סביבותיהם, והרוח הלאומי המקשרם לעמם יחסר להם ויתבוללו בעמים אחרים, עד שבמשך זמן מה לא יודע כי היה זרע אברהם על פני האדמה וממילא ירושת הארץ באופן כזה, לא נחשב בעיני אברהם למאומה ואף גם כי להיות תמיד בפחד כזה, חיי צער הוא לאיש רם ונשא

את האוצרות לשבור למצרים, טרם הגיעה העת לזה, נגד רצוננו, רק לאשר צעק העם אל פרעה חמס על עצת יוסף, ולזה תם הכסף מיד יושבי הארץ בעוד שלא עברה גם השנה הראשונה משנות הרעב, וגם החסד אשר אמר יוסף לעשות עם עם הארץ, לתת להם לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמורים, „אף שהמקנה כלו" בשנית הרעב, ובפרט כשהרעב עתיד להמשך שנים רצופות, פגע הוא לבעליו, אשר אין לו בו כל צורך למלאכת השדה, ועליו להאכילהו חנם מספוא יקר מאוד: גם החסד ההוא לא הציל את העם מן העבדות, כי תם גם כל המקנה בשנה ההיא, ובשנה השנית הוכרחו למכור גויתם ואדמתם, לפרעה, ולא יכול יוסף לפחות ממהיר התבואה ולהוזיל השער מפני סוחרי התבואה היחידים, ותהי הארץ לפרעה, אך אז היה יוסף יכול לכלכל את העם כולו לחם לפי הטף, כי כולם עבדי פרעה הם, ואת כל המקנה אשר בבתיהם, כי לפרעה הוא

כא"א ע"ה וזאת היתה שאלתו במה אדע כי אירשנה, ולא אמר כי „אורישנה" בלשון הפעיל דהכוונה היא במה אהיה בטוח כי ירושת הארץ תהיה על שמי, וזרעי יהיה זרע אברהם כל ימי השמים על הארץ, ועל שאלתו זאת, הנשאלת בצדק השיב לו הקב"ה תשובה נמרצה „ויאמר ד' לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה". כוונת הדברים האלה היא, לפי דעתנו כן, הנה ידוע כי תנועת גוף האדם ואיבריו הוא ע"י העצבים הנמשכים מהמה אשר בראש ובהוט השדרה, לכל הלקי הגוף ואבריו, והיה כי יחלה האדם במחלת הפראליזמוס היינו שהעצבים יחדלו מלפעול פעולתם בהגוף, כי אז לא יכול האדם להניע באבריו וכבול עץ ישכב בלי נוע אנה ואנה, ואף גם זאת כי יאבד ממנו גם ההרגש ולא ירגש בכאב היותר גדול שיגרמו לו, בעת האחרונה המציאו הרופאים תרופה למחלה זו והיא מועילה לרוב חולי הפראליזמוס, והוא חיכוך האבר המנוגע במחלה זו „מעשאז" וע"י החינוך והמישוש בהאבר המנוגע ישובו העצבים לפעולתם והרגשתם והחולה ישוב לאיתנו הראשון, כל עם ועם נוכל לדמות לגוף גדול, אשר אישיו הפרטים המה אבריו הרבים, והרוח הלאומי הוא המזיל בקרבם את סם החיים, את הכח החיוני, ואותן המחלות העוברות על אדם פרטי תעבורנה לפעמים גם על עם כלו, לעם שלם גם כן יקרה לפעמים כי יחלה במחלת הפראליזמוס, כי העצב החיוני שלו, הרוח הלאומי יחלש

לחם ומספוא הנם, אף שהפסידו בזה כל הסוחרים הפרטיים; ויוציא הכתוב מן הכלל רק אדמת הכהנים לא קנה וגו', אבל אחוזת בני ישראל, אשר נתן להם יוסף בארץ גושן, לפרעה היתה, והנה בחסדי פרעה עפ"י יושר משפט יוסף, הוקל מעם מצרים כולו כובד העבדות, ע"י החוק „ונתתם „חמשית" לפרעה", וגם מן החוק הזה הוציא רק אדמת הכהנים לבדם, ותהי אדמת אחוזת בני ישראל נכנסת אל כלל החוק, ובני ישראל עצמם אשר גם הם התכלכלו בכל ימי הרעב לחם לפי טפם הנם, לא יצאו מכלל השעבוד לפרעה עפ"י חוק החומש מתבואת אדמתם, כי מעשר תבואת האדמה נהג במצרים גם לפנים, ויוסיף שעבוד הגויות וקנין הארץ לפרעה, רק מעשר אחד, כי החומש היא הכפלת המעשר, ואלו היו בני ישראל פרים ורבים בערך אחד עם כל עם מצרים, היה גם שעבודם לפרעה מתמיד להשתלם כחוק יוסף על ידי חומש תבואת האדמה, ואם אחרי מאה שנה היתה האדמה, אשר נתנה

בקרבו, והיה כי יחלה עם במחלה כזאת תוכל להביאהו גם עד שערי מיתה רוחנית, כי יתבולל בעמים אחרים, ושמו וזכרו יכרת מן הארץ, כמו שקרה לעמי אזיא הקדמונים, התרופה היותר מועילה לרפאות עם ממחלה זו, הוא אותה התרופה אשר בה נרפא את מחלת האדם הפרטי חיכוך ומישוש האברים, כור התלאות הוא הסגולה היותר מועילה להשיב לעם את ההכרה העצמית, אויביו מחוץ יחזקו את האחדות בקרבו פנימה, וככל אשר יענו אותו כן ינבר חילים לעמוד על נפשו,

המחזה הזה עובר לפנינו פעמים רבות בדברי הימים וזהו שאמר הקב"ה לאברהם, אל תדאג פן יעזבו זרעיך אחריך את דרכי ומצותי, אל תפחד פן ישכחו את צור מחצבתם ויתבוללו בעמים אחרים, רפואה בדוקה יש לי למחלה זו והיא, „כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" וע"י חיכוך אברים כזה ישובו להתנועע ולהרגיש, כי עם אחד המה, ועליהם להביט אל צור מחצבתם וללכת בדרכיו, ולכן תוכל להיות נכון ובטוח כי זרעך אחריך לך יהיו ושמך יקרא על הארץ לעולם, ולזאת „תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה" ואין לך לירא מאומה מכל מה שעלה ברעיונך וא"כ גם ימי חייך טובים ומאושרים המה אחרי כי לא תמות לעולם והדברים נכוחים למבין.

בראשונה לשבעים נפש, נחלקת מחדש לשלשים, או לארבעים בתים, המכילים איזו מאות נפש אדם, עוד היתה עבודתה מספקת מלאכה לידיהם ואוכל לפיהם והיה גם שעבודם לפרעה, נשאר בגדר חומש תבואתם, כגדר שעבוד כל עם מצרים, ואם ברבות הימים מאוד, היתה הארץ צריכה לחלוקה חדשה ולתוספת ארץ נעבדת, היו הסדרים החדשים משתרעים על כל יושבי הארץ בשוה כמצרים כעברים, ותכליתם היה להשיב הענין מסכים ומתאים אל חוק יוסף, לתת לפרעה חומש תבואת האדמה, אבל הכתוב ספר „וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד". שלא בערך רבוי עם מצרים. ובפרשת „ואלה שמות" הוסיף ביתר באור „ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד", והנה לא הספיקו חבלי הארץ, אשר נתנו לבני יעקב בעת היות מספרם ע' נפש בארץ גשן, למקום מושב לכל העם הרב ההוא, ובפרט למלא ידם עבודת האדמה, ויעזבו מרביתם שנה שנה את אדמת אחוזת אבותיהם, ויפוצו בערי מצרים לבקש לנפשם עבודה ומחיה, עד כי ברבות הימים ותמלא הארץ אותם, אלה למדו מלאכת חרש וחושב, אלה עבודה ושרות, משא ומשמר, אלה סחרו ואלה רעו מקנה, וישאר שעבודם למלך הארץ על חובת גויתם; כי חוק יוסף אשר ספר לנו הכתוב, לא השתרע בעצם רק על עובדי אדמת פרעה לבדם, אבל גם על עבדי פרעה, העוסקים בחרושת מעשה ובכל מלאכה או העוסקים במקנה וקנין, ויעבדו בני ישראל את פרעה איש איש ממלאכתו, מעבודתו וממסחרו, כראוי ע"פ קצב חוק יוסף בערך חובת עובדי האדמה, ואולי גם זולת בני ישראל היו אנשים מעם מצרים עצמו, אשר עזבו עבודת אדמת פרעה בדרות שבאו, ויתעסקו במלאכות או בעבודות זולתה, וישאו חובת שעבודם לפרעה על גויתם, כמרבית בני ישראל: ובכן הרבה ישראל מאד עושר ארץ מצרים, ועצמת ממלכתה, כי גם בעבדם עבודה מצומצמת,

הראויה בערך חוק יוסף, הגדילו לעשות ביד הרוצים, כל העם הרב ההוא.

מדברי קדמונינו עה"ש, בכתוב „ואת העם העביר אתו לערים", נראה שהיתה דעתם גם הם, שלא הוציא יוסף את אחיו מכלל השעבוד למצרים, ואת אדמתם מכלל חוק החומש; כי לולא כן לא היה מקום לדאוג שהעבדים יפקחו את אנשי החופש באשר הם גולים, ואולי ברבות הימים גם עד קום המלך החדש על מצרים, „אשר לא ידע את יוסף", כבר היתה עצמת אבותינו ורבוים, מספיקות האפשרות להחל כבוש ארץ כנען מפניהם, אף שבעת ההיא כבר התחזקו בה כסאות מלכים רבים וגדולים, ועריהם התבצרו; כי גם בעת מות יעקב אבינו עה"ש, כבר התעצם החלק המערבי והדרומי מארץ כנען: פלשת, מדין ועמלק, אדום מואב ובני עמון עד שלא יכול יוסף בעלותו לקבור את אביו לאשר עלה עמו מחנה כבד מאד, לעבור דרך ארץ פלשתים והוכרח לסבב דרך המדבר ולעבור את הירדן לבוא חברונה, כי כן ספר הכתוב, ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן (בראשית נ׳ ו׳) ובכל התורה נקרא עבר הירדן עברו המזרחי, אשר אל הגלעד, ומזה שהיו אז מלכי ארץ פלשתים, ויתר הארצות מנהר מצרים עד הירדן בנגב כנען, משתתפים בהנהגת המדינה הכללית, ובעלי ברית מצרים, עד שלא יכלה מצרים להעביר גדודיה דרך ארצם אבל עצמת הממלכות לא ימנעו מלקים עצת ה׳ כי לה׳ המלחמה. אכן בני ישראל עצמם לא היו נכונים אז לצאת ממצרים למען הלחם עם יושבי כנען, ואף שנשאו עול השעבוד במצרים, ויעבדו את פרעה כאשר עבדוהו עם מצרים עצמו, ותנאי השעבוד היה הולך הלוך וכבד עליהם מאליו כל מה שרבו ויפרו, בכל זה כל עוד לא הרבה פרעה לענותם בפרך לדכא רוחם ולמרר חייהם, מתקה להם העבודה, כי השתתפו בגללה בכל זכיות האזרחים ותהי להם כל טוב ארץ מצרים, ויאכלו את חלב הארץ ואנשי יושר אינם קצים בעבודה, המסכמת עם

היושר ועם חקי הארץ אשר חקק יוסף, ואשר איננה עוברת את גבולה ואנשי שכל טוב לא יאבו להבדל מכל טוב הארץ, בסבת הובת עבודה ראויה, אל פני מלחמה חזקה עם עמים אשר לא ידעו תמול שלשום, והמניעה הזאת הוא הנצחת בדרכי הנהגת ההשגחה העליונה, כי לדעת הרמב"ם ז"ל, בס' מורה ח"ג פ' ל"ב הנה טבע האדם לא ישנהו ד' כלל, או בחירת הנפש לא ישלול ממנה לעולם, וכל עוד יחיבו הענינים הפועלים על הבחירה החפשית, אשר נטע ה' בנפשות בני האדם, שלא יתרצו בני ישראל לעזוב את ארץ מצרים מקלט שלומם ושלותם, לא פקדם אלהים לעוררם לעלות להלחם בעד ארץ מגורי אבותיהם, אמנם ברבות הימים ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף, אשר דרש טובת כל עם מצרים במועצות ודעת, עד שלא הכיר גם את אחיו ואת בניו להבדילם מן העם בזכיותיהם ובחובותיהם, וגם למלכו נאמנה רוחו, וידרך את העם ואת הממלכה בארחות יושר, ויצדיק בכל מעשיו את פרעה מלכו ואת עבדיו, אשר בחרו בו בעת צרתם.

אבל מבלי דעת כל אלה, או מבלי לשום את כל אלה על לבו, בהביט המלך החדש על בני ישראל כי רב ועצום הם, ועם כל זה נושאים הם עול מצרים בעבודת כל הגוי הגדול ההוא, המעשרת את הארץ מיום ליום, לא האמין, כי ישרת לב העם תחייב אותם לשאת הסבל על שכמו בלב שלם ובנפש חפצה, לאשר שומה עליהם העבודה על יסוד חוק יוסף, ויעלו על לבו מחשבות אָוֶן, לחשוד כי שומרים העברים עת מצוא לחפין לבם לעלות מן הארץ, וזה כאשר תקרה למצרים מלחמה, יכרתו בני ישראל ברית עם אויבי מצרים, למען ימצאו ביניהם מקום מגורם בתנאים יותר ראוים, וזולת כל שעבוד, ואז יתוספו גם העברים על שונאי מצרים, ובמלחמת תנופה במשך תגרת יד אויב, יעלו מן הארץ להמוס מקור עשרה ועוזה, ולפי שעד שתקרה המלחמה ההיא, לא יחדלו בני ישראל מהרבות זרעם על אדמת מצרים, הלא יקל עליהם, הדבר ההוא מאד,

„ויאמר אל עמו וגו׳ הבה נתחכמה לו וגו׳״. ותהי עצת מצרים להבדיל את בני ישראל לרעה מכל עם מצרים, בבחינת שעבודם ועבודתם את המלך, וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם, לא חדשו עליהם עבודת המס, ולא קצבו עליהם שעור העבודה שנהגה מקדם, בקצב חדש, יתר על מה שעבדו עד העת ההיא עד דעת כל איש מדרגת החובה המוטלת עליו, רק שמו עליהם שרים מיוחדים לגבות המס, באופנים אשר יבטיחו למצרים השגת תכלית כונתם למען ענותו בסבלותם, ויהי קצב עבודת כל איש, זמנה, מקומה ומדרגתה בידי השרים בכל עת לפי רצונם, עד שהענינים ההם עשו את העבודה ממררת חייהם.

ועתה נשובה נא ונביטה על מצב עם מצרים בבחינה אחרת, עם ברכת הארץ הפוריה הזאת, אשר כגן אלהים היתה לפני יושביה, לא נקל היה לעם היושב עליה, לשאת התלאה הרבה והעמל הגדול שנה שנה, בכל עת שטף היאור, במשך שבועות רצופים אשר כברכת מים היתה אז כל הארץ, ויורם ההכרח להוסיף עפר רב על תלי עריהם ולבנות בתי אבן למשכנותם, ומחסרון אבנים, הקימו בתי לבנים, חזקים וגבוהים, למען לא יערערו המים יסודם, ולמען ינוחו בהם עם נשותיהם וטפם בטח ושאנן גם בימי השטף, לסבה הזאת המציאו המצרים הקדמונים את מלאכת הלבנים החזקים, את החמר הנפלא, ואת חכמת הבנין המפוארת והנפלאת, אשר השאירה תולדותיה בארץ ההיא עד דור אחרון. אבל כל התחבולות, אשר הצליחו ברב עמל ושקידה, למען הטיב מצבם בעת שטף היאור ולמען הצל תבואותיהם באוצרותיהם בימים ההמה, לא הספיקו עוד להניח רוחם, בגורל הצלחתם משך ימי חייהם, כל עוד לא עשו מאומה למלט גופות מתיהם מרקב מהיר, ומלהיות טרף לשני דגת היאור והגיונה (הוא חופר המתים) כי הנקברים בארץ בעת היובש, חפרה אחריהם הגיונה, ואשר נמלטו משניה צפו ויעלו מקבריהם בעת השטף, ויהיו למאכל

להקראָקאָדיל, ולהדעלפין וליתר הדגה, ואם אמרו לחצוב בעד מתיהם קברים עמוקים, ויראו והנה המים עולים לקראת קרדומותיהם, מתהום רבה, ולא קמה עד רוח באיש מפני קבורתו, גם שרפת גופות המתים, אשר נהגה בעמים רבים בדורות הקדם לא יכלו המצרים להנהיגה בתוכם מחסרון עצים בארצם, ויקומו כהני אלילי מצרים חרטמיה ומושליה, ויחזו לעמם חזיונות נוראים מאד ומבהילים על דבר גורל הנפשות אחרי מות גיום, מצורף אל אופן הקבורה, אשר נקברה גוית כל נפש, עד שגם היונים הקדמונים, אשר למדו הרבה מדעותיהם, של עם מצרים, האמינו כ"כ, כי נשמת איש אשר גויתו לא נקברה כראוי בעתה, מתגוללת מאות שנים בנחלי אש וזפת בוערה, מבלי להגיע אל מעון הנפשות שאולה, מקום המשפט והגמול על מעשיהם הרעים והטובים.

לדברי החזיונות ההם ולרגלי הדעות, אשר התפשטו בעקבם בין העם, התעוררו כל עם מצרים לעבוד, עבודת עמל ולשאת בעול המלאכה הכבדה, עד להסיר מקרבם חסרון הקברים, ולהבטיח לנפשותיהם מנוחה נכונה על ידי קבורת גויותיהם, שקדו ויבנו את הבנין הגדול, לקבורת משפחות מלכיהם, את הפיראַמידים, ואת האַבליסקים, הגבוהים והנפלאים לקבורת המלכים עצמם וגדוליהם, ואת המערות אשר בהרים בעלית חמש או שש, קומות לקבורת בני העם, ולאשר היו הפגרים בקירות החומות הגבוהות ממהרים, להרקב, וממלאים צחנה את אויר ארצם, כי בכל משך השטף, אויר כל הארץ רטוב ולח, ממהר את הרקבון ומרבה צחנת הפגרים, גם קבורה כזאת לא נחשבה בעיני מצרים לקבורה ראויה, מספקת להבטיח שלום הנפשות בחיי הנצח; אז הוכרחו חכמי הארץ והרופאים לחקור ולדרוש על תחבולות מעשה למנוע את פגרי מתיהם מלקבל את הרקבון, ולעשות אותם מתקשים באורך הזמן, וימציאו את התחבולה הנפלאה לחנוט גופות המתים, אשר עד עתה לא התפרסמה בעם זולתם, ופעולתה

היתה, שהגויות לא נפלו תחת הרקבון, רק התכווצו בשלשת שטחיהם, עד שבאורך הזמן לא נבדל עורם ובשרם מעצמותיהם, ויהיו כאבן מוצק, אותם קוראים בשם „מומיא", ואנשי אירופא הבאים מצרימה לדרוש אחרי זכרונות ימי הקדם מוציאים משם אניות טעונות „מומיות", ושומרים אותם בין זכרונות ימי הקדם, ובימים האחרונים החלו לפרסם, כי היו הגופות טעונים שבלי חטה, וקצתם בשרו לאמר, מצאנו בתוכם חטים שלמים, ויתאמרו לזרעם על אדמת אירופא, ואחרים שערו גם כן שמזה נקראו בשם „חנוטים", מענין חטה ששרשו „חנט", ומה הטיב יעקב אעה"ש שלא רצה להקבר במצרים, ויוסף שהשביע את בני ישראל, להעלות את עצמותיו אתם בשובם אל ארץ אבותיהם, כי ראו ברוח אלהים שעתידים קבורי מצרים להיות למשחק בידי ילידי אירופא, לקץ אלפי שנים; ולאשר היתה החניטה והקבורה במצרים, ענין יקר מאד, השכילו חכמי מצרים וכהני אליליה, לפעול על רוח בני עמם ועל יצרי לבם הרעים, פעולה מועלת לטוב, לצדק וליושר על ידי אופני החניטה והקבורה, וישימו להם בתי משפט מיוחדים בעד מתיהם בתבנית בתי המשפט, אשר בעד החיים בכל ארצות תבל הנושבות, ומפרעה היושב על כסא מצרים, עד בן השפחה אשר אחר הרחים, לא היה נקי מן המשפט במותו, ושופטי המתים היו נקיי כפים וברי לבב, אשר לא נשאו פני כל איש, שוחד לא לקחו, ומשפט עני ואביון, או אלמנה ויתום לא עותו, כי באמונה היו הורצים משפטם, ודנו דין המת בצדק, מיראת אליליהם, ומפחד מפני משטמת כל העם וכהניו, גם מראה פני המת בעמדו מוצב נגד פני שופטיו, הטיל אימה גדולה עליהם מלעות משפטם, ובמות איש או אשה זקן או נער, ויעלוהו ראשונה אל בית המשפט, ובכל ערי מצרים שלחו לבשר ויכריזו לאמר: פלוני מת, והאלה היתה גדולה ונצחת על כל יודעי האיש המת ומכיריו אם לא ימהרו אל בית המשפט גם הם, לענות צדק ורשע ככל אשר ידעו מעלילות האיש ההוא במשך

ימי חיו, ויעזוב אכר את נירו ואת קצירו, ויטוש החרש את מלאכתו על האבנים, הלוחם שב ממערכות המלחמה, גם פרעה ירד מכסאו, לא העיז איש לקחת אוכל אל פיו, ובלי יתמהמה, וכולם מהרו להגיד לפני שופטי המתים, ובפני המת, את כל אשר ידעו על אודותיו, כל דברי העדים מטוב ועד רע, ומגדול ועד קטן הסדרו ויערכו בספר ולפי הכרעת מאזני הצדק דנו דין המת, לא לבד בדבר חניטתו וקבורתו, כי אם גם בנוגע לשכרו וענשו במעון הנפשות, מספר גלגוליו ומדתם, ויתנו אל חיק המת העתק פסק דינו להביא אתו אל מקום ועודו. ויהי האיש הצדיק זוכה בדין להמלא לו ארבעים יום בחניטתו ולהכנס לפי תולדתו אל מקום נבחר לו תוך הלבירינטה, או אל ראש פירימידה או אבליסק, או אל תוך המערה, בכבוד אשר החליטו בעדו שופטי הנפשות, ולא בלי אמצעות בית המשפט ההוא, קרה מה שקרה בענין החניטה והקבורה ליעקב וליוסף, האיש אשר לא גדלה צדקתו מאוד, ואשר התחייב, לפני השופטים במעשים רעים הוקלה חניטתו והוקלה קבורתו, והכל במשפט ובדין, אבל הרשע המוחלט, אשר הרצו השופטים דינו לדראון עולם, לא הורד מבית המשפט כי אם בחבלים קשורים ברגליו, ויסחב ברחובות העיר עד הבור אשר כרו לו, וישליכוהו שמה עד בוא המים, וישטפוהו ויעלוהו, ועד בוא הדגה ותטרפהו ותאכלהו, ויקראו מצרים קבורה כזאת בשם השלכה אל היאור, ודברי הימים לממלכת מצרים הקדמוניות מעידים, כי המשפחה אשר קרה באחד מבניה איש רשע, אשר נקבר בארץ או הוטל אל מימי היאור, נשאה כלימת עולם, אשר לא נשכחה בדורות הבאים, ובניהם ובני בניהם עד עולם לא יכלו לשאת ראש בין אנשי מקומם מחרפת קרובם, זאת היתה חקת האזרחים בארץ מצרים, וספורי התורה ע"ד יעקב ויוסף מענין קבורתם מעידים, כי גם אבותינו בבואם מצרימה, וכל הימים אשר היה יוסף חי, או גם אחרי מותו עד קום המלך החדש, אשר לא ידע את יוסף, לא יצאו מכלל הזוכות להשפט בבית משפט המתים, בהאספם

אל עמם, להחנט ולהקבר ככל אשר יושת עליהם מאת השופטים ולעומת זה יעידו שני כתובים בתורה, שבהסכם עם הכונה העקרית, אשר שמו מצרים פניהם אליה בעצת מלכם החדש, למרר חיי בני ישראל בעבודה קשה למען ענותם ולמען המעיטם התנכלו עליהם להדוך רוחם גם בעניני קבורת מתיהם, ובכל משך זמן הכבדת עולם של מצרים על ישראל, הוציאו את ישראל מכלל זכות האזרחים, למצוא קבורת מנוחה למתיהם, באמצעות שופטי המתים, למען ישוללו העברים במשך ימי חייהם גם את התנחומים האחרונים, כי על כל פנים אחרי עת חיי ההבל ישיגו מנוח בקברם לגויתם, ובמעון השלום לנפשותם, עד אשר קראו המצרים בדברם בינם לבין עצמם מות איש ישראל בשם השלכה אל היאור כאשר קרא גם פרעה מות ילדי בני ישראל בשם השלכה אל היאור, בצוותו את עמו על דבר הרצח, בהפך מן הפעל תחיון, לפי שהם משוללי קבורה, ומותם מחיב בהכרה את ההשלכה אל היאור, לפי זה היה חסרון הקברים במצרים רע לבני ישראל הרבה יותר מאוד מכל צרות חייהם, כי לפי הדעה אשר משלה אז בארץ, היתה פעולת חסרון הקבורה צרה נצחית לנפשותיהם, עד שבצאת בני ישראל ממצרים, ויבואו אל קצה מדבר ים סוף, ושם במפלשי החל החם והיבש, נמצאות גם עתה בימינו אלה „מומיות" שנעשו מעצמם בטבע, מגויות התרים או אנשי הארחות, אשר מתו בעברם דרך המדבר ויקברו תחת גלי החול, שגופותיהם אינם נרקבים רק מתכוצים ומתקשים „למומיות" כהנוטי מצרים ויראו וישמחו פעמים: אם לחיות יהיו חייהם חיי דרור, חפשים מכל עול צואר וממועקה על מתנים, ואם למות ייבשו עצמותיהם בקברות שאננים כעצמות החנוטים במצרים, ובראותם כי מצרים נוסע אחריהם בסוסיו, ברכבו ובכל חילו, להמיתם יחד כרגע, אם לא ישובו מיד מצרימה, ולא נשאר לפי דעתם, אחרי כל הגדולות והנפלאות, אשר עשה ד' על ידי משה בארץ מצרים, דרך אחרת להמלט מעבוד את מצרים,

כי אם במותם, תמהו אל משה לאמר: „המבלי אין קברים במצרים (היה כדאי הדבר אשר) לקחתנו למות במדבר" (כולנו יחד כאיש אחד למען מצוא קבורה). (ועין בסוף המאמר את הביאור הנפלא באגדת רבב"ח על דבר מתי מדבר ויונעם לך.—

מספורי התורה נראה, שזמן קושי שעבוד בני ישראל במצרים, לא נמשך כי אם, בימי שני מלכים, אשר הראשון מהם מת על מטתו, והשני ירד מצולה בלבב ים סוף, לפי דעת הרב רנה"ו בספרו היקר שירי תפארת (השיר הד' בח"א צד 54 בד"ת עברו ימים רבים), וז"ל:

עברו ימים רבים, עושי רשעה הצליחו
צרת יעקב לא משה, כחומה נצבה,
רשע הרבה, בדיו זדון השגיא כארז
לפני פתחי תקוה, דלתות ברזל ונחשת
עזרת יעקב אין בו וגבורתו נשתה
ידע לבם כי ידם לא תושיע למו
אם אל מלכי ארץ על חמסם יצעקו,
היש מהם עונה יציל מטים להרג
גם המה אנשי חמס לדמים יארובו
אם אל מלכם ירימו קול לאמר חננו
אל אזני עז פנים תחנונים לא יועילו
תוחלת אחת מהלת לב להם נשארה
על יום מותו הוחילו יום בו ירד שחת
כי העניים האלה בזאת התנחמו
אולי המושל תחתיו לא ירע כמוהו
מה קצרה נפשם לראות תוחלתם כוזבת
מלך אכזרי אבד, רשע שב לשאולה
ועמלם הגדיל עוד ועבודתם קשתה
כי משרש צפעוני יצא נחש פתן
הרע לעשות מאבותיו הכביד כעופרת
על עני יעקב שפך בוז על דורשיו לעג

וידל ישראל ולתחתיות ירדו
אף כי צר להם אם תקותם אָבדה
באלהים לא דברו על אל לא זעפו
אך מהשכם תומתם כשחר עלתה
כי לאלהי אבותם ממצר קראו
את נפשם טהרו וסגור לבם קרעו
ויאמרו שוא כל אדם הבל הם גם יחד
אל עוז צורנו נדרוש ובו נעשה חיל
ויצעקו מענים אל אל עושה פלא.

ובהסכם דעת הרב הנ״ז נוכל לשער, שבכל ימי חיי המלך הראשון מן המלכים, אשר עבדו בהם בפרך, אף שלא נמנעו בני ישראל מלקרוא מן המצר אל ד׳ אלהי אבותיהם לתת אותם לרחמים לפני המלך האכזרי, אבל עוד היתה נפשם מלאה תקוה, כי לא ימשכו צרותיהם יותר מחיי המלך, לפי שרק במשך ימי חיו אין מושל על מעשיו לשפוט אותם לזכות או לחובה; אבל במותו הלא כאחד מבני העם יעלה לגרהום לדין, ויתנחמו לצעוק עליו אז המם בבית משפט המתים, ולהכריעהו בכל הרעה, אשר עלה להם בימי מלכו לחובה לפני שופטי המתים, ויקוו כי אם סהוב יסחב פרעה ברחובות עיר מלכותו בחבלים ויושלך היאורה כבן בליעל לכלימת עולם לכל בני בית אבותיו, אז לא ישוב עוד כל מלך לענותם בפרך ולמרר חייהם, ולא אופן שלילת הקבורה מכל וכל, ומשפט דראון עולם לבד, אם יעלה לגורל פרעה, יבטיחם מכל ענוי ומעבודת פרך מצד המלכים אשר יקומו אחריו כי אם גם כל משפט בוז וקלון בהקלת כבוד חניטתו וקבורתו, יספיק למנוע את המלכים הבאים, כל ימי עולם, מלעשות איזה דבר דומה למעשי האכזר ואלו באו משה ואהרן אל בני ישראל בימי פרעה הראשון, לא היו שומעים להם לעזוב את הארץ המבורכת ההיא בסיבת צרה עוברת, אשר היום או מחר תחלוף, ללכת להלחם עם שבעת עמי כנען לקחת ארצם מידם, כי היו משיבים להם:

„ומי יודע צרות המלחמה ועמלה עם תלאות הדרך, ופן ימשכו הרבה יותר ימי המלחמה מן הימים, אשר עוד נותרו לנו להצר במצרים". והכתוב ספר לנו בטול התנחומים של הבל התם במות פרעה הראשון, „ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים (ויעלוהו אל בית משפט המתים) ויאנחו בני ישראל מן העבודה (בבית המשפט נגד גוית המלך) ותעל שועתם אל האלהים (ולא נכנסת באזני השופטים) מן העבודה (אשר לא פסקה גם אז, לכן) וישמע (עכ"פ) אלהים את נאקתם ויזכור וגו'"; ותהיה לפי זה כונת המליצה: ותעל שועתם אל האלהים, שלא התקבלה מאת השופטים בארץ, והיתה הולכת הלוך ועולה עד האלהים מבלי שומע אחר קרוב, לכן הוסיף וישמע אלהים, להודיע שעכ"פ בעלותה אל האלהים שמע הוא ויקבלה, ויזכור וגו' אמר כן על עת התגלות רצונו להקים דברי הברית, לפי שאז סרה המניעה העצומה על קיומה, שמצד חופש נפשות בני ישראל, לבחור בין צאתם מן הארץ ובין המנעם מלצאת, כי בראות בני ישראל, כי גם צעקתם בבית המשפט לא הכריעה לחובה את המלך המת, וגם לא הפחידה את השני אשר קם תחתיו, מלהמשיך ענוים ומלהכביר מכאוביהם, ויבינו את הענין לאמתו, כאשר ספרה לנו התורה, כי לא מדעת עצמו החל המלך המת לרדותם בפרך כי עצה מוסכמת הוא מכל מצרים להבטיח לעצמם קיום מקור עשרם בעינוי גריהם עובדיהם, ומפחד התמדת מעמדם הרע כל ימי עולם, שבו לקוות על עת בוא פקודת ה' אלהי אבותיהם, לעזוב את ארץ מצרים, וללכת אל ארץ כנען, אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת לזרעם.

אל הענין הזה כיון הכתוב באמרו: וירא אלהים (הרואה ללבב) את בני ישראל, והנה מצדם לא ימאנו עוד מלעשות את אשר ישים ה' עליהם, רק למען הנצל מענויי מצרים, אבל לאשר עוד נותרה מניעה אחרת על קיום הברית, והיא מצד מצרים, מצד ארץ כנען, ומצד ממלכות כל הארצות, כי בימים

ההמה כבר חלפו ועברו ימי המבוכות והטלטולים בארץ כנען, והיא התישבה כמעט על כל שטחה בלאומים גבורי עמים, אשר נתנו התיתם על כל שכניהם, ועריה התבצרו, וכסאות מלכיהם נוסדו על ברית־שלום ביניהם ובין מלכי יתר לאומי תבל, עד שהשתתפה כל ארץ כנען בהנהגת המדינה הכללית עם מצרים ושכניה, ומצב בני ישראל השתנה לרוע מאוד, כי תחת היותם לפנים חוגרי חרב, דורכי קשת, יודעי ציד, ומנוסים לתגר מלחמה ולעמוד על נפשם, נגד משפחות נוסעי בעדר, כאשר ינהג הענין גם בימינו אלה בכל הארצות, אשר עמים רועי מקנה יגורו בהן, עתה שחה רוחם מגבורה בשבתם זה ימים רבים מאוד בחיק ממלכה אדירה, ידיהם למדו אל כל מפעל שלו, אל כל חרשת מעשה שקט, אחרי כן המו שכם תחת סבל כל פרך, והם ואבותיהם מדורות אחדים לא נסו להחזיק בשלח ולדרוך קשת, הקשיחו לבם לשפך דם לא העיזו לקרוא לעזרת ידם, והם כבושים תחת יד פרעה ומצרים ע"פ חוק יוסף, אשר נוסד בצדק ובמשפט, בחסד וברחמים, ואם הרבה פרעה ומצרים להרע ולהכביד עמל עלי חוק, הנה הם הרשעים, ואיך ידרוש ה' הצדיק, אלהי הצדק והמשפט, מפרעה בטול זכותו, אשר זכה על יסוד חקי הצדק והיושר, לעזוב את ישראל לצאת מארצו, או להניחם בארץ, חפשים מכל עבודה, ועבודתם היא מקור עושר הממלכה, ומחויבת להם עפ"י תנאי ישובם מימי יעקב ויוסף, הלא חמס מדיני הוא לשלול זכות מאשר זכה בה, ומרד מדיני, לעשוק איש את הוכתו, אשר התחיב בה לזולתו.

אמנם בצדק יכול היה ד' לדרוש מפרעה, שישיב הדבר עם בני ישראל במצרים, אל הענין אשר היו עליו לפני המלכים אשר ידעו את יוסף; אבל בזה היתה שוב בטלה התכלית העקרית, כי לו הרגישו בני ישראל והנה חוקל עולם, והם שבים לטוב בארץ מגוריהם, וימאנו לצאת מתוכה, זולת מה שהיתה ראשית דבר ה' מתנגדת לחוקי הצדק, אלו היה דברו אל פרעה להוציא את בני ישראל ממצרים לעולם, הנה כמום

עוד בעומק הענין פרט אחד, אשר לא ימלט הענין מהגיע אליו, והוא בהכרח שיבטל כל הענין כלו, ויחליט שעבוד בני ישראל למצרים לעולם, כי אלו ידע לאיש זולתם, כי נחלו בני ישראל אחרי אבותיהם, הבטחת אלהיהם לתת להם את ארץ כנען לנחלה וכי מקוים הם עתה בימי ענים ומרודם על קיום ההבטחה ההיא, והודעת הדבר הזה לאנשים זולתם, אלו היה בשליחות ה׳ מתפרסם חפץ ישראל לצאת ממצרים בהחלט, היתה מחויבת לפי הענין, כי כל איש יבין אז שיש להם לישראל תקוה מיוסדה למצוא ארץ אחרת להתישב בה, וכל מצרים יודעים, שמארץ כנען באו בני ישראל אליהם מתחלה. ושמע פרעה את הדבר הזה, והיה בבוא אליו שלוחי האלהים לדרוש הדבר מאתו והערים פרעה להסתיר מאונו תחת מסוה הצדק והכרה; כי ענה יענה את משה ואת אהרן במרמה לאמר: אף כי הקשה אלהי העברים לדרוש ממני דרור עמו, נגד חקי כל הארץ ונגד יושר המשפט, בכל זה ישמח מאוד לב מצרים לקראת הבשורה־הטובה, אשר בשרתם אותי, כי פקד ה׳ אלהי עבדי הנאמנים אותם, לנשאם על מרום ממשלה בארץ קרובה תחת עמי כנען, בכל לבי נכון אנכי למחול זכותי וזכות ממלכתי על השעבוד בהם, ולא לבד שמצדי לא תהיה כל מניעה על צאתם מארצי, כי אם גם חפץ אנכי לתת ידי לתמוך בידם, כי לו יצלחו גרי ארצי ועבדי הנאמנים ליסוד מלוכה בארץ כנען, אז ארבה עושר מצרים באמצעות, ברית שלום, ברית אחוה וצדק עם הממלכה החדשה ההיא, עד צאת נזק עבודתם לי בארצי, בשכר אמונתם לי בארצם החדשה, אבל אין מצרים יכולה להפריע שלום כל הארץ, ומוסדות ממלכתה, כוננו מאז על שלומה עם ארצות שכניה, ומוטטו כל פעם נשוא מלכה את ידו להתחרה עם לאומי שכניה, ואיך תעבור מצרים עתה חוק כל הארץ, לשלח רסן מפני עבדיה, ולמלא ידם להחריב ארצות לאומים ולהוריש ממלכות ונקתה, הלא תרעש כל הארץ, ויאספו לאומי תבל כולם, כסופה יחרידו ארץ, עד

הפכם משורש כסא מצרים וארצה, כי גם אדום ומואב ובני עמון, מדין ועמלק ופלשתים, כוש וארם ובני קדם, צור וצידון, כולם יניפו חרבם הקשה וידרכו קשתם על מצרים, כולם ימהרו להבטיח לנפשם את השלום באבדן הורי מצרים ועבדיה יחד, כי מי יאמין בשלומו בצאת עם רב גוי מקרב גוי לרשת משכנות לא לו, ומי ישלו לעת המלחמה אשר עותדה לעמי כנען, ולא יחרד לרגעים פן תתך חמת המלחמה עליו, אלו היה פרעה דובר כדברים האלה, במה היו שלוחי ה׳ נפטרים מאת פניו? התיה באופן כזה פרעה ומצרים ראוים להנגע? או ההיה ה׳ עושה דבר בלתי ראוי בארץ? באופן כזה לא היה די במלאכות משה ואהרן אל פרעה לבדו, והיה הצורך לשלוח כזה גם אל כל ממלכות הארץ, זולת מלכי שבעת עמי כנען, ולהכריחם כולם יחד בשבט עברה, להפריע את שלומם עם מלכי כנען, ולכרות ברית חדשה, עם עבדי מצרים הנמלטים מתוכה, אשר ילכו לכבוש את ארצות שבעת הגוים ולהלקה לשבטיהם, מלבד מה שבכל זה לא היה אפשרות לדרוש, לא מפרעה ולא ממלכי כל הארצות, נגד חקי הארץ ונגד חקי הצדק והיושר; הלא דבר אחד קל הערך, אשר הוא עקרי מאוד בענין, היה מהפך כל דברי שלוחי האלהים, לדברי בטלה, ללעג ולקלס; כי מה היו אז דברי מלכי כנען אל כל הארץ, ומה ענו אותם יושבי תבל כולה, ולו הואילו שוכני ארץ כנען לקרוא לעבדי מצרים אלה, אשר רעם גבורותיהם העתידות היה מרעיש כל הארץ ויסבב מהומה בכל הגוים, לצאת פתאום מתחת סבלות מצרים, אל שדי הקרב, ולערוך מלחמה נגד עמי כנען, אשר יקדמו פניהם בצאתם ממצרים, מה היתה אחרית יעוד המלחמה אז? הלא הכתוב העיד: „ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה“. וכן קרה באמת בשלוח משה את המרגלים ממדבר פארן אחרי עבור כששה עשר חדשים מיום צאת בני ישראל ממצרים, שבאמור המרגלים אפס כי עז העם הישב

בארץ, ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו וגו׳ נתנה ראש ונשובה מצרימה, והיה בקרוא אותם עמי כנען בעודם במצרים, לצאת אליהם למלחמה, אף אלו הבטיחו להם כל מלכי ארץ, כי לא יתמכו בידי כנען, ולא יעזרום במלחמתם, הלא בנפשם היו מכחשים בתקותם, ובוחרים לעבוד את מצרים עבודת פרך הם ובניהם ובני בניהם מלצאת אל הורג, ובכן היה שב כל הענין בטל, ובני ישראל נחלטים היו במצרים לעבדי עולם, גם על כל עבודות פרך ועל כל עניי נפש האפשרים, מרצון נפשם מחדש, כל זה ורבות כאלה מאוד, בכלל כונת המאמר וירא אלהים את בני ישראל.

אמנם את אשר יעשה האלהים, צריך ראשונה להיות צדק ויושר מכל צד; שנית, צריך להיות מתאמת ומתקבל על הלב, לפי דעות בני הדור, ולפי הענינים; ושלישית בטוח להצליח, ועם זה בהכרח להסתיר הכונה האמתית, ולהרחיק את התכלית העקרית מבלי לדבר שקר, ומבלי לעשות עול ומרמה, אלו ינתן הדבר הזה, הגדול והנכבד, לפני חכמי המדינה להרין משפט שכלם, איך ומה לעשות, לפטר את ישראל מחובת עבודתם את מצרים עפ"י חוקי הצדק, ולהוציאם משם מבלי לגלות סודם, ומבלי להפריע שלום כל הארץ, ומבלי להחריד את הנמלטים, במלחמה עד שובם מצרימה; יכולנו להתערב, כי לא היו מוצאים פשר הדבר הזה בכל רחבי חכמתם, כי אלו היתה יד שכל האדם משגת בעזרת חכמת המדינה, מוצא הדבר מן הענינים שקדמו לו, הלא היה גם פרעה מוצא את החידה מן הענינים ההם, בעזרת המקרים, אשר השתרגו עלו עליו ועל מצרים, מיום בוא אליו משה ואהרן ראשונה, ואם היה חודר את הענין בעין שכלו, הלא היה נזהר לבלי יאבד זכותו על ישראל. אבל אלהי עולם ה׳, הוא לא נלחץ בכל המניעות אשר על הדרך להחפיש את ישראל, הוא ידע מה לעשות כטוב וכיושר, ואשר בטוח להצליח, וידע אלהים (מה לעשות).

במראת הסנה, אחרי אשר בשר ה׳ למשה, ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים וגו׳ וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא וגו׳, הוסיף לגלות אזנו באיזו דרך בחר להקים את הדבר, לאמר ועתה, רצונו אבל לעת עתה, כל עוד לא השתנו הענינים ההוים, ובני ישראל משעבדים לפרעה עפ"י חוקי הארץ במשפט היושר, אין לעשות לכל זה דבר, ובהכרה להרחיק התכלית העקרית עד שישתנו הענינים ותמצא אפשרות לקיימנה, רק שגם לאחר את הענין כולו אינו מן הראוי לאשר „הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אותם, וההכרח למהר להסיר מעליהם העול הכבד; אבל אם אומר לדרוש מפרעה שיקל עולו מעל צואר ישראל, ויסתפק בעבודה ראויה להם עפ"י קצב יושר בערך חוק יוסף, הלא אחרי שמוע פרעה בקולו, בשוב בני ישראל אל מעמדם במצרים שלפני המלכים הראשונים, אשר ידעו את יוסף, לא יתרצו עוד לעולם לצאת מן הארץ להלחם עם עמי כנען, לכן ועתה (לעת עתה הנני לעשות דבר קטן לבד, שיוכל להיות מעבר אל התכלית העקרית) לכה ואשלחך אל פרעה והוציא את עמי בני ישראל ממצרים (לא למען הצל אותם מיד מצרים ולא למען הביאם אל מקום הכנעני, כי אם למען) תעבדון את האלהים על ההר הזה.

אבל משה הפסיק המשך דברי ה׳ במענהו, ותיכף בשמעו דברי ה׳ הראשונים עד והוצא וגו׳ ממצרים, בטרם שמע תכלית צאת העם לעת עתה מן הארץ, מהר להשיב מי אנכי כי אלך אל פרעה (הלא נצלתי מהרבו בברחי מפניו) וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (ואני אינני איש דברים) ויענהו ה׳ בראשונה על טענתו כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, ואחרי כן שב להשלים, עקר דבריו שהפסיק משה, ומפני ההפסק שהיה בנתים החלו דברי ה׳ מראש המאמר האחרון שהפסיק בו, ליתר ביאור וקשור המאמרים, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון וגו׳ לאמר תכלית הוציאך את העם

ממצרים תהיה שתעבדון את האלהים על ההר הזה, וזולת זה אין דבר, לפי זה ענין הצלת ישראל ממצרים ועלותם אל ארץ כנען, אשר ספר למשה, וארד להצילו וגו', לא היה בידי משה, כי אם בשורה טובה צרורה בכנפו בעד הימים הבאים, וליעוד שליחותו נשאר עתה רק להוציא אותם ממצרים עד לפני הר סיני לעבוד שם את האלהים, בתנאי המובן, שאחרי עבדם שם את האלהים ישובו מצרימה איש איש אל עבודתו, ואל משא סבלו, ולאשר הצריך השי"ת את הזקנים ללכת אל פרעה, לבקש מאתו בשם כל העם את אשר ידרוש משה ואהרן ממנו, בשם ה' לכן צוה משה לגלות גם אזני זקני ישראל, כי פקדם אלהי אבותיהם, וכי ירד להצילם מיד מצרים ולהעלותם מן הארץ ההיא וגו' כברית אשר כרת עם אבותיהם למען היות הבשורה צרורה בכנפיהם גם הם, אבל מכל יתר העם נשארה הבשורה עוד נעלמת כל עוד לא הרגישו עברת פרעה עליהם בסבת דברי משה ואהרן, ולפי שהיו בני ישראל מעותדים לצאת ממצרים, רק על ימים ולשוב אחרי כן מצרימה, אם לא יאבד פרעה את זכותו על שעבודו בהם ועל הובותם לשוב לשבת בארצו, לכן צוה את בני ישראל „והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ושאלה אשה" וגו', כי בשובם מצרימה ישיבו את החפצים השאולים לידי בעליהם, ואם יפריעו פרעה ומצרים חקי הצדק עד אבדם את זכותם על ישראל, ועד שיפטירו ישראל מלשוב מצרימה, יאבדו בזה גם את זכותם על השבת כליהם השאולים בידי ישראל. 1)

---

1) „נאוו לחייך בתורים צוארך ברוזים" (שה"ש א' י' י"א) הנה כאשר באו מצרים למלחמה עליהם, אסרו את רכבם וקשטו את סוסיהם בכל מיני קשוטים יקרים של כסף וזהב, אבל כל הקשוטים האלה שקשטו את מרכבותיהם וסוסיהם היו רק בשביל ישראל שיהיה להם עושר גדול בביזת הים, ואמר, שהם היו נאוו לישראל, כי הנה ביזת מצרים היה בשאלה ובדרך ערמה, וזה אינו נאוה להם. רק שכן גזר הקב"ה שישראל ישאלו מהמצרים בדרך ערמה, אבל ביזת הים, הוא שלל מלחמה ולא בדרך ערמה, הוא לכבוד להם שנצחו את אויביהם ולקחו את

וכאשר דברי משה ואהרן העירו חמת פרעה, והקשה עולו על ישראל, לאמר „לא תאספון לתת תבן לעם״, וישתוממו כל העם, אשר לא ידעו עוד דברי משה ואהרן, בשמעם פתאום את הגזרה החדשה, והשוטרים באו, ויצעקו אל פרעה למה תעשה כה לעבדיך, ופרעה השיבם נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה׳, וישתוממו עוד יותר, בהודעם כי הוטל עליהם עונש על דבר אשר לא יצא מפיהם ולא ידעו ממנו מאומה; לכן שב ה׳ ויצו למשה שיגלה הבשורה לכל עם ישראל, ויבארנה להם, מחולקת לחלקיה: והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, ללכת המדברה לעבוד את האלהים, אחרי כן והצלתי אתכם מעבודתכם, שתהיו פטורים בצדק מכל עבודה למצרים, וגאלתי אתכם, שתהיו פטורים מלשוב מצרימה, וכל זה בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, אח״כ ולקחתי אתכם לי לעם, בכרתי עמכם ברית בחורב, ובבוא כל התכליות ההנה והשיגוכן, וידעתם כי אני ה׳ אלהיכם, המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, אף שלעת עתה אין צאתכם מתחת סבלות מצרים ללכת המדברה לעבוד את ה׳ נראה להועיל לכם, מאומה, אבל באחרונה והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳, למען יהיו נכונים כולם והפצים לצאת על תנאי לשוב, ויהיו בני ישראל בכלל מסכימים לצאת ממצרים למען עבוד את ה׳ על הר סיני, על מנת שישובו אח״כ מצרימה, אף שלא ראו בזה כל תועלת לנפשם זולת בטול ימים מעטים מן העבודה, לאשר הבטיחם משה בשם ה׳, כי בעקב צאתם כן מן הארץ יוצלו מעבוד את מצרים ויגאלו מכל חובתם להם, אבל איך יפול

שללם במלחמה; וע״כ „תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף״ שתורי זהב הוא ביזת הים, ונקודת הכסף הוא ביזת מצרים, כמ״ש חז״ל שביזת הים היה גדול מביזת מצרים, ואמר שהתורי זהב אלו נעשה ביחד עדי וקשוטין עם הנקודות הכסף, שע״י ביזת הים, שזה היה לכבוד לישראל, נעשו גם ביזת מצרים לכבוד להם, ולא לבזיון להם ח״ו, שהרי מן שלל המלחמה של הים, אנו רואים שהיה מגיע לישראל במשפט גם ביזת מצרים, והכל לשלל מלחמה יחשב.

דבר לא ידעו ולא שערו, לכן בתחלת הענין כאשר לא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה, ואולי גם אחרי ראותם חוזק לב פרעה שלא הביט על נגעיו, ואינו עומד בדבריו ואינו מקים הבטחתו, דברו אל משה לא פעם ולא שתים, חדל ממנו ונעבדה את מצרים, כאשר זכרו אח"כ בהתלוננם עליו לפני פי החירות, עם הוספת טעם לדבר לפי הענינים שהיו אז נגד עיניהם, כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר כאשר הנך רואה בעיניך שהריק פרעה חרבו הקשה, ואנחנו סגורים בין מבצרי מצרים ובין הים מאין כל נתיב להמלט, ואולי בדברם כן אל משה במצרים, לא הוסיפו הטעם כי טוב לנו וגו' רק: כי מה בצע בצאתנו, אם נחויב לשוב; ואנחנו הבוטחים בה' לא נוכל לשנות מוצא פינו, ולא לכזב באמונתנו, כי אל אלהים ה' לא יחזיק בידי דוברי שקר, ולא יושיע, בתרמית, ובשובנו מצרימה אחרי עבדנו את ד', מה בידינו ישאר לסבב בו אפשרות גאולתינו, אשר תבטיחנו עליה, ואם חפץ ה' לגאלנו, יגאלנו נא עתה זולת אמצעות הדרך הזה.

גם פרעה ומצרים, בשמעם דברי משה ואהרן וזקני ישראל, ע"ד צאתם ללכת דרך שלשת ימים במדבר לעבוד את ה', בטוחים היו, כי לא תהי צאת בני ישראל אל המדבר, תואנה לבגוד או לברוח לבלי לשוב, וכי באמת אין בפי בני ישראל עול או מרמה, וגם בצאת ימי החג, בהשלימם לעבוד את אלהיהם, אחרי הריחם את הדרור במדבר, לא ישט לבם מאמונתם, ולא יעלה על רוחם מחשבת און לנום מפני עבודת מצרים, כי אנה יפנו ואנה ינוסו וכל הארצות אשר במסבי המדבר לכל עבריו, ידועות לנושבות מעמים רבים גדולים ועצומים מאוד, אשר נתנה מצרים להם את בריתה שלום, וערי הגבול בצורות מאוד ונצורות באנשי חיל מלומדי קרב מנעוריהם, ומעמד עם ישראל כולו ידוע היה להם ככל אשר התבאר, אשר לא יצלחו לקשר מלחמה עם אדירי עמים;

ולהשאר במדבר ימים רבים, לא יספקו להם לא לחמם ומזונם, ולא המים המעטים אשר יפכו במקומות שונים מן המדבר, מבין מפלשי החול או מבין סלעי הרים, וישובו ויאבדו תחת ערמות המדבר, „לכלכל עם רב כזה" ומה יעשו בכלות צידם משמלותיהם ומימיהם מנאדותיהם ההיה לפרעה ולמצרים סבה לירוא, פן ימטיר ה' לבני ישראל לחם מן השמים די שבעם, ומים מצור יזיל למלא נפשם במשך ארבעים שנה, עד תום כל הדור נכאי הרוח היוצאים ממצרים, ועד יגדלו בניהם ויקומו תחתם, דור אוהבי דרור למודי מדבר, אשר לא יהיה מעצור לרוחו, ואך אם יצוה ה' עמו את תשועתו, ושטף ועבר ורמס וטרף ואין מציל ?

כל הדברים האלה לא נבראו עוד בכל הארץ ובכל הגוים, ולא נשמעו מיום היות אדם על הארץ, ובסלוק כל הנפלאות הגדולות, הבלתי אפשרים בטבע, לא יכול פרעה ומצרים לדאוג, כי אם לאבדן עבודת בני ישראל, במשך הימים המעטים עד השלימם לעבוד את ה' ועד שובם לארץ, לכן לא שמו לבם פרעה ומצרים אל חפץ בני ישראל, לקחת אתם נשיהם וטפם וצאנם ובקרם, כי כל מה שתהיה נסיעתם יותר כבדה ומחנם יותר מרובה, כן יהיו מוכרחים לקצר זמן השארם במדבר, לפי זה לא נמנעו משה ואהרן בכל ימי המשא והמתן, ובני ישראל אחריהם להבטיח את פרעה, עבדיו ושרי ממשלתו ואת כל משאילי כלי כסף וכלי זהב ושמלות, באמונת ה' אלהיהם אשר לא איש הוא ויכזב, ואשר יתמוך אשורי דוברי שקר, כי לא ירחיקו ללכת הלאה מהר אלהים אשר בחורב, ולא יתמהמהו שם ימים רבים, כי אם אחרי עבדם את האלהים, כאשר יאמר אליהם ושבו מצרימה, רק אם יתנום לכת ולא ימנעום מן העבודה.

בהמשך הענינים, מספר הכתוב, כי בעת אשר כסתה הצפרדע את ארץ מצרים ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את העם

ויזבחו לה׳ (ח"ד) ואח"כ נאמר וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו וגו׳ (ח"י) ובמכת הערוב החל פרעה לשאת ולתת עם משה: לכו זבחו לאלהיכם בארץ (כ"ח) למען לא ירבה הדרך זמן בטולם מעבודתם, וכאשר העירו משה כי לא נכון לעשות כן וגו׳ (כ"ב) דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו וגו׳ (כ"ג) הסכים ויבטיח; אנכי אשלח אתכם וזבחתם לה׳ אלהיכם במדבר, ויתנה רק הרחק לא תרחיקו ללכת (כ"ד) יותר מדרך שלשת ימים, ואחרי סור הערוב נאמר ויכבד פרעה את לבו ולא שלח את העם (כ"ז), ובעת רדת הברד הבטיח פרעה שוב ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד (ט׳ כ"ח) ובחדול הברד נאמר ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל (ל"ה) הנה שלש פעמים הבטיח ולא הקים את דברו, ולמה לא שב גם בפעם הרביעית, אחרי מכת הבכורים, לחזק לבו, ומכת הבכורים היתה בחצי הלילה, ובני ישראל לא יצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, ואם בכל ליל מכת הבכורים, לפי שהיתה עת בהלה לא חזר פרעה מדבריו: קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל, אבל אחרי שלא פעלה מהירת מצרים הממלאים אחרי דבר מלכם לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים, (י"ב ל"ב ל"ג) על בני ישראל להוציא אותם מבתיהם כל הלילה, הנה בתוך כך שכך הרעש ותעבור הבהלה, כי ראו כל אנשי מצרים, שמכל אנשיהם אשר קמו בריאים בעת אשר החל הנגף לא יסף איש לפול למשכב; ובני ישראל אשר נרדפו על צוארם להכין עד אור הבוקר את הצריך לצאתם, למען יוכלו לצאת בבוקר, כדברי הכתוב: כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה (ל"ט), רק ממהרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים, כי באמת הוצרכו שעות אחדות להתכונות שעשו בבתיהם לפני צאתם ובין כה וכה עברה הצרה והבוקר הביא בכנפיו ריוח והצלה לרוח מצרים, ועתה הבאמת ובתמים החליט פרעה בעת הצרה, גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי, ולא שב

ממנו עד שמעו מנסיעת העם מאיתם אל לפני פי החירות? איך לא שבו פרעה ומצרים על קיאם, כאשר עשו זה שלש פעמים, אחרי עבור מכת הצפרדעים הערוב והברד? מה היה להם, כי אספו ידיהם מעבדיהם ויניחום לצאת? הבלב שלום ובנפש חפצה הסכימו להפיץ ישראל, או אם תנופת יד ה׳ צבאות, בהכותו בלילה העבר את בכוריהם הכניעתם ותכביד עליהם אימתו מפני נגעים חדשים והיו מחשים? אך הכתוב מפרשת ואלה מסעי, שם התשובה בצדו, כי הוסיף לאמר ומצרים (מה היה להם כי לא עכבו על ידיהם" מקברים (מתעסקים בצרכי הקבורה), את אשר הכה ה׳ בהם כל בכור, ולפי הנזכר ממשפטי קבורת המתים במצרים בימים הקדמונים ההם, מי מכל מצרים היה יכול לשום לבו אל בני ישראל היוצאים, בטרם יצא ידי חובתו למאות ממיודעיו, בהעידו לפני בית משפט המתים עליהם צדק ורשע טוב ורע, למען הוציא דינם לאמת, וליחד לכל אחד מן המתים חניטה וקבורה כראוי לו במשפט, וזולת זה ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים, ואיש מצרי לא ירים את ידו ואת רגלו מבלי לשאול בראשונה באלהיו, ואיך שאל בהם, והמה שפוטים?

והנה היו כל מצרים טרודים מאוד, ושומרים על פתחי בתי משפט המתים, עד השלימם עדות פיהם על מאות מבכוריהם המתים, והמלאכה לא ליום ולא ליומים, כי כל אחד התחייב לבוא ולצאת מאת פני השופטים כל כך פעמים, כמספר המתים, אשר ידע בחיו, והשופטים מוכרחים היו לשמור בזהירות גדולה, סדר נכון בין המתים, לבלי יתבוללו עדות על מעשי איש מת אחד, בין עדות על מעשי אנשים מתים זולתו, וגם פרעה וכל שריו ופקידיו סריסיו ועבדיו, התחיבו כן לעמוד לפני שופטי מתיהם, להעיד על רבים מן המתים, אשר ידעום בחייהם, ויבטל כל משטר בארץ ויישבת נוגש פקיד ושוטר; רק שהדעת נותנת, שהתרו השופטים לסדר קדימה ואחור בין המתים, באופן שיתפטר פרעה ראשונה,

ושריו אחריו ועבדיו אחריהם, כל אשר משטרו ופקידתו יותר מעולה והכרחית בארץ קודם, ואחריהם כל העם, ומתוך הבהלה והמבוכה לא שמו פרעה ומצרים לבם אל בני ישראל, והם יוצאים ועוברים לעיני כל מצרים הנחפזים וטרודים, ואין איש מהם מרגיש בם, ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה, ומסכות איתמה, ואין פרעה ועבדיו יודעים מה היה להם האל עבודתם שבו, או בטלים הם, או יצאו מן הארץ, היש למצרים עבדים אם אין? ובכן בכל מקום בוא בני ישראל בדרך מהלכם לצאת מן הארץ, אין איש מעם מצרים שם לבו אליהם, כי גם הם טרודים בקבורת מתיהם, והנה מהלך בני ישראל מרעמסס לאיתם, נמשך ארבעה ימים, שהרי נסעו לאיתם בשני מסעות, מרעמסס לסוכות ומסוכות לאיתם, והם הלכו יומם ולילה כדברי הכתוב ללכת יומם ולילה (יג כ"א) וא"כ הלכו לכל הפחות במשך שני ימים ולילה אחד ביניהם בכל מסע מהם, ובלילה השני לנו במקום חנותם, לפי זה יצאו מאיתם ללכת אל לפני פי החירות אחרי ארבעה ימים שלמים לצאתם מרעמסס.

מהמשך הסיפור הבא בכתוב נשמע, שלא נשלמו ארבעת הימים ההם במוף בירת ממלכת מצרים הקדמונית, או בית שמש, מקום עמדת משה ואהרן לפני פרעה, בעסקי קבורת הבכורים, אבל אחרי אשר נפטר מלך מצרים מבית משפט המתים וישב על כסא מלכותו, ואחריו הראשונים משרי ממשלתו, וישובו גם הם איש למשמרתו ואיש לפקודתו, ויהיו אך הרגיש הרגיש אחד השרים משרי המסים, אשר שמו על בני ישראל, כי השתמשו העברים במבוכת כל עם הארץ, ובבטול כל משטר, ויצאו מן הארץ מבלי מכלים דבר על יסוד דבר המלך, אשר דבר בעת הבהלה בליל מכת הבכורים קמו צאו וגו', גם צאנכם וגו'. וימהר ויגש את הדבר לפני כסא מלכו, ויגד למלך מצרים כי ברח העם, (בעת המהומה והמבוכה, ויצא מן הארץ, באין שטן ומפריע), רק שהתורה לא הפסיקה בספור מסע בני ישראל, ומרגע התפרד משה ואהרן ובני

ישראל מלפני פרעה, הקדימה התורה לספר מסעי בני ישראל עד מקום הפגישה עם פרעה שוב, היינו עד לפני פי ההירות, ואח"כ שבה לספר את הנעשה במצרים על ידי פרעה ועבדיו, במה שנוגע לענין בני ישראל ואיך רדפו עד השיגם אותם לפני פי החירות; ויהי כאשר הוגד לפרעה כי ברח ישראל, ויהפך לבב פרעה ועבדיו (מעסק קבורת מתיהם) אל העם, כי מהר פרעה ויצו להשמיע לכל העם, השומרים עוד על פתחי בתי המשפט, שיעזבו ענין המתים וקבורתם וידיחו את חוק המתים מפני ענין הנחוץ לכלל הממלכה, ויטש העם את בתי המשפט וימהרו ויחלצו חושים ויתאספו אל תחת דגלי מלכם, כי אחרי הכשלם בתום לבם לאמונת הבליהם, עוררה רשעתם לכל רע ויאמרו מה זאת עשינו (להתהכל בבהלה על מנהג קבורת מתינו, אשר אין כמוהו בכל הארץ הנושבת בין כל גוים הצלחים) כי (על ידי כן) שלחנו את ישראל מעבדינו, ויאסור את רכבו וגו׳ וירדוף אחרי בני ישראל, והכתוב הוסיף ובני ישראל (מה נעשה ביניהם בעת צאת הרודף, איפה היו אז ומה עשו? והשיב) יוצאים ביד רמה, כי במקום מהלכם עוד העם מתעסקים בקבורת המתים, ואינם שמים לבם אל בני ישראל העוברים לעיניהם, לפי שלא הגיע לאזניהם עוד פקודת המלך, לעזוב את המתים, ולפנות אל עבדים הבורחים, ויוסיף הכתוב עוד לספר: וירדפו מצרים אחריהם, לאמר שבכל מקום אשר הגיע שמה פרעה עם מבחר שלישיו ורכבו, אחרי צאת בני ישראל משם, נוספו אנשי המקום והחיל השומרים אל תחת דגלי מלכם, וירדפו גם הם אחריהם ובני ישראל בכל מקום עברם לא ידעו לא הם, ולא אנשי המקום, כי פרעה וכל חיל מצרים רכבו ומבחר שלישיו רודפים על עקבם, וקרובים לבוא אחריהם אבל ה׳ אלהי עולם, ההולך לפני מחנה ישראל, הוא השקיף ממעון קדשו על מסע שני המחנות, וישמור לבחור מקום ועת לפגישתם בדיוק מצומצם, מסכים אל התכלית העקרית, אבל עד אותם, ובכל הלילה אשר

חנו בני ישראל שם, לא היתה עוד כל סבה מחיבת לגלות אוזן על אודות הדבר הזה, כי עוד היה פרעה והילו רחוק מאחריהם, גם צורך תכליתו לא היה בזה, כי עד איתם לא היה לבני ישראל דרך צדדית מסכמת אל דעת עליון לסור אליה, וה׳ השב דרכם, כי עוד יספיקו לבוא אל לפני פי ההירות, אם יטו מדרך המדבר, אחרי שילינו באיתם, ולהנפש שם טרם בוא ההכרח לרדת הימה, אחרי חנות בני ישראל באיתם וילינו וישכימו בבוקר לצאת אל המדבר, כבר הגיע עת הצורך המחיב לגלות את אוזן משה נביאו, ועת הסבה התכליתית יחד, להסב מסע בני ישראל אל המקום אשר הכין, ואל רגע הזמן אשר בחר לפגישת שני המחנות.

וידבר ה׳ אל משה, ראה אתה מוליך את כל העם הזה לרגל הנשים והטף ומקנה הבהמה ומה תדמה על דבר פרעה ומצרים, אשר עזבת למחרת הפסח, העודם טרודים בעסק קבורת בכוריהם, ולא שמו עוד אל לבם צאתכם מן הארץ ולא הרגישו עוד כי נפקד מקומכם, או כבר פנה לבם אל בני ישראל, והנם עסוקים לרדפכם ולהשיבכם אחור; ויען משה ויאמר: אדוני אלהים אתה ידעת, ויאמר לו ה׳ עוד: דע כי זה יומים, אשר נהפך לב פרעה ועבדיו מעסקי מתיהם, ויסכימו כולם לעבור חוק הבלי אמונתם, והנם רודפים אחריכם חיל גדול ועצום מאד, עם כבד ויד חזקה ואני ה׳ הרואה ללבב גלוי וידוע לפני, כי לא נזק עבודת בני ישראל במשך הימים, אשר התניתם אתם לעבודת האלהים ולחוג בהר סיני, הניעה את לבב מלך מצרים לעבור משפט בכוריהם, המתים, ולהעביד את כל הילו ואת עמו עבודה גדולה במסע כללי המדברה, ולא רק למען השב את העם מצרימה אל תחת סבלותיהם הוציא פרעה את כל הילו בעקבותיכם; כי להשהית בלבבו, להריק חרבו, ולהרבות חללי בני ישראל, למען הבטיח למצרים מאת אשר פחדו זה יותר משמונים שנה „פן ירבה" ואשר לא פעלו הענוי והעבודה הקשה, אשר קראו לעזרתם נגד ישראל

בתוך הארץ ואמר פרעה להקים עתה בעזרת הרבו הקשה; כי בדעתו להתנפל עליהם כאשר ישיגם ככפיר על טרפו, להשכיר הציו מדם וחרבו תאכל בעם לשבעה, ואחרי שבעו מדמם ינהג את הנשארים בשביה, וכל חיל ישראל וצאנם ובקרם ידמו המצריים לבוז להם, כמשפט המנצחים ברכוש האויב המנוצה, ועתה השמר לך ואל תוציא את העם המדברה, כי רק דרך שעות אחדים ספורות תפריד בין ישראל ובין מצרים, והרודף אין וממהר, ועוד היום הזה לפני בוא השמש, ישיג מחנה מצרים את מחנה ישראל במדבר, ומה יהיה בעמי? אם אומר להציל את ישראל בנפש רודפיו במדבר; הנה את ישראל אציל כי כל אוכל, אבל כבודי יחולל, כי מה יאמרו כל יושבי תבל ושוכני כל הארץ, בהגיע לאזנם בשורת מפלת כל חיל מצרים לפני בני ישראל, הלא אם יאמינו כי יד ישראל היתה בהם, יתנו את ישראל לפושעים, במלכם ולרוצחי נפשות אדוניהם, כי יאמרו רק להשיב אותם מצרימה יצא פרעה וחילו המדברה אחרי בני ישראל, אשר השתמשו במבוכת כל עם הארץ ויברחו, והם הגדילו עוד רעתם בהתנפלם במדבר על מלכם ואדוניהם ויהרגום ברצח; ואם יראו בהנגף פרעה וחילו במדבר את יד ה׳ כי חזקה היא, וטפלו רשע על עלילותי, להדוך עם צדיקים, בצאתם לכבוש את עבדיהם, אשר ברחו מאת ארצם המבוכה; ואם פרעה אמר: קומו צאו מתוך עמי וגו׳ ברגע הבהלה, ואחרי כן שב ממנו, הלא רק שילכו דרך שלשת ימים במדבר לחוג לו, ואם יתנום לחוג או לא יתנום הלא דבר קטון הוא, ומדוע יפלו רבבות חללים בעד הדבר הזה, ולא זו בלבד, כי אם גם את זכותם לא יאבדו המצרים על שעבודם בישראל ולא על השבת כליהם השאולים, ואם יאמר ישראל לכל הארץ, לקחת נפשותי ולהרבות חללי בא מצרים המדברה, מי יאמין להם לדבר הזה, אחרי שיצאו בני ישראל מהלאה לגבול מצרים אל תוך המדבר, והענין חייב למען השיבם אל עבודתם, שיוציא פרעה אחריהם את כל

חילו למען תת חוזק וקיום לדברי מלך מצרים במדבר, כי דברי המלך מפי מלאכי שלום במדבר לשוב העם אל הארץ, היה לשחוק ולקלס בעיני כל העם היוצא, בתוך כך ופרעה הולך הלוך וקרב אל איתם, והיו תכלית דברי ה׳ אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וישבו יטו מדרכם ללכת בדרך אחרת, ואמר וישבו, לפי שהדרך אשר בחר, מולכת אל תוך ארץ מצרים בהפך מדרך איתם היוצאת אל המדבר, ולפי שהיו רבים מבני ישראל מן החלק ההוא של ארץ מצרים, מבין מגדול ובין הים כעדות הכתוב ותמלא הארץ אתם, ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון נכחו תחנו על הים, בין מעוזי מצרים, המבטיחים לפרעה מפני אויב מצד הים, והיה בבוא פרעה אחריכם לאיתם וראה את ישראל סגורים במקום צר בין מבצריו בתוך ארצו, לפני שלישיו וחילו השומרים במבצרים ההם, תמורת מה שדמה להשיגם במדבר, ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ תפושים וכלואים הם בארץ מבלי יכולת ואפשרות לצאת ממנה, לפי שהוא פרעה סגר עליהם, באמצעות חילו אשר באו לרגליו איתימה, ויכבש את הדרך היוצא אל המדבר, ותהיה הוראת „נבכים" כהוראת חבריו והעיר שושן נבכה, נבכו עדרו בקר (יואל א׳ י"ח) עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז׳ ד׳) והפועל הנסתר בכח הפעל סגר שב אל פרעה, ואף שהענין הוא מכלל מה שיאמר פרעה, בכל זה השתמש הכתוב בפעל הנסתר, והיה יכול לשמש בגוף המד"ב סגרתי, ואחרי שהדבר כן, שבני ישראל כלואים בידי פרעה בין מבצריו, מבלי כל אפשרות עוד לצאת מן הארץ, לא יהיה פרעה חסר להשיב את העם איש איש אל מקומו ואל עבודתו, כי אם אמרי פיו, שישלח אליהם דבר מלכותו לשוב, לפי שהם בהכרח יעשו כל אשר יצום; אבל פרעה לא יסתפק בפקודה נמרצה, ערוכה אל בני ישראל, שישובו מיד אל סבלותיהם, כי ידע שהם ישמעו וישובו ולא זאת תכלית רדפו אחריהם.

והנה עבודת הפרך במשך שמונים שנה הראתה בנסיון, כי מרידות החיים, לא עמדה לשטן לבני ישראל, כאשר דמו מצרים, ולא הועילה למצרים מפני פחדם פן ירבה, ואיך ינטש פרעה עתה מבלי להשתמש במקרה יקר מאוד למצרים, הנותן להם אפשרות להרבות חללי ישראל תחת מסוה משפט מרד מדומה, כי אם והזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם גם אל בין מגדול ובין הים, וראו כל יושבי תבל וכל באי עולם, כי לא להשיב את עבדיו אל סבלותיהם רדף אחריהם שמה עם מבחר שלישיו, רכבו ופרשיו וכל חילו, וכי להשמיד היה בלבבו ולהרבות חללי נקיים עד רוותו מדמם, ובכן יחיבו חקי הצדק להציל את הנרדפים גם בנפש רודפיהם, מאין דרך אחרת, ואני ה׳ לא אקדם פני מצרים במשלחת מות, גם בעת המסוכנת ההיא, רק להנרדפים אשים דרך להמלט, והחזק לב פרעה יכריעהו, כי ידיה עליו ועל עמו את המות בגאותו, עד דעת כל עמי הארצות וממלכות האדמה. כי דמי פרעה ומצרים בראשם, ואכבדה אציל את כבודי לבלי יחולל על דבר השמיד את פרעה ואת כל חילו מעל פני האדמה, ועל דבר אשר אפטר את בני ישראל מלשוב עוד מצרימה, כפי התנאים אשר הותנו בין מצרים ובין ישראל, אשר בטלום המצרים תחילה, ובהפך יכבדוני כל גויי הארץ, בראותם איך בכל עוצם ידי ויכלתי הבלתי תכליתית לא הניפותי ידי להכות את מצרים חרם, כי אם יסרתים כאשר ייסר איש את בנו, וכאשר התרה בפרעה, כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ, ואולם בעבור זאת העמדתיך, גם אחר אשר נאשמו בגלוי וכפתע היה בין עמי ובין חרבם הקשה, אשר הריק פרעה בעול וברשע, במרמה ובדברי מדהה, עד אשר לפי דעת הבריות לא נותרה דרך אחרת להושיע את הנקיים, כי אם בהכות את הרשעים רודפיהם מכת מות, לא אניף אני, את ידי להכותו בדרך פלא, זולת ההנהגת הטבעית, כי רק הוזק לב פרעה וגובה רוחו הם ידיחוהו אל

שערי מות ואולתו תגורהו שאלה, וידעו מצרים כי אני אלהי עבדיהם העברים, (הממציא והבורא את כל, אשר לי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה, ונתתיה לאשר ישר בעיני).

לפי זה היתה התכלית העקרית במסע בני ישראל מאיתם אל בין מגדול ובין הים, למען יהיה לשון ים סוף נכון לעשות דרך בתוך פלגיו לבני ישראל, ולהשקיע בהם את מצרים, אם יעיזו לרדת תהומות אחרי טרפם, ובני ישראל אשר גם עד הנה נסעו וילכו בלא חמדה, כי לכם לא הלך עמם בצאתם ממצרים על מנת לשוב, וידעו בנפשם, כי אם לא יצדקו לא יצליחו ומבלי לקים תנאם, כאשר יצא מפיהם, לא יצדקו; ע"כ כן, נטו מני אורח המדבר וילכו אל לפני פי החירות, מבלי לדעת עוד, לא תכלית מסעם האחרון הזה, ולא את הנעשה באחוריהם ויחנו על הים, ופה כאשר נזכר בדברינו, עזב כותב התורה את ישראל חונים בין מגדול ובין הים, וישב את פני קוראיו מצרימה אל בירת פרעה, לראות מה נהיה שם על דבר בני ישראל היוצאים, וכבר הקדמנו באור כונת הכתובים מן ויגד למלך מצרים עד על פי החירות לפני בעל צפון, והנה בבוא פרעה וחילו לאיתם, ויראו את העם, אשר דמהו יוצא אל המדבר, נסגר בארצו במקום צר בין מבצריו ובין הים, במקום אשר אחרי סגרו את דרך המדבר אשר באיתם רחוק מאד מאחריהם, נבכים הם בארץ, ואלו היתה תכלית רדיפתו רק להשיבם מצרימה אל עבודתם בשלום, התחיב עתה לעמוד מרדוף, ולשלוח אליהם דבר מלכותו, כי שב גם עתה בפעם הרביעית לבטל את אשר דבר בעת צרתו והכרחו „קומו צאו" וגו', ולעמוד תחתיו עם חילו לראות אם ישמעו העברים וישובו, אבל לפי שהיתה רוח אחרת עמו, ולא אבה להסתפק בשובם בשלום אל עבודתם, לכן ופרעה הקריב, ובכן לא לבד שבטל פרעה את תנאו מצדו, ויבטל כל יוקר וכבוד מדבר מלכותו, וכל אמון בחקי מצרים ובקיומם, ותמורתם בחר לבטוח על עצמת ידו ועל הסרון היכולת לבני ישראל, לקיים בידם את

הזכות, אשר זכו בה בדבר מלך הארץ, כי אם גלה דעתו, כי להריק עליהם חרבו בא, באופן אשר לא נשאר כל אפשרות להציל נפשות כל העם הרב ההוא, רק בהשיא על רודפיהם מות פתאום בדרך פלא, זולת ההנהגה הטבעית, לכן וישאו בנ"י את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם, אל מקומם הנוכחי, ויבינו תכלית כונתו, וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' ויאמרו אל משה וגו' ויתבונן משה בדברי ה', שאמר לו באיתם ואכבדה בפרעה וגו', וינחם את ישראל ויבטיחם לאמר אל תיראו, כי כבר באיתם גלה ה' את אזני כי פרעה וחילו רודפים ובאים אחרינו, ולמען הפלא ישועתו לנו צונו לסור הנה מדרך המדבר, לכן התיצבו, (היו נכונים לעשות את אשר יצוה אתכם ה') וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום (כי המקרה הזה) אשר ראיתם את מצרים היום (בחרב שלופה עליכם לרצח בלא משפט, ולהוליך פליטי חרב, בתור מורדים, מצרימה, נגד הזכות אשר זכיתם בה בדבר המלך ובהחלטת כל העם אחריו, ונגד התנאי אשר בטלו פרעה ומצרים, יהי ליסוד צדק ולמשפט יושר) אשר לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם, כי בבטול התנאי מצד מצרים, הדין נותן שלא יקוים גם מצדכם, ומעתה פטורים תהיו מלקיים תנאיכם גם אתם לשוב מצרימה, והנכם נצולים מעבוד את מצרים, וגאולים משעבודם לעולם, ויאבדו מצרים כל זכותם עליהם, ועל כליהם ושמלותיהם השאולים בידכם.

ומדאגה פן עם בטחונם בישועת ה' ימהר העם לתגר מלחמה נגד פרעה, והיה החץ הראשון אשר יורה איש ישראל, לכסות עינים למצרים לפני כל באי עולם, כי יאמרו, לא עלה על לב מצרים לעשות לישראל כל רע, או למנעם מדרכם כי לתכלית אחרת הוציא פרעה את חילו בין מגדול ובין הים, מקום, אשר לא דמה לפגוש בבני ישראל שם אחרי שפטרם המדברה לחוג לאלהיהם, רק תגרת ישראל היבה נפשם, כי העיזו להרים יד על מלכם ואדוניהם, ובכן גלו דעתם, כי למרוד יצאו ולפרוק עול מלכם מעליהם, ולא נשאר לפני מצרים, כי

אם הנחת זרועם, להעביר המורדים בשלה, ולמנוע שאריתם מלצאת מגבול הארץ, ולהשיבם בחזקת היד אל עבודתם, לכן הוסיף משה להזהירם ה' ילחם לכם ואתם תחרישון

ופרעה הולך וקרב, „ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי" שאתגר אני מלחמת תנופה נגד מצרים, לא כן אנכי עושה, כי רק להצלת העשוקים אעשה פלא, נוסף על הנהגתי הטבעית, אבל להכות את פרעה חרם לא אכונן חץ על יתר, ועד הרגע האחרון טרם יכשל פרעה ונפל שדוד לפני הנהגתי הטבעית, יהיה מותו וחייו בידו, דבר אל בני ישראל ויסעו, ואתה הרם את מטך ונטה ידך וגו', ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ותהי הבחירה החפשית, „אשר הוא קנין תנאי בגדר נפש האדם", גם בידי פרעה לרדת אחריהם, ואם לחדל, ואני אלהי עולם, אשר בי כלולים הסבות והמסובבים, אשר טבעית נפש פרעה התיסדה והתעצמה בטבע הטבועה מאתי ע"י סבות והשתלשלות מבראשית, הנני מחזק את לב מצרים (ע"י השתלשלות הענינים בטבע, גלוי וידוע לפני כי לגאותם, וחוזק לבם ישכחו מי הוא הנלחם עמהם, ומי אשר הביא עליהם עשרת הנגעים בארצם, נקל לו לשפוט רודפי עמו באש ובמים ובכל איתני תבל, וגם בראותם את ישראל יורדים הימה וממלטים את נפשותיהם, אל בין חומות נוראות, אשר לא במעשי ידי אדם נצבו בעמקי תהום, דבר אשר לא קרה למימי ים סוף מיום הכותו משבריו אל פני גבול מצרים, לא יתנו אל לבם לדאוג פן תשובנה החומות להמס, ושטפו על ראשם, כי אם יעיזו ברעת לבם, ויחפזו להתנפל על ישראל) ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו, אשר ירוצו בגאון לבם אל מפלתם

והמשך הספור גלה לנו עוד שנוי פתאומי במעשי מצרים לרעת נפשם, כי גאותם ואומץ לבם לרדוף אחרי הנמלטים בלב ים, לא עמדו בם עד לקץ הדרך המסוכנת ההיא, ואחרי רדפם כל הלילה בעמקי מצולה בהשקיף ה' עליהם בעמוד אש

וענן, נבקה רוחם ויתהוללו לשוב אחור את כל הדרך הרחוקה והנוראה ההיא, מבלי להתחשב על תוצאות מנוסתם. איך תספיק להם השעה המעטה עם התנהגם בכבדות, להשיג את שפת הים אשר ירדו ממנו; אחרי אשר בהיות מרכבותיהם על אופניהם וסוסיהם שוטפים בכל כחם התמהמהו בדרך ההוא כל הלילה עד בואם אל מקום שובם לנוס, ועתה איך יעלו בדרך ההוא, מתוך הים בטרם צאת השמש על הארץ, ובידו אין אומץ לצוות על המים, לבלי יתכו עד עלותם מני תהום; והלא אף אם בשמרם עקבות בני ישראל, לא ידביקו אותם אחרי סור אופני מרכבותיהם, אם בכל הלילה לא יכלו להתקרב אליהם; ואם מאחורי בני ישראל יראו איך הם עולים מתוך הים, עוד לא יהיו בטוחים שיספיקו גם הם לעלות אחריהם טרם שוב הים לאיתנו, מכל שכן שתרב הסכנה עליהם עשרת מונים בשובם אחור, אמנם בעת אמור מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה׳ נלחם להם במצרים, כבר אבד מנוס מהם באיזו דרך שהיו עוברים, כי אך קרוב התקרבו בני ישראל לעלות ממצולה, בעבור ההכרח להחזיק מי ים סוף קפואים נגד טבעם, נטה משה את ידו בדבר ה׳ על הים, והמים בשובם התחיבו להדביק את מצרים, אם מפנים ואם מאחור בלי מציל. —

לפי המבואר נרגיש טעם יותר בכתוב „ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל מיד מצרים״, כי רק אז בהשבר עוז מצרים ביד פשעם נגד ישראל, החלט דרור ישראל במשפט צדק על יסוד חקי כל הארץ, כי על הצלת נפשותיהם מלמות בחרב פרעה, נראה המאמר כמיותר, אחרי ספרו, לא נשאר בהם עד אחד, ומה נאוו בשירת משה ובני ישראל הדברים ה׳ איש מלחמה, כי אף שפגשנו בקורות המלחמות בין דברי הימים לממלכות הארצות, הצלחת גבור משכיל, לבחור מקום מעמד לחילו, באופן אשר ידמה אויבו, כי נכר אלהים את איש ריבו בידו, וכי אם ימהר להתנפל עליו פתאום במקום ההוא, לא ימצא ידים להמלט ממנו, ולא אפשרות לערוך מלחמה נגדו

ולעמוד על נפשו בסדר נכון, וברגע הקים האויב ההוא מזימת לבו בהתנפלו עליו שם, ישנה הגבור המשכיל ההוא, פתאום במועצות ודעת את מקום מעמד חילו לטוב, עד נפול האויב שדוד לרגליו, מבלי שייגע בו הגבור ההוא את חילו, כי יהיה שונאו שלל סכלותו וכפר מותו על עון מהירותו לשפך דם מנגדו; אף אם פגשנו מקרים כאלה ונעמוד משתוממים, ולבנו אמר כבוד להאיש המשכיל ההוא, אבל בשלש בחינות לא יתדמו המקרים ההם במלחמות גויי הארצות אל מלחמת ה׳ במצרים, ראשונה בבחינת הצדק, כי מי משני הצדדים הנלחמים בין לאומי תבל, פלס דרכיו במאזני הצדק עד אשר לא נמצא לו כל עון, כאשר בקרנו ריב ה׳ במצרים; שנית מפאת הסבה המכרחת עם השבון תוצאות התחבולה, כי לא תמיד היה ההכרח וחכמת הגבור, אשר התחשב על פרטי הענינים אשר לו לעשות סבת הנצחון במלחמות לאומי תבל, כי ברובם הסבו המקרה וההצלחה לבדם, ובשאריתם השתתפו עם ההכרח, ועם חשבון הגבור המנצח, ופה היה ההכרח עצום מאוד, והחשבון המנצח היה בבחירת אופן הצלה לחילו, עם יעוד תוצאות הנצחון עד פרטיו האחרונים, מבלי לפול צרור ארץ; ושלישית בבחינת רוממות התכלית הנצחת, כי עם הנצחון אשר השתוממנו עליו בקורות דברי הימים, הרבה פעמים ראינו איך שני הלאומים הנלחמים נפרדו ויצאו מאת פני המלחמה, אם בנזק שוה או בלתי שוה, או בשכר לא כביר לפני המנצח, ופה גם התכלית נשגבה היתה ונצחת.

ולפי שמתחלה התעתדו בני ישראל לצאת אל המדבר מבלי לירוא מן העמים היושבים בצדי המדבר ובעלי ברית מצרים, מדעת כל העמים ההם, כי עבדי פרעה הם בני ישראל, אשר יצאו להוג לה׳ אלהיהם במדבר, אחרי שאין נכון להם לזבוח לאלהים בארץ אדוניהם, וברשות מלך מצרים הם הולכים, כי ייראו כל העמים לקדם פניהם במלחמה, מיראת מלך מצרים לבלי יפרו את בריתם אתו, ועתה אחרי שנטבע פרעה וחילו

בים סוף, וכל הגוים יראו ויבינו, כי חדל כל שעבוד, וכל חובה משכם בני ישראל למצרים עפ"י משפטי הצדק, וממלכת מצרים אבדה כל עוזה בפשע מלכה ועמה, השכיל משה, לשיר, שמעו עמים ירגזון, אז נבהלו וגו', תפול עליהם אימתה וגו' עד יעבר וגו' תביאמו וגו', ולא יעיזו לקדם את פני ישראל בחרבם מפני פחד ה' צבאות, ובאמת לא הרהיב אחד מכל העמים לצאת לתגר בישראל, אף שידעו כי סר צל מצרים מעליהם ויראת שדי אשר הראה זרועו בפרעה, זולת עמלק וגם הוא לא נצב נגדם בסדרי מלחמה, רק זנב את הנחשלים אחרי המחנה, לכן נחשב לו הדבר למרי גדול ולפשע באלהים, אשר לא יכופר, כי אם במחות זכרו מתחת השמים, ואמר עליו „ולא ירא אלהים", ולכונה זאת קרא משה את המזבח בשם ה' נסי, לאמר שאחרי סור נס מצרים מלהגן עלינו בפני העמים נהיה ה' לנו לנס בפניהם, ותחת דגלו כבר הצלחנו במלחמה נגד עמלק אויבנו.

ביאור מאמר אחד של רבה בב"ח

אמר רבה בר בר חנה א"ל ההוא טייעא תא אחוי לך מתי מדבר, אזלי חזיתינהו ודמו כמאן דמיבסמי, וגנו אפרקיד, והוה זקיפא ברכיה דחד מינייהו, ועייל טייעא תותי ברכיה, כי רכוב גמלא, וזקיפא רומחיה, ולא נגע ביה, פסקי הדא קרנא דתכלתא דחד מינייהו ולא הוה מסתגי לן, אמר לי דלימא שקלת מידי מינייהו אהדרה, דגמירי דמאן דשקיל מידי מינייהו לא מסתגי ליה, אזלי אהדרתיה, והדר מסתגי לן, **כי אתאי לקמיה** דרבנן אמרו לו כל אבא „חמרא" (רשב"ם כלומר שוטה כחמור) וכל בר בר חנה „סורסא" (שוטה).

דבר שפתים אך למותר הוא, למנות ולספור את התמיהות והפליאות הנשקפות מעל פני המאמר הזה, כי כלו פליאה אחת

נשגבה ונעלמה מעיני המפרשים הרבים, והמבארים העצומים והשונים בדרכי באוריהם, אך על זאת נעיר אזן הקורא: למה זה ועל מה זה חרפו החכמים ויגדפו את רבב"ח ויטפלו עליו קלון מרבה להכיל בכנותם אותו בשם „חמור" שם אשר לא יכונה בו רק נבזה וחדל אישים, איך הלבינו את פניו ברבים על דבר שידעו גם הם כי רק בשגגה היוצאת מלפני השליט הוא האלה הם דרכי חז"ל הצדיקים? אך מבלי הלאות את הקורא בלהג הרבה, נבאר את המאמר הזה בדברים קצרים ונאמר:

רבב"ח עבר באמת ארחות ימים רחוקים לראות את מעשי ה' ונפלאותיו במצולה, גם אהב לנוע במדבר הגדול והנורא מדבר ערב, אשר הלכו שם בני ישראל ארבעים שנה על פי ה' ביד משה, ובהיותו שם העפיל עלות גם על תועפות הר סיני אשר ירד עליו ה' באש ומימינו נתן אש דת לעמו, וכל המחזות הנשגבות והקדושות אשר חזו עיניו במצולות ים, ובמדבר הנערץ והנורא, חליט במעטה מליצה חידות באופן נפלא, אין ערוך אליו, עד כי רק יחידי סגולה מבני עליה המעטים, ירדו לסוף דעתו והבינו את רמזי חדותיו החדות וסוד שיח מליצתו הקצרה והנמרצה, כי בימי קדם נחשבה מלאכת מליצת חידות בארץ הקדם לחכמה מפארה אין למעלה ממנה, והחכם אשר ידיו רב לו לפתור מליצות חידות, נחשב לראש החכמים, ועוד בימי שלמה המלך עה"ש נסו החכמים איש את רעהו בחידות, ומלכת שבא באה מארץ רחוקה לארץ יהודה רק לנסות את המלך החכם מכל אדם בחידות, ויוסף בן מתתיהו ז"ל בספר קדמונים היהודים, יספר כי גם חירם מלך צור נסה את שלמה, ושלמה נסה גם אותו בחידות, ובחידות ההן הצפינו אז החכמים את כל חכמתם, ובדרך הזה הלכו גם חכמי יון הקדמונים כידוע, ואין להאריך עוד בזה, והנה בטרם נבין את פתרון החידה, במאמר רבב"ח הזה, נקדים הקדמה קטנה ונודיע בזה דבר הנודע כעת לכל יודעי דעת, הלא הוא כי במדבר ערב (וכן

ביתר המדבריות) יתחולל לפעמים רוח זלעפות, רוח משחית ורוח דבר, וקטב מרירי, הנודע בשם אל שמום, ובהתחוללו על הארחות (קאראוואנען) הנוסעים במדבר, ילהט אותם בשלהבת אשו, וכרגע יפלו כלם פגרים מתים, אולם אם יקדימו הנוסעים את פני המשחית ההוא וימהרו ויתנפלו על פניהם ארצה ויסתמו בחוזקה את פיהם ואת נחיריהם, את נפשם יצילו ויחיו. אפס אם יבהל הרוח ההוא את הנוסעים בעת אשר הם ישנים, אז ינשוף בהם וילהטם כרגע, המתים ההם יתקשו כאבנים על ידי חול הישימון ודמיונם כהחנוטים (מומיען) הנמצאים בארץ מצרים עד היום הזה, לפעמים, יפרק הרוח הנורא ההוא הררי עד ויהפוך משרש צורים וכפים רמים ונשאים, יהפוך עמקים עמוקים להרים גבוהים, ותלולים, והרים לעמקים, ולפעמים יעקור את החול ויחפור חפירה עמוקה וגדולה סביבות אחת הבקעות עד כי תהפך הבקעה ותהיה לגבעה גבוהה, לרגלי החפירות אשר סביב לה. — עתה ננסה נא כחנו לגלות פני לבוש המאמר שלפנינו ולהוציא תעלומותיו לאור.

רבב"ח יספר לנו כי סוחר ערבי העובר תמיד עם מערבו במדבר ערב ובקי בכל מוצאיו ומובאיו, אמר לו בא נא אתי ואראך ארחות אנשים אשר נסעו במדבר הזה וימותו כאיש אחד, בתגרת יד הרוח הנודע בשם אל שמום, וזה הוא „תא ואחוי לך מתי מדבר" כי נורא הוא מראה כזה גם נפלא הוא לראות מתים אלה אשר בשרם ישכון לבטח ויד הכליון לא הויה בם, כי נהפכו ונתקשו כאבנים, „אזלי הזיתונהו, ודמו כמאן דמיבסמי" פי' שהם דומים כחנוטים, (איינבאלזאמירטע, מומיען) כי מיבסם פירושו הוא חנט על ידי בשמים, וכן הוראת הפעל הנט גם בלשון עברית, כמו „התאנה „חנטה" פגיה" וכן בל"א נקראו החנוטים בשם „איינבאלזאמירטע" מן השם „באלזאם", ורבב"ח הבין כי רוח זלעפות ההוא נשף על ארחות הנוסעים ההם בעת אשר היו ישינים, כי פניהם היו למעלה,

ואם היו ערים כי אז הפכו פניהם למטה לארץ למלט ממות נפשם, כי גם החיות והבהמות יעשו כן עפ"י הנטיה הטבעית (אינסטינקט) כנודע וזה „וגנו אפרקיד" ר"ל ישנו ופניהם למעלה, על כן המית אותם הרוח המזיק ההוא. —

עוד יספר לנו רבב"ח דבר פלא על העוז ותעצומות אשר לרוח משחית ההוא, עד כי בעזוזי הפר עמקים עמוקים סביבות הבקעה אשר נפלו הנוסעים ההם עליה עד כי נהפכה הבקעה להר גבוה מאד לרגלי העמקים ההם אשר סביב לה, והטייעא לא יכול לנגוע ברומחו ברכבו על הגמל, את ברכי אחד המתים ההם בגלל גובה ההר שנהפך מן הבקעה, וזה הוא והוה זקיפיה ברכיה וגו', והנה בין מתי מדבר ההם מצא רבב"ח גם יהודים, כי היו מלובשים בטליתות מציצות, ופסק חדא קרנא דתכלתא דחד מינייהו, ר"ל כי רצה לפסוק קרנא דתכלתא להוכח הדין עם מי בדין ציצית אי כב"ש אי כב"ה(כי אולי היו המתים ההם עוד בדורות קדומים מאד, אשר ידעו אז כל ישראל את דיני הציצית בלי כל מחלוקת, אך רבב"ח לא עצר כח לפסוק את קרנא דתכלתא ההיא, יען כי גם בגדי המתים ההם נתקשו כאבנים והתלכדו ולא התפרדו מן גופותיהם וזאת היא כונת המליצה „ולא הוה מסתגי לן" והטייעא לא ידע את טבע החנוטים ההם ויאמין במסורה עתיקה אשר היתה בפי הערביאים כי כל מאן דשקיל מידי מנייהו לא יכול לזוז ממקומו, והמסורה ההיא נולדה מחסרון דעת, כי בראותם כי כל האנשים הלוקחים מאומה מבגדי המתים ההם, הם נאחזים בהבגדים מבלתי יכולת להמיש אותם ממקומם, האמינו כי הבגדים אוחזים את אוחזיהם ואינם מניחים אותם ללכת על אשר נועזו לשדוד את אדרתם, וזה הוא שאמר „דגמירי דמאן דשקיל מידי מינייהו לא מסתגי ליה", ובשוב רבב"ח ממסעותיו ויספר את הנפלאות אשר ראו עיניו לפני עדת החכמים, (רבנן) לא ירדו לסוף דעתו כי לא מצאו את חידתו, וימדו לו במדה אשר מדד להם, כי כאשר דבר הוא אתם בחידה דמשתמעא לתרי

אפי (בכל דברי המאמר הזה) כן דברו הם גם אתו, (בחרות אפם בו על אשר לא התבונן בציצית המתים ההם).

במליצה הידות וחדה דמשתמעא לתרי אפי לאמר, כל „אבא" המרא ר"ל כל אשר ידבר אבא (הוא רבב"ח) הוא חומרא, חמור מאד להבין „וכל בר בר הנה סיכתא" ר"ל וכל החידות אשר יהוד לנו בב"ח קשות הן ונכנסות בלב שומעיהן בדוחק גדול מאד כי סיכתא לגודא, כמ"ש במ' עירובין (דף י"ג ע"א) ואנן כי סיכתא לגודא ופיר"ש ז"ל כסיכתא כיתד שנועצין אותו בכותל בנקב צר ונכנס בדוחק, כך אין יכולין אנו להבין מה שאנו שומעין כי אם מעט בקושי עכ"ל, ובמליצה חידה הזאת נעוץ גם עוקץ חד כי נוכל לפרש „חמרא" חמור ממש, „וסיכתא" כמו „עבדקן סכסכן" כפי' רשב"ם, ואשר חיך לו יטעם את נעם המליצה המתחכמה הזאת ישמע חכם ויוסיף לקח, כי ישרים דרכי חז"ל בכל הש"ס והמדרשים, משכילים ילכו בם, ואוילים יכשלו בם.

האבות והבנים

דרוש לראש השנה

ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ד' אלהיכם (במדבר י' י'). „ילקוט שמעוני רמז תשכ"ד", ובספרי פ' בהעלותך אות מ"ב ר' נתן אומר „ותקעתם בחצוצרות" זה שופרות, „והיו לכם לזכרון" זה זכרונות, „אני ד' אלהיכם" זה מלכיות.

משלי ז' „לכה נרוה דודים עד הבקר נתעלסה באהבים, כי אין האיש בביתו צרור הכסף לקח בידו".

סנהדרין דף צ"ו כד שמעו לנביאי דקא מיתנבאי לחורבנא דירושלים שלחו לנבוכדנצר פוק ותא, אמר מסתפינא מהקב"ה שלחו ליה, כי אין האיש בביתו ואין איש

אלא הקב"ה שנאמר ד' איש מלחמה, שלח להו הדר אתי שלחו ליה „הלך בדרך מרחק" שלח להו אית בהו צדיקי שלחו ליה צרור הכסף לקח בידו ואין כסף אלא צדיקים, שלח להו אפשר שיעשו ישראל תשובה, שלחו ליה כבר קבע להו זימנא לתשובה שנאמר ליום הכסא יבא, ואין כסא אלא זמן שנאמר בכסא ליום חגנו.

„בעקדת יצחק" פ' אמור שער ס"ז דף פ' המליץ כל זה על הסתת היצה"ר את האדם, כי היצה"ר מפתה את האדם בכל מיני פתוי, פעם בדמותו דמות יצר הרע, ופעם בדמות יצה"ט כמאמר הז"ל (שבת ס"ג) שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחורותיך, והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך, אמר רב הונא עד כאן דברי יצה"ר, מכאן ואילך „ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט" דברי היצ"ט.

ורעיון מוסרי נפלא מתנוצץ בזה המאמר; דע כי טענת היצר הרע חזקה על האדם, לאמר חלילה לך לצאת מן עולם בלתי היות מוכלל ומעוטר בכל הוד ובכל נועם, וטוב לב לבחור במאמר, שמח בחור בילדותך וכאשר תגיע לימי הזקנה והשיבה אז תקדיש זמנך קודש לד' להנזר מכל מחמדי תבל ואז תהיה עולה תמימה. אבל אח"כ באמת כאשר יגיע האדם לימי הזקנה והשיבה אז יבוא אליו היצה"ר בדמות ודברי היצ"ט ולא יניח לו לשוב מדרכו הרע. משל למה הדבר דומה לעני שבא לעיר אחת ופגע בו לץ ונתן לו שלום וישאלהו על מעמדו, והעני מתמרמר לפניו לאמר בי אדוני לא אכלתי מאומה לא היום ולא אתמול ואין לי גם מקום מנוחה לנוח מעט מעצבי ומרגזי ויאמר אליו בא עמי לביתי ואתן לך מטה שולחן כסא ומנורה; וילך העני עמו והכניסו לבית אכסניא גדולה ואמר לתת לאורח זה כל אשר יתאוה לאכול ולשתות והעני דימה בנפשו כי כל בית אכסניא וכל אשר בו, הוא רכושו של האיש אשר פגע בו, ואחר איזה ימים אחר שאסף את חפציו, ונתן אותם אל תוך שקו ותרמילו לשוב ללכת ויאחז בעל האכסניא בשקו

ובתרמילו ודרש ממנו שישלם לו מה שהוא חייב, בעד אכילתו כי שקר דבר האיש ההוא שהוא הבעה"ב, ויקח ממנו את שקו למשכון, ויחרד העני מאד ויצא החוצה והנה בא לקראתו הרמאי הנזכר ויחלף שמלותיו, ולכן לא היכיר אותו העני, ויספר לו את אשר קרהו. ויאמר הלץ להעני: הנה עשית כאחד הסכלים איככה שמעת אל דברי לץ זד יהיר אשר ציד בפיו? אבל שמע עצתי כי עתה אחר שכבר הבילתך ותרמילך ביד בעל האכסניא, לך אכול ושתה אצלו עכ"פ, עוד ימים אחדים, כי כבר לא ישוב תרמילך אליך. זהו ממש דרך היצה"ר כי בימי הילדות החליק אליו בעיניו לעשות עבירות ליהנות ממחמדי עוה"ז בחנם אח"כ בימי הזקנה והשיבה כאשר ירגיש האדם כי לא בחנם היה אבל בהכרח עליו לשלם בשביל מה שנהנה אז בא היצה"ר בדמות יצ"ט ומכביד עליו התשובה, ומפליג עליו העונש מאד לאמר לתקן א"א בידך בשום אופן, עכ"פ אחר כי כבר תרמילך איננו עוד בידך, לזאת כל מה שתמצא ידך ליהנות מהעוה"ז כל זמן שעודך פה בבית האכסניא חטוף ואכול, וזהו עד כאן דברי היצה"ר, מכאן ואילך דברי היצ"ט היינו שהיצה"ר מתחפש ומדבר דברים הנאותים ליצר הטוב, כי אליו ראוי לאמר „ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט והולך היצה"ר ומדבר הדברים האלה וכל כוונתו שיתייאש האדם מן התשובה, ושלא יתן לבו לתקן את אשר שחת.

נחזור לראש דברינו, היצה"ר מפתה את האדם ואומר לו „לכה נרוה דודים עד הבוקר נתעלסה באהבים, כי העוה"ז דומה ללילה, רשעים בחשכה יתהלכו, ואומר לו, חטוף מן העוה"ז כל ימי חלדיך, ובעוה"ר מעשה שטן הצליח בימינו כי אין אלהים לנגד עיניהם, ורק להבל כל מחשבות רבים ממנו, „כי אין האיש בביתו". זה הקב"ה לפנים היתה שכינה שרויה בתוך בתינו, כמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי „בתוכם" כמו שדרשו הז"ל „בתוכו" לא נאמר אלא „בתוכם" בתוך בתי

ישראל וכן לפנים כל בית ישראל היה מקום השראת השכינה בחדר המבשלות היתה השכינה שרויה כי בעה"ב הישראלי היתה נזהרת בעניני כשרות בשרית, ומליחת הבשר, והיתה נזהרת להבדיל בין כלי חלב, וכלי בשר. ובחדר האוכל, נאמר מאמר הנביא זה השלחן אשר לפני ד׳; הסעודה היתה מתובלת בנטילת ידים ברכת המוציא, לפני הסעודה וברכות המזון לאחריה ונתנו מפיתם לעניים, לא היה בית אשר לא אכלו שם ת"ה עניים אשר ישבו לפני ד׳ יומם ולילה בבתי מדרשות להגות בתורת ד׳. וחדר המטות היה קודש הקדשים, הילדים לא נתנו תנומה לעפעפיהם טרם אמם או אביהם קראו עמהם ק"ש לכל הפחות הפסוק שמע ישראל, ובידך אפקיד רוחי, ובחדר מיוחד היה עומד ארגז מיוחד לספרים, להבה"ב הת"ח היו להם ספרי ש"ס משניות ועוד מיני ספרים ספרי מוסר וכהנה וכהנה. וגם לע"ה „הבעלי מלאכות", היה להם מחזורים, חומשים, נ"כ מתורגם ליהודית המדוברת, ספרי ע"י מנורת המאור שבט מוסר קב הישר, ובעתות הפנויות קבעו למודם בשבתות וימים טובים, בכל יום בין מנחה למעריב ובערב קודם השינה קראו ק"ש על מטתם, קראו וקראו כדי שישנו מתוך ד"ת ומטתם היתה טהורה ושלמה. קנצי למילין בית ישראל לפנים היתה בית המקדש מעט, מקום משכן השכינה במלא מובן המלה וכביכול היה האיש „בביתו" בבית ישראל, והיום הזה שלוחמים עם הקב"ה כביכול להורידו מכסאו, „ד׳ איש מלחמה" נתקיים בנו „כי אין האיש בביתו" כי גרשוהו כביכול אותו מבית ישראל במאכלות אסורות, ושם ד׳ לא ישמע על פיהם, בעת האיכל בגילוי ראשם דחקו רגלי השכינה וילדיהם, ילדי נכרים המה; מזוזות לא נראו על מזוזת דלתי ביתם וספרי תורת ד׳ לא יראו ולא ימצאו בביתם, השטן היצה"ר הוא האיש בביתם כעת, ואף בבהכנ"ס שהוא מקדש מעט, ובית אלקים יקרא כמו שדרשו הז"ל ואהי להם „למקדש מעט" אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבגלות (מגילה כ"ט

ע"א) גם פה יבוא השטן להתיצב בתוכנו להפריענו מעבודתינו עבודת הקודש, במחשבות זרות ודבורי פיגול לא ירצו, לפנים בישראל היו הבתי כנסיות והבתי מדרשות, מקום שמהם היו שואבין רוה"ק ולקחו משם תורת אל חי כי הבתי כנסיות היו מקום תלמוד לתנוקות שב"ר במקרא בתי מדרשות למשנה ותלמוד, כמאמר חז"ל (ברכות ח' ע"א) אוהב ד' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ד' שערים המצוינים בהלכה מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. 1)

הבתי כנסיות ובתי מדרשות היו באמת מעין בהמ"ק לפנים בישראל, בבהמ"ק היו אצורים מושגים יקרים ולמודים נשגבים שיכולים להיות לתועלת לכל אדם מישראל ורעיון נשגב בציור מליציי מובא במאמר חז"ל (ביומא כ"א, כ"ח ע"ב) בשעה שבנה שלמה בהמ"ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב, והיו מוציאין פירותיהן בזמנן, וכיון שהרוח מנשבת בהן היו נשרין פירותיהן, ומהן היתה פרנסה לכהונה, הנה מי שעומד בגן מלא אילנות הנושאים עליהם פירות מתוקים אשר כבר נגמר בשולם, ורק מצד שהם עומדים בראשי האילנות הגבוהים אין ידו משגת לקחתם, ואינו יכול להנות מהם, ורק כשהרוח מנשב בהם ישירם ויפלו לארץ, ואז יהנה מהם וא"כ פועל הרוח עליהם שהאדם יהנה מהם, ולזאת כשרצה לומר דבבהמ"ק היו ענינים מעולפים עם מושגים נעלים ורבי הערך, ובכ"ז כל עוד שלא התבוננו עליהם לא ידעו מהם ולא השיגום, ורק אצל אלו שהתעוררה בהם התנועה הנפשית שהיא היא פועלת הרוח, אז ראו והבינו את יקרת ערכם ורבות פעלו אז הלמודים

---

1) עין בס' שמן המור במאמר ארץ החדשה פרק כ"ב וז"ל ודע כי תיבת „יותר" הנמצא בגמרא הוא טעות המדפים, כי כן ראיתי בדפוס ישן מאד והיה תיבת „יותר" מוקף בשני חצאי לבנה כזה (יותר) ההוראה מזה כי תיבה זאת הוטיף המדפיס וברבות הימים ובהתגלגלות הדפוסים זה אחר זה עזבו את שני חצאי לבנה ונשאר תיבת יותר כאלו לשון הגמרא היה כן והאמת עד לעצמו.

עליהם והכהנים היו מתעלים במדרגתם ע"י הלמודים האלה: לזה כשרצה לצייר כ"ז בציור מליציי הלביש את הרעיון הזה במעטה אַלעארי ואמר: „בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב" כי הסגיר שם כמה וכמה מושגים נעלים ולמודים יקרים שהם נקראים בשפת המליצה בשם „מגדים של זהב", ויש לדעת אשר „והיו מוציאין פירותיהן בזמנן" הכונה כי הלמודים האלה היו מבושלים כל צרכם, ובכ"ז היו כמה זמנים שכמה בני אדם לא נהנו מהם, כי לא ידעו ולא הרגישו כלל מהם וע"כ לא נהנו מהם, והיה זה רק בסבת העדר נשיבת הרוח, כי בעת שרוח מבינתם לא יתעורר לא ישיגום, ממש כמו בעת שהפירות הם בראשי האלנות, שכל עוד שהרוח אינו מנשב עליהם אין ביד האדם להשיגם, „וכיון שהרוח מנשבת בהם היו נושרין פירותיהן" בעת שנתעורר כח הרוח באדם והחל להתבונן עליהם, אז פעל הרוח עליהם שהיו נושרין, כי ע"י הרוח הזה היה משיגים, וברוח מליציי זה יש לכנות זאת בשם „נשירה", שמצייר ענין השגת למודיהם להאדם כמו שנשרו ממקומם והגיעו עי"ז להאדם, כמו בפירות האילן שעומדים בראש האילנות, שע"י הרוח נושרים והאדם יכול ליהנות מהם אז „ומהן היתה פרנסה לכהונה", כי השגת הלמודים הנשגבים האלה עמדה להם להגיע למדרגה נשגבה, ומענין הרוחני הזה ניזונו ונתפרנסו מזון רוחני ופרנסה מוסרית, וזאת היה לפנים בישראל, אבל לא בימים ההם ובזמן הזה, ולא בארץ הנשמה הזאת, ובפה נוכל לומר כי גם במקום קדוש אשר נאמר עליו „פה אשב כי איויתיה, זאת מנוחתי עדי עד" גם מכאן גלתה שכינה, עד שאין האיש „בביתו", אפילו בבית תפילה המיוחד לו, אין „האיש", זה הקב"ה שורר, והטעם לזה „שאין האיש בביתו" כי ראינו אנשים רבים אשר „בנעורם" היו יראים ושלמים ועובדים את ד', אבל לעת זקנתם, נשיו ובניו הטו את לבבו מאחרי ד', כי אחרי אשר לא גדל אותם על ברכי התורה והיראה, לסוף שהמה ידריכוהו שלא ברצונו

על דרך רשע, כי יבוש ויכלם מהם לעשות הטוב בעיני אלקים, כי ישחקו עליו צעירים, וע"ז נאמר „כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם" כי מדרך הישר הוא שהאבות יאמנו ויגדלו את הבנים לתורה ולתעודה ולחנכם ביראת ד', אבל אם האבות יתעצלו מלשמור פקודתם זו, ולא ילמדו תורה לצאצאיהם, אז עולם הפוך נראה, תחת אשר האבות יגדלו את הבנים, הבנים יאמנו ויחנכו את האבות, ויסיתום וידיחום לסור מאחרי ד' אלקיהם, אשר עבדוהו מנעוריהם, וז"ש „כי דור תהפכת המה", כי נהפך הגלגל תחת שהאבות יגדלו בנים, הבנים מורים את האבות לרעה, והסיבה ומקור משחת לזה הוא בנים לא אמון בם, על אשר לא גודלו על שדי האמונה מנעוריהם על ידי חנוך האבות, ע"כ נהיתה כזאת וע"ז נאמר „זרע מרעים בנים משחיתים" כי לא לבד שמשחתם בהם, מום בם, כ"א גם ישחיתו את אבותיהם, כמו שאנו רואים בעינינו שכמה פעמים אנשים שגודלו על ברכי התורה והיראה מעודם, ומחזיקים בברית התורה, אבל אחרי שגדלו את בניהם והיו לאנשים שמלאו את כרסם בחכמות זרות ושתו סף רעל המינות אז גם האבות נזורו אחור, ויעזבו לאט לאט את דרך ה' אשר הלכו בו מעולם, וזה ע"י בניהם הממרים את פי ה', וגם האבות יאכלו בוסר ע"י ששני בנים תקהינה, כי מתחלה שותקים האבות בעת רואם שבניהם עושים מעשים אשר לא יעשו. באמרם אך שלום ואמת יהיה בימי לא אוכל להרהר ריב תמיד, ולעשות לו אויבים אנשי ביתו, ולסוף הם הנערים המנוערים מן המצות ילעגו וישחקו לאב זקן על אשר מחזיק בתורת ה', עד שבאחרונה גם הוא נמשך אחריהם לרעה כאשר יעיד הנסיון בעוה"ר בימינו אלה ע"כ הבנים „משחיתים" את אבותיהם.

ובזה נבאר את הכונה של הנוסחאות השונות של סידור התפילה „לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר „ובגלוי" ויש נוסח אחר בסתר „בבגלוי" ההבדל בין שתי הנוסחאות, הוא לפי מצב הדור בדור ישר שהולך בדרך הקדש וכל אחד יהיה

נעזר מרעהו ע"י מעשה המצות במה שאחד יביט על חברו, והוא שכל אחד יעזור לרעהו ויוכיח את עמיתו לאמץ ברכים כושלות באמונה בדעות, אז צריכה להיות התפלה על „בסתר" שאין שם יראת המשפט או יראת הבושה שיהיה „כבגלוי" אבל בדור חכם בעיניו, הור מה רמו עיניו, לבוז לאמו הזקנה ולתורתה, וללעוג בשומרי הדת ופקודיו, אז גם האיש הישר באדם מצד עצמו, לא יעמוד לפעמים בנסיון להיות נעלב ע"י עבודתו בקדש, ויבוש ויכלם להתפלל בפני רעהו המתחכם אל התפלה בכלל, ואף חכמתו עמדה לו זה כמה שינעם לחכו סעודתו קודם תפלת שחרית, והאיש הישר אשר ילאה נשוא הבוז והלעג של המתחכם, יבוא חדר בחדר ויסגור הדלת בעדו, ויתפלל באימה ויראה (יראה של בו"ד) פן ישמע קולו ויהיה לבוז, ולפעמים יקרה כי יהיה בביתו של המלעיג ימצא היתר לעצמו לאמר „אונס רחמנא פטריה" כי ע"י התפלה יחולל כבודו, וגדול כבוד הבריות, וכן יצא מחוץ לגבולו, גבול הדת, מפני יראת הבושה (אוי לאותה בושה) על זאת יורה הנוסח „לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר „ובגלוי" כבסתר כן בגלוי לא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הבי"ת (לשון הרב בהג"ה או"ח) וע"ז אמרו ז"ל באבות „הוה עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים" ויזכור את מעשה דניאל שהתפלל במסי"נ בכל יום בפרהסיא (כמליצת הכתוב וכוין פתיחין) ויתבונן כי לא ימצא הכמה ברעהו המלגלג יותר מבדניאל שמסר נפשו על התפלה: בעת הירום, בדור מתחכם, השואל מה העבודה הזאת לכם? מלחמה גדולה היא להישר באדם אשר רבים לוחמים לו ומתנגדים נגדו, ואז נצרך לזה כחות גדולים לעבור בין גלי המים הזדונים, וביותר יסתכן אדם אם המלחמה קרובה לו בביתו, אם הבן שואל „מה העבודה הזאת לכם"? ואף שתוה"ק צותה לענות לבנים כאלו כאולתם, אבל עכ"פ מלחמה היא, ומי יודע אם לא יפול חלילה גם האב הזקן שדוד לרגלי המלחמה הזאת? רבים חללים הפילה

המלחמה הזאת, ועצומים הרוגיה יותר מכל המלחמות שהיו בין אנשים שונים בדעותיהם, כי רחמי האב על הבן מרובים ולא יוכל להרשיעו בהשפטו עמו, ויחפוץ להפוך בזכותו מעט מעט מן הקל אל החמור, ולא ימצא מנוחה לעצמו בגן עדן אם בנו יהיה בגיהנם, ומה יעשה האב אם הבן לא יאבה שמוע לו, ולא יחפוץ לשנות דרכו ולצאת ממדורת גיהנם? לכה״פ הלא יעמול בכל כחו להקטין המדורה, עד אשר במחשבות והשבונות רבות יכבה האש של הגיהנם לגמרי, וכ״כ יקררו עד אשר לא יכיר את מקומו של הגיהנם, וממילא מחלש גם זיו אורו של הג״ע, או אז יתגנבו דעות חדשות בקרב לבבו, אם אין גיהנם וגן עדן, למה יעמול לריק גם הוא? זהו תוצאות המלחמה בין האב ובנו, שאם ידי האב אסורות בעבותות אהבה לבנו, אז מלבד כי לא ינצחו, עוד יפול שדוד לרגליו מבלי מקים, אולם כגודל הסכנה במלחמה הזאת כן גדלה ההצלה טרם שיבוא לידי מלחמה, והוא שיעשה כדור העבר, שבעת שהבן נתגדל על ברכי התורה והיראה לפי דרכו וחנוכו, וגם כי הזקין והגדיל לא סר ממנה, אז גם רחמי האב המרובים שיחפוץ בהצלחת בנו „יובילו" בדרך הטוב אשר הבן הולך עליה, ומצא הצלחתו בתבונת לבבו באמת ובתמים, ונוכל להמליץ ע״ז כמליצת חז״ל „ברא מזכה אבא" היינו רצונו של האדם בהצלחת בנו „יובילו" בדרך הטוב אשר הבן הולך עליה, לעשות הטוב והישר גם הוא: ובזה יש לאמר כונת הכתוב „למען תספר באזני בנך", כי בזה אשר האב יספר לבנו את מעשה ד׳ לירא מפניו ולדבקה בו, ילך גם „הוא" בדרך הישר עם „בנו" ביחד, אשר ע״כ צריך האדם להשתדל עם בגיו ביראת ה׳ ומצותיו, כי לא למענם לבד אך גם לעצמו ובשרו הוא משתדל, ובזה יש לבאר הכתוב יסר „בנך" ויניחך ויתן מעדנים „לנפשך".

אבל לא כן אנחנו עושים, בעת הזאת, כי אנחנו קוראים עלינו „והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים הטאים"

כי אם האבות יגדלו את בניהם בדרך לא טובה מימי הנערות לימי הבהרות ומשם לימי האישות ואין בכחם להרע כ"כ עד שיגדלו, משא"כ אם הבנים מהנכים את האבות לרעה ח"ו, אחרי שהם כבר גברים ואישים, אז כבר תיכף ומיד יש כאן אנשים חטאים בעלי כח, והכמים להרע, וז"ש אל הבנים המשהיתים הנ"ל אם אתם תקומו תחת אבותיכם למלאות את אשר לא עשו הם, לגדל אתכם לטוב, אתם תהפכו לאבותיכם לרעה, אז תרבו ותגדלו „לא נערים" אשר אין בכחם להזיק כ"א אנשים חטאים גדולים בשנים.

והנה אף שחטאנו בזה, שלא גדלנו את בנינו לתורה עכ"פ נוכל לתקן במקצת אם אנו עומדים עכ"פ במעמדנו, לא נבוש מפני המלעיגים, וכל הרוחות שבעולם אינן מזיזות אותנו ממקומנו הטהור, אבל נתקיים בנו בעוה"ר „כי אין האיש בביתו" אין „האיש" שורר בביתו לעשות כרצונו הטוב כ"א אשתו ובניו מושלים עליו שיבטל רצונו הטוב מפני רצונם הרע, והטעם לכ"ז „כי צרור הכסף לקח בידו" כל מגמתם הוא רק הכסף, והזהב עשו לבעל, הוא אדונם המושל בכל אשר להם, ובפרט נוכל לומר כי „אין האיש" זה הקב"ה „בביתו" אימתי כי אין האיש בביתו, זה הוא בזמן אשר האיש הישראלי הלך בדרך למרחוק כמ"ש אשרי „תמימי דרך" ההולכים בתורת ד'. כי כל הדרכים בחזקת סכנה, כי יחטאו בדרכים עוברי אורח, עושים כל תועבות אשר שנא ד', ואז בעוה"ר אין האיש, זה הקב"ה בביתו של אדם כשהולכים בדרך מרחוק, והטעם מפני כי רק צרור הכסף לקח בידו, ורק לכסף והון יכספו, שלח להו אית בהו צדיקי, שלחו ליה צרור הכסף לקח בידו „ואין כסף אלא צדיקים" ובאמת בעזהי"ת לא אלמן ישראל, יש גם לעת כזאת צדיקי יסודי עולם, אבל החילוק בין עתה לימי קדם, הוא, כי בדורות הראשונים נאמר כפלח הרמון רקתך ריקנים שבך מלאים מצות כרמון, ועליהם נאמר ועמך „כלם" צדיקים, כי כל אחד ואחד מישראל זכה להדבק במצות, וגם

להשמר מעבירות אף שלא היו הסידים כל אחד ואחה, אבל לע"ע תחת „הכסף" אביא „נחשת" והחילוק בין „כסף" „לזהב" הוא כי באמת „זהב" השוב יותר „מכסף" אבל הזהב אינו מטבע רק לגדולים כי לא יעשו ממנו מטבעות קטנות לגודל ערכו לא כן מכסף יוכלו לעשות אף מטבעות קטנות, פחותי הערך אשר יד כל אדם בו. וז"ש צרור הכסף לקח אלו הצדיקים שנמשלו לכסף כלומר הצדיקים הבינונים, אשר כל איש ואיש יוכל להשיג צדקות כזה, זה נלקח מאתנו, אבל באמת אף שחטאנו בכל השנה כולה, בכ"ז אמר השי"ת דרשו ד' בהמצאו קראוהו בחיותו קרוב אלו עשרת ימי תשובה שהקב"ה מקבל תשובתנו ברחמים וז"ש אף כי אין ה„איש" בביתו" הלך בדרך מרחוק, שה' רחוק ממנו כל השנה כולה, בכ"ז ליום הכסא יבוא לביתו, הוא יום „הכסא" ליום הגינו, ביום אשר יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, ליום ההוא יבוא לביתו ונמליכהו עלינו, אבל בעוה"ר, רשעים אפי' על פתחה של גיהנם אינם חזרין בתשובה, וע"ז אמר דהע"ה כמתאונן אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד, (תהלים ס"ב י') ובמ"ר פ' אמור דרשו מקרא זה על רה"ש ולדרכנו נאמר „אך הבל בני אדם" „כזב בני איש", כל השנה כולה ימלאו בהבל ימיהם אבל אם לכל הפחות ברה"ש יחזרו בתשובה היה טוב הדבר, אך לא כן הוא, כי גם היום הזה אשר „במאזנים" לעלות, אשר שקול ישקלו כל מעשינו ומחשבותינו, ובודאי היה לנו להרוד מאימת יום הדין הנורא, בכ"ז גם באותו היום ובאותה השעה המה מהבל יחד, כי מזימתם רק ההבל ותוהו, וכן אמר שהע"ה (בקהלת ג' ט"ז) ועוד ראיתי תחת השמש (מקום המשפט) הוא היום הזה אשר נעמוד למשפט, „שמה הרשע" „מקום הצדק שמה הרשע" מקום אשר בו היה החוב עלינו להצדיק את מעשינו, שם עודם רשעים והסיבה לזה כי החולה כל זמן שמרגיש מחלתו אז

יש תקוה שירפא לו ע"י תחבושת ומזור, משא"כ כשכבר נאבד ממנו כח הרגשה אז אין תרופה למכתו.

כ"כ אנחנו בעוה"ר כבר אבדנו כח הרגשה, וכבר המלצנו במאמר דהע"ה (תהלים קמ"ב) „זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי, חלקי בארץ החיים, הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד".

והמשל לזה: אחד בא לרופא מומחה שירפא את ידו, כי יבשה ונתעלפה עד שאינו יכול להשתמש בה, והרופא יושב ושומע את דבריו ומטהו בידו, וירם במטה על יד האיש הזה, והתחיל האיש לשחק כי חשב אשר הרופא משחק עמו, אז אמר לו הרופא דע לך כי תוכל לנסוע לביתך, אין לך לקוות על רפואתך, כי רפואת תעלה אין לך, והוא בוכה ומתנפל לפניו לאמר מדוע רפאת איש פלוני מחולי זה, אמר לו הרופא, סכל, דע כי גם איש פלוני אלמוני בבואו לפני הרימותי את משענתי על גב ידו, ויצעק הה, אז בחנתי בנתי כי עוד יש חיות בגידי היד ועורקיו, והוא מרגיש הכאב, היה בידי לרפאותו ולהשיבו אל איתנו, לא כן אתה בהכותי במטה את ידך ראיתיך משחק, כאלו מצחק אני עמך, אשר באין ספק אין לך עוד חיות והרגש מאומה בידך הזאת, ומה יוכל הרופא לעשות בזה?

הנמשל: כי בימים הראשונים כאשר באו עלינו יסורים הרגשנו כאב גדול מאד, והיינו אצים ממהרים לשפוך שיחנו, בבכי ותחנונים לפני השומע תפילה, וזעקתנו לעורר עלינו רחמים וחסדים בהם עולם ונושע, לא כן עתה כי כבר אין אנחנו מרגישים העונש והיסורים, ואנחנו מהשבים אותם כדברים טבעיים, עד שיתכן ג"כ השחוק בהם, וע"ז קובל הכתוב בשם הכנסיה ואמר, „זעקתי אליך ה'", היינו כאשר זעקתי, ובעת אשר התנפלתי, זעקתי על היסורים ונתפעלתי מהם, אז „אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים" כלומר זה היה לי אות לטובה כי יש בי חיות והרגש טוב, ובנקל אוכל להתרפאות, ועוד יהיה חלקי בארץ החיים, אבל עתה „הקשיבה אל רנתי", כלומר שמע נא כי אני מתרונן, הנה מזה נתברר

לי כי דלותי מאד, ואין עוד תושי בי להרגיש כל מכאוב, ואו״כ ח״ו לא יהיה עוד תקוה לנו, ע״כ בא השופר להזכיר ולעורר אותנו כמאמר הרמב״ם ז״ל עורו ישנים מתרדמתכם, וזהו כוונת מאמרנו ותקעתם בחצוצרות זה שופרות, הוא מעורר ומקיץ אותנו מתרדמתנו עי״כ והיו לכם לזכרון זה זכרונות „שנזכור" שאנו חולים, וצריכים לרפואה, ועי״כ, „אני ה׳ אלהיכם" זהו מלכיות שנמליך אותו עלינו לעבדו בלב שלום, וזה שאנו מתפללים „רפאנו ד׳ ונרפא הושיענו ונושעה" והכוונה כי לנו מחלה כפולה, שאנו חולים וצריכים לרפואה, וגם אין אנו יודעים שחולים אנחנו ואנו צריכים לרפואה, וידוע כי יש הבדל בשמות הנרדפים „ישע" „עזר" וז״ל בס׳ רדיפא מיא, שורש „ישע", „עוזר" נופל על האדם המשתתף עם הנעזר, או עם זולתו בעזר מה, ובלע״ז „עוזר" יתורגם „מיטהעלפער" „מושיע" נופל על המושיע אשר הוא לבדו יעשה מלאכת התשועה ואין עוזר לו. ובלע״ז יתורגם מושיע „ארויסהעלפער" וכן הוא ג״כ דברי המהרש״א בח״א (סנהדרין צ״ה ע״א) „היינו דכתיב ויעזור לו אבישי בן צרויה", וז״ל שם דמלת „עזר" בכל מקום, נופל שהנעזר גם כן מציל עצמו אלא שלא יוכל להציל עצמו אלא בעזר, העוזר ע״כ והאמת הוא, כי אף במקום אשר הנעזר איננו בידו להעזר גם במקצת, רק שהעוזר לו, אינו עוזר לבדו רק בשתוף איזה גוף, גם זה עוזר יקרא, אבל „התשועה" נופלת על „המושיע" לבדו בלתי שתוף, ומטעם זה אמר הכתוב בשם ד׳ „ומושיע" אין בלתי (הושע י״ג) ולא אמר „עוזר" אין בלתי כי איננו כן אבל להיפך, כי עיקר לשון „עזרה" הונח על פעולות אדם: איש את רעהו „יעזורו" כי האדם הוא מדיני בטבע כי כולם משותפים בפועל העזרה, שהוא בגוף או בממון, ואין הבדל ביניהם, זולת בין רב למעט, אבל „שיושיע" האדם את חבירו, זולת השתתפות אין מציאות לו, כי העושר עוזר לעני בשעת דחקו ע״י שתוף הקנינים, והרופא ע״י שתוף הסממנים וכלי הרפואה, והמלך ע״י שתוף עמו ולזה בלתי

השי"ת אין „מושיע", על אמתתו, אבל נאמר לפעמים מושיע גם על האדם המושיע, בערך על הנושע, והיינו במקום שהנעזר אינו מוצא את עצמו נעזר אף במקצת, אז יכונה העוזר לו בשם „מושיע" ואיננו רק בהשאלה, ולכן אמר הכתוב, „אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה" (תהלים קמ"ו) ולא אמר שאין לו „עזרה" והיינו כי דוד המלך ע"ה העיר אוזן של הבוטח באדם כי אולת וסכלות הוא להאמין כי האדם שבוטח עליו, יש לאל ידו לעשות עמו טוב, מפני שהוא איש אמיד, בעל נכסים, כי משענתו משענת קנה רצוץ אחר שהאדם אין „לו" תשועה ר"ל שיושע הוא את עצמו בלעדי איזה דבר יעזרהו, ואין מציאות להאדם רק עזרה, והוא באמצעות קניניו, ואיך א"כ יבטח על זה? אולי שודדי לילה יבאו לו, הלוא יגנבו דים ולא ישאר בידו מאומה, וזהו סברא נוספת על מ"ש אח"ז תצא רוחו וכו' — נחזור לענינינו אנחנו מתפללים, רפאינו ה', ומה תהיה הרפואה, „ונרפא" שיהיה ברצוננו להרפא, כי באמת אין אנו מרגישים בחליינו ואין אנו עושים מאומה לרפואתנו, כמו החלה שאינו מרגיש חליו, ע"כ „הושיענו" בלי עזרתנו, „ונושעה", כמאמר הכתוב „ומושיע אין בלתי".

ואחר התפללנו ברכת רפואה על כוונה זו שיטהר את לבנו ויסיר את המסוה הלוטה על פנינו, שפיר אנו סומכין לה ברכת השנים, „ברך עלינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה, כי יש תבואה, לחם ובר לגוף, וגם מזון מן השמים, הם מצות ומע"ט לנפש, וע"ז אנו מתפללים, ברך עלינו את השנה הזאת „ואת „כל" מיני תבואתה" דייקא, לא לבד תבואה לחם מן הארץ, כ"א גם מן השמים ישפיע לנו הקב"ה — אמן.

דרוש לפרשת נשא

שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע, במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא עשיתי קפנדריא לבהכ"נ, ולא פסעתי על ראשי עם קדוש, ולא נשאתי כפי בלא ברכה. (מגילה כ"ז ע"ב).

עיקר הברכה לישראל, הוא: מה שמלמדים להועיל, ומדריכם בדרך הצדק והמשפט, וממילא ישיגו כל טוב מאת ה', כי בלא תורה ומצות, לישראל, אין להם ברכה, כמו שכתוב בתורה, אם בחוקתי תלכו, ואת מצותי תשמרו, וגו'. ת"ר אם בחקתי תלכו, אין „אם" אלא לשון „בקשה" וכו' (ע"ז ה' א') ואפשר לפרש כונת הדרשה, כי מצינו „אם" שהוא דרך בקשה ורצון כמו „אם" יהיה אלהים עמדי, וכאן נאות יותר לפרש הלשון „אם" עפ"י כונה זו, שהוא ע"ד בקשה ורצון מהקב"ה שילכו בחקתיו, יען כי לא נאות לפרש שהדבר רשות בידם לעשות כך, או כך, כמו שרגיל בעלמא הלשון אם, ואם, דהלא ידוע שאין הקב"ה חפץ בהובת האדם ורעתו, ולכן אע"פ שהבחירה ביד האדם לנהוג כך או כך, כמ"ש הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, בכ"ז רצון הקב"ה שילכו בדרך טובה ולקבל עליהם השפעת ברכותיו, ובפרשת ראה, את הברכה אשר תשמעו, ורש"י פירש, את הברכה על מנת אשר תשמעו, ומי שמזכהו ה' לעמד בראש העם, להיות כהן מורה צדק ומשפט, צריך להרחיק מעצמו כל פניה, שלא יהא לכבוד עצמו דורש כונתו, לא לבד בעניני הגשמיות, כמו לשנא בצע, ממון, וכבוד, כי הכסף אשר הרב יקבל מאנשים יחידים כמנהג בכרכי הים שנודרים עבור הרב, או „להרב", יעור שכלו ויחליש דעתו, ויפה אמר הרב הגאון ר' א"א יודעלעוויטש בהיותו במדינת ענגלאנד במאנטשעסטער „כי רשע „מכתיר" את הצדיק על כן יצא משפט מעקל" (חבקוק א' ד') במדינת הענגלאנד הם נודרים, להרב א' כתר (א קרוין) או הצי כתר (האלבע קרוין) והמליץ הגאון הנ"ל פ"א בדרשתו כי רשע „מכתיר" את הצדיק, משום שהמחלל שבת ואוכל טרפות וקרפתא דלא מנח תפילין והוא רשע במלא מובן המלה גוזל וחומס אבל הוא פרעזידענט בבהכ"נ של אנשים דלים ורקים, או בהת"ת „תורת קרח".... והוא נודר א' כתר להצדיק כלומר להרב וזה הוא „רשע" „מכתיר" את

הצדיק, ע"כ יצא משפט מעקל הרב מעקם את המשפט כי הכסף אשר יקח מאנשי רשע כאלה, יעור שכלו ויטמטם את לבו ויבלום פיו ולא ידבר נכוחות, ולא יראה בהם עמל ואון, ולזה בודאי חוב גדול וקדוש על המורה הזה להרחיק מעליו כל אילו ולא להיות דורש דמים, אך גם זה, להשוב להיות עולה מעלה בקודש עי"כ, גם זה ירחיק מדעתו, כי ג"ז יכול להזיקו בתעודתו, כי לפעמים יחשוב בדעתו, כי טוב יהיה לו ולנפשו אם יהיה ישב בדד וידום, ויהיה מן הכובשים את נבואתם, וכמה מיני ספיקות יעלו בלבבו, אם יהיו עניניו על עצמו, אבל באמת צריך לידע, כי כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, להיות עומדים בינו ית"ש ובין ישראל, והוא יהיה הקשר המחבר, בנים לאביהם שבשמים, וזאת יהיה כל מגמתו ותשוקתו, וארז"ל בפ' זו „אמור להם" „פנים" כנגד „פנים", פירוש שיהיה פני הכהן וכל מטרת הפצו, רק לישראל, ולא לעצמו, וע"ז אמר ראב"ש, מעולם לא עשיתי בית הכנסת, אשר שם יאספו העדרים עדרי צאן בני ישראל לשמוע דבר ה' מפי הדורש „קפנדרי" לעצמו, פי' בית שנכנסים בזה ויוצאים במקום אחר, למבוא אחר, והוא רמז שלא היה רצונו להשיג שום תכלית, ע"י עומדו בראש העם, כי פניו רק אל העם, ובהיות שכן הוא, הכהן כלומר הרב ומורה, בוודאי לא ישא פני איש, ולא יהדר פני גדול, אלא כקטן כגדול ישמיע להם דבר ה' ויביע להם תוכחת ולא יעלים עין מראשי העם ומנהגיהם, והיינו שאמר „ולא פסעתי על ראשי עם קדוש" שלא הרחיב פסיעותיו לעבור עליהם, ומדלג עליהם, ולא עשה עצמו כאלו אינו רואה אותם, אבל מה אומרים הרשעים האלו כי המורה הוא השונא יותר גדול לישראל כי הוא ידבר רק רע על עם ה', המורה ידבר תוכחת, ומוסר לעם ה' אבל האוילים הללו יבזו למוסר והם צועקים כי הרב יחרף ויגדף להם, ולזה אמר ראב"ש „שלא נשאתי ידי בלא ברכה" כי כלל גדול הוא כי רק זה הוא ראוי להיות כהן ומנהיג ישראל, אם יהיה בלבו אהבה עזה לישראל, ויחפש ללמד זכות עליהם בכל אשר יוכל, וע"כ אמר ולא נשאתי „ידי" פ' בפעולתי על עם ה' שהוכחתיו בשבט פי ורבתי עמהם את ריב ה', „בלא ברכה" שהייתי מתאמץ לברכם ולהתפלל וללמד זכות עליהם.

וכמו שאמר הנביא ירמיה, „ואני לא אצתי, מרועה אחריך ויום אנוש לא התאויתי, אתה ידעת, מוצא שפתי נכח פניך היה" (י"ז א'). ובאורו כך הוא, אמר הנביא, שאנכי לא חדלתי מללמדם דבריך אחריך, כן פי' התרגום ורש"י ז"ל שם „אצתי" לשון עכבה ועיין רד"ק, ורועה הוא לשון לימוד, כמו „ורעו אתכם דעה והשכל", ופנים יפול לפעמים, על זעם וכעס, כמו „פני" ילכו והניחותי לך יע"ש, דהיינו הרעות שיעדת להם והתוכחות, שאמרת עליהם על הטאתם לא כחדתי אמרי קדוש תחת לשוני, וגם כדי לייראם ולהבהילם אולי ישמעון וישובו אליך, אבל זה עשיתי רק „אחריך" כביכול, דהיינו כשדברתי אליהם, וזהו „אחריך" (לא כן בשעת קבלת הנבואה שאז נקרא עומד לפני ה') כי כן היה דרך הקדש של משה רעה"ש שאצל ה' הקטין עון העגל, למה ה' יחרה אפך בעמך, כמבואר במדרשי רז"ל, אבל לישראל אמר אתם הטאתם הטאה גדולה ממרים הייתם עם ה', וכן עשיתי אני, אבל לא מלבי אמרתי להם מה שאמרתי להם, וגם אף שאמרתי להם כן, הנה מצד הטבע היה ראוי לי, לבקש שיגיע להם היום הרעה אשר יעדתי להם, כדי שידעו כי נביא היה בתוכם, ושאינני נביא שקר חו"ש (וכמו שמצינו ביונה, שהיטב חרה לו לסבה האמורה, שלא נתקיימה נבואתו בנינוה) אבל לא כן אנכי, כי השלכתי כבודי מנגד לטובתם, ולא אותה נפשי ליום אנוש ההוא יום המיועד, לעת תמוט רגלם, ויפלו בנופלים, ואשר התנבאתי על היום ההוא, ולא בלבד, שלא התאויתי ליום ההוא, יום בוער כתנור אש, אלא אדרבה התפללתי לפניך שתסיר מהם הפנים של זעם, ותתרצה להם, ולא תביא להם היום האנוש ההוא, שרחמיך יכבשו את כעסך, והיתה תפלתי מתנגדת להפנים של זעם, שלך, ולזה אמר אתה ידעת, כי מוצא שפתי „נכח" פניך היה, והיינו כאמור שהתפלל עליהם כשהיה פניו אל פני ה', לא אל פני העם, ואז בעמדו לפניו היה מלאך מליץ יושר, להקטין עונם בטענת „שאור שבעיסה מעכב וכדומה" ומבואר מן האמור שירמיה הנביא עה"ש היה זה דרכו בקדש, להיות תמיד, מתפלל ומעתיר אל אלהים ית' עבור ישראל להצילם מכל צרה וכל רע, אליהם לא יאונה, וכן הוא אומר שם (י"ח כ') זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם, ועוד, וזה שאמר ראב"ש

שאע"פ שהיה מוכיחם, אבל זה היה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת הוא נשא ידיו להוכיחם אבל בברכה כונתו היה ללמדם את הדרך ילכו בה כדי שיקבלו את ברכות ה׳, וזה שמסים שם מאי מברך, לברך את עמו ישראל „באהבה" וזאת להם לישראל לדעת כי הרבנים המורים לעם ה׳ ויטיפו להם מוסרם לא לבד שהם אינם שופכים בוז וקלון עליהם אלא תוכחת חיים להם דבריהם. כמאמר החכם אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב „הכמים" תלין ותבוא עליהם ברכות טוב אמן.

דרוש לפרשת קרח

ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל העדות, והנה פרח מטה אהרן, לבית לוי, ויוצא פרח ויציץ ציץ, ויגמול שקדים. (במדבר י"ז כ"ג).

אם הנס ההוא היה נס בעלמא, להראות לעיני העם נפלאות ומזה יכירו כי משה, עבד ה׳ הוא וכל מה שהוא עושה על פי הדיבור הוא, היה יכול הנס להיות יותר גדול היינו כי המטה היה לו להוציא פירות ולגמול שקדים מבלי להפריח פרח מקודם? אבל באמת היה הנס מכוון כנגד המחלקת אשר קרח ועדתו חלקו על משה ואהרן; תכלית של פריחת המטה היה, כדי להשקיט את הריב, ולהסיר את המחלוקה, אשר רבו נגד אהרן אודות הכהונה, בעבור שקרח בקש לעצמו את הגדולה, להיות כהן גדול, על כן הראה לו הקב"ה, מנהג בני אדם, אשר רוצים להשיג גדולה וכבוד, בעיני העם, ולהשתרר עליהם. והוא מקודם צריך האדם להיות ראוי לזה, על ידי מעשים טובים, שיעשה להעם איש אשר כל ימי חיו הקדיש, כהותיו, ונפשו רק לטובת העם כולו. אדם כזה בוודאי ישיג שכרו משלם, בלומר כל אחד יכיר את פעולתו אשר פעל ועשה עבורם וישיג מהם כבוד וגדולה, והשני לזה, הוא יחום משפחה אם הוא בן גדולים וטובים משפחתו הגונה, ורמה בישראל. העם יזכיר לו „זכות אבות", והג׳ יחום עצמו, אם הוא בעצמו איש רם ונשא מורם מעם, אלו הם הדברים אשר עבורם ישיג גדולה וכבוד. אבל אם יחסר לו כל אלה, והוא רוצה להשיג גדולה וכבוד מן העם

ולהשתרר עליו, על איש כזה ועל כיוצא בו נאמר „מדהציף „כולי האי" ש"מ רשיעא הוא, כי ההציפות והעזות באדם, לרוב בא מפני סיבות שונות, אבל האדם בטבעו „בישת פנים", אבל לפעמים הוא „עז פנים" כי התורה מביאתו לכך, כי ת"ח גדול הוא, ואוריתא קמרתיהא בו, ולפעמים אם איננו ת"ח, כלומר אם לא עשיר הוא בחכמת התורה אבל הוא עשיר בכסף וזהב, והעשירות היא סיבה גדולה להיות עזות פנים כמאמר הכתוב „ועשיר יענה עזות", ואם גם לא עשיר הוא, בכל זה יוכל להיות עז פנים כי בן טובים הוא, ויחוס המשפחה מביאתו, להתגאות ביחוסו ולחוצפה יתירה, ולכן אם אנו רואים איש אחד שהוא „עזות פנים גדול ונורא" אנו מחוייבין לדון אותו לכף זכות, כי בוודאי ת"ח גדול הוא, ואוריתא דמרתיהא בו, ואם אנו יודעים שהוא „עם הארץ גמור" עלינו לדון אותו בכל זאת לכף זכות כי מסתמא הוא עשיר גדול, ולזה הוא יענה עזות, ואם אנו יודעים אותו כי הוא מחוסר לחם, בכל זה עלינו לדון אותו לכף זכות כי בודאי הוא בנן של קדושים שלשלת היוחסין והוא מתגאה ביחוסו, וזאת מביאו לידי חוצפה, אבל אם אנו מכירין אותו כי הוא „עם הארץ" גדול מחוסר לחם, והוא בן בזוי משפחה בכל זה הוא חצוף ועזות פנים, מדהציף „כולי האי" לא „תורה" ולא „כסף" ולא „יחוס" ובכל זה הוא חציף ש"מ „רשיעא" „כלב רשע" הוא. „והכלבים עזי נפש" כלב הוא והעזות בנפשו, בטבעו הוא. ובאמת אם לא חוצפה היא? אנשים שלא קראו ולא שנו ולא למדו ואינם יודעים אפי' סדר התפילות על בוריים והם מחללי שבתות בפרהסיה, רוצים לעמוד בראש העדה, ועוד להיות מורי הדת בישראל, ולהיות מחזיקי הדת, ולחנך וללמד את בנינו יראת ה'? בשברון לב ובעינים מלאות דמע, אנו מביטים פה בארצות הברית, על כבוד התורה והת"ח המחולל מאנשים כאלה, אנו שוממים בהוצות ניז ירק ורואים בתים גדולים בנוים לתלפיות על פי חוקי הבנין מטעם הממשלה, ועליהם תלוים שלטים גדולים כתובים באותיות מזוהבות, ת"ת „הנקוב בשם" ת"ת (תורת קרח?) או ת"ת (אנשי דלים וריקים?) ועוד, ועוד, אבל אם נבוא לפני ולפנים מה אני רואים שם, לא תורה, ולא דעת אלהים, והמנהיגים הם „בורים" וריקים, משחקי בקוביא, לא למדו מנעוריהם והמעט אשר למדו בילדותם

אצל המקרי דרדקי כבר שכחו, והם הם מסדרים סדר הלימוד, והם לוקחים מורים ובוחנים אותם, והם משמיעים על השקלים, והעם הערב רב, אשר אינם יודעים בין ימינם לשמאלם מתבעים ונותנים מפני שהם יודעים „שת"ת היא כנגד כולם", ויען שהם מחללי שבתות, אוכלים בשר טרפה, אינם מניחים תפילין, אינם לובשים ציצית, ואין להם מזוזת בפתחיהם ואוכלים בלי נטילת ידים, ובלא ברכה, וכו' וכו', לזה הם חושבים, כי הת"ת, כלומר נדבתם עבור הת"ת אשר יתנו, תכפר עליהם ועל כל תועבותיהם, ומעשיהם המגונים, ועל אנשים כאלה נאמר „אשר בידיהם זמה" שבידם השמאלית עוסקים בזמה, ועושים מעשה זמרי, ובכל זה „וימינם מלאה שחד" אוחזים שחד ממעשים טובים, שעושים בגלוי בצביעות, כאילו, בזה יתנו לה' שוחד, שישפוט אותם כמשפט הצדיקים, אבל אינם יודעים הנדבנים האלו מה המנהיגים האלו עושם בממונם. בחלק אחד מהעיר הגדולה ניו יורק, אשר יושבים בה הרבה משתים עשרה רבוא בני ישראל ולדאבון לבנו אינם יודעים בין ימינם לשמאלם, „ובהמה רבה"רובם מהם, קוראים את מכתב עתי המחרף והמגדף מערכות אלהים חיים ותורתו ואמונתו ובמשה עבדו, ישימו תהלה ובהישוב הישראלי הלזה יש בית ת"ת אחד, ישנם דירעקטארים שהם בורים ועמי הארצים מדאורייתא ומדרבנן, כלומר אין בהם לא תורה שבכתב, ולא תורה שבע"פ ומכש"כ שאין בהם יראת שמים ואהבת תורה, והם עומדים בראשה, הם קוראים את הבית אולפנא הזה בשם ת"ת, אשר כל הלימוד היא אדות כלבים, התולים, ספסלים, סלים, ילדים, שולחנות. גגות, ספרים, ועוד כהנה וכהנה, לוקחים או שוכרים הזנים ומשוררים, ויפרסמו במכתבי העתים, הפרסום (האדווערטייז־מענט) הללו ישלמו מדמי הת"ת, ולא תאמינו, אם אומר לכם כי יעלה לסכום יותר מאלף דאלאר. אבל זאת אמת ויציב, במכתבי העתים, והשלדים על הכתלים בוודאי יעלה לשני אלפים דאלאר. ובכל פרסום, ושלה, חתום מלמטה „עצב, ויגון קורקבן" פרעזידענט, „ירקרקת עקר" וויים פרעזידענט. האם לא מצוה גדולה היא לקבץ נדבות עבור ת"ת והפרנסים יאמרו זה חלפתי זה כפרתי זה הממון ילך (לא לצדקה) לפרסם אותנו ומזוב יהיה לנו בעניני המסחור. ובין כה וכה הילדים יגדלו ללא

תורה וד"א וללא דעת אלהים, כי באמת לא זאת הוא התכלית העיקר הוא לעשות להם שם, ולבנות להם במה ולדבר דברי בלע ככל העולה על דעתם המטורפת, להוליך שולל כולם, כי על הארץ נאמר מיום שפתחה את פיה וקבלתה את דמו של הבל שוב לא פתחה אבל על אתונו של בלעם נאמר מכיוון שפתח את פיו לדבר, שוב לא פסק, ומן אז ועד היום הזה כל האתונות פותחות את פיהן, וידברו, ליידיעס און דזשענטעל-מענס, ברידער און שוועסטער, ויהגו ויצפצפו ככל העולה על רוחם הנמבזה, ואנו עומדים ומשתוממים, ומביטים ברוח כהה, ושואלים, האם מהם יבנה בית ישראל? מהקופות של שרצים הללו אשר הם רומסים ברגל גאוה על „ראשי" עם קודש ועל כל דבר הקדוש לנו? אוי לעינים שכך רואות ואוי לנו שכך עלתה בימינו! בוואלקוויסק פלך גראדנא בבהמ"ד הישן שם למד בדור או שני הורות שעברו אברך אחד ושמו היה „יצחק אלחנן" עשרים ושתים שנה למד שם בהתמדה גדולה לא פסק פומיה מגירסא, היה משים לילות כימים, ואח"כ נתקבל לרב בעיר מצער, ומשכורתו היתה מצער ארוחתו ופרנסתו היה לחם צר ומים לחץ וגם שם למד תורת ה' בשקידה עצומה ולבסוף ימיו נתקבל לרב ואב"ד בקאוונא, והיה לרשכבה"ג במלוא מובן המלה מדברנא דאומתה ישראל וכולם היו חולקים לו כבוד וגדולה אעפ"י מי שאינו בן ברית ואכל פריו משלם. מתחלה נתקיים בו ויוציא פרח, ואח"כ ויצץ ציץ ואח"כ ויגמל שקדים. וזהו שהיה אצל משה ואהרן, ע"י דברים הרבה, זכו לכך בעודם שהיו במצרים, שאהרן היה המדבר לפני פרעה, והיה למשה לפה, ומשה היה הנביא, שלוחו של הקב"ה, אשר על ידי שניהם, נעשו במצרים כל הניסים והנפלאות הנוראות, על כן ראוים והגונים היו לכך, מכח זכותם אשר זכו בעבודתם לטובת בני ישראל, אבל קרח מה הוא? איזה זכות היה לו, מה עשה מקודם לטובת ישראל, להיות נגאלים ממצרים, ויהיו להם לחם ומים במדבר וכל צרכיהם, אשר הכל נעשה ונגמר רק ע"י משה ואהרן? וזה שאמר הפסוק, והנה פרח מטה אהרן, ויצא פרח, ויצץ ציץ, ויגמול שקדים, כך האדם אשר רוצה להשתרר, מקודם צריך להיות לו ציצים ופרחים, של מצות ומעשים טובים, של צדקה והסד, של טובות וזכיות הרבה מאד, ואח"כ דהיינו

לבסוף יבואו הפירות ויגמלו שקדים, וזה הנס היה כדי להשקיט את הריב ולהרגיע את בעלי המחלוקת שהיה ושיהיו ואשר רבו נגד משה ואהרן ולא יהיה עוד בעמנו ובגבולינו כקרח ועדתו, ולא ירצו הבורים והרקים למשול בנו ולקחת מהתות של איש זרה ולהקטיר קטורת לפנינו וד׳ יברך את עמו בשלום.

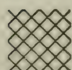

לוח התקונים

צד׳	שורה	נדפס	צריך להיות
13	15	נשמט בשגגת המסדר :	הישיש הנכבד ומשכיל מר פינקלזאהן עם ב״ב יחיו ומר פריעדמאן
15	18	(שחדש)	(ההדש)
16	21	יסדנו חברה	יסדנו בעיר מיר חברה
24	5	רשעתם	רעתם
27	20	עמהם ?	עמנו ?
28	24	שנים, פעמים	שנים פעמים
30	10	משנתו	משנת
41	23	ות״ח בארו	ונתבאר
41	30	אותם שלא	הכי לא
42	1	הכי ששמו	אותם שלא שמו
54	1	מו	מן
62	14	כילנו	כולנו
68	5	מביאור המלות שבאו אהרי כן בדברי הנביא	ואמר הנביא : מי עור כמשולם, פי׳ איפו נמצא עור כמו שהיה ראוי להיות יותר „שלם״ ועור כעבד ה׳
84	12	כו׳	כן
89	26	שיש קנה	שישקנה
76	7	כ	כל
99	23	על זה האופן	מיותר וצריך למחוק
99	24	נקרא כבוד	וכבוד
99	25	שכל	שכלו
99	25	לבבו ודמיונו	לבבו, ועל זה האופן נקרא חכמה ודמיונו
101	19	תאנתו	תאותו
106	19	יבטלו	התגברו
107	29	המצאר	המצאת
107	30	שירע	שאירע
108	12-11	מן דהיינו עד שאמרנו	מיותר
113	22	קורא	קורא יקר
113	25	ופתותו	ופתותי
115	10	גלך	גוך
122	4	מש העבד	משה עבד
123	23	ארץ חלב	ארץ זבת חלב

לוח התקונים

צד	שורה	נדפס	צריך להיות
128	8	ננר	נכר
128	16	לקיים	אשר יקיים
138	1	בהנביאו	בהביאו
138	18	יושיטם	ויציגם
139	10	שכישמרו	כשישמרו
141	5	למראל	למראה
146	30	ואוהבהו	ואהבהו
152	19	הירה	היורה
154	6	דוהעה"ש	דהעה"ש
184	15	מרום	מרים
185	2	ישתחו	וישתחו
191	21	לאהביד	להאביד

אדרעסע של המחבר:
Rabbi H. ORLIANSKY,
823 Kelly Street, New York City
Tel. Mott Haven 7753-W

דפוס של יחזקאל ליפשיץ, 382 לאפאיעט סט., ניו יורק

